ROBERT JUNGK

YENİ BİR DÜNYA DOĞUYOR

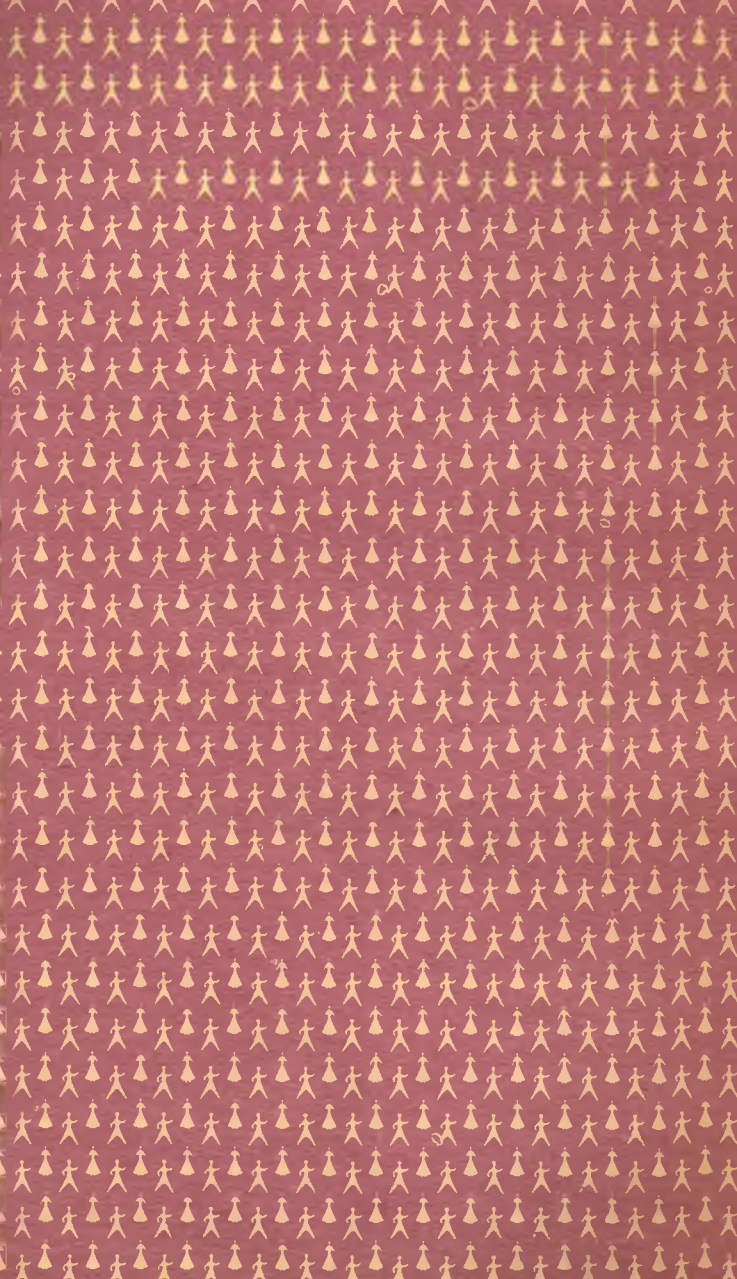
İnsanlık yepyeni bir
Dünyanın eşiğinde

NEBİOĞLU

ROBERT JUNGK

YENİ BİR DÜNYA DOĞUYOR

MİLLİYET YAYINEVİ

YENİ BİR DÜNYA DOĞUYOR

NEBİOĞLU

Herkesin Kitabı Dizisi

1 — Yeni Bir Dünya Doğuyor .....
Robert Jungk

2 — Güzel Konuşma Sanatı .....
F. Corcos

ROBERT JUNGK

YENİ BİR DÜNYA DOĞUYOR

Yeni Bir Dünyanın
Kuruluşundan Haberler

NEBİOĞLU YAYINEVİ

Türkçeye Çeviren:

TEKİN ARCAYÜREK

Copyright 1973 Verlagsgruppe Bertelsmann GmbH/C. Bertelsmann Verlag München, Gütersloh, Wien.

Türkiye'de Yayın Hakları **Nebioğlu Yayınevi Ltd. Şti**'ne ait olup tamamen veya parça halinde başka yerde yayınlanamaz.

ARK Matbaasında dizilmiş, **NEBİOĞLU** Yayınevinde basılmıştır. N.Y. 1000/1975

DÜNYANIN
BİRÇOK ÜLKESİNDEKİ
DOSTLARA

Arzularımız, içimizde bulunan yeteneklerin aynası ve ilerde yapabileceğimiz şeylerin habercileridir. Yapabildiklerimiz ve yapmak istediklerimiz, içimizdeki yaratma gücünün geleceğini temsil ederler. Biz ise içimizde sahip olduklarımıza birbiri arkasından özlem duymaya devam ederiz.

JOHANN WOLFGANG von GOETHE
«Şiir ve Gerçek»ten

Mezar taşı hiç istemem kullanmak
Fakat siz isterseniz birşeyler yazmak,
İsterim ki üzerine şunlar yazılsın:
«O düşünceler ortaya attı. Biz bunları kabul ettik.»
Böyle bir kitabeyle hepimiz şereflenirdik...

BERTOLT BRECHT

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

Bin Yılın Dönümünde 15
Bu böyle devam edemez 17

I. Zaptedilmiş Teknik 29

Değişik gelecekten portreler 31
Tekniğin Stili 33
«Kirli Artıklar» Milyonerler Yaratıyor 37
Çevre için bir ön alârm sistemi 38
«Davut» Shurcliff «Golyat» süper jete karşı 42
Yepyeni bir ölçü: Hassas İnsan» 44
Gökyüzünde bir delik kavgası 47
Televizyon ve boşanma grafiği 50
Henüz doğmayanları kim koruyor? 54
Ilımlı teknik ve tenkitçi bilim 57
Stockholm'de «Pow-Wow» 59
Gelişmiş ülkeler için yeni yollar 63
«Küçük Güzeldir» 66
Ilımlı teknik nasıl daha çok geliştirilir? 69
Wales'deki yeşil laboratuvar 71
Yarının felâketine karşı 73

Truvalı makinası 75
Makinelerle Sohbet 79
Bugün tabiata dönüş 82
Suyun balıklarına anlatmak 85
Robotların çocukluk yılları 88
Sosyal sayılar kaliteyi ölçüyor 89

II. Kurtarıcı Hayal 95

«Herkes dâhi mi?» 97
Olağanüstü Dr. Szilard 101
Dünya krizi için bir genel kurmay 105
Yapılması zorunlu buluşlar 107
Sosyal yenilikler nasıl doğacak? 110
Yaratıcı güç patlaması 113
Tek tip hayâlgücü 115
«Brainstorming» moda oluyor 117
«Symectics» veya yeni fikirlere nasıl ulaşılır? 119
Değişme korkusu 123
Bir deney toplumunun başlangıçları 127
Toplumsal deneyler 130
«Yüzbin atom savaşı» 132
Toplumsal sorunlar için bir düşünce fabrikası 137
Lenin otuz yıl daha yaşasaydı 141
Roma Kulübünün Projesi 144
Uzmanlaşma (Ekspertokrasi) tehlikesi 146
Şaşkın öncü 148
Proje üniversiteleri 151
Kendini özgür hisset 153
Sonunda konuşmayı öğrenen dilsizler 156

IH. Herkes Projesi 161

Refah seviyesinde düşüş 163

Yeni «zenginler» ve yeni «yoksullar» 167
Uyananların başkaldırması 171
Yeni üniversite sadece akademik bir proletarya mı doğuruyor? 174
Bu günün zıt dünyaları 176
«Gelecek» okullarda başlıyor 181
Geleceği görmek öğrenilebilir mi? 183
«Kör» çoğunluk yerine «dilsiz» çoğunluk 186
Yeni bir eğitim şekli 189
Yeni ümmiliğe karşı 192
Yakın gelecekten hayali biyografikler 195
Eğitim tekniğinin geliştirilmesi 199
Açık ünversite yeteri kadar açık değil 202
Diploma değerini kaybediyor mu? 207
Eşitlerin fabrikası 209

IV. Daha fazla demokrasi 213

Politik kuruluş yılları 215
Akademiler halka yöneliyor 219
Bilim dili ve halk 221
Gizli tutulan bilgiler 225
Tartışma ağları genişliyor 227
Katılma demokrasisi 230
«Evet» diyenlerin sonu 233
Vali ve haberleşme odası 237
Herkes televizyon prodüktörü mü? 238
«Video» gerillalar 242
Aksi teze açık olan bir kehanet 247
Halk katılacak mı? 251
Elektronik aşk anlaşması 253
Haberleşme için bir pazar yeri 255
Oturma odasında kongre 259
Kasabaların yeni merkezleri 261

V. Açık İnsan 265

Büyük kutup değştirme 267
Bir «İnsan Bilimi»nin başlangıçları 271
Şehir havası hüzün veriyor 275
Yeni açıklık 277
«Kardeşçe bir toplum çabası» 281
Bir çok göz daha iyi görür 283
Yeni keşfedilen vücut 286
Doktorlar toplumu değiştirebilir mi? 290
Deri işitmeye başlarsa 293
Faydasızların faydası 297
Her şey akıyor 301
Kendini keşfin mâcerası 304
Alfa ve Teta dalgaları hakkında 306
Teşvik olarak iyimserlik 309

Araç Kutusu

Teklifler, bilgiler, temaslar, malzeme, notlar kaynaklar, iktibaslar 311

Teknik ve Araştırma Tenkidi 313

Hiroşimadan önce ve sonra 313
Hedeflerin ve bağımsızlığın tenkidi 314
Tekniğin tutuculuğunun ve güç kazanma hırsının tenkidi 318

Tekniğin Değerlendirilmesi ve Kontrolu 321

Amerikan Kongresinin «Office of Technology Assesment»i 321
«Technology Assesment»in Uluslararası Genişlemesi 323
Kamusal katılma 324
TA tarafından şimdiden işlenmiş konular 325
TA'nın Literatürü 326

Yeni Teknik

Ilımlı Teknik 327
Gelişmekte olan ülkelerde alternatif teknik 331
Evrimci teknik 336
Güdümlü teknik 340

Bunalım Araştırması 342

Sorunların meydana gelişi 342
Sosyal Uyarıcılar 343
Acele incelemeler için tavsiyeler 345
Yaratıcılık 352
Konuya genel bir bakış 352
Doğuda yartıcılık araştırmaları 354
Yaratıcı kişiler 355
Yaratıcılığın çevre şartları 358

Sosyal Hayal Gücü, Sosyal Deneyler 362

Hayalden fikirlere 362
Yaşanmış gelecekler 365

Simulasyonlar

Savaş oyunları 368
Sistem teorisi - Bütünü görmek 369
Ciddî oyunlar ve gelişmeleri 370
Gittikçe daha fazla simulasyon konuları 371
Yeni hayalciye karşı uyarı 376
Şehir sâkinlerinin oyunları 378

Çok Değişik Okullar 380

Eğitim sorunlarına artan ilgi 380
Yaratıcı eğitim 384
Eğitim ve Gelecek 390
Şans eşitliği tartışması 390

Değişme için yeni bir kaldıraç: Gelecek Eğitimi 391

Yanlış Çalışmaya İsyan

Kariyersizlikler 394
Yeni daha yüksek ihtiyaçlar 396
Deneme olarak çalışma Dünyası 399
İşletmede insan değeri 402

Yeni Demokratik Kuruluşlar 404

Vatandaş fikrini söyleyebilir mi? 404
Vatandaşlarla plânlama 406
Yurtsuz vatandaşlar için yuvalar 410

Haberalma Sistemleri 412

Teknik iyimserlik - Sosyal şüphe 412
Demokratik işlemler için teknik yardım 414
Şehirlerin bunalımına karşı elektronik 415
Yeraltı karşı bilgiler üretiyor 419
Karşı kültürün ağı 422
Günümüz meslekdaşları 425

İnsanın Geleceği 427

Değerlerin değişmesi 430
İnsanların bilimi 431
İçeriye Yollar 432
Doğu ve Batı 432
Biofeedback ve Biocomputer 433

Teşekkür 436

Giriş :

YENİ
BİR
DÜNYA
DOĞUYOR

Bu Böyle Devam Edemez

Bu kelimeler günümüzün insanının, eskiden çok daha duygulu bir terimle «Dünyanın sonu» olarak adlandırılan durumu renksiz, yetersiz kelimelerle anlatışıdır.

Bin yıl önce de yine hristiyan dünyasının sonunun geldiğine inanılıyordu. Çok kişi mallarını sattı ve gittikçe artan zorbalık hareketleri sonucunda yaklaştığına inandığı kıyamet gününe hazırlandı.

Birinci bin yıldan ikinci bin yıla geçişe şahit olan yeni tarihçiler ise bu karanlık çağlarda bile aydınlık ümit kıvılcımları buldular. Bu görüş sonradan gelen yüzyıllar boyunca gittikçe güçlendi. Thomas von Aquin'in berrak düşünce şatosu, haşmetle ve bembeyaz göğe doğru uzanan katedrallerin siluetleri, aziz Frans von Asisi'nin öğretisi, hümanistlerin mâneviyatçılığı ve hattâ aydınlık ça-

ğın akılcılığı, daha o zamanlarda, 10. yüzyılda, küçük bir grup bilge keşiş tarafından manastırların duvarlarının ardında hazırlanıyordu.

Fransız tarih araştırmacısı George Duby, önceleri zor hissedilir bir şekilde yol alan gelişmeyi şöyle anlatıyor:

«İnsanlık henüz korkunç, büyülü, intikam alan ve insanlara zulmederek hüküm süren bir Tanrının ayaklarının dibindedir. Fakat kendisine daha çok yakışan daha insanca bir Tanrıyı yaratma yolundadır ve pek yakında kötü Tanrının yüzüne bakma cesaretini kendinde bulacaktır. İnsanlık henüz uzun bir kurtuluş yolunun başındadır.»

O zamanlar pek az kişi dünyevî bir gelişmeye inanıyordu. Tek umutları bir din imparatorluğundaydı. Bundan başka günlük hayatta kıtlık ve hiçbir zaman sona ermeyen korku devam ediyordu. Karolenj İmparatorluğu parçalanmıştı. Haydut çeteleri Avrupayı kasıp kavuruyor, kargaşalığın barbar ikliminde geçen yüzyılların kültür tohumları gelişemediler ve kayboldular. Bu sırada pek az insan okuma, yazma biliyordu.

Böylece birkaç manastırın duvarlarının ardında başlayan manevî yenilenme girişimi insanların gözlerinden uzak kaldı. Dünyanın bundan haberi ancak Raoul Glaber gibi tarihçilerin yazılarından sonra oldu. Bu adam orta dereceli ve yüksek kilise mensupları tarafından hiç sevilmeyen, cesaretli, keskin dilli bir keşişti. Sayıları fazla olan düşmanları arkasından geveze, inançsız ve bilgisiz olduğunu yayıyorlardı. Fakat o bu suçlamaları övgü sayıyor ve tenkitçi gözlemlerinin doğru hedeflere dokunduğunun bir delili olarak kabul ediyordu. Sonunda bütün çalışmasını geçmiş olayların yazılmasına ayırdı. Kendisine iyi bir sığınak görevi gören Cluny manastırına

çekilerek 900 ve 1044 yılları arasında geçen olayları anlatan 5 ciltlik bir tarih yazdı.

Benzer bir şekilde üçüncü bin yıla girerken yine bir tarihçi düşüşün ve yıkılışın, dengesizliğin ve düşüncesizliğin, geriye gidişin ve yok oluşun belirtilerini kaydedecek ve tenkidlerini yapacak. Fakat bunu yaparken şu sorulara da bir cevap aramalıdır:

Bu gün yine bir değişimin belirtileri var mı? Yeni bir değişimin temelleri ne üzerine kurulabilir? Bir kere daha paçayı kurtarabilecek miyiz?

Bu satırların yazarı yıllardır bu gün orada olanın aksine, daha iyi ve başka bir geleceği müjdeleyen işaretler, belirtileri ve girişimlerin araştırmasını yapmaktadır.

Başlangıçta bu sadece bir yan uğraşı idi ve tamamen düzensiz olarak yürütüyordum. Bir gazete haberi, bir mektup, sözlü bir demeç, ihtimal ve umutlardan söz ediyordu. Böyle iyi haberleri topluyordum. New York'taki okuyucularla mektuplaşma uğraşım sırasında özel bir kaç sayı halinde bir «Good News Bulletin» (iyi haberler bülteni) yayımladım. Çünkü gazeteci olarak, basının ve radyonun yeniliklere olan ilgisi arasında cinayetler, felâketler, kriz ve savaşlara önem vermesini ve daha az ortaya çıkmalarına rağmen umut verici gelişmeleri ihmal etmelerini çekilmez buluyordum.

Bu cılız girişimin Amerikan kamu oyundaki şiddetli yankısı önde gelen gazete ve dergilerdeki manşetler, radyo ve televizyonda seri röportajlar, ülkenin her yanından gelen binlerce mektup - bana günlük şikâyetlerden başka bir şeyler duymaya olan özlemin ne kadar büyük olduğunu daha iyi gösterdi. Bu gözle görülür başarıya duyduğum sevinç kısa sürdü. Kısa zamanda bu geniş ilginin yüzeyde kaldığını ve yatıştırıcı haplara duyulan ihtiyaca benzediğini gördüm. O zamanki okuyucularım ve

mektuplaştıklarım, ne yazılanların alternatiflerini ayrıntılarıyla inceleyerek analizini yapmak için, ne de çağın kötülüklerini kavramak için hiçbir çaba göstermemişlerdi. Benim bu «karanlık tabloda birkaç ışık demeti» olarak sunduğum görüşleri yanlış anlayarak «aslında her şeyin o kadar da önemli olmadığına» bir işaret saydılar.

Bağımsız bir görüş sağlama çabalarımın nasıl kolayca istismar edilebileceğini, tenkid ettiğimiz durumun yaratılmasında önemli rol oynamış kimseler benimle ilgilenmeye başladıkları zaman anladım. Bir büyük kimya tesisi ve bir havayolu şirketi bana günlük bir «Good News» bülteni düzenlemeyi ve radyodan yayınlamayı teklif ettiler. Programın sonunda bir spiker de onların çalışmalarının iyiliğini övecekti.

Hayır bu böyle devam edemezdi. Ben sonuna kadar durumun düzelmesini önleyenlerle ve bu gidişe boyun eğenlerle uğraşmalıydım. Perde arkasında kalarak ipleri ellerinde bulunduranlar ve bu iplere bağlı oynayanlar, düşüncesizler ve hiçbirşeyden haberi olmayan kurbanları hedefim olmalıydı. Buna rağmen bir soru kafamı kurcalıyordu: Bu sayede gerçekten okuyucunun aktifleşmesini sağlayıp «Aydınlık» çağa öncülük edebilecek miydim? Acaba onlar hükmedenlerin egoistliğini, dar görüşlülüğünü ve gittikçe etkilerini öğrenirlerse, önüne geçilemez görünen baskılar ve yurtdaşları gittikçe bağımlı kılan güç unsurları üzerinde bir görüşe kavuşurlarsa, bu bilgilerle sanki şoke edilip, pasifliklerini tasdik edilmiş sayarak her şeyi şimdiye kadar oluştuğu şekilde devam etmeye bırakırlar mıydı? Ve ben de bu sayede hem sır saklayıcı hem de açıklayıcı rolü oynayanların baş yardımcısı pozisyonuna düşmez miydim?

Bu şiddetli akıntıya karşı koyma cesareti bulmak için tekrar tekrar içlerinde akıntıya karşı yüzmeye çalışan insanları anlatabileceğim röportaj konuları seçmeye

çalıştım. Meselâ Cenevrede ilk birleşik Çin konferansı sırasında konferans sarayının önündeki çimenlikte, üyelerin dikkatini milletinin acılarına çekmek için haftalık bir açlık grevi yapan Vietnamlı, veya Palermonun en fakir bir köşesinde Sicilyalı Mafya ve onunla ilgisi olan Romalı politikacıları protesto eden İtalyan reformcusu Danilo Dolci. Yahut da hiçbir belirli makam tarafından korunmayan atom hastalarına yardım etmek amacıyla kariyerini feda eden Hiroşimalı genç elektronik mühendisi İshiro Kavamato.

Bu şaşılacak yalnız savaşçıların olayların akışını değiştirme şansları var mı? Fedakârlıkları sadece anlatıldı. Kamu oyunun bilincine yapılan haksızlıklar sadece bir an için yerleşti. Bu yolla hiçbir şey de değişmedi. Fakat konu olan aslında yarayı zamanında önlemek değil midir? Böylesi daha sonra tenkid edip şikâyette bulunmaktan daha yerinde değil mi?

Sonunda kendimi raportör olarak galiplerin safında ve bu zamanın iyi olmaz yararlarından faydalanan biri olarak gördüğüm anı gayet iyi hatırlıyorum.

1960 ilkbaharında Japonyada, bir yıl önce yayınlanan «küller arasından parıltılar» adlı kitabıma dayanan bir televizyon röportajı hazırlıyordum. Hiroşimanın yakınındaki o zamanki acil durum istasyonlarından birindeydik. Burada ilk atom bombardımanından kurtarılanlar barındırılıyordu. Önümüzde ışınlardan hastalanmış bir çift vardı. Kadın doğrulamayacak, hattâ konuşamayacak kadar zayıftı. Erkek beyaz saçlı, buruşuk derili, erken yaşlanmış görünüyordu. Bütün sorularıma sabırla tek tek cevap veriyordu. Sonra da bir şey sormak için izin rica etti. Zayıf bir sesle, şikâyet etmekten çok özür dileyen bir ses tonuyla şunları söyledi: «Batının çok saygıdeğer bilginleri yeni silâhlarının kullanılışından onyıllar sonra insanları öldürmeye hâlâ devam edeceğini göremediler mi?»

6 Ağustos 1945'te tam 15 yıl sonra atom bombasının sonuçları yüzünden ölmek zorunda olan bu Japonun sorusu beni o günden bu yana hiç bırakmadı. Bu soru sadece bilginlere değil hepimize yöneltilmişti, fakat özellikle beni ilgilendiriyordu. Yıllardır, sonradan tenkidini yapmak ve protesto etmek için olayların ardından koşmuyor muydum? Anlattığım korkunç olaylara, bir doktorun hastalıklara ve dolayısıyla kendi varlığına bağlanması gibi, meslekî açıdan bağlanmıyor muydum? Kendimde de ileriyi görüş eksikliğini gidermek ve Hiroşima gibi felâketlerin yenilenmesini önleme çabalarına yardımcı olmak zorunda değil miydim?

«Avrupa 2000'e doğru» adlı bir televizyon serisi bana «gelecek körlüğünün» sandığımdan da fazla genişlemiş olduğunu gösterdi. «Ben sadece önümüzdeki, fazla fazla ondan sonraki bütçe iie ilgilenebilirim» demişti. Televizyona çıkardığım iktidar mensubu bir İngiliz devlet adamı, «Beş yıldan daha ilerde olacaklar bizim için önemsizdir» diyen bir endüstriyel işletmenin yüksek yöneticisi, kendinden emin bir şekilde kendisinin bir hayâlci olmadığını, bir realist olduğunu ekliyordu. Rastladığım parlâmenterler hep bir dahaki seçime kadar düşünürler. İktisatçılar ise bir dahaki bilânçoya kadar. İskân plâncılarının görüşleri de sadece bir dahaki görevlerine kadar uzanır.

Teknik-ekonomik gelişmenin gelecek onyıllara büyük ölçüde etki edecek güçleri harekete geçireceği görüşü o zamanlar hiç ortaya atılmamıştı.

Böylece geleceğin keşfi ile ilgilenmeye başladım. Fransa, A.B.D. ve Japonyadaki keşif grupları ve enstitülerle temas kurdum ve dokuzyüz altmışların başlarında, o zaman sayıları çok az olan, geleceğin getirdiklerini sistemli bir şekilde anlamaya çalışanlardan biri oldum.

Şimdi umut dolu geleceğin gelişmelerini araştırmam daha yoğunlaşmıştı. Hiçbir belirli görevim olmadan bü-

tün Dünyada huzursuz bir şekilde oradan oraya dolaştım durdum. O zamanlar henüz çok sıkı olan «demir perdenin» her iki tarafındaki devletlerde, en değişik bilim dallarının araştırma lâboratuvarlarını ziyaret ettim. Kaliforniyadan Moskovaya, Finlandiyadan Havai'ye kadar bilimsel toplantı ve seminerlere katıldım ve icatçıların son buluşlarını toplamak veya resmî gündemde olmayan, fakat çoğun konferansların en ilginç bölümünü meydana getiren heyecanlı ara toplantılarına, gece sohbetlerine katılmak amacıyla bir toplantıdan diğerine sıçrayan, bu yüzden çoğun uzmanlarca güvensizlikle karşılanan «conference hopper» (konferans çekirgelerinden) biri oldum. Çünkü buralarda bilinçli bir şekilde ve hattâ meslekdaş eleştirilerinden çekinmeden, belki yarın, belki öbürgün umut çerçevesinden çıkarak gerçekleşebilecek, belki de hiç bir zaman gerçekleşmeyecek fikirler geliştiriliyordu.

Bu bilim ve teknik öncüleriyle yaptığım temaslarda çeşitli dalların mensupları arasında ne kadar az bağlantı olduğu gittikçe daha çok ilgimi çekmeye başladı. Herbiri kendi dalına gömüldükçe gömülüyor ve iki üç galeri ilerisinde neler olup bittiğinden en küçük bir haberi bile bulunmuyordu. Sosyoloji ile uğraşan bir kimyagere, çekirdek fiziğinin nerelerde olduğunu kendisine soran bir organizasyoncuya veya şu sıralarda laboratuvarlarda hangi teknik yeniliklerle -ilerde politik önemi olabilecek olmasına rağmen- uğraşıldığı ile ilgilenen bir politikacıya rastlamadım. Söylediklerine göre hepsinin de kendi özel dallarında çalışmalarını sürüdrebilmek için yapmaları gereken fazlasıyla ağır işleri vardı. Bu meslek adamları ile yaptığım sohbetlerde, başka dünyalarda olup bitenden bahsettiğim ve bu olaylarla onların özel dalı arasında uyuşan noktalara dikkatlerini çekmeye çalıştığım zamanlar kendimi, bir kasabanın çalışkan eşrafına, uzak diyarlarda başından geçen olayları anlatan ve zor tahmmül edilen

bir gezgin gibi görüyordum. Gerçekte, radyolar gece gündüz çalışıyor, gazeteler ve kitaplar dev baskılar halinde yayınlanıyor. Ama temelden öğrenilen şeyler, çoğunlukla, tamamen yeni olanı, yalnız takvim bakımından değil, aksine belki de görüşlerin, kavramların, değerlerin, yaşama hedeflerinin ve yaşama şeklinin radikal bir şekilde toptan değişmesini beraberinde getiren yepyeni bir çağın ilk sinyallerini bastırıyor, gölgeliyorlar.

Kasden ve üzerinde durarak -belki- kelimesini kullanıyorum, çünkü bu başlangıçta çoğun zayıf olan tohumların gelişmesi muhakkak ki kesin olamaz. Ancak devrimciler ve deneyciler büyük kamu oyuna karşı kapalı kalmaktan vaz geçip onunla el ele verirlerse, ona katılma ve kendi sorunlarını deneyler yaparak çözümleme yolunu sağlarlarsa, o zaman bu ilk tohumlar bir şans sahibi olabilirler.

Bu tip bir birleşme de ancak şimdiye kadar, uzmanlar ve acemiler, idare edenler ve edilenler, yetenekliler ve yeteneksizler arasında bulunan tek yönlü yolun kaldırılmasından ve emir alanların büyük çoğunluğunun, tüketicilerin, ömür boyu pasif kalmaya itilmiş bir sürü insanın fikir ileri sürme, beraber karar verme, beraber yaratma haklarını almasından sonra mümkün olabilir.

Umut verici işaretleri araştırmamda başka bir belirleyici olay ise yukarıdan sadece isimsiz istatistik taburları, hedef grupları, tüketici tabakaları ve seçmen kitleleri olarak görünen aynı insanlarda başlayan bir benzerlik duygusu ve kendi kendine başarma güdüsüdür. Aslında burada da yatay bağlar eksiktir: Yurttaş inisiyatifi, kendi kendini yönetme deneyleri, yeni çalışma metodları, okul modelleri, iskân birlikleri... yüzlercesi var; fakat birbirleri hakkında çok az şey biliyorlar, belki de hiç birşey... Bir ülkenin aynı şehrinde bireysel toplum deneylerini yürüten-

miş kişiler temas kurabiliyorlar, fakat uluslararası haberleşme yetersizdir. Başarıyı veya başarısızlığı duyma ve karşılaştırma imkânı yoktur. Herkesçe bilinen cesaretlendirici veya uyarıcı örnekler azdır.

Dünya çapındaki yenilikleri tanıma, geliştirme ve yaşama çabalarının genel görünümünü inceleyen kişiye şu önümüzdeki bin yılda, felâket haberlerinin meraklılarına göre çok daha fazla umut verici gelecek tasavvurları görünecektir. Ayrıca o, faktör olarak insanı ve hayâl gücünü elle tutulabilir açık tarifler haline sokamadıkları için hesaplarına katamayan «Club of Rome»un bilgisayar (computer) teşhisçilerininkinden çok daha iyimser sonuçlara varabilecektir.

İnsan gelecek prespektifi içinde zor hesaplanabilir bir değerdedir. Bu yüzden sadece güvensizlik değil bekleyiş de doğuyor. İsa'dan sonra 1000 yılının «Dünya'nın sonu» kehanetlerini savuran tefsircilerini andıran bir tutumla geleceği inceleyen «Club of Rome»un ruhsal pederleri de «gelişmenin hudutları»ndan bahsediyorlar: «Son olarak insanın, değiştirmek istediği Dünya kadar kendisini, hedeflerini ve değer tasavvurlarını da araştırması gerektiği hususuna işaret etmekten vazgeçmek istemiyoruz.»

Bu ise şu sıralarda gezegenimizin bin yerinde yapılıyor bile. Biz, tabiatın öğretisinin önde geldiği çağdan ve bunu öğrenmek için çabalamaktan ayrılıyor, insanın bilinçlenmesi ve gelişmeye devam etmesi için gittikçe yoğunlaşan bir çaba harcama devresine giriyoruz. Dışardan bir bakışla bunu üniversitelerde, insanlıkla ilgili dallardaki öğrenci sayısı sıçramalar göstererek artarken, teknik bilim dallarına ilginin gittikçe azalmasından anlayabiliriz. Yıldan yıla psikolojik, pedagojik, antropolojik veya sosyolojik konuları işleyen kitaplara olan ilgi de artmak-

tadır. Bu gerçek «gelecek kâşifini» ilgilendirmeli, bağlamalıdır.

Geleceği görmek için iki metod vardır. «Exploratory forecasting» (deneysel kehânet) şimdiye kadar bilinen trendleri geleceğe uzatır. «Normative forecasting» (normatif - standardize - kehânet) te ise şimdiye kadar kısmen yukarıdaki şekilde kazanılmış görüşler için istenen hedefler tespit edilir ve erişilmesi istenenle elde olanın arasındaki mesafenni nasıl kapanabileceği incelenir.

Son derece sert ve muhtemelen biraz fazlaca tenkide uğramış en meşhur normatif kâhanet örneği, bir Ay seyahati için gerekli teknik cihazların henüz sadece küçük bir kısmının icad edilmiş olduğu bir dönemde ortaya atılan ve plânlanan Amerikan Apollo'suydu. Erişilecek bir hedefin açıkça ortaya konuşu dağılmış destekleri bir araya topladı ve bunların üzerinde, hayret edilecek kadar kısa bir zamanda gerekli teknik aşamaları geçiren, bir yaratıcı güç meydana geldi.

Biz de insanların gelişiminde aynı şekilde normatif davranacağız, çünkü zaman sıkıştırıyor. Gelişmenin dışardan içeriye dönmesi, çabanın gökyüzü ve yerden insanın kendi benliğine ve toplumuna yönelmesine şimdiden başladık. Fakat henüz önde gelen ve herkesin kabul ettiği bir hedef yaratılmadı.

Dünya çapında bir «herkes projesi» düşünülebilirdi. Yanlış eğitim veya sosyal ihmal yüzünden yetenekleri gizli veya ciliz kalmış, sarsılmış sayısız kişinin benliği yeniden geliştirilebilirdi.

Bunun için tabiatıyla sadece bilimsel analizler yeterli değildir. Bunlardan başka toplum yaşamının yepyeni şekillerini öneren sayısız teklifler gereklidir. Sosyal laboratuvarlar, papazlara benzeyen uzmanların tekelinde bulunan girilmesi yasak tapınaklar olmamalıdır. Bu yerler, içten âni gelen buluşların ve temelden sabırla hazırlan-

mış deneylerin beraberce yürütüldüğü, fikir, tenkid ve tartışmalara her zaman açık atelyeler olmalıdır. Bu tip enstitülerde yeni yerleşme şekilleri, okullar, işyerleri, oyun sahaları ve sağ duyu ile yapılan bütün deneyler için geniş imkânlar bulunmalıdır.

Ütopya mı? Başlangıçta belki. Fakat bir zamanlar ancak rüya olan şeyler, bugünün olağan gerçekleridir. Sadece istekler değil, ihtiyaçlarımız da insanlığı yeni yaşama şekilleri bulmaya zorluyor. «Bu artık böyle devam edemez.» bu sözler geriye gidiş için bir özür olabilir, fakat bir emir, bir görev de olabilirler. Amerikan - Fransız biologu René Dubos bin yılın başında insanlığın tehdidi konulu konuşmasında: «Krizler daima zenginleşmeye yol açmıştır. Medeniyetler hiçbir zaman zincirler halinde devam etmezler. Bu sebeple yakın gelecek için duyduğum kötümserlik büyük bir iyimserlikle son buluyor. Zorlukların ağırlığı insanları mutlaka başka çözümler bulmaya mecbur bırakacaktır.» demişti.

Bu kitap Dünyaya yayılmış, bu tip dağınık, bireysel ve ekseriya gizli kalmış başlama çabalarını ele almak ve bunları genel bilgiye sunmak için hazırlanmıştır.

Kısaca: İnsan yolunun sonuna gelmemiştir. Ölümcül tehlikeler tarafından kamçılanarak daha yeni yeni kendisini göstermeye başlıyor.

I.
Zaptedilmiş Teknik

Değişik Gelecekten Portreler:

Karanlıktan birdenbire parlak bir aydınlığa. Hemen hemen hiç bir geçiş bölgesi ile karşılaşmadan. Daha bir an önce otomobil farlarının delemediği «tipik İngiliz sisi» içinde âdeta yürür gibi ilerliyorduk ve şimdi âni güneş ışığı şoförün gözünü öylesine kamaştırıyor ki, fren yapıp yolun sağına yanaşmak zorunda kalıyor. Otobüsten Manchesteri'n bozuk karayoluna iniyor ve çocuklar gibi zıplamaya başlıyoruz. Geride bıraktığımız gri-sarı mercimek çorbası gibi koyu sisin altında, bu günün öğleden öncesi, içinde televizyon için film hazırladığımız Ferranti bilgisayar (computer) fabrikası var ve burada, sadece bir mil uzaklıkta gökyüzü berrak ve yaz öncesinin parlaklığında göz alabildiğine uzanıyor.

Orta İngiltere'nin bir endüstri merkezindeki kirli bir bölgeden, dumansız bir bölgeye geçişi işte böyle yaşadım. Sanki iki dünya veya iki ayrı zaman arasındaki sınır aşılıyormuş gibiydi. O zamanlar, yani 1960'larda «Clean

Air Act» temiz hava kanunu daha yeni konulmuştu. Büyük devletlerden ilk olarak Büyük Britanya'nın, gelişmenin istenmeyen etkilerinden korunmak için aldığı karar, 1956'da parlâmentoda ele alınmıştı. Pratik politikacılar olan İngilizler bir anda işletmeler ve özel kişiler üzerinde sert ve kararlı bir kontrol yürütülemeyeceğini biliyorlardı. Böylece yavaş yavaş ve yer yer «smokeless zone» dumansız bölge uygulamasına başlandı. Hâlen pislik ve dumana bulanmış kalan işletmeler için örnekler ve uyarılar hazırlandı. Bu kanun himayesinde yürütülen öncü hareketin başlamasından on beş yıl sonra «Britsh Broadcasting Corporation» BBC'nin bir film ekibi bütün adayı incelediği zaman şunu tespit etti: «Berrak bir havada adayı dolaşan bir gezgin, birçok endüstri bölgesinde artık o karakteristik duman yığınlarını görmediği için şaşırıyordu.»

Henüz tamamen başarılı sayılmasa bile aynı şekilde belirli bir gelişme de İngiliz sularının temizlenmesinde görüldü. 1957 yılında çevre araştırmacıları Thames'in kirlilik derecesini inceledikleri zaman, Richmond ve Grevesen arasında, 40 km'lik bir şerit boyunca artık yaşayan tek bir balığın bile bulunmadığını tespit etmişlerdi. On beş yıl sonra ise elliden fazla balık türü nehrin dalgalarında kaynaşıyor. Şimdi kıyılar yavaş yavaş fabrika tesislerinden kurtarılıyor ve gezinti yolları olan parklar haline sokuluyor. Wales'in bir zamanlar yemyeşil olan, sonra da endüstrileşme yüzünden kısır cüruf ve moloz yığınları haline gelen vadilerinde, başarılı bir tekrar iyileştirme politikası izlenildi. Bu sayede bu gün aynı yerler tekrar sayfiye yerleri olma yolundadır.

19. yüzyılda halka sevdirebilmek için «demir melekler» adı altında piyasaya sürülen ve buradan bütün dünyaya yayılan makinaların ilk doğum yeri olan kuzeybatı İngiltere sistemli bir şekilde ağaçlandırılıyor. 2000 yılında adanın bir çok bölümü tekrar Shakespeare'in devirlerin-

deki kadar yeşil olacak. İleride bu tekrar kazanılmış bölgelerde sadece sağlık ve tabiatın korunmasının kurallarını çiğnemeyen endüstriye izin verilecek.

Geleceğin dünyasının istekleri kesinlikle değişmeye başladı. 20. yüzyılın başlarında henüz fabrika bacaları ve dumanlar ulusal refahın bekçileri, endüstri tesisleri, motorlar ve makinalar da ilerlemenin sembolleri olarak görünüyorlardı. Şimdi, yeni bin yılın başlangıcında ise gelecekten istenen ve beklenenler kökten değişme yolundadır. Teknik arka plâna itilmektedir. Ona göre çarpmayan, usandırmayan, mümkün olduğu kadar zararsız bir rol verilmekte ve o denilebilir ki saklanılmaktadır.

Bugün hâlâ yüksek gerilim hatlarının gökyüzünü böldüğü yerlerde bakışlar tekrar hiçbir engelle karşılaşmadan ufkun bitimine kadar uzanabilecek, zehirli gazlar havayı, artıklar ve çöpler suları kirletmeyecek, gürültü ve sıkıcı bir monotonluktaki fabrika binaları ortadan kaybolacak. Çirkinlik gerileme devresine girdi. Makinaların temposu insanlığı pençesinden bırakıyor. İnsanlar tekrar kendi zaman anlayışlarına göre ve kendi tempolarında çalışabilecekler. Makinalaşmış çalışma çağının görünür ve görünmez zincirlerinden artık kurtuldular.

Tekniğin Stili:

Bu tablo bugün gerçi fazla hayali görünüyor, fakat aslında yarının dünyasının sadece mümkün olan değil, aksine gerçek bir görünümünü yansıtıyor. Plânlar projeler, deneyler ve yer yer gerçekleştirmeler hep bu yeni yönü gösteriyor.

Dün ekonomik görünmeyen, bu yüzden tatbiki imkânsız görülerek reddedilen fikirler bugün kullanılabilir haldedir. Meselâ 1960'ların başlarında toprak üstünden giden kabloların yer altına alınmasının çok pahalıya mal olacağı, bu yüzden sadece özel durumlarda bu tip bir de-

ğiştirmeye gidilebileceği düşünülebiliyordu. 1970 yıllarının başında ise yüzlerce kilometre akım hattı toprağa gömülmüştü bile. Buna sebep de çevre bilincinin uyanması, kazı ve elektro - teknik sistemlerin gelişerek mâliyetleri düşürmesi ve bunun sonucu olarak devletin ve özel sektörün, daha dün tahammül edilemez diye nitelendirilen masrafları yüklenebilmesi, daha doğrusu yüklenmek zorunda kalmasıdır.

Bu değişimde entellektüellerin, önceleri dikkate alınmayan, sonraları da alay konusu olan «medeniyet kritikleri» önemli bir rol oynadı. Bu tenkitler tekniğin gördüğü rağbette olduğu, yeni bir din gibi saygı gördüğü ve sadece imansızların aleyhinde konuşabildiği bir zamanda bile canlıları arka plâna iten ve onları sık sık hırpalamaya başlayan makinalara karşı bir hoşnutsuzluk uyandırmayı başarmıştı. O zamandan beri de aslında gerçeklerden uzak görünen entellektüllerin görüş açılarının daha geniş olduğu ve gerçekleri pratikçilerden daha iyi değerlendirdikleri ortaya çıktı. Buna karşılık endüstrileşmenin, ne yan etkilerini ne de uzun vadeli sonuçlarını görmek istemeyen ve «Realistler» diye anılan gerçekçiler ,durum hakkında ileri sürdükleri seri halindeki sert değerlendirmelerinde, ustaca hazırlanmış eseri «Modern Times» daki yürüyen bantla savaşında insanlık dışı bir üretim metodunun utandırıcı ve gülünecek halini çok daha önce açıklayan dahî komedyen Charlie Chaplin'den daha az ciddî idiler.

Fakat Hiroşima, Bikini, Enivetok ve Nowaja Semlja atom patlamaları ile teknik gelişmenin sınırlarını aşarak insanlığı tehdit etmeye başlaması, bu hoşnutsuzluğu korkuya dönüştürdü ve önlenemez görünen teknik gelişmeye uymak ve katılmanın kaçınılmaz olduğu inancını sarstı.

İngiliz İşçi Partisinin yöneticilerinden Anthony Wegwood Benn 1970 yıllarının başlarında Teknik Bakanlığı görevindeyken, bu değişen tutumu özellikle kısa ve aydınlatıcı olarak şöyle açıkladı: «Günümüzün esas sorusu çok basittir. İnsanlar kendi yarattıkları makinaları kontrolları altında tutabilecekler mi, yoksa kendilerini onlar tarafından yönetilmeye mi terkedecekler? Bir zamanlar mağara insanlarının tabiata karşı olduğu gibi bizim de insan yapısı çevremize mahkûm olmamızın doğuracağı risk açıktır. O zaman onlar anlayamadıkları güçler tarafından çevrilmişlerdi ve devamlı korku içinde yaşıyorlardı. Aynı şey bizim de başımıza gelebilir.»

Acaba teknikten söz etmek doğru mu? İngiliz mühendisi ve mucidi Profesör Meredith Thring'in (Marleybone College, London) görüşüne göre şimdiye kadar hiçbir yaratıcı teknik denemedik, aksine ucuz, tutumlu, tek yönlü ve çabuk üretim hedefine kurban edilmiş bir «cheap technology» (ucuz teknik)'le yetindik. Onun görüşüne göre eğer araştırmacılar ve mühendisler serbest bırakılsalardı ve tekliflerindeki insan ve çevre faktörlerini de dikkate alma görüşü hiç olmazsa ekonomik şartlar kadar etken bir rol oynayabilseydi, şimdiye kadar çoktan insan ve çevre sağlığına daha dost makinalar yaratılmış olurdu.

Bugün henüz makinalar dünyasında bütün diğer görüşlerden önce işverenin sloganı geçerlidir: «Daha fazla verim, daha fazla kazanç.» Bu cümleler yakından incelenince ne kadar yanıltıcı oldukları daha iyi görülebiliyor. Evet gerçi bu kâra ve verime yöneltilmiş teknik çabuk kâr getiriyor, ama zararlı yan tesirleri yüzünden çok büyük sosyal masraflara ve uzun vadede kayıplara yol açıyor.

Mimârî sanatı gibi bugünkü teknik de devrin aynası olan, bir çağın ekonomik, sosyal, fikirsel ve ruhsal şart-

larından etkilenen ve kendi çapında onları da etkileyen bir simge olarak görülebilir. Belçikalı kültür filozofu Henri van Lier'in (Brüksel Üniversitesi) görüşüne göre, ondokuzuncu ve başlayan yirminci yüzyılın, insanları egemenliğine almayı amaçlayan, kaba «dinamik tekniğin» yerini zamanla temel olarak şimdiden mevcut olan, «diyalektik bir teknik» alacaktır. Bu tabiatla ve çalışma ortaklarıyla iki taraflı bir ilişki kuracak ve -öyle umuyor ki- medeniyetsiz çalışma düzeyinden kurtarılarak insanlığın kültür çevresi içinde sanatların bir kardeşi olarak yerini alacaktır.

Artık onun hükmü altına girerek veya onunla devamlı savaşarak yaşamak yerine, beraber yaşanabilecek bir teknik yaratma çabalarının çoğaldığını araştırmalarım sırasında tekrar tekrar tespit ettim.

Bu görüşleri dört büyük gruba ayırmak istiyorum.

— Birinci görüş (aynı zamanda şimdiye kadar en fazla yayılmış olanı) tekniği sıkı bir kontrol altında tutmak istiyor.

— İkincisi tekniği mümkün olduğu kadar geri plâna almak, küçültmek ve asgarî bir ölçüde sabit tutmak amacında.

— Üçüncüsü (en hayâlîsi) tekniğin varlığını ve işleme şeklini temelden değiştirmeyi, hayata daha yakınlaştırmayı ve bir cins güdümlü evrimle uygarlaştırmayı hedef alıyor.

— Dördüncü grup ise tekniğin, daha başka insanca ve çevre sağlığına yararlı hedeflere yönçltilmesini savunuyor

Her ayırımda olduğu gibi burada da birleşmiş görüşler, ara şekiller ve karşılıklı fikirler var. Teknik kontrolörleri, tekniği gerileticiler, tekniği değiştiriciler ve teknik yöneticileri beraberce ve omuz omuza, bin yılın krizleri-

ni atlatabilmek için insanlara ve aletlerine daha sulhçu bir tutum aşılamayı deneyeceklerdir.

«Kirli Artıklar» Milyonerler Yaratıyor:

60 yıllarının sonlarında ve yetmiş yıllarının başlarında bir çok devlette, çevreye verilen zararları kontrol altına almak için milyarlara malolan dev endüstriler kuruldu. Hava, su toprak ve yiyeceklerin içindeki zararlı maddeleri ayırmaya yarayan otomatik ölçü âletleri, zehir mücadelesinde, hava filitresi olarak, kirli suların temizlenmesinde ve endüstri artıklarının işlenmesinde kullanılan kimyevî madde ve eczalar, şimdiye kadar durgun ve yer yer düşen kârlar sağlayabilen bir pazara sahipken, hiç beklenmeyen bir şekilde büyük ticaret malları oldular.

Alaska'daki «Altına hücum»'a benzeyen bir «Kirli Artıklara» hücum başladı, becerikli birkaç kişiyi de milyoner yaptı. Bunların arasında borç para ile Kaliforniya'da Menlo Park'ta «Envirotech» adlı firmasını kuran Amerikalı Robert L. Chambers'de vardı. Wall Street Journal'da bu firma hakkında şunlar yazıldı: «Üç yıldan az bir süre önce Envirotech 8-2-0 kod numarasıyla tanınan bir projeden ibaretti, fakat bu kısa sürede yıllık geliri yüzelli milyon doları bulan bir firma haline geldi. İçinde bulunduğumuz vergi yılının ilk altı ayındaki kazancı, geçen yılınkine göre %37,2 daha artmıştır. Bu yüzden uzmanlar geçen yılki net kârı olan üç milyon doları rahatlıkla geçeceğini söylüyorlar.

Birleşik Devletlerin yeni çevre ofisine göre 1985 yılına kadar bütün endüstriyel üretimin %5'i tekniğin istenmeyen yan etkilerinin yumuşatılmasına veya giderilmesine harcanacaktır. Bu iş için ne çapta harcamaların gerektiği «Westminster Dreding Group» tarafından plânlanan kuzey denizindeki sunî çöp adası projesinden anlaşı-

labilir. Bu ada ortalama elli milyon Paund'a çıkacak ve Hollanda'nın bütün artıklarının %5'ini (öncelikle tehlikeli kimyasal maddeleri ve 200.000 otomobili), bütün iskân bölgelerinden 80 km. uzakta işleyecek veya okyanusun dibine tehlikesizce yollanmaya hazırlayacak. Alışıldığı gibi Amerikan istatistikleri daha da dev ölçülerdedir. 1971 yılında Birleşik Devletler 112 milyon ton kâğıt ve sun'î madde, 16 milyon ton cam ve 14 milyon ton metali en değişik yollarla ortadan kaldırmak için 3,5 milyon dolar harcamıştır.

Burada aslında sebep olanın ödemesi prensibine göre önce endüstri tarafından yüklenilen ,fakat sonunda yükselen fiyat ve vergilerle halka devredilen dev ölçülerde malî yükler meydana gelmektedir. Faaliyetleri ve üretimleri kirlenmede baş suçlu sayılabilecek büyük otomobil, hava yolu, sın'î madde ve kimya endüstrisi firmaları küçük firmaları satın alarak ve kendi firmalarını kurarak çevreyi kontrol mamullerinin üretimine katıldıkları için, kendilerinin sebep oldukları zararların ortadan kaldırılmasından da para kazanmaktadırlar. Çevre sağlığını koruyacak bu yeni endüstrinin bizzat çevreyi tehlikeye düşürücü olması düşündürücüdür. Sadece ham maddeleri kullanmakla kalmıyor, çevreye de bizzat sık sık zarar veriyor. Başlangıçta belirttiğim İngiltere'nin endüstrileşmiş ve merkezleşmiş bölgelerindeki hava temizlenmesinin de bir arka yüzü var. Çünkü orada elde edilen başarıların önemli bir bölümünde evde yakılan kömürün kükürdünün alınmasıyla ulaşıldı. Bu işlem ise kükürdü alma tesislerinin çevresini tekrar tamamen kirletiyor.

Çevre İçin Bir Ön Alârm Sistemi:

Bu gerçeklere bakılınca daha sonra yapılacak olan teknik zararların yokedilmesi işlemine, mümkün olan en

çabuk yolla ve ihtiyatî tedbirler alınarak başlanması gerektiği ortaya çıkıyor. Endüstriyel işlemlerin tahrip edici ve sonradan düzeltilmesi imkânsız yan etkilerinin önceden önüne geçilmesine çalışılmalıdır.

Bu tip düşüncelerin sonucu olarak, önce ABD'lerinde sonra yüksek endüstriye sahip birçok ülkede, yetmiş - seksen yılları arasında, bu günün -birlikte söz hakkı, vatandaş inisiyatifi, otoriter olmayan terbiye_ konuları gibi tartışılacak yeni bir konu doğdu. Adı «techology assesment» teknik genel değerlendirme olan bu konu bazı yönlerden, her yeni ilâcın piyasaya sürülmeden geçirdiği kontrol ve deneme devresi ile karşılaştırılabilir. Fakat teknik adlı bu ilâcın değerlendirilmesi çok daha zordur. Çünkü burada konu sadece sağlığa verilebilecek zararları incelemek değildir, aksine bundan öteye giderek, otomobil ve televizyonda görüldüğü gibi teknik yeniliklerin toplum hayatında gösterecekleri zincirleme etkileri düşünmek ve hazırlamak da gereklidir.

T. A.'in (Technology Assesment için kısa zamanda uluslararası bir kısaltma olarak kullanılmaya başlayan harfler) babası olarak, yıllardır Amerikn kongre üyesi ve bir İtalyan göçmeninin oğlu olan Emilio O. Daddario görülmektedir. Bu adamın kariyerinin örnek olacak bir önemi vardır. Çünkü o, bilim ve tekniğin gelişen etkileri sonucu, ekseriya kendilerine tamamen yabancı dallarla uğraşmaya zorlanan, hukuk veya ulusal ekonomi dallarında yetişmiş politikacı ve devlet adamlarının grubundadır.

İkinci Dünya Savaşı sırasında henüz mesleğine hazırlanan bir avukat adayı olan Daddario, lisan bilgisi yüzünden haber alma servisinin, Almanya'nın silâhlanma araştırmalarını inceleyen bir bölümüne atanmıştı. Burada sadece bilimsel ve teknik araştırmaların, stratejik ve politik kararların alınmasında oynamaya başladığı önemli rolden etkilenmekle kalmadı, görevini aktif ve iyi yetişti-

rilmiş bir vatandaş olarak hakkıyla başarabilmek için bu daldaki bilgilerinin çok yetersiz olduğunu da keşfetti. 1959'da kongreye seçilmesinden sonra yeni milletvekilinin yakasını bilgi dağarcığındaki bu delik için duyduğu endişe hiç bırakmadı.

O zamanlar Birleşik Devletler, Rusya'nın onlardan önce davranarak 1957 yılında ilk uyduyu dünyanın çevresine yerleştirmesinden doğan «Sputnik Şoku» içinde bulunuyorlardı. Üniversitelerin, enstitülerin ve lâboratuvarların daha kuvvetle desteklenmesini öneren bir «kriz programı» (crash programm) mümkün olduğu kadar çabuk Birleşik Devletlere, dünyanın öncüsü pozisyonunu tekrar kazandıracaktı ve milletvekilleri, yerinde olup olmadığı hakkında hiç bir fikre sahip olmadıkları araştırma programları için sekiz sıfırlı dolar tutarlarını hazırlamak zorunda kaldılar.

Bana Daddario, «Uzay hedeflerine böylesine belirli bir öncelik tanıyan hevesimiz beni daha o zaman diğer meslekdaşlarımın aksine huzursuz etmişti.» dedi. Onunla bir Avrupa seyahati sırasında görüşmüştüm. «Fakat o zaman olumlu veya olumsuz daha zor ayırabiliyordum. Bu yüzden 1963 yılında parlâmento uzay komitesinin, bilim, araştırma ve gelişme ile ilgilenecek bir alt grubunu kurduğumuz zaman mutluydum.» diyerek devam etmişti.

Kongrede daha yeni olan bu İtalyan - Amerikalı, bilim dünyası ile olan yakın ilişkileri sayesinde Amerikan milletvekilleri içinde en tanınan ve sevilenlerden biri oldu. En enteresan girişimlerinden biri, parlâmenterler için araştırma ve teknik konularında daha kuvvetli bir danışmanlık kurulması ve gerekli bilgilerin biraraya toplanmasını sağlamasıdır. Bu sayede milletvekilleri de, danışabileceği bir sürü uzmanı olan hükümete karşı, kendi bilimsel temellere dayanan görüşlerini ileri sürebileceklerdi.

Bu, kuruluş Washington'da çalışan bir bilim gazetecisi olan Graham Chedd'in anlattığı «Techonolgy Assesment»'in tarihçesi oldu: «Herşey 1965 yılının başlarında, Amerikan Millet Meclisi binasının lokantasındaki bir masada başladı. İçlerinden biri de Daddario olan dört adam her sabah orada kahvaltı ederlerdi. Bu fırsattan istifade ederek MIT'nin (Massachusetts Institute of Technology) profesörlerinden ve başkanın eski bilim danışmanı olan Jerome Wiesnerin birkaç gün önce ortaya attığı görüşü tartıştılar. Wiesner Amerikanın insanları kendi buluşlarının sonuçlarından korumak için bir «ön alârm sistemine ihtiyacı olduğu fikrini ortaya atmıştı. Herşeye rağmen Daddario'nun kişiliğinde verimli bir toprak bulmuş olan bu görüşün ,öneml bir parlâmento yeniliğini öneren bir kanun teklifi haline gelebilmesi için, başka bir adamın daha işe karışması gerekecekti.

1927 yılında Atlantiği ilk defa uçarak geçme şerefini kazanan meşhur hava öncüsü Charles Lindberg, tekniğe hayran Amerikada endüstriyel gelişmenin gölgeli bölümlerine ilk inenlerden biri olarak «Readers Digest» dergisinde «Is Civilisation Progress?» (Medeniyet ilerleme midir?..) başlığı altında görüşlerini yansıtmıştı. Daddario derhal Lindy ile temas kurmayı denedi ve fazla zorlukla karşılaşmadan bunu başardı. Çünkü bu tek sevgilisi, bir zamanlar Hitlere olan sempatisi yüzünden gözden düşmüş ve kırgın bir şekilde ortadan çekilmişti.

Fakat sonunda kongre üyesini kabul etti ve bu görüşme Daddario'yu parlâmenterleri, teknik yeniliklerin kanunî kontrollarını yapabilmeleri için, en kısa bir sürede kendilerine ait bir uzmanlığa kavuşturmak gerektiğine inandırdı, böylece 1967'de parlâmentoya bir «Office of Technology Assesments» kurulması konusunda ilk kanun teklifi sunuldu. Fakat bu yeni demokratik çabayı kanunlaştıracak kararın çıkması ,karşı çıkan, bir sürü fikir gru-

bunun direnmesi yüzünden, hemen hemen altı yıl daha gecikti.

«Davut» Shurcliff, «Golyat» Süper Jete Karşı:

T.A.nin aleyhinde olanlar, bu kuruluş «Technology Arresment» Tekniği Engelliyen, dediler. T.A kuruluşu hakkında sürdürülen tartışmalarda, sesten hızlı bir sivil uçağın (Süper Sonic Transport - kısaltılmış adı SST) projesine devlet desteği sağlanması konusú etrafında açılan savaş, anlaşılabileceği gibi önemli bir rol oynadı. Çünkü bu, ikibuçuk saatte New York'tan Avrupa'ya ve beş saatte Amerika'dan Bombay'a uçacak olan yeni uçak tipinin kabul mü yoksa red mi edileceği sorusu, teklif edilen «teknik ön inceleme bürosunun» uğraşacağı konulara tam bir örnek teşkil ediyordu. Endüstri devriminin başlangıcından beri -bu yüzden bu olay tarihî bir örnektir.- İnsanlık ilk defa körü körüne bir teknik mâceraya atılmıyor, aksine doğabilecek zararları önceden incelemeye hazır bulunuyordu.

Uçakların bu yüksek süratlerde «Hava patlaması» ile son bulan kuvvetli şok dalgaları yarattıkları çoktan beri biliniyordu. Bu konuda gerekli deneyler, ordunun hizmete soktuğu sesten hızlı uçaklarda hemen ortaya çıkmıştı. Hemen hemen bomba kadar gürültülü ve hava basıncı yaratan ve halk tarafından «gökyüzü osuruğu» diye adlandırılan bir patlamalar zincirini arkalarında bırakan Air Force pilotları, uçarken geçtikleri geniş uçuş yollarında çeşitli zararlara sebep oluyorlardı. Pencereler kırılıp unufak oluyor, evler yıkılıyormuşcasına sarsılıyor, insanlar gece yarısı yataklarından fırlıyor ve sâkin hayvanlar, karınlarındaki yavrularını düşürecek kadar ürküyorlardı.

Bu tip olaylar askerî pilotların deneme uçuşlarını yaptıkları nüfusu az bölgelerde meydana geldiği sürece, kamu oyunun bundan hiç haberi olmadı. Ama plânlanan «Super Sonic Transport» Amerikanın büyük şehirlerinden geçmek zorundaydı. Ayrıca hava alanlarının civarında ek problemler doğacaktı, çünkü bir tek SST elli jetinki kadar gürültü çıkarıyordu. Bu önemli sorunlar bakalım halkı ne yönde etkileyecekti?

Projenin lehinde olanlar, başta uçak endüstrisinin önemli rol oynadığı eyaletlerin temsilcileri ve hükümet sözcüleri, durumun sanıldığı kadar önemli olmayacağını, insanların buna da alışılacağını ileri sürmekteydiler. Daha 1960 Mayısında bu iddiayı parlâmento oturumlarında ortaya attılar ve bu sayede temsilcileri öylesine yatıştırdılar ki, 1961 Ağustosunda SST'in son estetik hatâlarını düzeltmek için konulan iki yıllık bir araştırma programının birinci yıl taksidi olan onbir milyon doların tahsis edilmesine karar verildi Fakat tasarının tabanı olmayan bir fıçı olduğu kısa sürede ortaya çıktı. Tekrar tekrar düzeltmeler gerekiyordu. Bu arada İsveç uçuş araştırmaları enstitüsünün uzun yıllar boyu müdürlüğünü yapan Dr. Bo Lundberg'in Atlantik ötesinden gelen uyarıları da dikkate değer. Bu uyarılara göre, yalnız uçağın uçuş yolu üzerinde bulunan insan ve cisimler değil, bizzat yolcular ve uçuş personeli de tehlikenin kucağındadırlar. Bunlar 20-27.000 metre yükseklikteki yüksek enerji yüklü kozmik ışınlara hedef olacaklardı. Bu tip uçaklar ise, hava direncinin azlığı nedeniyle yolculuğun uzun bir bölümünde bu uçuş yüksekliğini kullanmak zorundaydılar.

Fakat herşeyden önce ilk modellerinin inşasına Boeing firmasının Seatle'daki atelyelerinde başlanmış olan dev kuşa, kendi vatanında kamu oyunu sağlam temellere dayanan tenkidleriyle, bu «parlak, fakat tehlikeli ve sorumsuz» prestij projesi hakkında huzursuzluğa sevkeden,

hiç de küçümsenemeyecek bir rakip çıktı. SST'in bu yeni rakibi, diğer uçak endüstrlerinin «Public Reltion» cuları gibi sıkıcı ve müzmin bir şikâyetçi olarak gösterilemezdi. Çünkü meşhur Harvard Üniversitesinde çekirdek araştırmacısı olan William A. Schurcliff, mazbut, uyanık ve ihtiyatlı bir bilim adamının çağrısıyla ortaya çıkıyordu. Meslek hayatı boyunca, meslek bilgisinin yanında, bilimsel ve teknik faaliyetin, sorumluluk duygusu ve yaratacağı sonuçlar ile sınırlanması gerektiği görüşünü de kazanmıştı.

Fizikçi İkinci Dünya Savaşında, yeni silâhların bulunması ile görevli olan «Office of Scientific Research»'ün yöneticisi olan Vannevar Bush'un sağ koluydu. Bu yüzden daha kırk yıllarında, atom bombasının yapılması gibi bir çılgınlık buhranına itildi. O zamanları yaşayan birçok bilim adamında «günah»'larının bilinci doğdu ve bundan böyle, çalışmalarının sonuçlarını hiçbir zaman gözden uzak tutmamaya karar verdiler.

Şimdiye kadar projeye karşı olan görüşlerini açıklamış olan kişilere başvurdu ve onlarla birlikte «Citizens League Against the Sonic Boom» (Ses duvarı patlamasına karşı vatandaş cephesi)'ni kurdu. Bütün bu protestocular biriktirdiklerinin bir kısmını, en çok satan gazetelerdeki tam sayfa ilânlarına ayırdılar. Bu ilânlarla halkı kendilerini desteklemeye çağırıyorlardı.

Yepyeni bir Ölçü: Hassas İnsan:

Ben Shurcliff'i, Boston yakınında bir üniversite şehri olan Camridge'de, sâkin bir yan sokak evi olan, küçük, tahta aile evinde ziyaret ettim. Büyükbabadan kaldığı izlenimini uyandıran üye kartları, broşürler ve uçuş dergileri yayılmış oturma odasında, Amerikan ideali «Grassroots Democracy» (temelden demokrasinin), dev bürokrat firmaların devrinde bile halâ yaşadığını gördüm. Bu ilginç

oturma odasında Shurcliff, ailesinin de yardımıyla, bütün devlet kuruluşunu ortaya serdi. Generaller, senatörler, «Federal Aviation Administration»n yöneticileri, tröst başkanları ve hattâ sonunda Birleşik Devletler Başkanı Richard Nixon bile teslim olacak ve plânlarını değiştirmek zorunda kalacaklardı. Çünkü 1971 aralığında Shurcliff ve onun gittikçe artan taraftarları çabaladıkları hedefe ulaşmışlardı: Amerikan Kongresi Senatosu tarafından alınan bir kararla SST projesine yapılan yardımlar kesildi. Bunun üzerine Boeing firması da kavgası yapılan tasavvuru unutmak zorunda kaldı.

Artık genç olmayan, fakat şaşılacak kadar enerjik olan bilgin bana bu işi nasıl başardıklarını şöyle anlattı. Başlangıçta İsveçli Bo Lundberg'in sayısız yazı ve incelemeleri onun en önemli bilgi kaynağı olmuştu. Bunların arasında onun 1960-67 yılları arasında, sesten hızlı uçağa karşı ortaya sürdüğü önemli ekolojik ve ekonomik tezler de vardı. Ne var ki, o zaman Amerikan kamu oyu bunları dikkate almamıştı. Fakat Amerikan Bakanlıklarının yönetiminde çalışan lâboratuvarların ve bilim akademilerinin yayınladıkları resmî yazılar karşılaştırılarak okununca ve uyuşan ve zıt noktalar iyice incelenince ilginç sonuçlar ortaya çıkıyordu.

Böylece resmî kuruluşların ve sözcülerinin yarı gerçekleri ortaya çıktı, düşündürücü sonuçları gizleyen perdeler yırtıldı ve gürültü ile ses patlaması yüzünden meydana gelen zararın tekrar hesaplanmasına başlandı. Meselâ Shurcliff, hava trafiğinin SST uçakları ile donatılması halinde günlük ortalama 24 milyon dolarlık eşya zayiatı olacağını hesaplamıştı.

Önemli olan, Shurcliff'in bu gün Avrupada hâlâ mevcut olan, biiim adamlarının kamu oyuna karşı çekingenliğini ortadan kaldırmayı bilmesiydi. Önemli bir doktorun eşi olan kızkardeşi bayan Ingelfinger, düzenli olarak, müs-

bet bilimcilerin ,ulusal ekonomistlerin ve politikacıların devamlı teksirler halinde basılan karşı deneylerini, en az ikiyüz Amerikan gazetesine, elli sütun yazarına, birçok radyo ve televizyon istasyonuna gönderiyordu. Birçok kongre üyesi en önemli bilgi ve görüşlerle aydınlatılmışlardı. SST ile herhangi bir ilgisi olan makam ve komisyonlar da öyle. Boeing firmasının yöneticilerine ve SST' nin satışı kendilerine daha uçak yapılmadan teklif edilen Amerika ve Avrupadaki büyük hava şirketlerinin menecerlerine de aynı şekilde menfî propaganda ile karşı bilgi verildi.

Fizikçi Shurcliff, biyologların, fizikçilerin, psikologların ve doktorların takdirleri arasında, herşeyden önce teknik hesaplara insan faktörünü soktu. Bu arada diğer delillerin yanısıra, New York'tan Los Angeles'e yapılacak bir tek uçuş sırasında bile on milyon ilâ kırk milyon kişinin zarar göreceğini ispatladı. Kongre önündeki bir konuşmasında Air Force generali Maxwell, Edwars hava üssünde bulunan personelin uzun süreden beri «Sonic Boom» altında yaşadıklarını ve bu özelliğe artık hiç aldırmayacak kadar alıştıklarını ileri sürerek bu iddiayı çürütmeyi denedi.

Shurcliff buna karşı, bir teknik yeniliğin tahammül edilir olup olmadığında sertleşmiş askerlerin değil, hassas sivillerin ölçü olarak alınması gerektiğini belirtti. Bana özellikle tehlikede olanları «Vulnerable Persons» topladığı bir listeyi göstermişti. Bu listede kalp hastaları, çocuklar, uykusuzluk çeken insanlar, midesinden rahatsız olanlar, sinir hastaları, hamile ve doğuran kadınlar ve ürkek insanlar vardı Başka bir uzun liste de gökyüzünden gelen anî bir patlamanın rahatsız edici, hatta tehlikeli olabileceği özel durumlara, meselâ bir tiyatro gösterisine, bir konsere, zor bir göz veya beyin ameliyatına ayrılmıştı.

Bu tip faktörler kesin bir şekilde ölçülemedikleri için, şimdiye kadar yapılan hesaplamalarda hep ihmal edilmişlerdi. Shurcliff ,sayısı fazla olmasına rağmen belli olmayan yüklerin sonunda vatandaşlar için çekilmez bir hal alacağını ortaya koyabildi. Endüstriyel yan etkiler tek tek değil, hep bir arada görülmelidir. Ancak böyle genel bir değerlendirme doğru şekli önümüze seren ve günlük çabaların ilerlemesinde tekniğe sığınmanın yalnız umutsuz değil, aynı zamanda tehlikeli de olduğunu gösterir.

Shurcliff anlatmıştı: «Bazen kampanyamıza tesadüflerin de yardım ettiği oluyordu. SST programının yürütücüsü Gordon Bains, White Sands Missile Rangers'daki bir basın toplantısında ortaya çıkmış ve ses üstü askerî uçakların sesinden zarar gördüğünü söyleyenlerin bunu sadece kafalarında yarattıklarını iddia etmeye kalkışmıştı. Ve tam ikna edici bir şekilde: «İnanıyorum ki ,bu tamamen psikoloji ile açıklanabilir...» derken -Bummm!- diye bir patlama toplanan gazetecilerin başlarının üzerinden geçti ve binanın üzerinden geçen bir askerî F-104'ün yaydığı haşmetli şok dalgasının basıncı ile birçok cam parçalandı. Bir kaç saniye devam eden şaşkın bir sessizlikten sonra öylesine şiddetli bir kahkaha patladı ki, Bains kürsüden inmek zorunda kaldı.»

Gökyüzünde bir Delik Kavgası:

Bu, prensip bakmından önem kazandıkça sivrilen ve sonunda teknik ilerlemenin tam bir münakaşasına dönüşen, yönünü, malî desteğini ve bağımlılığını politik güçten alan bir olayın hikâyesidir. Şimdiye kadar hiç bir Amerikan projesi -ne atom silâhlarının geliştirilmesi, ne balistik füzelerin kullanılması, ne çekirdek silâhlarının kabulü- hakkında karar ve ne de sadece on iki insanın bilgisi çerçevesinde gerçekleştirilen ay seyahati- kamu oyunda tar-

tışılmamıştı. Buna karşılık SST olayı demokratik gelişme tenkitlerine yepyeni bir örnek oldu.

Nixson hükümetinin hiç bir açık araştırmaya girişmediği kısa zamanda ortaya çıktı. Böyle bir araştırma, Beyaz Sarayın o zamanki baş danışmanı Dr. Lee DuBridge'in tavsiyesi üzerine kurulacak, Süperjete karşı ileri sürülebilecek görüşleri incelemeye başlayan bir komisyon tarafından yürütülecekti. Fakat Beyaz Saray, silâhlanma yarışının mantığı içinde uçağın yapılmasını emretti. Aksi halde Amerikan sivil havacılıktaki liderliği, İngiliz-Fransız Concorde'u ve hatta Rus TU-144'ü ile tehlikeye sokulacaktı. Senatör Proxmire ve milletvekilleri Reuss ve Yates' in bu görüşü kamu oyuna açıklama istekleri, yürütme kuvvetinin imtiyazlarına dayanarak reddedildi.

Bu arada bu tip fikir ayrılıklarının çoğunda olduğu gibi SST projesine karşı olanlara, bu gizli komisyonun önemli bir üyesi destek olarak katıldı. Beyaz Sarayın bundan önceki inceleme grubunun başında bulunan ve aslında IBM firmasında çalışan bu 42 yaşındaki fizikçi Dr. Richard Garvin'di. İyice düşündükten sonra harcanan çabalar ve baskılar boşa giti. Hatta taraf değiştiren bu «tövbekâr» SST'a karşı yürütülen kampanyanın liderlerinden biri oldu. Du Bridge ise biraz daha kararsız bir açıklamada bulundu. O da 1969 martında temel olarak, çevreye zararlı, huzur bozucu, ekonomik yönden olumsuz ve sevimsiz bulduğu bu heyecan uyandırıcı teknik gelişmeye cephe almıştı. Fakat bir yıl sonra bu ünlü araştırıcı tekrar araştırma grubunun başına getirilmiş ve milletvekili Yates'e kelimesi kelimesine şunları söylemişti: «Bay milletvekili, ben bir neferim. Başkan bu konuda karar verdi, ben de onu destekleyeceğim.»

Bu arada hem değişik parlâmento komisyonlarına, hem deha ik kütlelerine yeni ve şimdiye kada Süperjete karşı ileri sürulen görüşlerden daha ağır olan ithamları

ortaya atan söylentiler çıktı. En önemli etkiyi «Çevre Kalitesi» konusunda iki uzman yaptılar. Çünkü onların ortaya koydukları muhtemel sonuçlar, sağlık endişelerini ve sınırlı zararları çok aşıyordu. Nitekim onlar kesif bir SST trafiğinin, meselâ kutup buzlarını eriterek tufanı andıran sel baskınlarına ve hatta muhtemelen hayvan ve bitki âleminin ultraviyole güneş ışınlarıyla zarara uğramasına sebep olacak felâketlere yol açacağını açıkladılar.

Dr. Russel Train ve Prof. Gordon McDonald'ın bu iddiaları basına ilk aksettiği sırada inandırıcı olmaktan çok sansasyoneldiler. Burada, ses öteki uçakların, dünyayı koruyan atmosfer tabakasında muhtemelen «Gökyüzü delikleri» açabileceğinden bahsediliyordu. Fakat 1970 yılında senatör Proxmires'in «Joint Econimie Comitee» sinde okunan bildiri açıklandığı zaman, herkes bu endişeleri ciddiye almaya başladı.

Train şöyle diyordu: «Süpersonik uçuşlar, on sekiz ilâ yirmi iki kilometre arasındaki bir yükseklikte yapılacaktır Bunun sonucu olarak atmosferin bu bölümüne büyük ölçüde su, karbondioksit, nitrojen ve başka maddeler bırakılacaktır. Eğer Beşyüz SST ve Concorde bu bölümde uçarlarsa, yıllar boyunca buradaki su miktarını % 50, hatta %100 oranında arttırabilirler. Bu ise çok önemli sonuçlar doğurabilir, çünkü incelemeler stratosfer'deki su buharının beş yıl içinde zaten %50 arttığını gösteriyor. Muhtemelen-aslında bu iyice incelenmeli- sesten yavaş Subsonic jetler bu artışa sebep olmuşlardır.

Özellikle Johnston'un tesbit ettiği gibi, su buharının bu ölçüde artması, üst atmosferin koruyucu ozon tabakasına zarar verip yer yer parçalayabilir ve bu şekilde Dünyayı ve canlıları ölçüsüz ultra viyole ışınlarına hedef olmaktan koruyan tabiî filtreyi etkisiz bırakır. O zaman biyolojik bakımdan tehlikeli ışınlar Dünyaya ulaşacaktır. Bunun sonucu ise önemli sıcaklık artışlarının yanısıra,

bitkiler, hayvanları ve insanları kırıp geçirecek dev bir güneş yakması olacaktır.

Bu demeçlerin etkisi, artık şiddetle başlayan tartışma sırasında ozon tabakasının sadece % 5 daha incelmesi halinde beyaz derili Amerikan halkından yılda daha 8000 kişinin deri kanserine yakalanacağı görüşü de ortaya atılınca, iyice kuvvetlendi.

Ses üstü trafiğinin gelecekte doğurabileceği sonuçlar, bu kadar fazla «belki» ye bağlı olmasına rağmen SST projesini desteklemek konusunda senatodaki çoğunluğun meylini tayin etmekte önemli rol oynadılar. Profesör Mc Donald gerekli vetoyu, bilimsel ihtiyatlılığı elden bırakmadan en iyi ifade eden kişi oldu: «Bu bir sürü belki ve eğerden oluşan bir konu. Bu konu üzerinde çalışmış biri olarak etkilerinin bu kadar büyük olmayacağı kanısındayım. Fakat atmosferin üst bölümleri ile ilgili daha kesin bilgiler kazanılmadan böyle bir sorumluluğu hiç bir şekilde üzerime almazdım.»

İki yıl sonra 1973 Şubatında bu davranış Amerikan «National Academy of Science»in yeni bir araştırması sonucu tasdik edildi. Bu işle görevli komisyon meslekdaşlarının o zamanki korkularını daha da artırdı ve «Dünyanın ultraviyole ışınlarıyla bombardımanı konusu daha yakından incelenerek kesin sonuçlara ulaşılmadan, buna sebep olabilecek ses ötesi uçakların kesinlikle kullanılmamasını tevsiye etti.

Televizyon ve Boşanma Grafiği:

SST için açılan savaş bilimsel ve teknik devrimin tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. İnsanoğlu ilk defa yapabileceği bir şeyi yapmamaya karar vermiştir.

Bir Türk paşasının oğlu ve bugün Amerika'nın önde gelen plancılarından biri olan idealist ve enerjik Hasan Öz-

bekhan bu yeni sloganı şöyle biçimledi: «Yapabileceğimiz her şeyi yapmaya zoruniu değiliz.»

Fakat bu konudaki kararı kim ve nasıl verecek? Objektif temellere dayanabilecek mi? Kimsenin haksız bulamayacağı bir kontrolü kim ,nasıl yaratabilecek?.

Emilio Daddario'nun ortaya attığı ve teknik yeniliklerin önceden denetimini öngören «Office of Technology Assesment» üzerinde yürütülen münakaşada bu ve buna benzer birçok soru önemli bir rol oynadı. SST hakkındaki münakaşa her kongre üyesinde ve onları da aşarak kamu oyunda, bu tip bir deneme enstitüsü kurmanın gerekli olduğu hissini uyandırmıştı. Fakat çok kısa bir zamanda ses üstü uçak konusunda, menfi sonuçları çabuk görülebilen, nisbeten basit bir durumla karşı karşıya olunduğu anlaşıldı. Fakat meselâ iyi bakım ve ilâçlarla ölümün geciktirilmesi gibi başlangıçta sevindirici hattâ minnettar bırakıcı olduğu halde, ikinci üçüncü ve dördüncü etkileri zararlı sayılmazsa bile beklenmedik, problemler doğurabilen özellikler taşıyan yenilikler konu olunca ne yapılacaktı?.

Amerikan akademi görevlisi olarak bu tip sorunları inceleyen Joseph F. Coates medeniyetimizin hizmetinde olan iki konunun etkilerini şöyle sıralıyor:

Otomobil:

1. Özellik: İmkânları genişletiyor, süratli, ucuz, kolay ve kapıdan kapıya bir ulaşım sağlıyor.
2. Özellik: İnsanlar evlerinden daha uzak bir çevreye yayılıp yaşayabiliyorlar .
3. Özellik: Şehrin aynı kesiminde bulunan kişiler veya bir kasabanın sakinleri birbirlerini daha az görüyor ve hemen hemen hiç tanımıyorlar.

4. Özellik: Birbirlerine yabancılaşan yurtdaşlar birbirlerinin sorunları ile uğraşmak için gittikçe daha az bir araya geliyorlar. Kimsesizler gün geçtikçe çok hızla bir kenara itiliyor.
5. Özellik: Bu kopma sonucu aile fertleri ruhsal ihtiyaçlarını tatmin için birbirlerine gittikçe daha fazla yükleniyorlar.
6. Özellik: Çiftler genellikle karşı tarafın bu ağır psikoloji sorunlarını çözmeye yetenekli değildirler. Bunun sonucunda doğan sürtüşmelerin artması da gittikçe yükselen bir boşanma grafiği yaratıyor.

Televizyon :

1. Özellik: Fertlerin kendi evlerinde eğlenmesi ve eğitilmesi için yepyeni bir kaynak
2. Özellik: Halk daha fazla evinde kalıyor ve buna bağlı olarak kahveler, kafeteryalar, dernek lokalleri, tiyatro ve gösteriler gibi genel haberleşme merkezlerini ihmal ediyor.
3. ten 6. Özelliğe kadar: Otomobilde olduğu gibi, toplum hayatının sarsılması, aile bağlarının tehlikeye girmesi.

Coates'in yakın çevrede yaşayanlar için en basit bir biçimde geliştirdiği bu zincirleme etkiler birçok yeniliklerde de görülmektedir.

Teknik ve toplumsal gelişmenin bu karşılıklı bağlantısını, nisbeten daha gelişmiş bir metod olan, «Cross Impact Analizi» ile kavramak mümkündür. Fakat bu metodla ortaya çıkan «doğabilecek sonuçlar» öylesine eşitli ve önceden keşfedilmez özelliklere sahiptirler ki, inceleyiciler daha baştan görevlerini ümitsiz ve imkânsız bulabilirler.

Teknik yeniliklerin doğurabileceği sonuçların bu tip bir kontrolün ne kadar karışık ve geniş kapsamlı olduğu, bu amaçla geliştirilen soru dizisinin her biri ayrı ayrı bir veya birkaç işlemin tesbit edilmiş etki ve sonuçlarını kapsayan binlerce kutucuktan oluşmasından kolayca anlaşılabilir. Meselâ Amerikan İç İşleri Bakanlığının coğrafî inceleme bölümü yeni teknik tesislerin yaratacağı çevre etkilerini saptamak için 8800 şıktan oluşan bir rapor hazırlamıştı. Hem de bu raporda bütün kriterler ele alınmıştı. Meselâ tabiatı sevenler tarafından büyük değer verilen «estetik» ve «Tabiatın dokunulmazlığı hususları» zor tanımlayabilir oldukları gerekçesiyle hiç hesaba katılmamışlardı. Fakat aynı konular Kuzey Kutbunda yeni bulunan petrolün Prudhoe körfezinden güney kıyısında buz tutmayan bir liman olan Valdeze kadar ulaştırılmasını sağlayacak olan «Alaska pipe Line» tesislerine karşı açılan direniş kampanyasında çok önemli rol oynadılar.

Ecza, ilâç ve genetik tekniklerinin incelenmesinde ise objektif bir değerlendirmeyi çok zorlaştıran yeni problemler ortaya çıkıyor. Çünkü burada direkt kişisel etkiler görülmektedir. Sakin bir tarştışmayı hemen hemen imkânsızlaştıran tasarılar ve alışkanlıklar ortaya çıkmaktadır.. Meselâ, istatistik konusu ortalama bir insanın ölümü kaç yıl geciktirilmelidir? Bu gecikme sonucunda acaba evlilik bağı çekilmez derecede uzun bulunamaz mı? Aşırı hayat uzatılmasında para ve güç sahibini değiştirmiş olmaz mı?..

Bu tip durumlarda hem yaratma ve duygu gücü hem de kamu oyunun moral ölçüleri zorlanmaktadır. Fakat bir sonuca ulaşması imkânsız gibi görülen bu zorlamalar sayesinde bu güne kadar hiç zorlanmamış olan geleceğe bakış, uzağı görüş ve toplumsal hayâl gücü gelişecektir. Şimdiye kadar süregelen bu ihmalin sebebi herhalde özelliklerimizi kullanma ihtiyacını şimdiye kadar hiç duyma-

dığımız içindir. Bu yüzden binyılın insanı, ileriye yönelteceği yetenek ve yaratma gücünü iyice zorlayarak çaba göstermek zorundadır

Henüz Doğmayanları Kim Koruyor:

Bu tip zorluklara rağmen bilimsel keşif ve teknik buluşların muhtemel etkileriyle uğraşacak inceleme bölümlerinin kurulmasına devam ediliyor. Burada akla gelen ilk soru bu kuruluşların tarafsızlığı ve bağımsızlığı oluyor. Bu yenilikler mahkemesinin hakimlerini kim seçecek? Tarafsızlıklarını kim garanti edecek? Kişisel etkilerde kalmış yanlış kararlar nasıl düzeltilecek? Böylece burada sadece yeni bir hukukî tartışma değil, aynı zamanda geleceğin planlanmasına yönelen politik bir inceleme sahası da açılmış oluyor. Bu arada günümüzün münazara konuları başka bir zaman düzeyine taşınacaktır. Muhtemelen bu sayede bu konular daha da yumuşatılmış olacaktır. Çünkü insanlar henüz ortada olmayan bir şey üzerinde eskiden beri var olan bir şey üzerinde olduğundan çok daha kolay pazarlık edebilir ve anlaşabilirler.

Bu tip pozisyon savaşları daha günümüzde bile şurada burada hazırlanıyor. İktisadî ve politik güçlerin önde gelenleri, pozisyonlarını uzun vadede emniyete almayı sağlamak amacıyle, yeni tedbirler öneren bilirkişi raporlarına dayanarak, geleceklerini teknik gelişmelere uygun olarak garanti altına alma çabalarına giriştiler bile. Gelişme savaşının böylesine teknik bir safhaya dökülmesi «Üçüncü Dünyanın» bir bölümünü korkutuyor. Üçüncü Dünya, gelişmiş ülkelerin «yarının dünyasını kurtarma» perdesi altında sadece kendi çıkarlarını düşündüklerinden endişe ediyor. Buna ek olarak «Technology Assesment» (*) tarafından yasaklanan endüstrilerin, yüksek gelişme

---

(*) Teknolojik değerlendirme.

düzeyine ulaşmış ülkelerden Dünyanın daha seyrek nüfuslu bölgelerine kaydırılması ihtimali de bu endişeyi arttırıyor.

Şüphesiz «Technology Assesment» in önde gelen metodçularından biri olan Robert Feldmesserin ilerde yeni buluşlar ve endüstriyel denemelerde söz sahibi olarak kişiler için yol gösterici ve uyarıcı sözleri asilânedir. O hiç bir zaman işverenin görüşlerinin değil, toplumun çıkarlarının göz önünde tutulmasını önermişti. Fakat her halde pratikte bu iyi niyetli uyarılar ağırlıklarını pek az hissettirebileceklerdir. Daha kuvvetli bir ihtimalle gelecekte her teknik yenilik için, etkilenecek kişilerin karşı tarafın iyi niyetine terkedilemiyeceği, tersine kendi bilgili ve geniş imkânları olan bir çıkar kavgasının patlak vereceğini hesaplamalıyız.

Günümüzdeki girişimler hemen hemen istisnasız olarak kamu oyunun hiç hesaba katılmamasıyle, devlet ve yöneticiler tarafından yürütülmektedir. Fransa'da ve İsveç'te olduğu gibi bir «technology assesment»in yeni yeni denendiği ender olaylarda da devletin sözcükleri, teşkilâtlanmamış olan ve bu yüzden tartışmaya hazır olmayan guruplardan ve işçilerden, kat kat bilgili ve iyi hazırlanmış durumdadırlar. Yaşlılar, kiracılar, gençler ve çocuklar gibi teknik gelişme tarafından ezilen ve onun yüzünden gittikçe düşen yaşam kalitisinden en fazla zarar görebilecek onlanların ise ekseriya hiç bir etkileri yoktur. O halde ,şayet «Teknolojiyi önceden değerlendirme» yukarıdan yönetiminin bir âleti olmayacaksa, ilk iş olarak hükümet uzmanlarının tekelinden alınarak topluma mal edilmelidir.

Bu arada fikir yürütme hakkında son sözü söyleme yetkisi sadece bilimsel temellere dayandırılmamalı, etkilenme açısından da incelenerek plânlanan yeniliklere bağ-

lanmalıdır. Uzmanlık konusuna etken bir rol verilmeli, fakat uzmanlarla idealistlere demokratik olmyan etkin bir ağırlık sağlanmasından da kaçınılmalıdır. Uzmanlık, vatandaşlarla müzakere ve tartışma yoluna girdiği zaman bu kadar olumlu bir rol oynadığı halde, bu durumdan yeni düşünceler, umutlar ve imtiyazlar doğabilir. Binyılın teknik yönden yetişmemiş insanları, uzmanların bu imtiyazlı durumunu zamanla çekemeyecek hale geleceklerdir. Fizikçi von der Laue bu konudaki ihtarını şimdiden yaptırmış: Eğer bilim adamları halkla ilişkilerini ihmal ederlerse bir gün kendilerini elektrik direklerine asılmış bulacaklar.»

Girişimlerinin muhakemesi yapılırken, savcılık makamı, şimdiye kadar sesini hiç bir yerde yükseltmemiş bir guruba «henüz doğmamış olanlara» verilmeliydi. Çünkü teknik girişimlerin ilerideki sonuçlarından onlar etkilenecekler. Âlimlerin bulduğu ve mühendislerin inşa ettiği şeylerin bir çoğu sadece çevreyi değil zamanı da değiştirip tehlikeye atıyor. Gelecek neslin avukatları yirminci yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkabilselerdi, belki müvekkilerini yerine konamaz hazinelerin utanmazca israfından koruyabilirlerdi. Zengin ham madde ve tabiî servet rezervlerini, geleceği göremeyen ve haksız bir görüşle toprak altı zenginliklerini gelir olarak niteleyen soyguncuların elinde yok olup gitmekten kurtarabilirlerdi. Muhakkak ki bu gün geleceğin ve insanların korunması elli yıl öncesine nazaran çok daha etkilidir. Çünkü şimdi hayata düşman ışın kaynaklarının artmasıyla bizzat biyolojik veraset tehlikeye girmiş durumdadır. Hatta ortada, sorumsuz teknikleşme yüzünden tahrip bile edilebilecek olan Dünyanın «barınabileceği» sorunu mevcuttur. Henüz doğmamış olanların savunucuları bizi tekrar tekrar, bizden sonra geleceklere bu gezegen üzerinde zenginlik, güzel-

lik ve yaşama şansı olarak, mümkün olduğu kadar fazla şey bırakmaya zorlamalıdırlar.

Ilımlı Teknik ve Tenkitçi Bilim:

Bu noktadan muhtemelen imkânsız bir şey olan eski tekniği ehlileştirme çalışmalarının yetersiz olduğunu ileri sürenlerin çabaları başlıyor. Onlara göre yeni ve hayata daha dost olan bir teknik, «ılımlı teknik», «soft technology» yaratılmalıdır.

Bu görüşün baş sözcülerinden biri, zekî ve cesur bir İngiliz yazarı olan Robin Clark'tır. Onu tanıdığım zaman Londra'da aylık bir mecmua olan «Science Journal» da baş redaktör idi. Galiba altmış yıllarının sonlarında idi. O zamanlar Clark henüz âlimlerin toplumda gittikçe sağlamlaşan yerlerine ve tarafsız düşünce yeteneklerine dayanarak Dünyayı büyük bir krize giden yoldan çevirebileceklerine inanıyordu.

Onu ikinci ziyaretimde artık redaktör koltuğunda değil, Paris'te UNESCO merkez binasının büyük, aydınlık bir bürosunda oturuyordu. Kahverengi, sivri bir sakalı vardı ve daha gevşek görünüyordu. Yazı masasının çevresinde büyük protestonun devrimci modasına uygun giyinmiş dört genç adam ayakta duruyor ve oturuyorlardı. Genç bir tenkitçi bilim adamının yakında yapacağı ve çevre sorunlarını ele alacağı konferansının tartışmasını yapıyorlardı.

İngiliz tröstü IPC'nin düzinelerce dergisinden biri olan Clark'ın dergisi, bana anlattığına göre başarısızlık yüzünden değil, sağladığı kazanç sahiplerine yeteri kadar büyük görünmediği için bir haftadan diğerine aktarılmıştı. Muhtemelen bu olay sadık bir bilimsel gelişme hayranı olan Clark'ı «şüpheci» yapmıştı. Aynı zamanda silâhlanma yarışını konu alan kitabı için topladığı dökü-

manlar tenkitçi görüşünü kesinleştirdi. Artık bilim adamlarını ne fazla etkili, ne de fazla aklı başında sayıyor, tersine fazlaca kendi konularına kapanmış ve mesleklerinin gerçek talebini karşılayamayacak derecede bağımlı görüyordu.

Tabiî ki istisnalar vardı ve bunların bazıları için yazar UNO'nun «Science Division» undaki yönetici memurluk görevi ile uluslararası bir buluşma merkezi olmuştu. Etrafına topladığı bilimsel ve teknik temel, başta geçen on yılın barışsever Atom fizikçilerinin taşıdığı silâhsızlanma kampanyasının, bu arada daha da geliştirilmiş, kesinleştirilmiş ve pratikleştirilmiş fikirlerine sahipti. Eski neslin, doğu ve batı devlet adamlarına kşisel baskılar sonucu etki edebilme umutlarına karşılık, daha genç bilginler bu ihtimallere çok daha şüpheci bir gözle bakıyorlar.

Tenkitleri gittikçe iktisadî güç oranlarında, ürkek ve bu yüzden hareketsiz kalan demokratik kuruluşlarda, fakat hepsinden önce bizzat bilimde ve onun, gittikçe daha tehlikeli olmaya başlayan teknik aracılığıyla, yaşama aykırı kullanılmasında yoğunlaştı. Bu yeni kuşaktan biri olan Stanford'daki ivme lâboratuvarlarında araştırmalar yapan çekirdek fizikçisi Dr. Philip Noyes, ülkesinin başkanını, teknik buluşların yardımıyla savaş suçu işlemekle açıkça itham etti. Bir başkası, Dr. Charles Schwartz, Kaliforniya üniversitesinde öğrencilerinin karşısına çıktı ve derslerine başlamadan önce öğrencilerinden, burada öğreneceklerini hiç bir zaman insanlık dışı amaçlarla kullanmayacaklarına dair yemin etmelerini istedi.

«Tenkitçi âlim ve mühendis grupları» altmış yıllarında, önce Hollanda, Fransa, İsveç, İngiltere ve ABD'nde ortaya çıktı. Bunların sadece bir kısmı marksist düşüncede idi. Görüşleri yepyeni bir yöndeydi. Amaçları, sorumsuz, yaşama aykırı düşünceyi cins ve tipinden keşfetmek, araştırma ve gelişmede olduğu gibi bu düşünceyi analiz

etmek, incelemek ve kullanabilir bir hale getirmekti. Zulüm ve baskıya karşı savaşan herkes kendisine, bir âlimin sadece düşünce ve davranışlarıyla bile devrin tahrip olaylarında ne derece suç ortağı olacağını sormalıdır.» diyorlardı.

Bu tutum, Sussex'teki İngiliz Üniversitesinin nevrofizyologlarından olan ve mesleğinin çok kolay istismar edilebileceğini anladığını açıklayarak, çok şey vadeden «Beyin âlimi» ünvanını bir anda terkeden Peter Harper'in davranışına tipik bir örnektir. O hemen bu olayın ardından 1971 Martında Michigan'da Ann Arbor'un «Mental Health Research Institute» unda kurulan «New Science» grubunun kurucularından oldu. Bu kuruluşun amacı, şimdiye kadar farkında olmadan kabul edilen bilimin tarafsız, gerçekçi ve açık olduğu iddiasını tartışma konusu yapan «âlimler için yeni bir dünya görüşü» fikrini yaymaktı. Bu kendi kendini tenkid, yeni görüş ve hedeflerin seçilmesinde daha kararlı, açık ve daha fazla insana yönelik araştırma ve geliştirme çabalarını sağlayacak ilk önemli adım olmalıydı.

Geçici bir dokuz nokta programında yeni bilimi işaret eden hayâlî fikirler, gerekli olarak nitelendirilmişti. Bilhassa gerekli, âcil ve pratik bir çözümü hedef alan bir görüş olarak ise şu seçilmişti: «Ilımlı Teknoloji» (soft technology) _ muhtemelen risksiz, kendini yenileyebilen, tabiî maddeler kullanan ve çok az enerji harcayan bir yeni teknik.

Stockholm'de «Pow-Wow»:

Bir yıl sonra Stockholm'deki çevre konferansına gittiğim zaman «ılımlı teknik» hareketi, bir kızılderili kelimesi olan «Pow-Wow» adı altında kendi sergisini açmaya cüret edebilecek kadar yayılmıştı. Skepsholmen adasın-

da kurulmuş uzun bir pavyonda, Güneşten, rüzgârdan, nehir akıntılarından ve denizin dalgalarından faydalanmayı amaçlayan, çeşitli model, şekil ve deneyler görülüyordu. Her tarafta ziraatin saldırgan olmayan metodlarını sergileyen fotoğraflar, çizimler ve münazaralara rastlamak mümkündü. Çevreye daha dost araçlar ve motorlar gösteriliyor ve deney lâboratuvarlarından gelen bilgiler anlatılıyordu. Aslında ortada görünen, kuzey Amerika ve Avrupa ülkelerinden gelen öğrencilerin amatörce çalışmalarından fazla birşey değildi.

Her şey çok sevimliydi. Buna rağmen bu odalardaki ekseriya ilkel veya ezbere yapılmış hissini uyandıran plân ve kopyalar, el yazısıyla yazılmış duvar gazeteleri, her köşede rastlanan hiciv yığınları, broşür ve manifestolar, grafik düzenliliğe alışmış sergi ziyaretçileri için çekici olmaktan çok itici bir etki yaratıyordu. İnsan bir türlü burada hevesli, fakat pek de ciddî olmayan amatör kişilerin toplandığı duygusundan kurtulamıyordu. Kendisini kamu oyuna hassas bir incelikle, tam bir seri halinde ve haşmetle takdim etmeyi başarmış bir endüstrinin karşısında herhalde hiç bir şansları olamazdı. Veya belki de bir İngiliz televizyon yayını sonucu, kısa süreli bir üne kavuşan kavga arkadaşları Harold Bate'in söylediği «Otomobil endüstrisinin ,onun tavuk dışkısı ile çalışan Metan gazı motorunu duyunca panik halinde bir korkuya kapıldığı...» sözlerine inanmışlardı. «Motor dergileri metan motorum hakkındaki açıklamaları yayınlamaktan kaçındılar.» diyerek sergi ziyaretçilerini aydınlatıyordu. «Yoksa petrol endüstrisinin artık vermeyeceği ilânlardan binlerce sterlin kaybedeceklerdi. Bana, Amerikada yaşasaydım, çoktan bir köşede işimin bitirilmiş olacağını söylediler.»

Ben daha fazla, belki de çok fazla şey bekliyordum. Ilımlı tekniğin teorik talebi, burada pratikte sergilenen iyi niyetli bir kaç el yapısı çalışmadan çok daha fazlasını

gerektiriyordu. Robin Clark herhalde bunu önceden sezmiş olmalıydı, çünkü bu cılız sergiyi izlemek için Stockholme gelme zahmetine bile girmemişti. Üç ay önce Washington'a müşterek bir uçuşumuzda bana yeni yeşeren bir «ılımlı tekniğin» sadece çok fazla sabırla geliştirilebileceğini açıklamıştı: «Benim tarafını tuttuğum tekniğin pratikte yürümediği öne sürülebilir. Basit konularda şimdilik kullanılabiliyor. Fakat bizim esas çaba göstermemiz gereken husus, çok daha ince düşünülmüş, hassas ve yeri iyice belirtilmemiş bir teknik olmalıdır.»

Fakat bu ne olursa olsun her yenilik ve reform çabasına gözü kapalı atılan ve çoğunlukta bulunan insan tipinden daha değişik özellikler gösteren bir taraftar kitlesine ihtiyaç göstermiyor mu? Ve birkaç heyecanlı kişinin kısıtlı imkânları tarafından finanse edilecek bu yeni teknik, mevcut kanunlara, alışkanlıklara, geniş malî imkânlara ve «sert tekniğin» gelişmesi yolunda şartlanmış sürüyle uzmana karşı ciddî alternatifler ortaya koymayı ümit edebilir mi?

Bu düşüncelerle ümitlerim kırılmış bir haldeyken, Hazreti İsa gibi saçları olan, dalgalanan beyaz bir entari giymiş ve bazan yumuşak, bazan da heyecanla parlayan bakışları olan yirmi yaşlarında bir Paris'liye, Philippe Boitel'e rastladım. Giyiminden beklenildiğinden çok daha fazla şüpheci ve zeki idi.

Tam o sırada teşhir pavyonunun önündeki çayıra diz çökmüş, sun'î maddeden üç dört metre ebadında bir torbayı düzeltmeye çalışıyordu. Arada sırada bir pompayı kullanarak şeffaf balonun içine hava basmak için ayağa kalkıyor. Fakat balon uyuyan dev bir hayvan gibi biraz şişiyor, sonra yine sönüyordu.

«Allah cezasını versin!» diye küfür etti. «Yine bir yerinde yırtık var. Ama dur bakalım seni de bulacağım.»

Bununla ne yapmak istediğini sordum.

«Bekleyiniz, bir dakika bekleyiniz... Tamam hemen şimdi oldu...»

Son deneyden memnun kalmış olmalı ki, şekilsiz nesneyi su kenarına sürükledi. Orada patikanın ortasında uzun saçlı biri, kanarya sarısı mayosuyla bekliyordu ve merakla sordu: «You fixed it- Cat I try it again?» «Evet sanırım şimdi her şey yolunda. Bak, bak hava kaçırmıyor.»

Plâstik torba hemen hemen en büyük ölçülerine kadar şişirilmişti, dalgaların üzerinde sallanıyordu ve morali bozuk Adonis sanki normal bir botmuş gibi üzerine atladığı zaman çok az kıpırdadı. Bundan sonra da delikanlı bu kozanın içinde ilerlemeye başladı. Evet... Suyun üzerinde yürüyordu. Dimdik yürüdü kaydı ve körfezin karşı kıyısına ulaştı. Kıyıdan seyreden hepimiz, bu delikanlının akşam Güneşi altında parlayan bir ışık mantosu içinde adetâ dans ederek körfezi geçmesi karşısında hayranlıkla alkışlıyorduk.

Fakat tam o sırada bir deniz motörünün dalgasına yakalandı. Sallandı, dengesini korumaya çalıştı, iki-üç dört diz üstü düştü ve ancak beşincide ince yürüme aracı ile birlikte devrildi.

Philippe:

«Fakat bayağı hoştu. Değil mi?» «Yine bir sürü iş çıktı.» diye sızlandı. «Evet güzel oyuncak ama... Bununla Dünyayı kurtarmayı mı düşünmüştünüz?» «Bana bak, bu iş sadece hevesle olur. Kenetlenmiş dudaklarla değil.»

Böylece «ılımlı teknik» konusunda ilk dersimi aldım. Bu teknik sadece başka tasarılardan, başka niyetlerden ve başka maddelerden oluşmayacak ,oym zamanda ona bambaşka bir görüş hâkim olacak. Kinsiz, tenkid korkusu olmadan, şöhret hırsına kapılmadan, oyun oynar gibi ve neş'eyle çalışma.

«Öyleyse sadece bir imalât mı, yoksa eğlenceli bir boş zaman değerlendirme mi?»

«Aynı zamanda... Hayır. Daha fazlası.»

Daha yeni Habeşistan'dan gelmiş, orada genç bir Amerikalı olan John Morgan ve grubu ile küçük Habeş çiftçilerinin yanında yaşamışlar. Bu girişimci ve fedakâr «gelişme hizmetkârı» orada, Dünyanın bütün köylülerine alıştıkları yaşam şeklini zedelemeden bilgi ve yardım ulaştıracak olan «Village technology Innovation Experiment» adlı kuruluşu vücuda getirmiş.

Philippe anlatmaya devam etti: «Bu arada biz de oranın yerlilerinden, en az sizin bizden öğrendikleriniz kadar çok şey öğrendik. Onlara daha kaliteli ve kullanışlı tohum, basit ve yapılması kolay araçlar ve çok faydalı bir kaç fikir verdik. Meselâ yağmur mevsiminde kurak aylar için nasıl su toplayabileceklerini gösterdik. Veya tabiî artıklardan sadece gübre değil, aynı zamanda enerji kaynağı olarak metan gazı da elde etmek için ne yapmaları gerektiğini anlattık. Orada Mr. Bates'in buluşu hiç de gülünç karşılanmadı. Ve herşeyden önce onlar da bize çalışmanın seni zorladığı anda bir zevk olabileceğini öğrettiler. Kendi gücün, kendi buluşların, kendi beynin... Bu iş için de küçük teknik büyük, kusursuz tekniğe nazaran çok daha uygun. Büyük teknikte belki fikir sahibi olanlar ve ilk örneklerin yaratıcıları zevk duyuyorlar, fakat bunları seri halinde imâl etmek ve eşek gibi çalışmak zorunda olanlar sadece şikâyet ediyor ve sıkılıyorlar.

Gelişmiş Ülkeler İçin Yeni Yollar:

Bu tip düşünceler Üçüncü Dünya ülkelerinin birkaç plâncısına kendi deneylerinde, artık büyük ekonomik güçler tarafından empoze edilen modeller yerine kendi buluşlarını uygulama fikrini verdi. Assam (Jorhat) daki ku-

zey Hindistan araştırma entitüsü yönetıcisi M.S. Iyengar'ın görevlerinden biri, şimdiden açlık ve nüfus patlamasıyla karşı karşıya olan yarımadanın geleceğini kurtarmak için yeni tip teknik imkânlar aramaktır.

Âlim, çalışmalarının sonucu olarak şimdiye kadar uygulanan batı stili endüstrileşmenin Hindistana uzun vadede fayda yerine tehlikeler getireceğini düşündü. Çünkü dış yardımlarla yapılan yeni dev çelik tesisleri ve modern fabrikalar, birer mıknatıs etkisi yaratıyor ve binlerce insanı köylerinden çekiyordu. Iyengar «Dünya pazarlarında iddia sahibi olmak için üretim otomatikleştirilirse bütün bu insanlar ne olacak?» diye sordu. O zaman bu insanlar Batının gelişmiş endüstri devletlerinde olduğu gibi kollarında istihdam edilemeyecekler ve daha şimdiden Bombay ve Kalkütada görüldüğü gibi işsiz kalarak «paçavra proletarya» haline düşecekler.

Iyengar: Gelecek araştırması için Kyotoda toplanan İkinci Dünya Konferansında, «Şimdiye kadar bize verilenden çok daha başka bir tekniğe ihtiyacımız var. Dev kuruluşlar değil, tersine bütün ülkeye yayılmış güç merkezleri ve atelyeler. Endüstri köy sâkinlerinin ayağına gitmelidir. Onlar ona değil. Endüstri işten tasarruf yoluna gidemez, tam tersine daha fazla iş imkânı sağlamalıdır. Üretici bir faaliyette bulunmak her Hintlinin hakkıdır. Bu sebeple bizim gelecek plânlarımızda makinelerin daha üstün randımanının alacağı rol, mümkün olduğu kadar fazla insan için tatmin edici meslek imkânları yaratmak çabasının yanında, çok küçük kalacaktır.»

Bu değişen görüşün sonucu olarak Hintlilerin büyük endüstrili gelişme modellerine olan ilgisi zayıfladı. Bakışlarını Çin'e çevirdiler. Hint gelecek plânlamasını Mao'nun modelleri - Politik unsurları birinci plâna alınmadan - gittikçe daha fazla etkilemeye başladı. En fazla etkilenen plâncılar, oradaki endüstri kuruluşunun merkezsiz şek-

lini, ideolojik tarafına hiç aldırmadan rahatça kullanabilecekleri fikrine vardılar.

Üçüncü Dünyanın diğer ülkelerinde de benzer düşünceler hâkim durumda. Bilhassa gençler, meşhur Fransız filozofu ve gelişme uzmanı Réne Dumont'un on yıllar süren tecrübelerinden sonra yazdığı «L'Utopie ou la Mort» (Hayâl veya ölüm) adlı kitabında vardığı sonucu tasdik ediyorlar. «Evet Çin'in deneyi bize bir toplum için güvenlik altına alınmış bir geleceği en kısa yoldan bulduğu hissini veriyor. Bu sistem temelden, kültür ihtilâli sırasında ortaya çıtılmış olan «Bağımsız endüstri» sistemine dayanıyor. (Kung yeh ti hsi)

1959 ve daha kuvvetli bir şekilde 1966'da meydana gelen sayısız küçük ve orta boy atelye, göklere çıkarılan işçi örneği «Tachai işçisinin» önünde, sadece kendi bacakları üzerinde durdukları ve dışardan hiç bir yardım almadıkları için gurur duyuyorlar. Bu trendin en güzel belirleyicisi, kendileri tarafından elektrik enerjisi üretimi için inşa edilen bölgesel minik güç merkezlerinin sayılarının devamlı ve düzenli artışıdır. 1960 yılında bu merkezler dokuzbin civarında iken, 1972'de sayıları otuzbeşbine ulaşıverdi. Stockholm'de toplanan çevre konferansında Çin delegeleri batılı çevre girişimcileri ile yaptıkları görüşmelerde davranışlarını tasdik ettiler. Politikalarını bilinçli ve plânlı bir şekilde işletmelerin devasa gelişmeerini önlemek amacıyla büyük endüstri tesislerine karşı yöneltttiler. Çünkü işletme büyüdükçe fertler için üretimin safhalarını inceleme imkânı ortadan kalkıyordu.

İngiliz Bakanı R.W. Benn, genç Çin'lilerin tekniklerine karşı tutumlarını şöyle anlatıyor: «Öyle bir toplum ki, bilimsel ve akademik yeteneklerini bizde olduğundan çok daha direkt bir yolla kendi yararları için kullanmayı deniyor. Bunun ne anlama geldiğini Pekin'deki bölgesel bir komünün fabrikasını ziyaret ettiğim sırada anladım. Ora-

da bana bir samanlıkta duran ve henüz yirmi yaşına bile ulaşmamış dört delikanlı tarafından inşa edilmiş olan bir gereç makinesini gösterdiler. Daha birkaç ay öncesine kadar bu dört delikanlı sadece at koşumlarının imâlinde çalışıyorlarmış. Bundan önceki bakanlık ziyaretlerimi hatırladım ve makineye nezaketen bir ilgi gösterdim. Oysa genç adamları makine hiç ilgilendirmiyordu. Bana esas gösterilmek istenen şey bu delikanlıların geliştirdiği kabiliyet ve kendine güven duygusu idi. Çünkü böyle bir şey kültür ihtilâlinden önce konu bile olamazdı. Bunu anlayınca onlara gülümsedim, onlar da bana... ve hepimiz - sadece onlar değil, ben de - gördük ki, bu makine, gelişmeleri için iyi kullanabilecekleri bir araçtan ibarettir. Burada böylece bizim daha yeni öğrenmeye başladığımız bir tutum gözlerimin önüne serilmiş oldu.

«Küçük Güzeldir»:

Batıda da bu yolda bir fikir değişikliği başladı. Bu görüşün en etkili teşvikçilerinden biri, 1930 yılında Almanyadan Büyük Britanya'ya göçen ve orada devletleştirilmiş dağ işletmeleri endüsurisinin önde gelen üyelerinden biri olmayı başaran E.F. Schumacher'dir. 1965 yılında Asyadaki tecrübe ve görüşlerine dayanan kendi projesi «Intermediate Techonology Group» (Aracı Teknoloji Grubu) üzerindeki çalışmalarını yoğunlaştırdı.

Bu grup Üçüncü Dünya ülkelerine modern, büyük tekniği sokmanın, onların hayatını tahrip eden ve onları endüstri bakımından gelişmiş ülkelere bağımlı kılan «Felâket getirici bir hediye» olduğu görüşündedir. Amacı ise bu ülkelerin insanlarına, pompalar, demirci âletleri, küçük motorlar, ve akım takımları gibi sadece kendi gelişme ve inisiyatif imkânlarını sağlayan teknik âletlerin yollanmasını sağlamaktır.

Schumacher gelişme yardımı konusunda tutucu olmayan davranışına örnek olarak, bir keresinde bağımsızlığına yeni kavuşmuş bir Batı Afrika ülkesi, İngiltereden, kendi başşehrinde basılan bir günlük gazetenin daha hızlı ve fazla basılabilmesi için modern bir rotatif baskı makinesi istediği zaman ortaya çıkan problemi göstermektedir. Şayet makine yollanmış olsaydı bütün ülke bir tek merkezden yayılan günlük bilgilerle yetinecekti. Bu da sadece keyfî davranışlara yol açmakla kalmayacak, aynı zmanda Batı Afrika kabilelerinin çok yönlü kültürlerini de tehdit edecekti.

Böylece «Intermediate Technology Group» küçük ve orta miktarlarda baskı yapabilen küçük ve orta boy makinelerin fazla sayıda gönderilmesini teklif etti. Bu şekilde haberleşme imkânlarının düzeltilmesi, daha önce başvurulan teknik modernleştirmenin sakıncalarına katlanılmadan sağlanmış oldu.

Düşüncesizce endüstrileşmeye ihtar verici bir örnek olarak, bir kaç yıl önce sun'î maddeden mâmul sandaletlerin serî halinde imâlini amaçlayan ve Dakar'da kurulan fabrika seçilebilir. Bu fabrikanın üretimi bütün ülkenin ihtiyacını karşılamaya yeterli idi. Böylece elyaftan, deriden ve kenevirden ayakkabı üreterek geçinen yüzlerce yerli iflâsa sürüklendiği gibi, aynı zamanda Senegal'liler de iklime uygun ve biçim olarak daha zevkli hazırlanmış bu mallar yerine ucuz döküntüleri giymek zorunda bırakıldılar.

«Small is beautiful» (küçük güzeldir)... Schumacherin Amerikan dev ölçülerine nazire yaparcasına onların tam karşısına kazanılmış bu formülü, devleşme ve kalıplaşma eğilimlerine sırt çevirmiş bir çağın müjdecisi oluyor. Burada - özellikle gelişmiş ülkelerde - nesilden nesile değişen bir değer ölçüsü göze çarpıyor -Kırk ilâ seksen yaşındakiler mübalâgalı ve prestij sağlayıcı dev makinele[illegible] hâlâ

çaba harcamaya değer bulurken gençler çoktan bu tip heveslere sırt çevirmişlerdir.

Bu fikir değişmesine bir Fin şehri olan Turku'da, başta gelişmiş ülke vatandaşları olmak üzere, hristiyan gençlerinin uluslararası bir toplantısında şahit oldum. Brezilyalı, Batı Hindistanlı ve Endonezyalı üniversiteliler, kendi vatandaşlarının iktisadî, toplumsal ve insanî ihtiyaçlarına uyan «Kendi tekniklerinin» geliştirilmesinin, ülkeleri için hayatî önem taşıyan bir sorun olduğu konusunda fikir birliği etmişlerd.

«Babalarımız hâlâ başka türlü düşünüyor!» diyorlardı. «Fakat biz, ülkelerimizde hâlâ eğitilmemiş büyük bir işgücü potansiyeli dururken, karışık ve işçi tasarrufu sağlayan makineleri kullanmaya kalkmanın delilik olduğunu biliyoruz. Dünya kadar dövize mal oluyor ve bizim yabancı ülkelerden yollanacak malzemeye bağımlı kılıyorlar. Bizim insanlarımız iklim şartları ve yaradılışları ile sınırlanmışlardır. Bize beyazların çalışma temposunun empoze edilmeye çalışılmasından bıktık artık...»

Batı ükelerinin ekseri makineleri bizde en kısa zamanda çürüğe çıkacak kadar eskiyorlar. Bunlar ülkelerimizde bulunabilen başka makinelerden yapılmalıdırlar. Medeniyetler ve milyonların arzusu bize batı tekniğini hediye etti. O zenginlik getirme iddiasındadır. Fakat aslında geçtiği yerde çöller ve insan yıkıntıları bırakmaktadır.

Kendisini yeni âlimler grubundan sayan sosyolog profesör Henryk Sholimowsky'de buna benzer bir durumla karşılaştı. Bir kızılderili ona gülerek: «Siz beyazlar gerçekten delisiniz. Makineleriniz tarafından sürüklenerek altmış yaşına gelene kadar eşekler gibi çalışarak vahşice yaşıyorsunuz. Sonra artık bu iş için fazlaca yaşlanınca tatlık tutmaya, seyahat etmeye, dinlenmeye başlıyorsu-

nuz. Biz ise mutlu saatleri bütün bir hayat süresine serpiştiriyoruz. Bu daha akıllıca değil mi?»

Kuzey Vietnamı ziyaret edenler batılı olmayan, kendisine özgü bir tekniği inceleyebilirler. Bu teknik ülkenin kendi maddelerini kullanıyor, ve el işçiliğinin geleneksel temellerine dayanıyor. Swaziland sakinleri de çıkar yolu kendilerine daha uygun gelen pompalar kullanarak buldular. Fırat deltasına yerleştirilen işçiler, kendilerine verilen tamamlanmış evlerden vazgeçtiler ve yepyeni bir kamış ev mimarisi keşfettiler. Bir zamanlar bati örneklerinin en klâsik taklitçisi olan Japonya'da eletronik ve geleneksel el işçiliğini kaynaştıran yoğun ve kendine özgü bir «Nippon tekniği» ni geliştirmeye başladı.

Henüz tekniğin tamamen Asyalı, Afrikalı ve Lâtin Amerikalı çeşitlerinin yoğun bir gelişmesinin başında bulunuyoruz. Hepsinde ortak olan taraf büyük coğrafî farklılıklarına rağmen yaşama ve tabiata yaklaşma arzusudur. Bunu doğuran sebebi anlamak zor değildir. Bütün bunlar mekanize, hassas olmayan, şekillendirici, öncelikle sürat ve en yüksek randıman hedeflerine yönelen batı tekniğine karşı çıkan bir protestonun eserleridir. Binyıla geçiş dönemini daha bitirmeden, sarı, kahverengi ve siyah teknikerlerin bir zamanki hocalarına, insan ve çevreye zarar vermeden, kinsiz ve yabancılaşmasız bir yaşam için gerekli olanın nasıl üretilebileceğini göstermeleri için, dünya küresinin bizim olan tarafına, endüstrinin yüksek şatolarına, gelişme uzmanları olarak çağırılacakları, rahatlıkla düşünülebilir.

«Ilımlı Teknik» Nasıl Daha Fazla Geliştirilebilir?:

«Ilımlı tekniğin» geriye romantik bir kaçış olarak, değil, daha insanî bir gelecek için çağrı olarak geliştiril-

mesl çabalarına dönelim. Peter Harper kendisinin ve arkadaşlarının tarttıkları çeşitli geliştirme stratejilerini anlattı. Bunlardan şimdiye kadar sadece biri gerçekten denenmişti. Bu bir zamanlar mevcut bulunan ve aranan özelliklere sahip tarihî teknolojileri, -bazen yeniden kullanmaya başlayarak - kullanılışları bakımından incelemekti. Bu deneylerde çok ilkel oldukları için tamamen terkedilen maddeler olduğu gibi yine aynı sebeple gittikçe daha seyrek kullanılan maddelere de rastlanıyordu. Meselâ balçık, toprak, taş ve tahta gibi. Bunların dışında ılımlı ve tabiatın içinden kabul edilebilir görünen maddeler de ilerdeki deneylere katılmalıydı. Meselâ: Yeni inşaat, keramik malzemeleri ve cam gibi. Kuvvetlendirilmiş çabalar eski enerji kaynaklarının değerlendirilmesine yöneliyordu. Güneş, su ve rüzgârın yanısıra, İtalya'da Loredo'da başarıyla denendiği gibi jeotermik kaynaklar da araştırılıyordu. Yiyecek temini için sadece organik gübreleme metodlarına önem verilmeyecek, aksine «Hydroponik» (bitki kültürlerini su içinde yetiştirme) deneylerine, yapraklardan ve şimdiye kadar yenilemez olarak bilinen bitkilerden protein üretme çabalarına da hız verlecekti.

Ulaşım için başka gürültüsüz hava taşıtlarıyla birlikte balonlar, ve zeplinler tercih edilmeiydi. İkinci bir ileri adım da «gerekli buluşları» düzenleme olmalıydı. Yeni çözümler aranmalı ve esasen temelde var olan buluşlar zorlanmalıydı. Bu programda diğerlerinin yanısıra: Güneş hücreleri ve Güneş enerjisiyle çalışan tesislerin geliştirilmesi, Güneşsiz zamanlar için Güneş enerjisinin depolanması, serigrafi tipinde ılımlı baskı teknikleri, kaliteli çeliğin küçük miktarlarda üretimini sağlayacak daha iyi metodlar, artıkların yeniden faydalı hale getirilmesinde daha ekonomik yöntemler, tabiî liflerin daha dayanıklılaşması, yeni soğutma teknikleri ve daha bir çokları vardı.

Bu sıralamada İngiliz Oliver Wells'in ortaya attığı, fa-

kat başkalarının da sık sık söylediği bir fikir hiç dikkate alınmamış «Sonuçları tohumlar gibi ard arda dizilmiş ve foto senteze benzer bir girişimle hemen gelişmeye başlayabilen bir teknik geliştirilebilir ve geliştirilmelidir.» Muhtemelen Harper ve arkadaşları çabalarının daha başlangıçta «Science Fiction» olarak nitelendirilebileceğinden korkarak bu ve buna benzer birkaç mâceracı düşünceyi dikkate almadılar. Onların esas çabası, düşüncelerinin üçüncü bölümünden de anlaşılacağı gibi, büyük tekniğin bugünkü çağından, kendi kendini yaratacak olan ılımlı tekniğe pratikte bir geçiş yolu bulma imkânı üzerinde yoğunlaşmıştır.

Bir de «düşünce hâyâl gücünün» geliştirilmesini öneren daha cesur dördüncü bir strateJiden bahsedilir. Burada baş problem, meselâ milyonlarca insanın - yalnız başarısızlardan oluşan bir kaç komünün değil - nasıl bir yolla ılımlı tekniğe çevrilebileceği sorunudur. Bu tip sorunların temel sorusu teknik kitle üretiminin konforuna ve kitle tüketimine alışmış olan modern insanların, hangi şartlar altında ılımlı tekniğin daha mütevazi ve fiziksel bakımdan yorucu yaşam tarzını kabul edebilecekleri ve bunun sonucunda onlara ne tip bir tatmin sağlanabileceğidir. Fakat bu sorunun cevabı muhakkak ki yazı masasından yahut münakaşalarla anlaşılamaz. Burada insanlar gönüllü olarak; bu yeni yaşama şeklinin çekilir bir şey olup olmadığını anlamak için hayatlarını kumara koymak zorundadırlar. Ilımlı tekniğin imkânları ve zorlukları bildiklerimiz ve bu konuda kesinlikle sosyal deneylere ihtiyaç gösteriyor.

Wales'deki Yeşil Lâboratuvar:

Biraz önce kendisinden bahsettiğim Robin Clarke çok yüksek aylığına rağmen kendisi ve ailesi için hiç

zaman ayıramadığını görerek Paris'teki iyi gelirli ve vergiden muaf uluslararası memurluk görevinden ayrıldı. Fransız başkentindeki pahalı ve yorucu hayat onun sadece gelirini tüketmekle kalmıyor, sağlığını ve yaşama arzusunu da körletiyordu. Sonunda yeni bilim ve teknik üzerine sadece konuşmak ve yazmaktan bıktı ve mümkün olan alternatifleri pratik olarak denemeye karar verdi. Kendisiyle aynı kafada olan birkaç kişiyle birleşti. Bunlar da onun gibi sembollerle uğraşılan işlerini bırakmışlardı. Hepsi basından, televizyondan, ünversitelerden gelmişlerdi. Bu birleşmenin sonucu olarak BRAD (Biotechnic Research and Devalopment)ı kurulmuş oldu ve kendilerine Wales'in henüz pahalı olmayan bir bölgesinden toprak aldılar.

BRAD şunu ispat etmeye çalışıyor: Bu günün insanları da çevrelerini varlıklarıyla sömürmeden ve tahrip etmeden yaşayabilirler.

Topluluk çiftlik evinin önünden akan dereden bir sıcaklık pompasının yardımı ile enerji sağlıyor. Buna daha sonra basit güneş sobaları ve bir yeldeğirmeni de eklenecek. BRAD bu kısmen hava şartlarına bağımlı güç kaynakları için depolama araçları geliştirmeyi denedi. Bu giriştikleri en âcil keşif görevlerinden biri Ayrıca Floridada Cap Cop'daki «New Alchimy Institute» örneğine uyularak bir beslenme devresi yaratılacak. Organik artıklar evcil hayvanlar için yem olarak kullanılacak ve bu yolla tekrar tabiî dolaşıma sokulmuş olacak. Clark bu tip yönetilen onyedi hektarlık bir araziden ortalama kırk insanın rahatça geçimlerini sağlayabileceğini hesaplamıştı. Bir insanı beslemeye 2/5 hektar toprak yetiyorsa, onun görüşüne göre milyonlarca İngiliz hiç bir ek mahrumiyete katlanmak zorunda kalmadan buna benzer bir şekilde yaşayabilirlerdi.

Yeşil Lâboratuvar'daki deneyin ilk ayları, konfora alışmış entellektüellerin yaşayışında bu tip bir değişmenin başarılı olabileceğini gösterdi. Başarının devamlı olup olmayacağını da zaman gösterecek. BRAD'ın bütün üyelerinin her dokuz ayda bir çeyrek yıllık bir süre için eski işlerine ve şehir hayatına dönmeleri de çok akıllıca düşünülmüş. Bu deneye katılanların herşeyden önce iki rahatsız edici özelliğin hakkından gelmeleri gerekiyor. Birinci problem, yeni teknolojik toplumun inşa etmek istediği birçok yeni şeyin, devlet dairelerindeki mevzuat kataloglarında yer almamış olmasıdır. İkincisi ise Clarkı daha eski mesleğinden ayrılmadan önce bile meşgul etmeye başlamıştı. Kendilerini toplumsal açıdan sorumlu duyan insanların, kendilerini özel «bahçecikleri» ile uğraşmak için geri çekmeleri doğru olur muydu?

Fakat o deneyini hiç bir zaman dünyadan kaçış olarak görmüyordu. Sabık uluslararası memuru bu mâcerayı göze almaya iten başlıca unsur, bu sayede üçüncü dünya ülkeleri üzerinde arzu edilen etkiyi yaratabilme umudu idi. Clark'ın görüşüne göre endüstri alanında çok gelişmiş ülkeler, kendi vatandaşlarından hiç olmazsa birkaçı, dünyanın geri kalan kısmına tavsiye edilen yaşama şeklini kabule hazır olmadıkça, «kalkınmayı durdurun» parolasına inanarak sahip çıkmayacaklar. Clark yepyeni ve muhtemel bir yakınlaşmayı ümit ediyor. Fakir milletlerin durumu akıllı ve kendi ihtyaçlarını gözönünde tutan olumlu bir teknikleştirme ile düzelirken, aynı anda fazlaca gelişmiş ülkeler de tüketim lükslerinden adım adım vaz geçmek zorunda kalacaklar.

Yarının Felâketlerine Karşı:

Ilımlı tekniğin mümkün olan en kısa zamanda uygulanmasını öneren ve aynı şekilde bir sosyal sorumluluk-

tan doğan bir diğer görüş de Peter Harper tarafından ortaya atıldı. Onu ve profesör D. Michael, Ann Arbor, Michigan gibi gelecek araştırmacılarını gelişmedeki devamlı büyüme eğilimi endişelendiriyordu. Büyüyen tekniğin uçak, tanker, elektronik santralları ve daha bunlar gibi sayısız eserleri, gittikçe daha geniş çevreye hitap ediyor ve karışıklaşıyorlar. Fakat bununla beraber bunları kontrol etme zorluğu da gittikçe artıyor. Binlerce, hattâ büyük sistemlerde yüzbinlerce parçanın içinden sadece bir tekinin arıza yapması ihtimali arttığı gibi, bu ihtimalin doğuracağı tehlike de büyüyor Bu sebeple Peter Harper insan yapısı cisimlerin yarattığı felâketlerin sebep ve sonuçlarıyla uğraşacak bir özel dalın kurulması gerektiğini savundu.

Kendisi tarafından incelenmiş olan olayların arasında şunlar başta geliyor:

— Japonyadaki Minimato körfezinin civa ile zehirlenmesi.
— Contergan ve buna benzer yetersiz denenmiş ilâçlar yüzünden ortaya çıkan sakatlık, ölüm ve sair acılar.
— Terry Canyon petrol tankerinin parçalanması.
— Petrol borularındaki delikler yüzünden büyük nehirlerdeki balıkların ölmesi (Ren, Missisipi, vs.)
— Sun'î baraj gölleri yüzünden salgınların (Shistosomiasis) yayılması (Assuan barajı, Kariba barajı)
— Karbon kazının artması sonucu hava değişmeleri

Harper teknik felâketlerin önlenmesi yolunda alınan güvenlik tedbirlerinin gittikçe düzeldiğini kabul ediyor, fakat aynı zamanda tehlikeli olabilecek icatların ve bunların etki çevresinin de arttığını savunuyor.

Bu tez bugün en belirgin olarak sivil havacılığın gelişmesinde kendini gösteriyor. Hava yolu şirketlerinin iddia ettiği gibi her yıl kazasız uçulan kilometrelerin art-

tığı bir gerçektir. Fakat buna karşılık her yıl uçak kazasında hayatlarını kaybedenlerin sayısı da artmaktadır. Ayrıca uçakların yolcu taşıma kapasitesi de artmıştır. 500-600 kişi alabilen araçlar yapım halindedir. 800 kişi ve daha fazlasını alabilecek daha da büyük Super Jumbo Jet-ler planlanıyor. Bu yüzden gelecekte yılda sadece 5-10 yolcu uçağının düşmesi bile ölü sayısının bugünkü sayı dan daha fazla olan, fakat uçakların küçüklüğü sayesinde daha az kurban veren uçak kazalarında olduğundan çok daha yukarılara çıkaracaktır.

Truvalı Makinası:

Yüksek tekniğin tehlikeliliği, bu tehlikenin devam edip etmemesinde etken olacak yeni düşünce ve deneylerin yürütülmesine yol açıyor. Toplumsal ve teknik tasarılar bu güne kadar kabul edildiğinden çok daha fazla birbirlerine bağlıdırlar. Özellikle toplumsal ilişkilerin tekniğn organizasyon şekilleri - ki bunlar haksızca tarafsız diye nitelendirilmişlerdir - tarafından şartlandırıldığı uzun yıllar boyunca çok az farkedilmişti.

Sosyalist devletlerin solcu eleştirmenleri tarafından tespit edildiği gibi, sosyalizmdeki şekil değiştirme görüntüleri de muhtemelen merkezî baskıcı ve üretim malını üreticinin üstünde tutan eski tekniğin hiç de yabana atılamayacak yan etkileri sonucu meydana gelmektedir. Gerçi devrim, üretim araçlarındaki mülkiyet prensibini değiştirdi, fakat henüz kendisini kullananın randımanı, kazancı, sömürüsü ve uyumu üzerine kurulmuş kapitalist zihniyetle çabalayan güç şeklinde hiç bir değişiklik yaratamadı. Truvalı makinası - özellikle silâhlanma makinası - suçunun en büyük payını insanca bir sosyalizmin meydana gelmemesine sebep olarak yükleniyor. Şimdiye kadar Doğu Blokunda kardeşlik idealine ve eşitliğe yönelik

«halk için teknik» sloganını ortaya atma ve yürütme deneyine cesaret edilemedi. Belki Çin'in deneyleri yeni bir yön gösterebilecektir. «Ilımlı teknik» taraftarları tekrar tekrar, sadece araçların değiştirilmesiyle kalmak niyetinde olmadıklarını, aksine ancak yeni tip teknik görüşlerin yaratılmasından sonra gerçek bir şans kazanabilecek olan başka toplumsal şartların esas çabaları olduğunu belirtiyorlar. Robin Clark, içinde sert teknki kullanan bir toplumun, ılımlı teknik kullanan bir toplumla karşılaştırıldığı gibi liste hazırlamış:

SERT Teknik Kullanan Toplum:	**ILIMLI Teknik Kullanan Toplum:**
1 — Ekolojik yönden tehlikeli	Ekolojik yönden uyumlu
2 — Yüksek enerji ihtiyacı	Düşük enerji ihtiyacı
3 — Büyük ölçüde kirlenme	Düşük veya hiç olmayan kirlenme
4 — Madde ve enerjinin bir yol izlenerek kullanılması	Kapalı devre (Madde ve enerjinin tekrar kullanılması)
5 — Dar zaman çerçevesi	Geniş zaman çerçevesi
6 — Büyük ihtisaslaşma	Düşük ihtisaslaşma
7 — Kitle imalâtı	El işleri imalâtı
8 — Küçük aile	Büyük aile
9 — Ağırlık şehirde	Ağırlık köyde
10 — Tabiata yabancılaşma	Tabiatla uyum
11 — Rey ile kitle politikası	Demokratik politika

12 — Ekonominin çizdiği teknik sınırlar	Tabiatın çizdiği tabiî sınırlar
13 — Dünya ticareti	Yerli mübadele ticareti
14 — Bölgesel kültürün tahribi	Bölgesel kültürün muhafazası
15 — Teknik imkânları kötüye kullanma	Tekniğin istismarına karşı kanunlar
16 — Başka canlıların yaşmını bozucu	Başka canlıların yaşamıyla perçinlenmiş
17 — Üretim kâr ve savaşa göre ayarlı	Üretim ihtiyaca göre ayarlı
18 — Gelişme ekonomisi	Gelişme sıfır
19 — Kapitale bağlı	Çalışmaya bağlı
20 — Genç ve yaşlıyı yabancılaştırıyor	Genç ve yaşlıyı bir araya getiriyor
21 — Merkezîleştirilmiş	Merkezsiz
22 — Randıman büyüdükçe artıyor	Randıman sınırlamayla artıyor
23 — Üretim yolu karışık	Üretim yolu herkesçe anlaşılabilir
24 — Teknik kazalar sık ve ciddî	Teknik kazalar nadir ve önemsiz
25 — Teknik ve sosyal sorunlar için zoraki çözüm	Teknik ve sosyal sorunlar için çeşitli çözümler
26 — Memleket ekonomisinde tek tip	Memleket ekonomisinde çeşitlilik
27 — En önemli sorun mal miktarı	En önemli sorun mal kalitesi
28 — Gıda maddeleri ayrı endüstri kolu	Gıda maddelerini herkes kendisi yetiştirecek

29 — Çalışma sebebi gelir sağlama	Çalışma sebebi tatmin duygusu
30 — Bütün üretim birimlerinin tam bağımlılığı	Kendine yeterli küçük birimler
31 — Bilim ve teknik millî kültüre yabancı	Bilim ve teknik millî kültür parçası
32 — Yetiştirilmiş elit tabakaya mahsus bilim ve teknik	Herkes için bilim ve teknik
33 — Çalışma saati ve dinlenme saatinin kesin ayrılması	Çalışma ve dinlenme zamanı arasında zayıf, hattâ hiç geçerli olmayan bir fark
34 — Yüksek oranda işsizlik	İşsizlik konusu sorun değil
35 — Gezegenin belli bir bölümü ve dar bir süre için teknik hedefler.	Herkes ve her zaman için geçerli teknik hedefler

Bu listeye bir bakış Clark'ın vatandaşı ve meslekdaşı Gordon Rattray Taylor'un «yeni bir mutluluğa» giden yol olarak tavsiye ettiği «Soft technology»nin en ilkel ve basit çözümlerden biri olduğu sonucunu ortaya koyuyor. Fakat özellikle listenin başlarında bunun bir geriye dönüşü gerektirdiği anlaşılıyor ve bu geriye dönüşü kaç kişinin başarabileceği veya başarmak isteyeceği sorusu beliriyor. İngiliz haftalık dergisinden Michael Kenward gibi eleştiriciler, sadece bir avuç entellektüelin bu tip bir deneye girişebileceğini ve zamanla onların da kendilerine araçlarının çoğunu, ilâçlarını ve başka yardımcı malzemeyi temin eden yüksek tekniğin mamuller olmadan varlıklarını sürdüremeyeceklerini ileri sürüyorlar.

Clarke ve diğer «soft technology» taraftarları buna rağmen «Tabiata dönüş»ü sadece bir ilk adım olarak görüyorlar. Onlar bazı başka bölgesel komünlerin tersine, çağın problemlerinden kaçmayı ve sepet örerek veya dokumacılık yaparak sadece kendilerini tatmin edici bir yaşam sürmeyi kesinlikle düşünmüyorlar. Deneylerinin amacı model karakterini taşıması ve Clark'ın aşağıda üç noktada topladığı durumları sonuca bağlamasından ibaret.

— İnsanın makinelere olan üstünlüğü.
— Vatandaşların devlete karşı olan üstünlüğü.
— Pratiğin teoriye karşı olan üstünlüğü.

Onun umudu, Wales'deki «yeşil lâboratuvarda» araştırma ve gelişmenin yeni bir şeklinin temellerinin atılabilmesinde. Orada bundan sonra bilim, kendilerini gerçek ihtiyaçlardan ve insan anlayışından çok uzaklaştırmış olan bir uzmanlar sınıfının ihtisasında olmayacak. Daha insancıl bir teknik, kendisine gerçekten ihtiyacı olanlar tarafından, kendiliğinden ortaya çıkan ve ne kafaca, ne de vücutça zorlama gerektirmeyen hedefler için gerçekleştirilecek.

Makinelerle Sohbet:

Daha 1962 yılında İngiliz sibernetikçisi Gordon Pask Amerikan meslek dergisi «Electronics»de şunları yazıyordu: «Hayrettir ki, çevremizde ellerimizle yarattığımız düzenin kendi organizmamızla uyuşan bir tarafı yoktur. Böylece çevremizle kişiliğimiz arasında derin bir uçurum doğuyor. Yakın zamana kadar bu çatlağa dayanmak kabildi, fakat artık bu gün - hiç olmazsa ideal düşüncede - tarafımızdan yaratılan bu ikinci tabiatın, insanın bir uzantısı olması gerektiği gerçeğini görmezlikten gelemeyiz.»

Bu uyarılar beni çok çekti, çünkü kanımca bu sözlerle, insan ve makina arasındaki düşmanlığa kadar va-

ran yabancılaşmanın nasıl ortadan kaldırılabileceği sorusuna ilk defa doğru dürüst bir cevap bulunmuş oluyordu. Sözlerin sahibinin adresini bulmayı başardım, ona yazdım ve Londra yakınlarındaki Richmond'ta dostça bir davetle karşılandım.

Lâboratuvarın adı olan «Systems Research» bende büyük, modern bir enstitü bulacağım hissini uyandırmıştı. Oysa dar cepheli, eski bir evle karşılaştım. Şef evin tavanarasındaki bir odacıkta, doldurulmuş bir timsahın bekçiliğinde çalışıyordu. Sanki E.T.A. Hoffmann'ın masallarından fırlamış bir tipi andırıyordu: Küçük, biçimli, devamlı hareket halinde bir vücut, bunun üzerinde çok ama çok büyük bir baş, dağınık saçlar, alışılmamış derecede aydınlık ve insanın içini okurcasına bakan bir çift sihirli göz.

Söylediklerini takip etmeme imkân bırakmayan bir süratle konuşuyor, âniden duruyor, anlayıp anlamadığımı soruyor, sonra cevabını beklemeden bu sefer daha yavaş bir tempoyla başlıyor, fakat bir an sonra yine eski süratine erişiveriyordu. Birdenbire sustu, bir termostan ne olddğunu anlayamadığım bir sıvıdan bir yudum aldı, piposunun külünü dev bir tencereye boşalttı (sonradan öğrendiğime göre bu tencere yılda ancak bir defa boşaltılabilirmiş) ve endişeli bir ifadeyle tekrar sordu: «Beni anladınız değil mi?»

Onun için sadece benim karşımda olmak değil, bütün işinde anlaşılmak önemliydi. Anlaşılmanın her gelişmenin en önemli şartı olduğunu iddia ediyordu. Günlük ekmeğini öğrencileri anlayan ve onlara göre ayarlanmış öğrenme otomatlarının mucidi ve geliştiricisi olarak kazanıyordu. Bu otomatlar sayesinde öğrenme süreleri 2/3 oranında kısaltılabilecekti. Bu görüş birçok endüstri girişimcisine ve bu arada Amerikan Hava Kuvvetlerine öyle cazip gel-

di ki, bu yalnız adamın çalışmalarını derhal desteklemeye başladılar.

Pask'ın ilgisi öğrenme durumu ve onun düzeltilmesinin çok daha ötelerine yayılıyor. Amerikalı dahi sibernetikçi Warren McCulloch'un fikirlerine dayanarak, yeni deneylerle devamlı olarak insanlar arasındaki ve teori ile dış dünya arasındaki ilişkileri araştırıyor. Hepsinin en tatmin edici bir şekilde bağdaştığı şekil hangisi olabilir? Muhakkak ki, ekseriya öğretmenlerle öğrenenlerin arasında olduğu gibi bir tarafın emrettiği, diğer tarafın da itaat etmek zorunda olduğu, bir tarafın aktif olmasına karşılık diğer tarafın pasif kalmak zorunda olduğu bir şekil hal çaresi olamazdı. Her iki tarafın da birbirlerine söyleyecek bir şeyler buldukları bir müzakere ortamı, çok daha ilginç ve geniş kapsamlı görünüyor.

İnsanlar ve makinalar arasında bir dialog yaratılabilseydi bu güne kadar yıpranan ilişkiler büyük ölçüde değişebilirdi. Bu fikir, bu günkü makinelerimizi vurdum duymaz, katı ve incelikten uzak olarak sınıflandıran «evrimsel tekniğin» temel fikridir. Pask fazla uzak olmayan bir gelecek için çok yönlü, yüksek özelliklere sahip ve kendi karakteristik şartları ile teçhiz edilmiş makineler düşünüyor. Bu makineler iki yönde gelişebilirler. «Yüksek sınıf» yaratıcı özellikleri yüzünden ortağı olan insandan vazgeçemez. Böyle bir insan-makine sisteminde, her iki tarafın da birbirinden birşeyler öğrendiği ve bu yolla kendini geliştirdiği karşılıklı anlayışla dolu bir beraber çalışma doğabilir. Bu tip bir beraber çalışma günümüzdeki bilgisayarlar ve bunları kullananlarda izlenebilir. Pask ve onun gibi düşünenlerin görüşlerine göre bu işbirliği daha sonraları keşfedilecek yeni işbirliği metodlarıyla gelişecek ve sonunda Kentaurlar'daki (Yarısı insan yarısı at mitoloji yaratıkları) gibi, insanın kişisel özelliklerinden oluşan

bir -İ- bireyi ve makinelerin gelişme olanaklarından oluşan bir -M- bireyinin kaynaşmasından ibaret kalacaktır.

Bu gün - Tabiata Dönüş:

İkinci eğilim, büyük ölçüde kendi kendine çalışan, «zekî makineler» hedefine yöneliyor. Bu teknik cihazlar, elektronik duyu organları ve yetenekleri sayesinde bilgileri kendi kararlarına göre inceleyebilecek ve en önemli üretim faaliyetlerini insan ortaklarının yardımına pek az ihtiyaç duyarak, veya hiç ihtiyaç duymayarak programlayıp sonuna kadar yürütebilecekler. Bu makinelerin mantıksal hattâ ahlâkî sorunlarda bile kullanılabileceği kabul ediliyor.

Pask bu kadar duyarlı ve çevrelerine dönük bir sibernetik makineler ağının çalışmasını, insan vücudundaki faaliyete benzetiyor. Bilindiği gibi insan vücudunda da bireyce pek seyrek farkına varılabilen devamlı değişme ve üretim faaliyetleri devam eder. İnsan bunları ancak bir organı kötü çalıştığı zaman farkedebilir. İşte Pask'ın görüşüne göre, günün birinde üretim faaliyetleri, vücut yani çevre içinde tamamen yerleştikleri, onun tarafından veya onunla beraber korundukları ve rahatsız edilmeyen bir ilişki içinde bulundukları zaman, maddesel üretimin safhaları kendiliğinden akıp giden ve farkına bile varılmayan tabî faaliyetlerden olacaklardır .Bu ortamda insanın sınıf olarak yeri de bu vücudun kafası olacaktır. O düşünecek, hissedecek, keşfedecek, çözümleyecek, plânlayacak ve sadece sorunları çözümlemek zorunda kaldığı zaman işe karışacaktır.

Tekniğin insancıllaştırılması ve bir değişim geçirmesi için çaba gösterenlerin fikirlerinde bir cins hareketlilik ve ya elâstikiyet belirten bükülme yeteneği ve duygusallık sözcüklerine tekrar tekrar rastlanır. Bu da sibernetiğin

kurucusu olan Norbert Wiener'in, insanlığın devamı ve gelişmesi yolunda en büyük engeli kural ve davranışların katılığında bulan görüşüne tamamen uymaktadır.

Aslında Boston'lu bir sinir doktoru olan Warren Broday, yakınında bulunan Cambridge'deki sibernetikçilerin çalışmalarından öylesine etkilenmişti ki, aralarına katılmakta tereddüt etmedi. O bitki ve hayvanların dünyasını çabalamaya değecek bir «alternatif teknik» için başlangıç tasavvuru olarak görüyor. Kalifornia Redondo Beach' de Thompson - Ramo - Wolldrige elektronik tröstünün NASA sayesinde büyüyen «Reliability Department»inin yöneticisi olan Richard R. Landers de benzer tasavvurlar geliştirdi. O yıllarda «Dyblocks» diye adlandırdığı sun'î hücreler üzerinde çalışıyor. Bunlar güçlerini elektromanyetik alanlardan, güneş ışığından ve nemden alıyor, kendi kendilerine ürüyor, ölüyor ve taşıyıcı sistem tarafından yeniliyorlar

Bunların hepsi kulağa hoş geliyor. Fakat tekniğin biyolojik bir gelişmeyi takip etmesi gerektiğini savunanlar şimdiye kadar buna benzer başarılı uygulamaların bulunduğuna dikkati çekebilirler. Uğradığı tahribatı kendi kendine tamir eden benzin tankları ve otomobil lâstikleri artık günlük eşyalardandır. Kurbağa gözü model alınarak imâl edilen kamera objektifleri, insan kolunu örnek alan mekanik yakalayıcılar, yunusların duyu organlarını kopye eden sonar cihazı hep tabiatın kopyalarıdır. Canlı ve cansız dünyanın bu tip bir yakınlaşmaya girmesi, belki de insan ve tabiat arasında doğacak yeni bir ilişkinin habercisidir. Çinde hükmedilen tarafın üstünlüğü ele geçirdiği bir «hükmeden ,hükmedilen» ilişkisinden birleşme doğabilir.

Warren Broday biyolojik yonden optimal bir birleşmeyi arzulayan ve bu müşterek etkiyi savunanlara «Biopteme» adını verdi. Ona göre bu birleşme yeni bir dünyanın sembolü olarak, saat mekanizmasına benzeyen makina-

lar ve onlara uymuş insanlar tarafından hükmedilen bu günkü durumun karşısına çıkacaktır. Broday bu sakat durumu da «Mechymax» diye adlandırıyor. Pratisyen sibernetikçi olarak mesleğinin başlangıcında Broday'de böyle bir «Mechymax»in dişlilerinden biriydi. NASA'daki görevinde milyonlarca kilometre uzaktan astronotların yörüngedeki hareketlerini izleyerek kontrol edebilen cihazların geliştirilmesinde çalışmıştı. Bu cihazlar uzay yolcusunun gövdesinde neler olup bittiğini, onun kendi duyu organları ile anladığından çok daha kesin ve doğru olarak tespit ediyor ve bildiriyorlardı. Bu cihazların insan ve makine arasındaki diyalogda kullanılabileceğini ummuştu. Bu sayede teknik cihazlar - Astronotlarla yapılan müşterek çalışmalarda olduğu gibi - üstün yetenekleri sayesinde «Human enhancement» (insanın kuvvetlendirilmesi) konusunda öğretici ve düzeltici hizmetler görebilirlerdi.

Fakat kısa sürede makinelerin insancıllaştırılmasının hiç de insancıl maksatlarla kullanılması demek olmadığını keşfetti.

Tersine bu evrimci tekniğin insansal ve yer yer insandan üstün yetenekli cihazlarının ilk ortaya çıkan örneklerinin hemen hemen hepsi zorbalık ve tahrip amacına hizmet ediyordu. En değişik bilgisayar tiplerinden, «people sniffer» (insan koklayıcı) casus cihazlara, gerilla savaşı için hazırlananlardan, robotlar tarafından yönetilen elektronik meydan savaşı için olanlara kadar, binlerce cihaz, hep bu tip amaçların hizmetine girdi. Zaten başka ne beklenebilirdi? Bütün bu cihazlar. Amerikan savunu ile yaratılmıştı. Günümüzde «egzotik» teknik gelişmeler için yeterli fon ancak silâhlanma bütçesinden ayrılabiliyor, çünkü sadece ordu, tekrar yerine koyma şartı olmadan, yani maddî bir kâr gözetmeden, böylesine büyük meblâğları kapital olarak riske atabiliyor.

Brodey bu basit ekonomik gerçekleri görmezlikten gelmek istedi. NASA'dan istifa etti ve önce MIT'in araştırma imkânları ile, daha sonra da bir dostunun ve iş arkadaşının malî yardımları ile barışçı ve huzuru arayan bir teknik geliştirmeyi umdu. Arkadaşları onu bu işi yürütemeyeceği hususunda uyardılar. Buna rağmen o, denemesine devam etti.

Suyun Balıklarına Anlatmak:

Warren Brodey'in «Ecological Toys and Tools» adlı lâboratuvarı, oldukça zor bulunur bir yerde. Boston ve Cambridge'den Amerikanın kuzeyine doğru uzanan büyük karayolunun epeyce dış kenarında eski bir taş ocağının içinde bulunuyor. İnsan saldırıları ile epeyce yıpranmış olan bu bölgeye «Johnsons Quarry» diyorlar. Otuz yaşlarında zayıf bir adam olan bölgenin sahibi Avery Johnson beni bir arazî arabasiyle yakındaki Nashua kasabasının otobüs durağından aldı. Yolculuk sırasında bana anlattığına göre meşhur RLE'in (Research laboratory of electronics) bir alt kuruluşu olan MIT'in Warren McCullochs'un yönetimindeki nevrofizyolojik grubunda tam beş yıl sıkı bir işbirliği içinde çalışmıştı. Burada biyoloji ve elektronik tabiî ve sun'î haberleşme ağları, insanlar ve insan makineler (Viyanalının ifadesiyle) verimli bir yanyana ve beraber çalışma ahengi içinde çalışıyorlardı.

F ve T lokantasında, «büyük yaşlı adamın» masasında gelişen ve içten gelen konuşmalar sırasında Johnson şimdiki ortağı Brodey'e ilk defa rastlamıştı. Daha sonra körler için yol gösterici cihazlar üzerinde çalıştıkları zaman ilk defa biraraya geldiler. Gün ışığından mahrum olan bu kimselerin, dış dünyada görenlerin hissedemediği sinyalleri almaları, yönlerini bulabilmeleri için gürültü ve temasları değerlendirmeleri her ikisini de düşündürdü. Şim-

diye kadar ihmal edilmiş olan bu duyu keskinleştirilmesi acaba görenlerde de geliştirilemez miydi? İnsanın duyu algılama yeteneğindeki böyle bir artış acaba onun çevresiyle olan ilişkisinde nasıl bir etki yapacaktı? Ve bundan daha başka tip ve özelliklere sahip yeni yetenekler yaratmanın yolu ne olmalıydı. Bir orman patikasından yürüyerek sık bir ormanı geçerken Johnson bana: «Lütfen size şimdiden gerçek makineler veya pratikte kullanılabilen cihazlar göstermemizi beklemeyin» dedi. «Önceleri, daha sonrasını düşünmemize yardımcı olacak bir cins oyuncak yaratıyoruz. Bu oyuncaklar önümüzde uzanan hassas tekniğin ilk modelleri olacaklar. Yukarıda göreceğiniz nesne gibi...»

Bu arada çalılar bitmiş ve dört tarafı düz duvarlarla çevrilmiş yemyeşil bir su sathının yanına gelmiştik. Havuzda yüzen bir tek kişi vardı. Gözlerim boşuna bahsedilen «Bioptem»in ilk modelini aradı. Bütün gördüğüm, pencereleri sun'î göle bakan, modern, fakat biraz bakımsız bir «beach-house» (bungalov) ile onun önünde dört köşesinden asılı duran ve rüzgârda hafifçe kıpırdayan büyük bir tahta - bir cins salıncak - oldu.

«Lütfen buyurun...»

Johnson sallanan tahtaya çıkmıştı ve beni de kendini takip etmeye davet ediyordu. Beceriksizce tırmanırken az daha onu düşürüyordum. Sonunda yerleştiğim zaman salıncak daha bir süre sallandı durdu. Ev sahibimin bana başka hiçbirşey anlatmasına gerek yoktu. Anlamaya başlamıştım ve bu anlama kaslarımdan ve denge duygumdan geçerek gelişiyordu. Burada en basit şekliyle benim üzerimde etki yaratan ,beni de kendi açımdan reaksiyon göstermeye zorlayan bir araçla karşı karşıyaydım. Bu arada Neptün'ü andıran yüzücü ıslak vücuduyla sudan çık-

mış ve bize, sallanan plâtforma doğru yönelmişti. Bu Brodey'di.

«Çevremiz ve ürettiklerimiz sert, dilsiz ve ruhsuz» diyerek konuşmaya başladı. «Ve böylece bizler de sert, kapalı ve duygusallıktan uzak oluyoruz. Hattâ bir süt bebeği bile, yaşayan, kendisiyle kaynaşabileceği üzerinde yeteneklerini deneyebileceği ve geliştirebilecği bir yatakta yatmalı. Burada kullanana uyan v ona değişik oturma imkânları veren iskemleler geliştirmeyi düşünüyoruz. Yumuşayarak şekil değiştirebilen ve daha rahat kavranabilen çanaklar, kişinin ayağına göre kendini ayarlayan ayakkabılar yapılabilir. Niçin bu kadar çok çeşitli el için aynı tip çatal ve bıçak kullanılsın? Niçin tankerler gibi şekilsiz nakil vasıtaları yerine daha hareketli, dikkatli ve zekî araçlar kullanılmasın?

Duyarlı bir otomobil, sahibi sarhoş olduğu zaman harekete geçmeyi reddedemez mi? Burada sun'î madde ve elektronik tesisattan yararlanarak, kendini yöneten bir temel aracın nasıl olması gerektiği hakkında ön fikir verebilecek bir tırtıl yaptım.»

«Ve insanların daha çok insancıl, belki biraz daha kullanışlı bu gereçleri almaktan başka dertleri olmadığını mı söylüyorsunuz?» diye şüpheyle sordum.

Brodey: «Sorun sadece kullanışlılık değil» diyerek çok sâkin ve yumuşak bir ifadeyle cevap verdi ve küçük tahta bir oyuncağı elime tutuşturdu, parmaklarımın arasında tuttuğum düğmeye benzer kısmın hareket etmeğe başladığını fark ettim. Bu hareket Broday'ın elinden ince bir tel vasıtasıyla benim elime ritmik olarak geçiyordu. «Cevap verin!» dedi. Ben de elimdeki düğmeye bastım ve o sırada onun da aynı anda benim sinyalimi aldığını biliyordum.

«Böyle işte» dedi. «Aşağı yukarı böyle.»

«Ne demek istiyorsunuz?»

«Hepimfiz çevremiz için kendimizin de çevre olduğumuzu öğrenmeliyiz. Sizin beni ve benim sizi hissettiğim gibi, çevrenin bizi hissettiğini de... Bu çevreye devamlı olarak bu konuda hiç bir duygu geliştirmediğimiz için hiç farketmediğimiz veya çok geç farkettiğimiz etkiler yarattığımızı da öğrenmeliyiz. Ben sudaki balıklara, onun tarafından tamamen çevrili oldukları için, unuttukları çevrelerini anlatacağım. Kısmen de dış dünyamızın bütün tehlikeliliği arasında cansız ve dilsiz olması buna sebeptir. Düğmelerine bir basışta şu koca gezegeni havaya uçurabileceğimiz teknik sistemler bizimle konuşabilselerdi, bizi uyarabilselerdi... Bunu yapmıyorlar, bunu yapamazlar. Böylece biz de dilsiz kölelerimiz tarafından yozlaştırılmış esirciler haline geliyoruz.

Robotların Çocukluk Yılları:

İnsan ve yarattığı teknik arasındaki uçurumu ortadan kaldırmak, çağımızın en önemli çabalarından biridir. Çünkü katı, kaba, duyarsız ve tehlikeli bir tekniğin çevresinde yaşayanlara yaptığı yan etkiler, onları da katı, kaba, duyarsız ve tehlikeli yaratıklar haline sokuyor. Atalarımız tekniği insnın bir devamı olarak düşünmemiz, aksine kendilerinin ve bizim fiziksel zayıflıklarımızı tamamlayan bir araç olarak kullanmışlardı. Böylece bizler de sakatlar kadar bağımlı olduk.

Bu durumu kolay kolay başımızdan silkip atamayiz. Çünkü varlıkları insanlığı fazla güçlenen makine dünyasından ayrılmaya davet eden keşişlerin çağırısından çok daha fazla etkilemiş ve gerek birey olarak gerekse toplum olarak insanlığın varlığını büyük ölçüde değiştirmiştir. Acaba tekniğin tarifi prensip olarak şimdiye kadarki şekillerinin gelecekteki gelişmesini ve bu arada söz ko-

nusu olan zekâ, duygu ve hayâl gibi yoğun insan özelliklerini de kapsamalı mı? Tabiî ki hayır?...

Rosenblith, Minsky ve Popert'in MIT'deki hocaları Norbert Wiener ve Warren Mc Culloch'un izinde, insanların en yüksek özelliklerinden olan anlama, zekâ, duygusallık ve değiştirme yeteneklerine sahip araçlar - Avrupa ve Asya'daki «evrimci teknik ve sun'î zekâ» sahasındaki çalışmalara benzer çabalar - yapmak yolundaki deneyleri, çağdaş gözlemcilere bir oyun gibi geliyor. Fakat robotlar çeşitli renklere sahip küpleri yakalayarak ilkel şekiller inşa edebiliyorlar. Davon ve Farley'in deneylerinde belli beyin dalgalarının aktifleştirilmesiyle ışıklar yakılıp söndürülebiliyor. ABD, Sovyet Rusya, İngiltere, Fransa ve Almanya'da sayısız âlim, başka cisimlere sınırlı bir bağımlılıkla belirli işler yaptırabilen çeşitli robot sistemleri geliştiriyorlar .

Bütün bu deneyler ve onlarla el ele giderek küçüklük, duyarlılık ve çabukluk bakımlarından gittikçe beyin hücrelerine yaklaşan mekaniğin, mikro araçların geliştirilmesi sayesinde sürekli hassaslaştırılması, insanın teknik çevresi ile olan ilişkilerinde yepyeni sonuçlar doğurabilir. Bu araçların yaratacağı yan etkiler bu gün ancak tatmin edilebilir. Fakat insanın, özelliklerine şimdiye kadar olduğundan çok daha fazla yaklaşan bu yaratıklarla yapacağı müşterek çalışma sonucu, şimdiye kadar olduğundan çok daha fazla kendi özelliklerinin erişilmezliğine inanması beklenebilir. Çünkü bazı özelliklerini hiç bir zaman sun'î olarak imâl edemeyeceğini görecektir. Acıma, sevme, sevinme ve üzülme, hayâl kurma ve felsefe yapma gibi...

Sosyal Sayılar Kaliteyi Ölçüyor:

Bu özelliklere sahip olan ve bu yüzden antropolojik

yetenekler olarak adlandırılan yoğun insan yetenekleri geçen yüzyıl süresince rağbette olanlardan daha başka değer ve hedeflerin seçimini gerektirmektedir. Gerekli bir slogan olan «Hayatın kalitesi» karşısında ilk yenilgisini alan yeni ufuklar ve yönlerin araştırılması, yaşayışa daha dost bir çevre yaratma çabasını çok aşmaktadır. Uzun bir aradan sonra hayatın gayesi, Dünya üzerinde mutlu bir varoluş ve insanın görevi gibi ihmal edilmiş büyük sorular tekrar ana konu olma yolundadırlar.

Kontrollu, ılımlı ve evrimci teknikler ekonomik faktörlerin kuvvetlendirilmiş hattâ yer yer fazla gelişmiş rollerine bu güne kadar olduğundan daha fazla geçerlilik sağlamak yolunda ilk çarelerdir. Teknik araç ve sistemlerin bundan böyle sadece randımanlarına bakılarak değil, sağlığı korumaları, çevreyi olumsuz yönde etkilememeleri, kendileriyle meşgul olanların yabancılaşmalarını asgarî ölçülere indirmeleri açısından da incelenmesi, plânlamalarda onlara ayrılan ağırlığı kazanabilmeleri için tespit edilmesi ve ölçülmesi gereken yeni değer ölçüleri getirmektedir.

Bu tip düşüncelerin izinde gidilerek son bir kaç yıldır tabiat bilimleri ve millî ekonominin ölçü sistemlerinin yanısıra «Hayatın kalitesi» nin tespiti için de değer ölçüleri bulunması fikri doğmuştur. Günümüzde her iktisadî listenin başında bulunan iktisadî ve politik bakımdan önemli şehir ve endüstri bölgeleri, bu yeni ölçülerle listenin ortalarına ve hattâ sonlarına kayarlardı. Çünkü bu bölgelerde sağlık, emniyet, sükûn ve güzellik ihmal edilmiştir. Diğer taraftan yerli iş sahası, eğitim imkânları, canlı bir kültür hayatı ve bol değişiklik sağlayan bir çevresi bulunan küçük kasabalar veya nispeten temiz endüstri tesisleri ,aynı listede şimdiye kadar olduklarından çok daha yukarılarda yer alırlardı.

İlerleme ve refahın sadece üretim istatistiklerine göre değerlendirilmesini önleme çabaları daha 19. yüzyılda Avrupada başlamıştı. Bu eskiden beri hüküm süren ölçülere karşı çıkan görüşe doğan ilgi bir daha hiç sönmedi. Buna rağmen ne 1919 yılında basılan Alfredo Nicoforos'un eseri «La Misura della Vita» (Hayatın ölçüsü) gibi kitaplar, ne de 1930 - 40 yıllarında millî iktisatçı Karl W. Kapp'ın öncü çalışmaları (o da özel teşebbüsün gözden kaçan sosyal zararlarını kamu oyuna açıklamak istiyordu.) fazla dikkati çekmediler. Ancak birkaç Amerikalı politolog ve sosyologun ve en önemlisi 60 yıllarında İngiliz Mishan'ın, toplumun iktisadî kuralları yanı sıra sosyal kurallara da ihtiyacı olduğu fikri daha verimli bir zemin buldu.

Harward üniversitesi sosyal - psikologu Raymond Bauer'in 1966 Ekiminde Endicott House'da ilk defa çevrenin geleceği konulu bir oturuma katılanlara, yaşamın kalitesini ölçmek için geliştirilmesi gereken ve o zamana kadar kimse tarafından bilinmeyen «social indicators» (sosyal uyarıcılar) kavramını açıklayışını bu gün gibi hatırlıyorum. O aynı yılın mart ayında çalışmaya başlayan ve şu yedi soruya yönelecek olan bir hükümet komisyonundan da bahsetmişti.

1 — Sağlığımız ne durumda?
2 — Herkese eşit şans tanıma imkânı ne kadardır?
3 — Çevremiz ne durumdadır?
4 — Hangi hizmet imkânları sağlanabilmektedir?
5 — Suç ve toplumsal güvenlik nasıl gelişir?
6 — Eğitim, bilim ve sanattan neler bekleniyor?
7 — Katılma ve yabancılaşma ne oranda ve hangi yönde gelişiyor?

Başkan Johnson tarafından görevinin son zamanlarında kurulan bu 31 kişilik grubun derlediği rapor, gelecekte «Milletin durumu» hakkında bu tip-ekseriya zor öl-

çülebilen - faktörlerin toplanmasına ve her yıl kamu oyuna açıklanmasına yol açtı .

O zamandan beri yalnız ABD'inde değil bütün Dünyada insanca bir gelişme için ölçü olarak sadece ekonomik değer ölçüleri değil, bunun yerine başka değer ölçülerinin de kullanılmasına yönelik çabalar gittikçe arttı.

Fakat ancak bu «sosyal uyarıcılar» «ekonomik faktörler» kadar ve hattâ onlardan fazla değer kazandıkları zaman, yani okulların hastanelerin, boş vakit değerlendirme merkezlerinin, çabuk ve konforlu kitle ulaşımının, insancıl makinelerle donatılmış ve çevreye daha dost fabrikaların yapılması ve geliştirilmesi, kârsız ve üretimi kısıtlayıcı görülmediği, aksine artık kaybolan «Hayat kalitesini» tekrar yaratabilmek için gerekli olarak nitelendirildiği zaman, bu hedeflere yönelik teknik gerçek bir şansa sahip olacaktır.

Akla uygun, temiz, sessiz, sağlıklı, emniyetli ve dostane deneyler, ilk modeller ve yeni çalışmalar o zaman kamu oyunun eli tarafından da desteklenecektir. Yeni bir tekniğin yaratılmasına harcanacak bu tip yatırımlar yaptırılamaz, çünkü çalışması ve geliştirilmesi için yapılan masraflar, üretim ve üretilen malların satışı ile kapatılamaz. Bu teknik uzun vadede, bu günkü tekniğin sebep olduğu zararları tekrar düzeltme masraflarından tasarruf sağlayarak, kurulması için gerekli yatırımın hiç olmazsa bir kısmını karşılayan bir fon tekniği olarak gelişecektir.

Meselâ zamanımızda sağlık tekniği kolunda pazar tatmin edici bulunmadığı için değerlendirilmeyen bir sürü buluş vardır. Benzer bir durum da işyerinde güvenlik alanında geçerlidir. Gürültüyü, gaz ve kirlenmeyi önleyici bir sürü yenilik de aynı şekilde pazar bulma sorunu yüzünden beklemektedir.

Şüphesiz beraber yaşanabilir yeni bir tekniğin gelişmesi başlangıçta büyük masrafları gerektirecektir. Bunun bir kısmı silâhsızlanma ile karşılanabilir. New York Columbia Üniversitesinden Seymour Melmann Amerikan silâhlanma bütçesinin sadece 1/3'ünün insanî yaşama şartlarına yönelen bir sivil teknik yolunda kullanılması halinde, ülkesinin bütün vatandaşlarının var olma şartlarında hissedilir bir düzelme meydana geleceğini gösterdi.

Fakat gelecekte «sosyal uyarıcılar» sayesinde ayarlanan yatırımlara karar verme hakkı kimde olacak?

Paristeki OECD Fransız delegesi François Hetman geleceğin getireceği değişiklikler arasında, mevcut olan üç güç (parlâmento, hükümet, adliye) yanında bağımsız bir dördüncü gücün «innovatif güç» (yenilikçi güç) ortaya çıkması gerektiğini söylüyor. Bu kuruluşun baş görevi arzulanabilir yeni gelecekleri anlamak ve teklif etmek olacaktır. O her ülkede başlıca görevi, teknik yeniliklerin geliştirilmesi ve bunların gereklilik sırasına sokulması konusunda demokratik münakaşayı yönetmek olan bir «Ulusal yenilikler meclisi» kurulmasını öngörüyor. Fakat kim bu tip münazaralarda gerçek bir söz hakkına sahip olabilecek? Kimlerin fikirleri orada temsil edilecek? Bu gün zaten mevcut olan teknokratik güç pozisyonları nasıl önlenebilecek?

Yeni araç sosyal uyarıcılar ile ilk çalışma çabaları bunların, çeşitli grupların sosyal durumlarına ve görüşlerine ne kadar kuvvetle bağımlı olduklarını ortaya koydu. Bu şekilde meselâ «kısmî meşguliyet» negatif açıdan ele alınınca «kısmî işsizlik» gibi görülebilirse de, pozitif açıdan bakılınca da meselâ küçük çocukları olan bir anne veya bir ek gelir sağlamak isteyen öğrenci veya bir irat sahibi ele alınınca tekrar kısmî meşguliyet olarak değerlendirilebiliyor.

Hetman tarafından ortaya atılan «yenilikler meclisi» gibi kuruluşlar günümüzde az rastlanan bir insan tipini tercih ediyorlar. O, uzmanlardan ilgisinin çok yönlülüğü ve bilgilerinin çeşitli konulara dağılması ve detaylara girerken bütünü gözden kaçırmamasıyla ayrılıyor. Bunlara ek olarak beklenmedik konulara karşı büyük bir açıklık yeteneği ve görülebilir bir fikir elâstikiyeti de aranıyor. Daha günümüzde bile devlet ve iktisadın yönetici mekanizmaları için gittikçe daha fazla bu tip çok yönlü yetişmiş, meselâ nükleer teknik, hukuk ve organizasyon veya felsefe, biyoloji ve yönetim bilimi gibi değişik bilim dallarını nefsinde birleştirebilen kişiler aranmaktadır.

Bu da gösteriyor ki, yeni cihazlar sayesinde değişik bir insan tipi ortaya çıkmak zorunda kalacaktır.

II.
Kurtarıcı Hayâl

«Herkes Dâhi mi?»

1832 yılının sadece bir tek gecesi süresince genç Fransız matematikçisi Evariste Galois öylesine şaşkınlık uyandırıcı fikirlerle dolu bir manevî vasiyetname yazdı, matematikçiler nesiller boyu bu ateşli satırlar tarafından büyülendiler. Yirmi yaşındaki bu genç, hemen hemen kesin olan bir ölüm ihtimali karşısında - ertesi günü ümitsiz bir düelloya katılmak zorundaydı - kendini kısıtlayıcı ve tenkid edici fikirlerinden arındı, şimdiye kadar alışılmamış fikirlerinin önüne dikilen engelleri bir anda yıkıverdi. Başkalarını hareketsiz kılan büyük tehlike onun üzerinde kutlanacak bir etki yarattı ve yapıcı hayâlden oluşan bir sele yol açtı.

Üçüncü bin yılın eşiğindeki insan da benzer bir tehdit altındadır. Hayat ve ölüm arasındaki bir ayırıma zorlanmaktadır. Cinsinin sona ermesi ihtimali ona artık müneccimlerin sözleriyle değil, istatistik ve eğrilerin yardımı ile gösterilmektedir. Derisi ne renk olursa olsun, hangi

kıtada yaşarsa yaşasın felâket getirici bir gelişmenin doğabileceği ihtimalini ciddiye almak zorundadır.

Aslında o bu korkuların farkındadır ve muhtemel çareler ummaktadır. Fakat kurtarıcı bir mucize bu sefer bin yıl öncesinde olduğu gibi tanrısal güçlerden beklenmemekte, aksine insanî yeteneklere dayanmaktadır. «Nasıl olsa bir çözüm bulunacaktır.» Bu çoğunluğun parolasıdır. Fakat bu çoğunluğun içinden pek az kişi kendisini etkili çözümlerin arayıcılarından ve kurtarıcı çârelerin kâşiflerinden görmektedir. Fantazi sırrını sadece bir kaç bilgili veya özellikle yetenekli kişiye açıklayan bir «Dea ex machina» rolüne itilmiştir.

Yaratıcı dehanın pek az insana nasip olan bir özellik olduğunu ve insanlar arasında tamamen tesadüfî bir şekilde dağıldığını iddia eden geleneksel görüşe karşı günümüzde deneyler ve sonuçlarıyla belgelendirilmiş yepyeni bir iddia gelişiyor. «Herkesin içinde yaratıcı yetenekler vardır.» Bunlar ekseriya yetersiz zorlama, gözden kaçma, yahut da eksik fırsatlar yüzünden kaybolup gitmektedirler. Fakat yeni fikirler sadece önceden görülemez ve izah edilemez büyüler sayesinde ortaya çıkmıyorlar. O halde uygun bazı metodların kullanılmasıyla gün ışığına çıkarılabilirler.

Milyonlarca insanın âtıl duran fikir rezervlerini ortaya çıkarmak mümkün olsaydı, sıkışmış durumdaki insanlık için, son derece gerekli olan, «krizi atlatma enerjisi» sağlanmış olurdu. Bu gücü uyandırmak için bilinenin öğretilmesinden bilinmeyenin yolunun gösterilmesine kadar uzanan geniş bir eğitim ve kitle aydınlatılması gerekirdi. O zaman öğrenmek sadece yabancı düşünce ve bilimi yutmak değil, aksine problemleri kendi başına çözmek, münazaralara fikirler yürütmek ve kendini keşfetmek yolunda bir özgürlük haline gelirdi.

Herkesin «dâhî olmak hakkı», ilk olarak kendisine «sosyal fizikçi» mesleğini seçen İsviçreli filozof ve şair Adrien Turel'i harekete geçirdi. Onun tasarısı, kişinin saklanamaz özelliklerini matematik ve fiziksel ifadelerle belirtmekti. Bana sağa sola savrulmuş taslaklarını gösterdiği Zürich'te Limmatquai'deki evinde yaptığımız gece sohbetini hiç unutmayacağım. Çizimlerinde çoğunluğun yaşamının, merkeze girmeyi öğrenemedikçe, bir dairenin çevresinde nasıl döünp durarak ziyan olduğunu göstermeye çalışmıştı. Merkezde ise hayâl ve gerçek kaynaşıyordu.

«Her insanda bir deha potansiyeli» bulunduğunu ilk savunanlardan biri olan Fritz Zwicky, bu «yirminci yüzyılın Paracelsusundan» da fazla ün kazandı. Kaliforniyadaki Mount Palomar rasathanesinde Astro - Fizikçi olarak yaptığı çalışmaları, özellikle yeni bir gözlem metodu ile keşfedilen Supernovalar'ın (patlayan yıldızların ortaya çıkışı ona Dünya çapında bir ün sağlamıştı. Aslında bir çok öncü çalışmalarının temelinde yatan «Morfolojik metodu» ise çok daha az kabul ve ilgi gördü. Zwicky ise bu metod sayesinde keşfetme ameliyesini sistemleştirdiğini savunuyordu.

Zwicky'nin metodu, verilen bir problemin bütün bilgilerinin ve amaca uygun genelleştirilmesinin bir araya toplanmasıyla başlıyor. Sonra bu tanımdan hareket edilerek problemin elemanlarının ön yargısız bir sentezine gidiliyor. İkinci Dünya Savaşı sırasında ABD'inde çalışan Zwicky bu metodun yardımıyla roket yakıtları alanında en önemli buluşlardan birini yapmayı başardı. Bu işe boşlukta, atmosferde, suda ve toprak altında ve hattâ ıvme sırasında kimyasal yakıtların tümü ile hareket edebilen çeşitli makineleri sistemli bir şekilde araştırarak başladı. Zwicky'nin bu arada ele aldığı 576 tip aracın arasında «toprak altı araçları» gibi bu güne kadar pratikte hiç kullanılma imkânı bulamamış teorik buluşlar da vardı.

Zwicky'ye göre bunlar dünyanın içinin keşfinde roketlerin uzayın keşfinde oynadığı rolü oynayacaklar.

Zwicky iddia ediyor: «Her morfolog, bilimin, tekniğin ve yaşamın bütün dallarında keşifler yapabilecek durumda olan bir meslek dehasıdır.» Ve şöyle devam ediyor: «Her insanın bir deha potansiyeline sahip olduğu ve mantıklı, hür, sağlıklı bir Dünyanın ancak bu dehaların tanınması ve ortaya çıkarılması sonucu kurulabileceği gerçeği ,artık pek az kişi için geleceğin işidir.»

Bu kadar ileri giden ve ondokuzuncu yüzyılın deha nesli tarafından damgalanan iddialar, herşeye rağmen modern yaratıcılık araştırmasını tescil edemezler. Gerçi bu iddialar sayısız ve yer yer çelişen deneyler sonucu doğrulanmış ve fikirler yaratma yeteneğinin çok daha fazla yayıldığı ortaya çıkmıştır. Fakat bu çocuklara has, norm ve kurallardan kurulmuş orijinal düşünce yaratma yeteneği desteklenmiyor. Aksine gelişmiş dünyanın kuralları içinde eritilme işlemine tabi tutularak eziliyor ve ölmeye bırakılıyor.

Amerikalı Paul Torrance, İngiliz Edward de Boro Alman Günther Wollenschlaeger, Tel Aviv'de eğitici olan Erica Landau ve sayısız bizleri deneyleriyle bu yaratma gücü cennetinin her yeni nesil ile biraz daha kaybolması tehlikesine karşı uyardılar ve kendilerine temel soru olan bu yeteneklerin nasıl elde edildiği ve toplumsal gerçeğin gücüne nasıl katılabileceği - sorusunu sordular. Bu sayede kişinin sosyalleştirilmesi işlemi birinci plânda taklit olarak değil, yeniden yaratma olarak gerçekleştirilebilecek. Her insan kendi yolunda bir başlangıç bulacak. Alıcı olarak değil, verici olarak egitilecek.

İngiliz tarihçisi Arnold Toynbee, bu yön değişmesinin insanlık açısından ne kadar önemli olabileceğini farketmişti. Şöyle yazıyordu: «Yaratıcı yetenekler yaratma şansı bulup bulamaması, her toplum için bir ölüm kalım so-

runudur.» Günümüzde ise bu şansın milyonlarcası harcanıyor. Fakat yeni yolu seçen okul ve eğiticiler de artıyor. Bağımsız gözlem, tenkitçi ölçü ve riskli buluşlar, mevcut olan disiplinci ve itaat isteyen düzene uymadıkları halde, yeni kurulan bir toplumu yaratmak için gençlere aşılanıyorlar.

Hayâl gücünün bu kabaran selinin yüzyıllar boyu etkilediği sanat ve teknikten alınarak sosyal hedeflere yöneltilmesi, sanat eseri ve makine yaratmak için sarfedilenden çok daha zor ve büyük olacağa benzeyen bir çaba gerektiriyor. Bin yıla geçiş döneminin insanı, bu devreyi atlatabilmek için daha insancıl yaşama şekilleri, daha açık enstitüler, daha esnek işlemler keşfetmek zorundadır. Şimdiye kadar izlenen yönün çok riskli olduğu ortaya çıktığı için, gelişmenin hedefleri büyük ölçüde değişeceklerdir. Çoğunluk kör bir şekilde «sınırsız bir gelişmenin» peşinden koşarken, eskiden ikaz eden, sonra da yeni yöntemler ortaya atanların örnekleri bu çabada yardımcı olacaklardır.

Olağanüstü Dr. Szilard:

Bin yıla geçiş döneminin krizlerini düşünerek ve kararlar vererek atlatılmasına yardımcı olabilecek bir tip düşününce aklıma hayâl gücü ve mantığı, korku ve cesareti, şüphe ve umudu kişiliğinde toplamış büyük bir adam geliyor. O geleceği hissederdi. Bizzat faaliyete geçmiş ve yardım etmeye çalışmış durumu umutsuz gördüğü halde kendisini sonuna kadar çalışmaya adamıştı. Seçim konuşması şöyleydi: «Kâğıt üzerinde insanlar tarafından yaratılma bir kıyamet günü ihtimali yüzde seksenbeş'tir. Ben ise geriye kalan yüzde onbeş için yaşıyorum. «Kendisinden bahsettiğim kişi, 1964 yılında ölen, iş arkadaşı John Piatt'a göre toplumsal ve politik etkileri sayesinde

«Yüz yıl sonra günümüzün en etkin kişisi» diye anılacak olan, kimyacı, fizikçi, biyolog ve bilgi teorisyeni Dr. Leo Szilard'dır.

Üstelik diğer bilim tarihçileri tarafından da paylaşılan böylesine iddialı bir görüş nasıl açıklanabilir? İlk bakışta abartılmış bir pohpohlama gibi görülse gerekir. Çünkü Szilard adı geniş kamu oyuna yabancı sayılabilir. Fakat bunda şaşacak bir şey yoktur, çünkü o kulislerde çalışmayı, veya kendi fikirlerinin uygulanmasını ve bu arada bunların getirdiği zenginlik ve ünü de başkalarına bırakan «tohum ekici» rolü ile yetinmeyi tercih ederdi. Szilard'ın keşfetme yeteneği sadece kendi mesleği olan fizik dalında değil, bilim teorisi, biyoloji ve genetik gibi diğer bilim dallarında da meyvalarını verdi. Üstelik hukukçular, iktisatçılar, stratejistler ve hepsinden önce dışişleri politikacıları temelden yeni bir sürü görüşlerini ona borçludurlar.

Szilard'ın bilim ve toplum arasındaki uçuruma bir köprü kurma yolundaki öncü çabaları da en az çeşitli buluşlara yaptığı katkılar kadar önemlidir. Birçok meslekdaşından daha önce, lâboratuvardaki işlemlerin tarihin akışına yapacağı etkiyi sezmişti. Bu yüzden 1933 yılında âni çekirdek parçalanması ile Neutron keşfedilince savaşın başlamasından çok önce İngiliz ve Amerikan araştırmacılarını buluşlarını gizli tutmaya çağırdı. Çünkü Hitler, Szilard'ın daha o zaman yapılabileceğini anladığı bu korkunç silâhı, Atom bombasını ilk yapan kişi olmamalıydı. Bu yüzden 1940 yılında hemşehrisi Eugene Wigner Einstein ile beraber, Roosewelt'in daha sonraki «Manhattan Projesini» uygulamaya sokmasına yol açan kader mektubunu yazdı.

Bomba bitirildiği sırada Szilard yine meslekdaşlarından çok daha ileri düşünüyor ve bu kitle imha aracının orduya silâh olarak verilmesine karşı uyarılarda bulunu-

yordu. O aslında Amerikan Atom bombasının yapımına, hiç bir zaman kullanılmaması, aksine sadece korkutmaya yaraması amacıyla hizmet etmişti. Hitlerin âlimleri böyle bir süper silâh yapmayı başaracak olurlarsa misilleme korkusundan bunu kullanamayacaklardı. Fakat o zamanlarda böyle bir denge sağlanamadı ve Amerikan Hava Kuvvetleri canavar silâhın tek sahibi olarak Hiroşima ve Nagazakiyi bombardıman ettiler.

Bu sefer Szilard «şeytanı tekrar şişeye kapatmak» amacıyla yıllar süren bir kampanyaya girişti. Amerikan ordusundan atom enerjisini tek başına kullanma hakkını almak için girişilen çabaların öncüsü ve yöneticisi oldu. 1952'de soğuk savaşın tam ortasında, ABD ve SSCB arasında ilerideki anlaşmaların temellerinin atıldığı Doğu ve Batı Pugwash konferanslarının hazırlayıcıları arasında yine o vardı. 1961 yılında ilk halk teşebbüslerinden biri olan endüstri devriminin gelişmesi ve politik sonuçlarında «sokaktaki adam»'ın görüşlerine bir yer kazandırmaya çalışan «Daha Yaşanabilir bir Dünya Derneği» adlı kuruluşu da yine o kurdu.

Yüzyılın insanı Szilardın hiçbir zaman sürekli bir evi olmadı. Hep otellerde veya ona ilk defa rastladığım Chicago Üniversitesinin «Quadrangle Club»ı gibi bilim adamlarına ayrılmış lojmanlarda yaşadı. Hiç bir zaman belirli bir yüksek okula da bağlanmadı. Aksine lâboratuvarlarda geçici konferanslar verdi, kişileri çevresine topladı, büyüledi ve yoluna devam etti. Yeni fikirler bulmak için harcadığı zamanın yazı masasında veya çok sevdiği banyosunda geçirdiği zamandan çok daha az olduğu söyleniyordu. Nerede olursa olsun, bu kelime ve fikir kaynayan «düşünce volkanı» herkesi sohbetine çekiyordu. Meselâ Washington'da olduğu zamanlar karargâhını Dupont Circle'da orta karar bir otelin salonuna kurardı. Böylece caddeden içeri giren herkes onunla konuşabilir, dertleşebilirdi

Fikirlerini hiç tanımadığı, yahut az tanıdığı insanlarda denemekten hoşlanırdı. «Şayet yalnız kafa sallıyor, yahut övüyorlarsa yolunda gitmeyen bir şey var demektir.» derdi. O zaman muhtemelen ortaya atılan fikir fazla normal olmalıydı. Onun görüşüne göre: «Yeni ve derin görüşler eksriya düzenli düşüncelerin mantıksal uzantıları değildir, aksine şuuraltından yükselirler. Bu bakımdan ilk bakışta «geçerli olan mantığı» zorlamalıdırlar.

Bu tip karşılaştırmalardan bazı önemli faaliyetler doğdu. Meselâ Szilard tarafından önemi anlatılan «Nüfus patlaması» tehlikesinin önünün alınması için doğum kontrolu konusundaki araştırmalar yirmi katına çıkarıldı. Yine bu yolla bilimsel «Task Forces»un (özel gruplar) sadece insanlığı tehdit eden bir tek kriz için değil, bütün muhtemel krizler için hazır tutulması fikri doğdu. Bu görevi hocası Szilard'ın ölümünden sonra John R. Platt sürdürdü.

Szilard tehlikede olan insanın millî ve ideolojik sınırlar gözetilmeksizin bilim adamlarının yakın yardımıyla kurtarılabileceğini umuyordu. Onun halkla karşılaştırılınca sayıları az olan bu meslek grubuna olan inancı Atom bombası dramı ile de tasdik edildi. Fakat o âlimlerin gücünü büyütmemiş miydi? Dahası, tasarılarının ardında herkes için önemli olan konuları birkaç kişinin ve bunlara dayanan birkaç gücün eline bırakan demokrasiye aykırı bir görüş yatmıyor mu?

Burada, kritik bir devre olan bin yıla geçiş döneminde daha belirli olarak sık sık ortaya çıkması beklenen ve daha 1950-1960 yıllarıda ortaya çıkan bir sorun görülüyor: Geleceği küçük ve iyi eğitilmiş bir elit sınıfın önerileri mi çizmeli, yoksa toplumsal hayâl gücünün daha geniş, hattâ belki de en geniş bir tabana yayılmış demokratikleştirilmesi başarılabilir mi?

Dünya Krizi İçin Bir Genelkurmay:

1969 yılının başlarında posta kutum Amerikan Üniversite şehri Ann Arbor'dan postalanmış olan ve içinde yazanların uyandırdığı heyecan yüzünden beni günlerce uyutmayan bir mektup buldum. İçinde John Platt'ın «What we must do?» (Ne yapmak zorundayız?) başlıklı bir dersinin teksir edilmiş kopyaları vardı. Dersin konusu Dünyanın geleceği için endişe duyan bütün bilginleri, kriz devreleri için çalışma grupları meydana getirmek ve bu sayede insanlığın devamını sağlamak için, her tarafta beliren tehlikelere karşı birlik olmaya çağırıyordu.

Durumda özellikle dikkat edilecek nokta, bir tek değil bir çok krizin aynı anda bin yılın neslini tehdit etmekte olduğudur: Silâhlanma krizi, nüfus krizi, katılma krizi, çevre krizi, ırk krizi, açlık krizi, şehirleşme krizi, enerji krizi ilh... Buna karşılık Dünyada söz sahibi olan kişiler ne hangi tedbirlerin gerekli hangilerinin daha az önemli olduğu konusunda, ne de bu kendine has tarihî durumu atlatmak için yeterli fikir ve çâreler ileri sürme konusunda geçerli bir görüş sahibi değildirler. Durum öylesine vahim ve ağırdır ki, İkinci Dünya Savaşı sırasında bütün bilginlerin bir araya toplanmasına ve çalışmalarının belirli silâhlanma hedeflerine yöneltilmesine yol açan durumun yarattığından pek farkı yoktur.

Platt şunu öneriyor: «Birçok ayrı bilim dallarından kişileri bir araya toplayan gruplara ihtiyacımız var. Tabiat araştırmacıları, toplum âlimleri, doktorlar, mühendisler, öğretmenler, hukukçular ve daha birçokları. Bilgi hazinelerimizi ve yeni fikirleri, düzeltilmiş teknik metodlar, organizasyon şekilleri veya sosyal buluşlar haline sokabilecek iyi yetişmiş ve yaratma gücü olan kafalar... Bu konuda

çalışabilecekler yalnız âlimler değildir. Hiçbir bilimsel yenilik, grupların yardım ve tasdiki olmadan etkili olamaz. Belki de çok kısa bir süre sonra gerekli olabilecek bir adım, Los Alamos (Savaş sırasında Atom bombasının yapıldığı yer) ve RAND Corporation (Amerikan Hava Kuvvetlerinin düşünce fabrikası) gibi kuruluşlarla karşılaştırılabilecek yepyeni merkezlerin yaratılması olacaktır. Belki de, bu tip merkezlerin çok çeşitlilerine gerek duyulacaktır. Araştırma, geliştirme, eğitim ve hattâ yeni sosyo-teknik buluşlar için üretim merkezleri... Çağımızın sorunları -yüz milyarlık beslenme sorunu ve yüz milyarlık silâhlanma sorunu - ölçü ve önem açısından hiç de İkinci Dünya Savaşının yarattığı sorunlardan geri kalmıyor ve bütün bu dev çalışmayı bir kaç akademik araştırma grubu veya bir kaç devlet lâboratuvarı ile halletmeyi düşünmek tek kelimeyle abes olacaktır.

Platt'ı Michigan Üniversitesindeki Menthal Health Enstitüsüne davetinden bir kaç yıl önce tanımıştım. Daha o zamanlar bir kurtarıcı bilim geliştirmenin gerekliliğinden söz ediyordu. Şimdi de düşüncelerini pratiğe uygulama çabasına girişmişti. Çalıştığı enstitü - adından umulacağı gibi - çalışmalarını akıl hastalıklarının araştırılmasına ayırmamış, aksine çağımızın hızlı ve ruhsal yönden hükmedilemez değişiminde ruh sağlığı için ön şartları araştırmaya yönelmişti. Böylece Platt'ın bu dayanak noktasından başlayarak çeşitli üniversiteleri «Kriz inceleme grupları» kurmaya çağırması, kuruluşun mantığına tamamen uyuyordu. En az ayda bir, teksir edilmiş sorular ve heyecan uyandırıcı haberlerle dolu «News letters» (yenilik haberleri) diğer gruplara yollanıyordu. Bu yayınlarda meselâ şu sorunlar ele alınıyordu.

— Kuruluşların insancıllaşmasını ölçmek, yahut onların kriz durumlarına karşı duyarlılığını anlamak için hangi yeni «sosyal uyarıcıları» kullanmalıyız?

— Refah ve tam çalışmayı enflâsyondan kurtaracak ve iktisadî sistemlerin ek bir kontrolunu sağlayacak (vergi ve devlet fiyat ayarlamalarının yanında) ek bir kontrol sistemi bulamaz mıyız?

— Geriye bakış «feedback»in yeni fikirlerine, başka sibernetik buluşlara hizmet eden ve uluslararası barışı sağlığı formüller ortaya atmalıyız.

Bu grupların tartıştığı ve formüle ettiği konular arasında meselâ yeni eğitim metodları, çocuk terbiyesi, hükümetin merkezleşmeden kurtarılması, organizasyonun otoriter olmayan metodları, kadınların ev işlerinden kurtarılması, herkesin politika ve iktisada katılması için daha etkili metodlar geliştiriliyor.

Yapılması Zorunlu Buluşlar:

Platt'ın «Yapmak zorunda olduklarımız» adlı ilk yayınından üç yıl sonra 1972 Ağustosunda haftalık Amerikan bilim dergisi «Science»de ikinci bir yazısı çıktı. (Bu sefer Richard A. Collarius ile birlikte) Bu yazıda Dünya çapında bir çevre ele alınıyor ve ilk kriz inceleme gruplarından edinilen tecrübelere dayanılarak mümkün olduğu kadar fazla ülkede «Councils for Urgent Studies» Âcil Çalışmalar Komisyonu) kurulması teklif ediliyordu. Bunların çalışması bir cins insanlık genel kurmayı tarafından devamlı olarak toplanacaktı.

Amaç, böyle uluslararası bir görüşten hareket ederek, krizi atlatma çabalarındaki tehlikeli gedikleri ortaya çıkarabilmekti. Dikkat edilecek husus, ortaya çıkan problem ve zayıf noktaların, bilim adamlarının çevresini aşarak Dünya kamu oyuna bildirilmesini sağlamak olmalıydı.

Platt, Cellarius ve yardımcıları şimdiden en zorunlu araştırma programlarını ele alan bir hatıra hazırladılar. Burada kriz tehdidine karşı açılan cephede 25 bölümde

gerekli buluş ve araştırmalara dikkat çekiliyor. Bu genelkurmayın görüşlerine göre bunlardan birkaçı, meselâ yeni enerji kaynaklarının bulunması, önemli hammaddelerin daha iyi değerlendirilmesi veya yerlerine yenilerinin bulunması, nüfus patlamasının kontrolu, çevre kirlenmesine karşı savaş kamu oyunca anlaşılmıştır ve nihayet -geç kalınmış olmakla beraber- gerekli olan yüksek bir çabanın konusu olmaktadırlar Fakat buna karşılık gerekli araştırma ödevlerinin en az üçte biri çok az zorlanmış ve gerilemiştir. Bunlara örnek olarak organizasyon bilimlerini, kitle haberleşmesini, toplumun değişmesinin incelenmesini, büyük sistemlerin tenkidini, barış ve gelecek araştırmalarını sayabiliriz.

İnsanlığın bu kritik durumuna ilk bakışta, hepsinden önce şu konularda yoğun araştırma çalışmaları gerekmektedir.

— Sosyal buluşların zorlanması
— Önceden tahmin (Prognostik)
— Kritik durumlarda herkes tarafından kolayca anlaşılabilir bilgi
— Halkın karar işlemlerine katılması
— Felâket araştırmaları
— Barış sağlanması ve barışın kontrolünde metodlar

Platt'ın plânı, temelini bütün Dünya üniversitelernin meydana getirdiği ve gerekli çalışmalar için inceleme çevresi yaratan bir ağı öngörüyor. İkinci basamak ise, akademik üyelerin yanında halkın temsilcilerinin de yer alacağı ulusal kuruluşlar olacak. Sonunda da bütün ulusların beraber çalışması sonucu doğan bir genel kurmay ortaya çıkacak ve gezegenimizin bir ön alârm sistemi gibi çalışarak ısrarla geleceğin ufuklarını şu sorularla zorlamaya başlayacak: En büyük tehlike nereden geliyor? Ne-

relerde raştırmaların yardımıyla zorunlu destekler yaratılmalıdır?

Şüphesiz bu güne kadar böyle politik - sosyal bir meteoroloji istasyonu insanlığın büyük bir eksiğiydi. UNO tarafından 1971 yılında bunu yaratmak için girişilen teşebbüs ve benzerleri daha başlangıçta sıkışıp kalmışlardı. Bunun birinci sebebi gerekli unsurların sağlanamamasıydı. İkinci sebep ise, aslında pek de haksız sayılmayan bir güvensizlikten doğuyordu. Sadece kendilerini mantıklı gören ve hem politikacıları, hem de halkı kendi görüşlerine göre yöneten bir bilim adamları diktatörlüğü ortaya çıkabilirdi.

Platt'ın fikirleri, beklenildiği gibi geniş ölçüde olmasa bile, şurada burada şimdiden verimli topraklar bulmuş durumdadır. Doğu ve Batının araştırmacılarının Dünyanın kriz sorunlarına beraberce eğildikleri Viyana yakınında Laxenburg'daki «Sistem araştırması ile uluslararası enstitü» politik kararların özgürlüğü için tehlikesiz sayılmasa bile, bu yönde faydalı bir adım olabilecektir. İtalyan endüstricisi Aurello Peccei'nin inisiyatifinden doğan ve tarafından kurulan Roma Klübünün eseri sayılan çalışma grupları da benzer bir yönü hedef almışlardır. Artık uluslararası atelyeleri uzmanlar hegemonyası ve teknokrasiye karşı geliştirme çabaları gittikçe artmaya başlamıştır. Hermann Khan ve onun Hudson Enstitüsü çevresinde toplanmış bulunan uluslararası tröstler zirvesi, yirmibirinci yüzyıla kadar varan ve «insanın yetenekleri» «The Prospects of the mankind» konusunda bir inceleme geliştirdi. Bu raporda ön incelemelerin tahminlere izin verdiği ölçüde, gelecekteki endüstri gelişmesinin ve uluslararası büyük firmaların monopol kapitalizminin ne ölçüde korunabileceği incelendi.

Sosyal Yenilikler Nasıl Doğacak?

John Platt'ın manifostaya benzer yazısında ele aldığı fikirlerden en verimlisi «sosyal buluşların» zorlanması konusundaki savunmasıdır. Platt, Harvard Üniversitesinden Karl Deutsch ve Frankfurt Üniversitesinden Dieter Senghaas ile beraber «sosyal buluşlar» kavramından neler anladığını ve 1900 yılından 1965 yılına kadar geçen devrede insan ve toplum bilimlerinde hangi yeniliklerin kendisine özellikle önemli göründüğünü kesin olarak belirtti. Seçim için kriter olarak «İlişkilerin yeni hareket şekillerine yol açmaları» ele alınmıştı. Yani bunlar insanlara daha önce farkında olmadıkları birşeyi göstermiş ve böylece yeni buluşlara yol açmış olmalı veyahut da eskiden yapılmayan birşeyin yapılmasına yol açmış olmalıydılar.

Toplumsal yenilikler alanında ele alınan 62 büyük gelişmenin içinde psikoloji dalında 13 yeni adım iktisatta 12, politikada 11, matematik istatistikte yine 11, sosyolojide 7, felsefede 6 ve Antropolojide 3 yeni adım göze çarpıyordu. Bu arada psikanaliz ve derinlik psikolojisi (Freud, Jung, Adler), zekâ testleri (Binet, Terman, Spearman), kaba kuvvete yönelmeyen politik girişim (Gandhi), oyun teorisi (V. Neumann, Morgenstern), gerilla örgütlenmesi ve gerilla hükümeti (Mao), küçük grupların eğitimi (Lewinn, Lippit, Likert, Gartwright), Genel sistem analizi (Bertalanffy, Rashevsky), Görüş geliştirilmesi (Gallup, Cantril, Lazdrsfeld, Campbell), Sosyal ve politik sistemlerin bilgisayar simulasyonu (Mc Phee, Simon, Newell, Pool, Abelson), Masraf - fayda hesabı (Hitch), İhtilâf teorisi ve fazla sonuç oyunları (Rapoport), gibi en değişik konular ele alınmıştı.

Burada en önde gelen husus temelden yeniliklerin incelenmesidir. Bu sebeple yine toplumsal buluşlar olarak kabul edilebilen daha az önemli sosyal yenilikler he-

saba katılmamışlardır. Kredi kartları, düşünce fabrikaları, ortak pazar, yürüyen bant, satınalma merkezleri, kolhozlar ve kibbutzlar gibi.

Platt ve iki yardımcısı bu girişimi, herşeyden önce insanın ve toplumun gelişmesi için yeni fikirlerin, en çabuk hangi şartlar altında filizlendiğini anlamak için yaptılar. Bu inceleme sonunda bir çok dalın temsilcilerinin özellilkle rahat fikir alış verişi yapma imkânlarını buldukları üniversite bölgelerinin en verimli toprağa sahip olduğunu ortaya koydu. Bu arada sosyal buluşları yapanların yaşları da incelendi ve bunlardan 160'ının kendilerini buluşa ulaştıran çalışmaları 35-39 yaşlarında yaptıkları kesinleşti. Yüzde kırkından fazlası 40-49 yaşlarında ve sadece yüzde 6'sı 50 den yukarı yaşta idiler. Âlimlerin kişiliğinin âlim grupları ile olan ilişkisi de incelendi. Burada önemli yeniliklerin hemen hemen üçte ikisinin şahısların yalnız çalışması sonucu doğduğu anlaşıldı. Fakat onların payı gittikçe azalıyor. 1930 yılından önce bütün buluşların dörtte üçü tek âlimler tarafından yapılıyordu. Bu tarihten itibaren ise yarısından azı. Buna dayanarak şu sonuca varabiliriz: «Sosyal bilimcilerin meydana getireceği gruplar önümüzdeki on yılda muhtemelen önemli gelişmelerin ana kaynağı olacaklardır»

Aralarında yaratıcı hayâl gücünün de yeşerdiği şartlarla uğraşan bir incelemenin, şimdiye kadar toplum bilimlerinde ortaya atılan fikir ve çarelerin, nasıl olup da doğal bilim buluşlarının ve teknik buluşların sayıca bu kadar gerisinde kalmış olduğu sorusuna değinmemesi ilgi çekicidir.

Sebeplerden birini bizzat Johnn Platt başka bir yerde açıklıyor: Sosyal yenilikler için maddî cazibe eksiktir. Bir patent hakkı olmadığı gibi birçok durumda bir görevlendirici bile yoktur. Sosyal Sigortayı bulanlar yaşama boyu

eğitimi, kayan çalışma süresini, garanti edilmiş yıllık gelir ve hüküm süren büyük güçler arasındaki sıcak telefon bağlantısını (kırmızı telefon) ortaya atanlar, şüphesiz yaşama şartlarımızın düzelmesinde ve garanti altına alınmasında bir çok teknik kâşiften daha büyük rol oynamışlardır. Fakat onlara hiç bir maddî fayda temin edilmediği gibi, ancak bazı özel durumlarda manevî bir saygı gösterilebilmiştir. Üstelik bunlara ilâveten aşılması daha zor engeller de vardır

1971 Eylülündeki Rensselearville (New York eyaletinde) de Birleşik Devletlerin küçük yardım derneklerinden biri olan UNITAR (United Nations Institute for Training and Research) tarafından toplanan geniş kapsamlı bir seminere katıldım. Devamlı olarak insanlığın uzun vâdedeki sorunları ile uğraşacak olan yeni bir UNO kuruluşu hakkında görüşülecekti. Gelecekteki gelişme hakkında görüşülen konulardan biri, bu gelişmenin saldırganlığı ve kişisel terör sorunu idi. Hangi yeniliklerin hangi «saldırı yöntemlerinin bulunabileceği araştırılıyordu. Politik gücün sorununu toplumsal yeniliklerle çözmek (Meselâ Dünya buhranı veya Dünya Savaşı yerine Dünya Oyunları gibi) mümkün olabilecek miydi? Burada temelden değişik kültürel ve ideolojik yapıya sahip hazır bulunanların ortak alternatif fikirler ortaya atmak zorunda oldukları anlaşıldı.

Teknik yenilikler tarafsız diye nitelendirilirken (ki aslında hiç değildirler), sosyal sahada yeni alternatiflerin denenmesi politik ve dünyasal birleşimler yoluyla önceden şiddetle sıkıştırılmaktadır. Bunlara moda ve çağın düşünce şeklinin baskısı da eklenmektedir. Yenilikçiler duvarlarını çok zorla aşabildikleri veya hiç aşamadıkları bir çağ hapishanesinin içindedirler. Aynı şekilde geçen orta çağın reformcuları da «Başka bir kiliseli» gelecek

düşünüyorlardı. Bizim bu gün içinde yaşadığımız kilisesiz bir Dünya da onlar için düşünülemezdi Aynı şekilde çağımızın insanları da hemen hemen tekniksiz veya tamamen tekniksiz bir çağı düşünemiyorlar. Ancak değiştirilmiş teknikli bir çağı tasarlayabiliyorlar. Hattâ görünür şekilde özgürlükçü reformcuların fikirleri bile büyük ölçüde bu sabit fikirle bağılımlıdır. Fakat buna rağmen onların bu günkü duruma «hayır» deyişlerinde, yepyeni imkânlara götürebilecek bir ilk adımı -fakat şimdilik sadece ilk adımı- sezmek kabildir. Şimdilik çağın düşüncesiyle bağımlı olsa bile... Alışkanlıkların geçerli kuralların ve normların hapishanesinden kurtuluşun ilk şartı «yumuşatılmış düşüncenin cesaretlendirilmesi ve zorlanması olacaktır. Bu yaratıcılık araştırmasının sloganı idi. Bunun sonucu ne olmuştur?

Yaratıcı Güç Patlaması:

Nazi Almanyasından ABD'ine göç eden psikolog Max Wertheimer'in 1945 yılında yayınlanan kitabı «Productive Thinking» yaratıcı ruhun, ilâhî affa uğramış birinin imtiyazı olmadığını, aksine eğitilerek geliştirilebileceğini gösterdi. Buna göre bir problemin doğrurduğu gerginlik, kendisiyle yoğun bir şekilde uğraşana yeni çareler bulma yolunda yardımcı olur. Wertheimer'e göre yapıcı düşünce bir sorunun analizi ve şu soruyla başlar. «Niçin yürümüyor?» problemin çözümü için elde olan veya olmayan unsurların araştırılmasıyla devam eder. «Elinde ne var?» ve sonunda hedef analizine ulaşır. «Neye ihtiyacım var? Ne temin edebilirim?» Bu adımları atanlar, yeni görüşler, düzeltmeler hattâ belki de gercek keşifler yapmak için gerekli şartları yaratmış olurlar

Bu görüş gerçi Amerikan bilim dünyasında ilgiyle karşılandı, fakat insanın içindeki yaratıcı özelliklerin

problemleriyle ilgili ilk yoğun çalışmalar ancak 5 yıl sonra, profesör John P. Guilford'un «American Psychological Association»ın başkanı olarak verdiği bir konferansta ele alındı. Onun sayesinde ilk defa «Creativity» (yaratıcılık) kelimesi geniş kamu oyuna tanıtılmış oldu.

Guilford kendine özgü ve alışılmamış şekilde düşünenlerin, kendilerinden bekleneni yazmak yerine, kendi fikirlerine uygun geleni izledikleri için zekâ testlerinde başarılı olamadıklarını gösterdi. Bu yüzden esas yaratıcı araştırmacı kişiler sınavlarda başarı gösteremiyor ve kaybolup gidiyorlar.

Guilford'un ihmal edilen «Creativity» sorununu daha fazla dikkatle ele alma ve daha yoğun bir şekilde inceleme çağrısı derhal kuvvetli bir yankı uyandırdı. Sadece ABD'nde bu sayede insanın yaratıcı gücü hakkında kısmen kusursuz, kısmen vasat, hattâ şüphe götürür nitelikte çalışmalardan bir sel olmuştu. 1955 yılına kadar yılda 53 çalışma yapılırken, bu sayı daha 1965'de 474 olmuştu, ve 1965 ocağından 1966 haziranına kadar geçen 18 aylık süre içinde bu sayı yeni kurulan «Creative Education Foundation» ile yeniden üç misline ulaştı.

İlgi ABD sınırlarını da aştı: Paris yakınlarındaki Chevreuse vadisinde Conseil National'de la Recherhce'in üyeleri, yazarlar, sanatçılar, öğretmenler ve yöneticiler, yaratıcılık fenomeni üzerinde tartışmak için toplandılar.

Kyotoda büyük bir eletronik firmasının plâncılara gelecekteki tarih çağlarını keşfetme görevi verildi. Bu yeni akım, önceden düşünülemez komik durumlara da yol açıyordu. Londrada büyük bir tröstün «İntensive Section» kursuna grup yöneticisi kursuna katılanlara: «Şimdi hepiniz birer virüssünüz. Evet, insan organı içinde hayatından memnun olan bir virüs kültürünün parçalarısınız. Kendinizi nasıl hissediyorsunuz?» demişti. Hattâ Moskova'da

bile yaratıcılık günün konusu olmuştu: Genel ve teknolojik eğitim enstitüsü öğrencileri dönen bir plâğın kenarında duran bir bozuk parayı seyrediyorlardı. Profesörleri: «Bunun aşağıya düşmesini nasıl önleyebiliriz?» diye sormuştu Polonyada elli yıllarında yaratıcılık konusunda bir ilk konferans toplandı ve profesör Alexander Matejko şu hayatî önemi olan soruyu ortaya attı: «Yaratıcı insanın gelişmesinde, toplumun ve gelenklerin yarattığı şartlar, Amerikalıların ön plânda incelediği kişisel ve içten oluşan engellerden daha önemli engeller değiller miydi?»

Tek Tip Hayâlgücü:

Ayrı düşünen yaratıcı yeteneklerin dikkate alınması ve geliştirilmesi tezinin bizzat Guilford'u bile şaşırtan etkileri, elli yıllarının başlarında ABD'nde hüküm süren durum ile açıklanabiril. Korkunç bir savaşın ardından boşu boşuna barış ve insanların yaşama şartlarında bir düzelme beklenmişti. Hayâl kırıklığı, şüphe ve politik durgunluğun atmosferinde yeni keşfedilen ve gelişen güçler umut dolu bir hedef olarak görülmüş olmalıydı. (Belki de bu o birçok kişi tarafından özlenen toplumsal değişim için en uygun ortamdı.)

Fakat Guilford bambaşka bir yönde çalıştı: O yaratıcı kişiliklerin keşfi ve gelişmesini ilk plânda Amerikalıların soğuk savaştaki durumunu düzeltmek yolunda kullanmaya çabaladı.

Hatırlarsak: Amerikanın o zamana kadar, Atom silâhları tekeline borçlu olarak sürdürdüğü Dünyaya hükmetme avantajı 1949 sonbaharında ilk Sovyet Atom denemesinin başarıyla sonuçlanmasıyla bozulmuştu. Bundan sonra ise, Amerikalıların bilimsel ,teknik veya uluslararası alanda inisiyatifi tekrar ele geçirmek için değişik

çabalar harcadıkları bir eşitlik durumu gelişmişti. Yine bu zamanda «Pırlanta beyinler»in bir araya toplandığı ve Amerikanın ülke savunması için sorunları çözmek ve yeni birşeyler bulmak ile görevlendirildiği «Düşünce fabrikaları» ortaya çıkmıştı.

Bu zengin malzeme ile donatılmış entellektüel çabaya güvenmek o zamanlar Amerikan hayatında yepyeni birşeydi. Askerlerin geleneksel güvensizliklerine rağmen bu başına buyruk, disiplinsiz «yumurta kafalıları» ve «uzun saçlıları» kapalı toplumlarına kabul etmeleri ancak daha yeni geçirdikleri bir deneyle açıklanabilirdi: Bilimsel zekâ İkinci Dünya Savaşında teknik ve organizasyon buluşları sayesinde ülkeye nihaî zaferi hediye etmişti.

Kaliforniya'nın RAND, SRI (Standford Research Institute) gibi binlerce kişinin çalıştığı büyük düşünce fabrikaları ile karşılaştırılınca, Guilford'un Los Angeles'da Güney Kaliforniya Üniversitesi yakınındaki «Aptitute Research Project» (kendini keşfetme projesi) adlı yeri, ancak bir cins düşünce atelyesi sayılabilirdi. Burada savaş filosu hesabına subay, adaylarının testlere uygunluğu inceleniyordu. Bu deneyler sırasında Guilford, şimdiye kadar zekâ payları ile yürütülen ölçmelerin ne kadar yetersiz kaldığını anladı. Guilford bu arada «yaratıcılık hareketinin tarihî başlangıcı» olarak adlandırılmış olan konferansından dokuz yıl sonra, hâlâ o zamanki fikirlerinin neden bu kadar şiddetli etki yarattığını kendisine sorarken, askerî motifi ön plâna aldı.

«En önemli sebep, Dünya üzerinde hayat yolumuzu bitirmek için öldürücü bir savaş içinde bulunmamızda aramalıdır. Bu savaşın askerî yönü, yeni silâhlar edinme ve strateji yarışı çerçevesinde gittikçe yükselen bir keşif grafiğine ihtiyaç göstermektedir.» Guilford tarafından «Hayâlgücü silâhını» tavına getirmek ve kullanabilmek

yolunda uyarılan Amerikalılar, «Tanrısal kıvılcımı» keşfedebilmek için yüzlerce projeyi finanse ettiler. Ve 1975 de, teknik yeniliklerde büyük bir aşama yapma imkânı onlara değil de «Sputnik» ile Ruslara kısmet olunca bu çaba daha da arttı.

Böylece hayâl gücü ,sonradan tekrar bağlanmak ve tek tipte toplanmak üzere zincirlerinden kurtarılmış oldu. Hedefler: Röntgen ışınlarıyla keşfedilemeyecek yeni tip plâstik harp başlıkları, elektronik savaş robotları, cengel ormanlarının yapraklarını dökmeye yarayacak kimyasal maddeler, göstericilere karşı kullanılacak acımasız gazlar gibi buluşların geliştirilmesi idi. Beklenen: Her yıl yeterli sayıda Edisonların, Langmuirlerin, Oppenheimerlerin yetişmesi

Bu başarıldı mı? Pentagonun dosyaları açık bir bilgi vermiyorlar. Fakat geriye bakılarak yapılan yeniliklerin değerlendirilmesi üzerinde yapılacak bir inceleme (Bu yüzden adı Project Hindsight'dır) gerçekten yeni fikirlerin bu ortamda kolay kolay tutunamayacağını gösteriyor. Hayâl gücü kendisini hayâl gücü kıt olanlara uydurdu.

«Brainstorming» Moda Oluyor:

Yaratıcılığın hedef alınan bu amaçlarının etkileri hakkında tröstlerin prestij savaşında kullanılması incelenerek daha fazla bilgi edinilebilir. Burada yaratıcılık patlaması Guilford'un başlama sinyalinden üç yıl sonra (Applied Imagination) değiştirilmiş hayâl gücünün ortaya çıkmasıyla başladı. Büyük bir Amerikan reklâm ajansının üyelerinden olan Alex E. Osborn tarafından hazırlanan «yaratıcılık problemi»nin çözümü için el kitabı' adlı kitap «Hayâl gücü hafıza kadar geniş kapsamlıdır» diyordu. Ve hayâl gücünü geliştirmek için gruplar halinde uygulanacak yeni

bir metodu «Brainstorming»i öneriyordu. Bir yıl içinde dördüncü, 1965 yılında ise yirminci baskısı kapışıldı. Şimdi yüzlerce firma, ilk etabında katılanların tenkidçi görüşlerini açıkladıkları ve üretime karşı mümkün olduğu kadar fazla «çılgınca fikir» ileri sürdükleri, ikinci etabında ise bu görüşlerin uygulanabilirliğinin incelendiği «Beyin fırtınalarını» üyeleri arasında tatbik ediyorlar.

Kitabın son baskılarında yeni metodun zafer haberleri yer alıyordu.

Dr. Fred C. Finsterbach American Cynimid'da 92 fikrin 15 dakikada ortaya atıldığı bir oturum düzenledi.

— General Electric bayilerinden nasıl daha fazla düzeltme önerileri alabileceğini inceledi. Bu konuda 35 dakikada 131 fikir ortaya atıldı.
— Radio Corporations of America'nın televizyon bölümü seyircilerinden bir tek oturumda 200 düzeltici fikir ve teklif aldı.

Metod çok kısa bir sürede Okyanusu aştı:

— Melbourne'da (Avustralya) dükkân yöneticileri için açılan bir kursta 40 dakikada 163 fikir ortaya atıldı. Bunların 16'sı derhal uygulanabilir nitelikteydi.
— Bern'de bri hayat sigortası şirketi, uygun niteliklere sahip yeni temsilcleri nasıl bulabiliriz? sorusuna 60 dakikada 225 cevap aldı. Bu cevapların 125'i kısmen, 25'i ise derhal uygulanabilir nitelikte idi.
— Dünyaca ünlü İsviçreli çukulata fabrikası Lindt-Sprüngli 125'inci kuruluş yıldönümünü halkı en fazla etkileyecek biçimde nasıl kutlaması gerektiğini anlamak amacıyla bir «Brainstorming» düzenledi. Kısa bir sürede 400 teklif bir araya toplanmıştı.

Brainstorming'in sosyo-ekonomik yan etkileri de en az yeni fikirlerin ortaya atılması kadar önemlidir. Firmaların içindeki otoriter kuruluş, ortak hayâi oyunu sayesin-

de geçici de olsa kırılmakta, yılların yarattığı tutukluk, kayboimaktadır. Yaratıcı grup beraberce olağanüstü fakat tatmin edici ve hattâ belki de faydalı birşeyler yapmanın bilincine, işbölümlü üretim işlemindekinden çok daha kuvvetle hissetmekte ve daha duyarlı olmaktadır.

Buna rağmen olayların daha yakın bir analizinde, bu tip deneylerde de yarışma zihniyeti ve kıskançlığın yaratıcılığın özgurlük nehrinin yoluna dikilmiş engeller olduğu ve onu tam başarıya ulaşmaktan alakoyduğu görülüyor. G. Prince «Fikir bulma toplantılarının» video recorderlerle ve daha sonra oynatılmak üzere hazırlanmış film raporları ile bu engelleri belirli bir hale getirdi.

Amerikan Battele Enstitüsünün (Yaratıcılık ve yenilik araştırma grubu) Frankfurt kolundan H. Geschka ve H. Schlicksupp iki yıllık bir çalışma ve 70 firma ile olan temasları sonucu, fikir bulma yolunda 32 ayrı metod önerdiler ve 200'ü aşkın deney sonucu 12 uygulanmaya hazır yöntem oluşturdular. Şöyle diyorlar: «Kaba bir basitleştirmeyle fikir bulmanın metodları bir tarafta analitik - sistematik metodlar (Meselâ: Morfolojik kutu, progresif (ilerleyen) maddeleşme) ve diğer tarafta sezgiyi destekleyen metodlar (Meselâ: Brainstorming, Synectics) olmak üzere ikiye ayrılabilirler. Bu önemli incelemelerin en önemli sonuçlarından biri değişik yapıdaki sorunlara çözümler bulmak için her seferinde değişik metodlar kullanılmasının zorunlu olduğudur.

«Synectics» veya Yeni Fikirlere Nasıl Ulaşılır?

Bu incelemeye göre, en ilginç fikirlere Amerikan endüstri psikoloğu William F. Gordon ve yardımcısı George M. Prince tarafından geliştirilen «Synectics» tekniği ile

ulaşılacaktır. Bunun yardımı ile aslında sadece rüyalarda bilinç altından yükselen düşünce ve katılma yöntemleri büyülü bir konuşma yoluyla tamamen ayıkken ortaya çıkarılabiliyor. Bu arada bir çalışma grubu meydana getiren 5 ilâ 7 kişi alışılmamış düzen ve karşılaştırmalarla kendilerini tuhaf durumlarda düşünüyorlar. Meselâ bir hayâl gücü karşılaştırması şu soruyu ortaya atıyor. «Bu iş için yetiştirilmiş karıncalar kullanırsak, yeni tip bir masa hesap aracı yapabilir miyiz?» Böylesine «delice» bir soru sorma tarzı, arkalarında saklı olan tamamen yeni ve belki de gerçekleştirilebilir fikirleri bulmak için, mantıksal engel ve klişeleri ortadan kaldırma şansını vermiş oluyor.

Üniversite şehri Cambridge'in sessiz ne Amerikan, ne de İngiliz tipinin etkisini uyandıran Church Street'in dahi Synectics genel karargâhı olan iki katlı evi sonradan yanlış olduğunu kolayca anladığım bir ön yargıyla ziyaret ettim. Çünkü bu araştırma kuruluşuna konusu akademik çevrelerde, orada bilimsel olmayan çalışmalar yapıldığı ve o grubun endüstriden aldığı işlerle bir nevi rüşvet yediği söyleniyordu.

Her iki iddia da kendileri açısından sağlam gerçeklere dayanıyor ,fakat nedenlere inmiyordu. Gordon'un ve yardımcılarının (ki başlangıçta bunların arasında üniversite profesörleri Donald Gifferel, Richord Foster ve Fohn Brunner de vardı.) yaratıcılığın psikolojik mekanizmasını açıklamak amacıyla buluşçu yöntem nehrini kaynağında niceleme çabalarının gittikçe artan ve büyük paralar ödenen iktisadî görevler yüklendiği doğruydu Bu yardımlar olmadan çalışmalar devam edemezdi.

Aslında kendilerinden malî destek umulmuş olan Amerikan Üniversiteleri görünüşe göre William J.J. Gordon'un görüş ve metodlarıyla pek uyuşamadılar ve onu

endüstrinin ellerine bıraktılar. Daha 1944 yıllarında o araştırmacı ve kâşiflerin üzerinde aynı zamanda bir psikoanaliz olan incelemelerine başlamıştı. Onlara serbest bırakmayı analizci olarak öğrendikleri hatıra ve katılımlarını aynı zamanda problemleri çözmek için de kullanmaları gösteriliyordu. Böylece yaratıcı fikrin doğuş anı ve buna götüren yan olayların şimdiye kadar olduğundan çok daha belirgin olarak ortaya çıktığı ve karşılaştırma sonucu tahlil edilebildiği kendine has bir kendinle konuşma meydana geliyordu.

Uçaklar için daha kolay okunabilen ve mekanik sürtünme yüzünden hassaslığını kaybetmeyen daha iyi bir yükseklik ölçeği bulmak için yapılan deneyde, kâşifin iç diyaloğundan aşağıdaki satırlardan alınmıştır: «...Yükseklik ölçeğini parçalara ayırıyorum. Bir yığın halinde minicik yüzlerce parça... Yayların en önemli parçalar olduğunu tespit ediyorum. Acaba şu ana yay dışında bütün parçaları atsam ne olur? Aslında hepsi ona bağlı... Yaylarla olan düşüncemde, burnumun ucunda olmasına rağmen kendimi bu cisimden ayrılmış hissediyorum...' Acaba hangi parçasından vazgeçebilirim? Şüphesiz yay ana unsur... Fakat aslında bir yay nedir ki?.. Ben bir yay olsaydım kendimi nasıl hissederdim? Şimdi şu yayla aynı şeyim. Yaylanmak zorundayım ve artık istesem de bundan kurtulamam. Büzülür genişlerim, büzülmek, genişlemek... Birisi beni çekip çıkarıyor ve tekrar içeri tıkıyor. Dar. Bu dayanılmaz bir şey. Buna, ben hisle dayanamam. Ve dışarı çekilip çıkarılmak da berbat birşey. Birisi beni ellerimden ve ayaklarımdan çekiyor ve bir işkence masası üzerine yatırıyor.

Bir yükseklik ölçeği yalnızca bir yay olsaydı?.. Hayır bu olamaz... Yaya bir reaksiyon yeteneği verilirse o zaman bir işe yarayabilir. Bir çocuğa öğretmekten daha kolay... Histeri hariç (büyütülmüş seksüel heyecan) kendime

bir çocukta histerinin nasıl olacağını soruyorum? Üzülüyorum. Sayın Bay: Çocuğunuzda ilerlemiş histeri var, derhal ameliyat etmeliyiz... Yayın içine nasıl girebilir? Yeteri kadar büyük bir yay olsaydım, bir ev kadar kendimi çevrelerdim. Dışarı, içeri, içeri dışarı. Bu arada bana ne olur? İşte, evet, bu yapılmalı. Nesnenin üstüne bir damla mürekkep koyarım... Yay yeteri kadar büyüyünce yay gerilir gerilmez damla içine girer ve tekrar gevşeyince de dışarı çıkar... Yayı çekince damla, bir kavis şeklini çizer. İşte bu tam aradığım gösterge... Artık o ben değilim. Nesne bana ait değil. Bunu, bir göstergenin keşfettiği insanların bağımsız olduğunu iddia edenler söylesin... Sanatçıların yaratıcı işlemi sırasında düşüncelerini, yan düşüncelerini, hayâl ve fikirlerini serbest havaya bıraktıkları benzer deneyler, bilimsel ve sanatsal aydınlanmanın paralel noktalarını gösterdi. Bu deneyler bir süre sonra ilk defa grup görüşmelerinde «sesli düşünmenin» uygulandığı «Rick-Pool-Experiment»lere yol açtı. Bu arada yaratıcı işlemleri güçlendirmek için yeni metodlar geliştirildi. Bunlar her şeyden önce bilineni ilginç, ilginç olanı bilinen haline sokarak tekniğine dayanıyordu. Basit olduğu kadar başarılı bir yöntem.

Böylesine hayâl gücü dolu oyunların nasıl gerçekle beraber olabildiğini her oturum sırasında katılanların bilgi ve isimleri ile hazırlanan sayısız Viceo manyetik bant sayesinde takip edebilir. Buralara katılanlar kendilerini yağmur, veya Buldozer olarak tasavvur etmeye çalışıyorlar. Kendilerini havlayan köpekler yahut mırıldayan kediler olarak görüyorlar. Sihirli güçlere hükmettiklerine inanıyorlar ve ipi dik durduran meşhur Hint numarası «rope-trick»in ödevlerinden birinde kullanıp kullanılmayacağını kendilerine soruyorlar.

Değişme Korkusu:

Acaba hayâller, birleştirme yeteneği, gerçek üstü ve gerçek dışı düşünce ve konuşmalarla yürütülen deneylerle, sadece nüfusu zaten fazla olan üretim dünyasına kısa ömürlü yenilikler katmak ümidiyle yapılan bunca masrafa değer mi? Meselâ akşam içkisi için buz kalıplarının daha kolay ve zahmetsiz yapılması veya mayına karşı güvenlikli askerî araçların bulunması bu masrafların karşılığını verebilecek önemde miydiler?

«Synectics INC'in» bu günkü yöneticileri bana, toplumun daha önemli ve buyuk sorunlarına seve seve eğilmek istediklerini, fakat kendilerinden sadece ekonomik ve ticarî sorunlara çozum beklendiğini söylediler. Maalesef sadece endüstri ve ordu yetkilileri yeniliklerin bilincine varmış ve yenilik taraflısıydılar.

Fakat bu görüş tamamen yerinde sayılmaz. Synectics ın ilk taraftarlarından olan ve kendi firması «Consulting Firm»in şefi olarak hem Amerikan makamlarını hem de firmaları temsil eden Donald Schon yıllardır kendisinin yeni fikirlerin yoluna dikilen engellerin incelenmesine adamıştır Onun görüşünce gerçi toplum dünyası yenilik ve değişme gibi kavramları hiç dilinden düşürmemektedir. Ama aslında bu devamlı olarak yenilik isteyen çağın mantığına uymak çabasından ileri gelen sahte bir davranıştır. Aslında yöneticilerin sahte olmayan, gerçek tutumu şudur. Yenilik tehlikeli, tahrip edici ve bilinçsizdir. Düzenli ve plânlı her çabanın düşmanıdır. Çünkü her şeyi tepe taklak etmekte ve acı vermektedir. Yenilikler konusunda konuşacak olursak onları inceleriz. Değerlendiririz, kucaklarız, fakat onlar için parmağımızı bile kıpırdatmayız.

Herkesçe bilindiği gibi devamlı bir değişme çağında

yaşar gibi göründüğümüz ve bu daha bize uymayan devamlı değişikliklerin sonucu olarak ekseriya ruhça ve hatta vücutça hasta olduğumuzu ileri süren böyle bir iddia gerçekle nasıl bağdaşabilir? Acaba «gelecek şoku» sadece tasavvur edilmiş bir acı mı?

Şüphesiz on yıllardan beri yeni buluşlar alanında anlık parlamalar yapan devamlı birçok meşale yanıyor, fakat bunlar sayılarının çokluğuna rağmen ortadan kaldırıldıkları ve demode ettikleri şeylerden pek farklı değiller. Çoğunlukla konu olan eskinin yeni bir modelinin bazı değişikliklerle ortaya çıkması oluyor. Buna örnek olarak uzun zamandır çevreye zararlı olarak nitelendirildiği halde milyonlarcası sadece tipi ve saç muhafazası değiştirilerek kullanılan ve esas olarak hep aynı kalan Otto benzin motoru gösterilebilir. Birinci Dünya Savaşının sonundan beri yapılan teknik buluşların sayısı çok yüksek olmakla beraber devlet ,ekonomi ve özel güç biçimlerinde sadece çok sathî bir değişme yaratabilmişlerdir. Cihazların devamlı devrimi hep aynı kalan ilginin hizmetine sunuldu. Araçlar daha güçlü, daha hızlı oldular, daha yükseklere uçtular, fakat insanın kısmeti çok düşük bir oranda değişti. Evet, sayısı çok az olan gerçek kazançlar sayısız kayıplar bir bilânçoda karşılaştırılırsa ortaya bir varoluş bozulması çıkıyor.

Gerek Amerikalı, gerek Avrupalı sosyologlar, endüstrinin daha önceden de tespit edilmiş olan yenilik düşmanlığının, özellikle mevcut olan durumunun (firma veya silâh stoku açısından) bir yenilik tarafından tehlikeye girmesi sözkonusu olduğu zaman, daha da inatçı ve koyu olduğunu gösterdiler. Bu yüzen eski firma hiyerarşisini tehdit eden bilgi sayarlara ve sorumlulukları paylaştıran anti - merkezleşmeye karşı çok güçlü direnme gösterildi. Aynı davranış çok daha yüksek bir ölçüde uzun zaman-

dır gerekli olan sosyal buluşların yoğunlaştırılmasında da görüldü. Bu çaba eski gelenekleri sarsacaktı. Öyleyse bu hevesten el çekmek daha iyiydi.

Kendisini devrimci olarak gösteren bu tutuculuk konusal görevlerin ihmâl edilmesinin yanısıra tüketim mallarının üretimine önem vererek, trafik, çevre ve şehirleşme bunalımlarının keskinleşmesine yol açtı. insanlara sadece ucuz ve çabuk yapılabilen konutlar yerine daha insancaları verilseydi, bu kadar kısa sürede tamire ihtiyaç gösteren özel arabalar yerine kullanışlı halka açık ve kısa mesafelerde çalışan, ulaşan araçları kullanılsaydı, gerçek söz hakkının, iyi iş şartlarının ve sabit fiyatların gerçekleşmesi sağlansaydı, o zaman derine inen toplumsal değişmeler de zorunlu olacaktı. Üretim sosyal fonksiyonuna uydurulmak ve yeniden düzenlenmek zorunda kalacaktı. Bugün herşeye rağmen kârlılık ve kazanç ihtimali her türlü düşüncenin önünde gelmektedr. Fakat radikal yeniliklerden korkulmaktadır. Bundan korkanlara da yalnız yönetici durumunda olan ve bu durumdan en büyük faydayı sağlayanlar değil, yükünü ve acısını çektikleri sosyal sistemlerin ortak ve parçası olan işçiler de dahildir. Böylece silâhlanma endüstrisinin işçileri kararlı bir şekilde silâhsızlanmayı protesto ettiler. Çelik endüstrisi işçileri çevre için tehlikeli yüksek fırınların kaldırılmasına, otomobil sanayii işçileri de otomobil endüstrisinin başka ulaşım araçları lehine daraltılmasına karşı direndiler.

Fakat özellikle yetmiş yıllarının başlarında sayıları artan Dünya çapındaki ve uzun vâdeli bunalım incelemeleri sonucu özel durumun bozulması korkusundan çok daha büyük olan bütün insanların yaşama şartlarının bozulması endişesi belirdi. Bu tehlike ancak uzun vadeli hedefler ve bunlara dayanan sosyal yenilklerle bertaraf edilebilirdi. Bu geçişi zorlaştıran hususlar ortaya çıksa

bile iyice yerleşmiş olan değişme korkusunu ortadan kaldırma ve gerçek yenilikler için serbest bir yol hazırlama imkânları aranmalıdır. Hayâl gücü ancak o zaman kurtarıcı fonksiyonunu gösterebilir. Burada iki imkân beliriyor: Birincisi sosyal buluşlara karşı olan güvensizliğin yüksek derecesini düşürebilecek olan sosyal deneyler; ikincisi -ve daha önemlisi denebilir- insanın iç güvenliği artık sosyal yeniliklerin tehdidi altında görmeyecek şekilde eğtilmesi...

Bir Deney Toplumunun Başlangıçları:

Toronto'nun Yale Üniversitesinde görevli olanlar ve çalışanlar Profesör G. Hunnius'un yönetimi altında «ideal iş yerleri» geliştiriyor ve buluşlarını kendi atelyelerinde pratiğe uyguluyorlar. Manchester Üniversitesinde düzenlenmiş ulaşım sistemlerini denemek için oyuncak otomobil, otobüs, tren, gemi ve uçaklardan oluşan bir sürü, oradan oraya gidip gelmekte. Bu deneylerin yarattığı ilk sonuç, ulaşım yetkililerinin radyo röportajlarında ve münazaralarda şikâyet ve isteklerini belirtmeleri oldu. Ulaşılmasına çabalanan hedef tek bir ulaşım aracının düzeltilmesi değil, bütün imkânların sürtüşmesiz bir gelişim içine sokulmasıdır. San Fransisco limanındaki eski bir anbarda kırk yeni insan emir almada ve belirli hedeflere saplanmadan «Project One»ı deniyorlar. ABD'nin en gelişimci kuruluşlarından biri olan Stern - Foundation'da onları destekliyor.

Bunlar bütün Dünyada sayıları gittikçe artan toplumsal deneylerin sadece birkaçı. Hiçbiri de katı manâda tabiî bilimsel bir deneyi değil, çünkü lâboratuvarlarda geçerli olan tam kontrol edilebilirliğin temel kuralları burada uygulanamaz ve uygulanmamalıdır.

Bu tip deneyler şimdiye kadar resmî bilim tarafından cesaret edilememesinin sebeplerinden biri de budur. Detayların çokluğu, deney sürelerinin kaypoklığı (bu durumda insanlar), deney düzenini dış dünyadan ve onun gözlemleri büyük ölçüde bozan etkilerinden ayırmanın imkânsızlığı ve buna benzer engeller, sosyal bilimcileri şöhret ve kariyerlerini böyle bir girişimde riske almaktan alakoydu.

Fakat ihtiyacın doğurduğu baskı, mükemmelliğe olan bağlılıktan daha güçlüydü. Altmış yıllarının başlarında Dünyanın çeşitli bölümlerinde deneysel yaşama toplumlarının en çeşitli örnekleri ortaya çıkmaya başladı. O zamandan beri gittikçe artarak çok değişik toplum şekilleri ve düzenler denendi. Yeni aile şekilleri yeni meslek ve çalışma stilleri, gelir dağılımının yeni yolları arandı. Bu sayıca fazla, fakat maalesef ,yalnızca katılanlar ve onların yakın çevresince malûm olan projeler topluma karşı aktif bir tutumun manifestolarıdır. Artık başka çevre kalmadığı için hiç kimse eskisi gibi devam etmek istemiyor, fakat ilerde bir gün değil, şimdiden daha başka, daha insanca şartlar altında yaşamnın sıkıştıran ihtiyacına cevap bulmak için yönetilen «büyük değişme» nin politik savaşında da yeterli bir cevep bulamıyor.

Böylece eski düzenin ortasında bir sürü yeni model pratikleştirildi: Fabrikalarda, yönetim makamlarında, kasabalarda, Doktor ve Avukat ihtisaslarında çocuk bahçeleri ve okullarda günümüzde sosyal hayat gücü artık varsayımları rüya olarak nitelendiriliyor. Aksine yaşayan teklifler çerçevesinde gerçekte uygulanması denen yön gösterici değerler olarak kullanıyor.

Bu deneylerin birçoğu aksıyor, aksamak zorundadırlar. Katılanlar çok az hazırlanmıştır, deney iyi tartılmamıştır, malî kaynaklar yetersizdir ve ilgisiz hattâ düşman-

ca davranan normal çevrenin baskısı çok artmaktadır. Harekete geçmek yerine teoriler kurmayı tercih edenler yanlış adımları bu tip deneylerin değersizliği hakkında son deliller olarak gösterdiler. Benim görüşüme göre ise başarısızlığa uğrayan sosyal deneyler de faydalıdır, evet hem de en başarısızları... Tabiat araştırması tarihinde başarısızlığa uğrayan cesur deneylerin dikkatle ve yarım yamalak başarıyla sona erenlerden daha öğretici olduğu nu biliyoruz, çünkü yanlış adımlardan çok daha fazla ders alınabilir.

Düşünülecek husus insanları böyle hemen hemen kesinlikle önü alınmaz başarısızlıklara âlet etmenin doğru olup olmayacağıdır. Şüphesiz başarısız deneye katılanların bir kaçı cesaretçe ağır kayıplara uğrayacaklardır. Buna karşılık çoğunluğu teşkil eden diğerleri ise ancak böyle deneyler sonucu olgunlaşacaklardır. Onlar bu andan itibaren hayatlarında geçenlere lâkayıt kalmayacaklar, aksine eskiye nazaran çok daha yoğun bir biçimde soracak, araştıracak, fikir yürütecek ve deneyeceklerdir. Onlar daha canlı, hareketli ve yaratıcı bir toplumun öncüleridir. Gerçi hayâl gücü 1968 de kudreti ele almadı, fakat o zamandan beri çağın mantıksal iklimini değiştirmiş ve daha da değiştirecek olan taraftarları onbinlere ulaştı.

Tavsiye edilecek husus sosyal deneylerin şimdiye kadar olduğundan daha dikkatli hazırlanması, yürütülmesi ve eğer zorluklar çıkarsa başka şartlar altında veya başka gruplara tekrarlanmasıdır. Başarısızlığa veya başarıya ulaşan deneyleri toplayan bir yıllığa veya dergiye şiddetle ihtiyaç vardır. Bu alandaki haberleşme hemen hemen 17. yüzyılda doğa bilimi'nin halka açıklanması kadardır. Sosyal deneyler hakkında sadece dedikodular, hikâyeler, mektuplar ve ekseriya tesadüfen hazırlanmış raporlar ile bilgi alınabilmektedir. Bu önemli yeni alanın haberleşme araçları olarak bunlar son derece yetersizdir.

Paris'teki bir yuvarlak masa toplantısında «2000» dergisinin yayımcısı ve Fransız devlet plânlamasının yöneticilerinden olan Serge Antoine şöyle açıkladı: Ekseri endüstrilerde ve ticarette bir mamül piyasaya sürülmeden önce kontrol edilir. Fakat bizim okullar, hastaneler, resmî makamlar gibi toplumsal kuruluşlarımızda hiç bir deney yapılmadığı gibi, yanlış adım atma korkusundan çok az yenilik yapılmaktadır.

Büyük bir kimya firmasının yöneticisi olan Bernard Dalepline ise şöyle diyordu: «Kimya endüstrisinde lâboratuvarda bir gramlık yeni bir karışım keşfedildiği zaman, atılacak ikinci adım bundan bir kaç litre üretmektir.. Bir kaç deneyden sonra birkaç yüz litre üretilir ve sonunda o zamana kadar herşey yolunda gittiyse, yapılan deneylere dayanarak yılda milyonlarca ton üretecek olan bir fabrika yapımına karar vermeye cüret edilir.» Fakat konut inşası incelendiği zaman yüzlerce konutun hiç bir ön deneye tabi tutulmadan inşa edildiğini tespit etmek kabildir. Bu alanda da deneyler yapılmalıdır.

Aynı gözlem ekseri sosyal yeniliklerde söz konusudur. Ekseriya olduğu gibi geç de olsa bir kere yeniliğe karşı korku engeli yıkılabilirse, o zaman bu yeniden doğuş, kendisine dokunarak, öğrenerek, yanılarak ve yeni imkânlar bularak gelişme şansı tanınmasa bile bütün dünyaya yayılacaktır. Hayır, yeni okul, yeni kira sistemi, yeni ulaşım biçimi, yeni konutlaşma, başka türlü düzenlenmiş yönetim ve değişik biçimlenmiş fabrika derhal bitirilmelidir. Kendilerini denemeden, sert günlük yaşayışta korumak zorundadırlar. Onlara değşik incelemelerle yavaşça olgunlaşma şansı verilmiyor.

Fransız Komisyonu 1985'in üyelerinden Claudius Petit, konusal konut inşaatlarının maliyetine yüzde 15 eklenmesi ve bu ek paranın inşaat deneyleri için kullanılması-

nı tavsiye etti. Devrimci etki uyandıran bir fikir. Bundan böyle özellikle Fransa'da kamusal plânlama üzerindeki tartışmalarda, çeşitli toplumsal deneylerin başarılması için özel bütçeler ayırmak fikri gittikçe daha sık ortaya atılmaya başlandı.

Toplumsal Deneyler:

Politik etkisi olan bir sosyal deney örneği, 1967 Montreal Dünya Fuarındaki Çekoslovakya pavyonuydu. Burada vatanlarında yıllar boyu Stalinvari yönetilmiş bir inşa yapı bürokrasisinin zorlaması altında bulunan mimarlar, taslakçılar, sanatçılar ve yaratıcılar ilk defa hayâl dolu tasavvurlarını gerçekleştirebilmiş ve görüşlerini özgürce ortaya atabilmişlerdi Ve 1968 olaylarının olgunlaşmaya başladığı Prag'da ortaya çıkan etkiler büyüktü. İnsanlar şu soruları soruyorlardı: Niçin bizim topiumumuzda bu ruhtan eser yok? Gerçekten hayatımız böylesine çekingen, renksiz ve monoton kalmaya mahkûm mu? Bana reform hareketinin yöneticilerinden biri: «Fuar pavyonumuz Prag İlkbaharına, çılgın gün'ün Fransız İhtilâline yaptığı heyecanlandırıcı etkiyi yaptı.» dedi. Deneysel prototiplerin toplum yaşamının bütün alanlarında gittikçe düzenli bir kuruluş halini alması sadece düşünülebilir değil, aynı zamanda muhtemel bir gelişmedir. Amerikan araştırmacılarının önerdiği gibi deneye şehirleri, başka türlü ve hiyerarşik organizasyonu olmayan deneme büroları, işçilerinin ikinci bir «hobi meslek» seçebilecekleri haftada üç gün çalışan fabrikalar ve hattâ belki de -eğer politik yöneticiler devlet kuruluşlarının devamlı olarak kendini yenilemek zorunda olduğunu anlayabilirlerse- deneme makamları, deneme parlâmentoları ve hattâ hükmeden ve hükmedilenler arasında iki taraflı bir rol değişimi sağlanabilecektir.

Bu tip öncü girişimlerin bir kaçı sosyolog George Balandrien'in yönetimi altında yeni San Pedro limanında olduğu gibi ortaya konan deneyin nasıl geliştiğini görmek için ekseriya yıllarca incelenmek zorundadır. Bu tip büyük bir deney halkın arzusuyla beş Amerikan şehrinde Trenton,, Paterson, Passaic, Jersey City ve Scranton da, ihtiyacı olan ailelere «çalışma arzularını kırmamak şartıyla» ne ölçüde bir refah yardımı yapılması gerektiğini tesbit etmek amacıyla yapıldı. Devamlı gözlenen ve incelenen 2300 örnek aileyi seçmeden önce 30.000 aile gözden geçirilmişti.

Bu örnek bilimsel bir şekilde plânlanan ve yürütülen sosyal deneylerin ne kadar kolay kontrol ve yönetimin araçları olduğunu göstermektedir. Başlangıçta katılmanın serbestliği, özel destekler ve «deney bireylerinin» söz hakkı garanti altına alınmazsa deneye toplumu katı şekilde plânlanmış bir topluma dönüşüyor. Bütün «kurbanlar» deneyin amaçları konusunda tamamen aydınlatılmış olmalıdırlar. Böylesine tehlikeli imkânların gelişmesine güvenilmemesi görüşü bir karşı görüş doğuruyor. Yeni sosyal tedbirlerin deneysel olmayan hazırlanması, tamamen ihmâl edilmelerinden iyi olsa bile toplumsal gelişmeye karşı daha büyük bir tepki yaratıyor.

Sosyal deneylerin devlet yardımı ile ele alınması halinde yüzeyde kalan değişikliklere yöneleceği görüşü ağır basmaktadır. Bu görüş bu günkü güç sahiplerinin mantığı göz önünde tutulunca tamamen doğrudur. Fakat bin yıla geçiş döneminde gelecekteki güç temsilcilerini kapsayan deneyci bir mantık geliştirilmesi yolu göz den uzak tutulmamalıdır. Bu konuda tutarlı bir görüş olarak, bu kitabın daha sonraki bir bölümünde ele alınan «yeni pedagoji» gösterilebilir.

«Yüzbin Atom Savaşı»:

Sosyal deneyler kullanışsız ve devrin hükümetleri için tehlikeli olmakla kalmıyor. Aynı zamanda çok para ve çok zamana mal oluyorlar. New Jersey eyaletinde önceden belirtilen sosyal kiralama deneyi yıllar boyunca sürmekle kalmadı 3 milyon dolara mal oldu. Ve üstelik bu maliyet hemen hemen sadece plâncıların, gözlemcilerin ve değerlendirmecilerin aylıkları ile ortaya çıkıyordu. Üstelik söz konusu olan deney bir tek konuya yönelen ve coğrafî bakımdan nispeten küçük bir alanda oluşan bir denemeydi. Eğer uluslararası, kıtalararası ve hattâ Dünya çapında bunalımlar ele alınmak isteniyorsa, daha hızlı ve ucuz metodların bulunması şarttır. Bu tip çalışmalar yıllardan beri sürmektedir. Elli yıllarının ortalarında başlamışlardır ve henüz sahte davranışlar damgası altında oldukları halde şaşılacak bir çeşitliliğe ulaşmışlardır. Bu plân oyunlarındaki durum ,daha ondokuzuncu yüzyılda Prusya'lılar tarafından seferlerde ve meydan savaşlarında olabilecekleri tahmin edebilmek ve gelecekteki strateji yi çizebilmek için başlatılan harp oyunlarının değişik sivil örnekleri olarak görülmektedir.

Bilgi sayar'ın ortaya çıkmasıyla sorunlar bu hesap araçlarında çözülmek üzere rakamlarla ifade edilmeye başlandı. Böylece sadece gelecekteki savaşların getirebilecekleri hakkında çok daha fazla görüş göz önünde tutulmakla kalmadı, «modelleştirme»nin (soruna dahil bütün insanî ve teknik güçlerin matematik sembollerle ifâdesi) uzun ve zor ön çalışmaları bitirilir bitirilmez bu elektronik savaşları çok daha süratli yönetme imkânları da doğdu.

Amerikan RAND Corporation,dan N. C. Dalkey bir IBM 7044'e uygulanması, sorunun başından sonuna kadar

ortalama saniyenin ellide biri kadar süren, iki taraflı bir harp oyunu modelinden söz ediyor, şöyle devam ediyor. Bu süratle atom savaşlarının tam yüzbin çeşitli ihtimalini inceleyebiliriz. Böyle süratli bir inceleme sonucu stratejik hücum plânlarımızdan bazılarının ilginç göründüğü ortaya çıkarsa, o zaman yapımı oyun başına saniyenin onda biri kadar süren daha kesin bir ara model çıkarırız. Bununla en ilginç ihtimallerin yüzlercesini kontrol edebiliriz. Sonunda çok fazla detaylı bir hassas model de deneyebiliriz. Fakat bunu çok ender yaparız. Çünkü bir tek ihtimalinin incelenmesi tam dört saat sürer.

Amerikan stratejilerinin en emek harcanan sun'î modellerinden biri TEMPER'dir (Technological, Economic Milit, Political Evaluation Routine) Bunun yardımıyla altmış yıllarında dünya güçleri ve birbirleriyle olan ilişkilerinin ortaya konulması denenmiştir. Her seferinde yeni turlarda bu ilişkilerin her türlü değişme imkânları incelenmiştir. Sorunlar, anlaşmalar, artma, azalma, gevşeme, keskinleşme, durgunlaşma, uzlaşma gibi, bir plânetin uzay boşluğunda yüzyıllar ve binyıllar boyunca geçirdiği devrelerin yarım saatlik bir süre içinde ortaya konulduğu gibi, burada da en değişik verilere dayanarak Dünyanın en önemli 39 ülkesinin gelecekteki yıllar ve onyıllar süresinde tarihî gelişme imkânlarının incelenmesi ve ortaya konması isteniyordu.

Forrester ve Meadow'un yetmiş yıllarında «gelişmenin sınırları» adlı sun'î modelleri tenkit eden kritiklerinde tekrar tekrar ileri sürdükleri bazı zorluklar ve yetersizlikler ortaya çıktı. Dünyanın ve insan davranışlarının bilgi sayar modelleri ile ifadesi çok şematik oluyordu. Detayların seçimi modeli hazırlayanların ön yargı ve değerlendirmelerine, sanki böyle hesaplamalarla elde edilen sonuçlar gerçeğin tarafsız bir değerlendirilmesi olabilirmiş gibi, fazlasıyla bağımlıydı.

Buna rağmen belki de bu görüşler gelecek yıllar ve onyıllarda sadece kısmen doğru olarak kalacaklar. Çünkü daha 1945 yılından beri devamlı olarak artan ve yaşamın bütün alanlarına toplanan veriler daha da hızla artmaktadırlar; aynı anda gittikçe daha fazla bilinmeyenle çalışabilen bilgi sayarların kapasitesi de artmaktadır. Kaliforniya Üniversitesinden W. C. Churchmann gelecekteki plâncıların yüz milyon denklemle çalışabileceklerini ileri sürüyor. Bu sayede karışık gerçeğin daha fazla, birbirlerine zıt veya tamamlayıcı ve çok daha kesin modellerini bulmak imkânı doğacaktır. Bu bir televizyon resminin yüz yerine bir noktaya yollanması gibi birşey olacaktır. Hattâ dahası bu tip resimlerin bir çoğu yanyana yayınlanmış olacaktır. Daha zor halledilecek olan sorun, sevinç, mutluluk, sadakat, güzellik gibi, kesin tarifleri olmayan yoğun insansal özelliklerin sembollerle ifade edilebilip edilemeyeceğidir. Santa Monica'da yaşayan matematikçi Richard Bellman ve yardımcısı Lotfi Zadeh bu önemli sorunun çözümünde iz üzerinde olduklan inancındalar. Bilgi sayar modellerinde de değişebilir ve yalnızca kesin tarifi olmayan sembolleri kullanmayı öngören «dinamik programlama» ve «fuzzy sets» (kaypak sonuçlar) üzerindeki çalışmaları hazırlanmış görünmektedir. Dünyanın bu tip matematik modellere yansıtılmasında modellerin tarafgirliğinin kaldırılması imkânsızdır. Allahtan... Her bilgisayar modeli kendini yaratanın sempati ve nefretini yansıtacaktır. Bu sebepten gerçeğin bu şekilde belirtilmesi, tarafsız bir yansıma olarak değil, resimler ve kitaplar gibi kişisel görüşün yeni bir biçimi olarak görülmelidir. Önüne geçilmeyen tek taraflılık faktörü bu tip deneylerde modele verilen görevin seçimi ve deney sürecince rastlanan karar noktaları yüzünden daha da kuvvetlenmektedir.

Böylè bir taraflaşma, şimdiye kadar geliştirilen sun'î modellerin çoğunun sadece savaşçı gelişmelere veya «Big Business» in stratejilerine ayrılmış olması gerçeğinde kolayca izlenebilmektedir. Burada da teknik yenilikler ve yaratıcılık araştırması arasındakine benzer bir durum vardır: Ordu ve endüstri yeni metodların meydana gelmesinde aslan payını almıştır ve bunları devamlı kontrol altında tutmaktadır.

Bu sebeple şimdiye kadar bilgisayarlarda «barış oyunları» veya gelecek araştırmaları» denenmiştir. İngilteredeki «Lancaster Üniversitesinde» Paul Smoker tarafından sorun araştırması barışın sağlanması ve barışçı çevrelerin ayakta tutulması konularında modeller yaratma çabaları denenmedi değil. Fakat bu alanda çok başka malzeme ve çok daha fazla kaliteli bilgi sayar uzmanlarına ihtiyaç vardır. Avrupa konseyi, OECD veya UNO gibi uluslararası kuruluşların bir kere bu tip büyük çapta bir «peace games» yürütmeleri düşünülebilir. Meselâ bu durumda silâhlanma endüstrisine bağlanmış ekonomileri sarsmadan bir silâhsızlanma gerçekleştirmenin yolları aranabilir. Analiz ve modelleştirmenin birleştirilmesiyle kredilerin, üretim araçlarının ve işgücünün barış sağlayıcı değerlere ve önden gelen hedeflere yönetilmesini sağlayan çeşitli alternatifler bulunabilirdi. Bu gelecek alternatiflerinin açıklanmasıyla bu gün bu kadar gerekli yenilikleri ve değişiklikleri engelleyen belirsiz bir gelecek korkusunun muhtemelen bir kısmı ortadan kaldırılabilirdi. O zaman değişme korkusu yerine hattâ Ernst Bloch'un mantığında kesin ümitler belirebilirdi: O zaman daha insancıl bir gelecek tasavvurları belirli bir ölçüde analiz ve modelleştirmelerle gerçekleştirilmeleri hakkında denenebilirlerdi.

Amerika'nın ünlü özel danışman firmalarından birinin kurucusu ve başkanı olan Clark C. Abt. ABD.'nin gittikçe artan hammadde ve enerji ihtiyacının nasıl frenlenebileceği tartışmasını ortaya atarak bu tip bir teklifte bulundu. En önemli endüstriyel tüketim mallarının birkaç misli daha dayanıklı ve uzun ömürlü yapılmasını ortaya attı. O zaman Birleşik Devletler yılda sekiz milyon yerine sadece bir milyon otomobil imâl edebilecekti. Bu sayede sadece bu üretim kolunun yan endüstrilerinde bile enerji kullanımında yüzde seksenden yüzde doksana kadar bir düşüş sağlanabilecekti.

Herşeye rağmen böylesine devrimci bir değişikliğe ancak millî ekonomi ve iş piyasası üzerinde yaratacağı yan etkiler iyice tarandıktan sonra cesaret edilebilirdi. Yüzbinler geçici olarak işlerini kaybedeceklerdi. Bunlar için başka çalışma imkânları yaratılmalıydı ve eksik kadrolu hizmet kuruluşları bu konuda ilk akla gelen çareydiler.

Doğal olarak daha kaliteli malların fiyatları da birkaç misli yükselecekti. Bir buzdolabı için ikibin ilâ beşbin dolar, bir otomobil için onbeşbin ilâ otuzbin dolar. Pek az kişi bu ölçüde masrafları kaldırabileceğinden muhtemelen bu alış-veriş ipoteklerle halledilecekti. Abt'ın önerisine göre devlet uzun ömürlü mallar cazibesini düşük vergileme, hattâ vergiden muaf tutma yoluyla desteklemeliydi. Kısa ömürlü mallardan uzun ömürlülere geçen üretim firmaları cömert avantajlar sağlamalıydılar.

Abt'ın inancına göre enerji ve hammadde tasarruflarının kârı geçici ekonomik değişimin masraflarını karşılaması tüketicilerin ön yargılarını ve alışkanlıklarını değiştirmek de mümkün olacaktır Enerji tüketiminin böylece azaltılmasının ilk adımı, şüphesiz bu sebeple ortaya çıkacak bütün masrafların derin bir analizinin yapılmasıdır.

Toplumsal sorunlar için bir düşünce fabrikası:

Cambridge (Massachusetts)'deki «Abt Associates» firmasının özelliklerinden biri de şu sıralarda özel ekonomik bir yöntemle idare edilen bir düşünce fabrikasında en değişik bilim dallarından dörtyüz genç kafanın toplumsal sorunların çözümüyle uğraşmasıdır. 1929 yılında Köln'de doğan, 1936 da ailesiyle birlikte nasyonal sosyalizmden kaçan ve St. Gallendeki bir yıllık öğrenimden sonra ABD.'ine göç edebilen Clark C. Abt. kırkıncı yaşını kutlarken milyonluk bir girişimin yükünü oyun oynar gibi omuzlarına alıyordu. Onun sayısız «üretimi» kesin araçlar değil, aksine sadece «inceleme ve tavsiyeler». Oyun oynar gibi sözcüğü tam manâsı ile anlaşılmalıdır. Çünkü Abt ve yardımcıları firmalarının kuruluşunda fabrika ve makamlara önemli kararları kolaylaştıracak ve herşeyden önce okullarda dinamik bir öğretme metodu olarak kullanılabilecek olan bir sıra «serious games» (ciddî oyunlar) geliştirmişlerdi.

Orta tahsilini ressam olarak çalışarak, sandviç ve kitap satarak tamamlayan genç göçmen bir tarafta bilim ve teknik, diğer taraftan ise edebiyat, resim ve mimariye olan ilgisi yüzünden kararsız kaldı. İlk akademik derecesini mühendis olarak aldı. Fakat sonra John Hopkins Üniversitesine kaydoldu, roman ve tenkid üzerine bir doktora tezi verdi, Thomas Mann hakkında konferanslar verdi. Yüksek okulu terketmesinden sonra gündüzleri «sistem mühendisi» olarak hava kuvvetleri hesabına çalıştı geceleri ise kısa hikâyeler, tiyatro eserleri ve bu gün kendisinin kötü diye nitelendirdiği bir roman yazdı.

Bu yeteneklerin bu çeşitliliğine gelecek araştırmacılarında özellikle sık rastlanıyor. Onlar araştırmacının

analizci yeteneklerini, yaratıcı sanatçının içten gelen bağımsız özellikleriyle kaynaştırıyorlar.

Eğer elli yıllarının sonlarında yetiştirilen sistem analizi ele alınırsa yalnız bu olaya mahsus olmak üzere kesin verilerle hayâl gücü bağdaştırılabilir. Köy, şehir, devlet, işletmeler ve silâhlı kuvvetler gibi büyük birimler (sistemler) en küçük bölümlerine kadar parçalanır, ahenkli çalışmaları genel bir görüş açısından incelenir ve sonra «sökülmüş makina» bazı yeni parçaların eklenmesiyle ve değiştirilen inşa plânlarına göre yeniden monte edilir. Sistemleri ve geçerliliklerini ölçmek için bazen -teknikler in konstrüksiyonunu ve doktorun hastasının organizmasını denedikleri gibi- onları yükleme deneylerinden geçirmek gerekmektedir. Bu sebeple sistem modelistleri tarafından çözüm bekleyen zorlamalar, sorunlar, sorular ve dramatik durumlar bulunmakta veya keşfedilmektedir. Abt. böyle bir çalışmayı ilk defa hava silâharının bilgisayar uygulamaları, uzaktan kontrollu silâhlarla, bombardımanlar uzay uçuşları, uluslararası çatışma durumları ve silâhların kontrolu tedbirleri konularında Air Force tarafından görevlendirilmiş olan büyük bir elektronik firması hesabına yaptı. Kendisi daha önce ortaya atılan ve savaşları plânlanan «Antiballistic - Misile - Systems» (antibalistik roket korunması) açısından inceleyen TEMPER uygulamasının mimarlarındandı. Bu olaylarda her seferinde sonuçta ortaya çıkan savaşçı hareketin mantık ve sonuçtan yoksunluğu karşısında Abt'ın ilgisi barış ve silâhlanma sorunlarına yöneldi. Bütün teknik gelişmelere ve masraflara rağmen ülkeye hiç bir güven sağlayamadı, görmeye başladığı silâhlanma sorunlarıyla gittikçe daha az ilgilenmeye başladı ve bunun yerine kendisine böylesine sistemli bir şekilde yürütülmüş ciddî oyunların nasıl insanlığın yararına kullanılabileceğini sormaya başladı.

Sonuç hükûmet makamlarına kuruluşlara okul makamlarına sağlık memurluklarına, trafik plâncılarına ve üniversitelere toplumsal dertler yönünden bir doktor gibi hizmet etmeyi görev edinen bir «düşünce firmasının» kurulması oldu. Bu sosyal teşhis ve tedaviye günümüzde öyleşine âcil bir ihtiyaç vardı ki, Abt Associaites'in yıllık gelirleri yedi yılda otuz beş misli arttı. İki yüzlerin dolardan hemen hemen yedi milyona yüzde sekseni kamu sektörünün paralarıydı.

«Abt Associates» başka işlerin yanısıra eğitim reformları öneriyor ve bunların başarısını ölçüyor, yaşlılar evindeki yemek diyetinin düzeltilmesi ile uğraşıyor, sarhoş durumda yakalanan şoförlerin sorunlarıyla meşgul oluyor, «Peace corps» için personel yetiştiriyor, daha insanca konutlar için fikirler ortaya atıyor, ilâçlarla savaşta ve ırk ayırımı veya yetersiz eğitim yüzünden kritik iş dağılımında zarara uğrayan insanlar için yeni metodlar geliştiriyor, çok ihtimamlı bir sağlık bakımı için çalışıyor, daha iyi trafik sistemleri, daha etkin çevre kontrolü metodları araştırıyor ve analiz ederek ortaya atıyor ve özellikle sakatların normal dünya ile olan ilişkilerinde karşılaştıkları zorluklarla uğraşıyordu.

Bu genç grubun yöntem araştırması, masraf - fayda analizi, sosyal işlemlerin değişik gözlemi ve sistem yönetimi'nin en modern metodlarıyla çalışmasına rağmen, «games» (oyunlar) yine de birçok proje incelemesinin merkezinde kaldılar. Bu gençlerin işyeri havası da çok iyi düzenlenmişti. Hiç bir yerde bu firmada gördüğüm kadar oyuncaklaştırılmış bürolar görmedim. Renklerle süslenmiş çalışma yerleri, kâh mizahî, kâh olağanüstü hayalî dekorlariyle yaptıkları işten gözle görülür bir zevk alan yetişkin çocukların odalarına benziyordu.

Abt ve yardımcılarının oynadıkları oyunların çoğu ilk etapta bilgisayarda değil yuvarlak bir toplantı masasında

denendi. Katılanların herbiri mevcut olan sorunun içinden bir unsurun rolünü üzerine alır ve bu role konsantre olur. Meselâ bir şehirde yenileştirme programda söz konusu ise, belediye başkanı, çeşitli politik temsilciler, ev arayanlar, konut tedbirlerinden mağdur olanlar, arsa komisyoncuları protestocu üniversiteliler ve ev sahipleri inandırıcı tezleryle birlikte temsil edilmek zorundadırlar. Buna basın, karıştığı gibi, ortalığı velveleye verenler, «kara panter» militanları, hayran mimarlar, şüpheci plâncılar ve hiç olmazsa ABD'inde Mafia da katılmalıdır. Bütün bunlar dışardan bakan birine bir fabrika maskeli balosu gibi görünür. Aslında bu oyunların (bilhassa bilgisayarlarda geliştirildikten sonra) ortaya koyduğu çarelerin yerine başkalarının uygulanmasının düşünülemediği görülmüştür. Çünkü bu hayalî bunalım, plân, proje ve telâketlerin dramatik ve bağımsız temsilleri sonucu insanî ve politik tutumlara ekseriya şaşırtıcı, fakat isabetli bir görüş açısından yaklaşma imkânları kazanılmıştır. Bu oyunlar oyunun oynandığı çağda ekseriya çok ve dikkati çeken gelecekteki muhtemel gelişme ve karışıklıkları göstermekte ve hayâl gücünü gerekli düşünce, çare ve değişikliklere yöneltmektedirler .

Abt bu çalışmaların sivil amaçlar için geliştirilmesinde uzun yıllar öncesine dayanan ve aslında askerî olan bir örneğe dayanabilirdi. Daha 1929 yılında, o zamanlar Alman ordusunun genç bir kurmay subayı olan Erich von Manstein Dışişleri Bakanlığının işbirliğiyle, benzer bir politik plân oyunu hazırlamıştı. Konu birinci Alman Cumhuriyeti ile Polonya arasındaki kritik ilişkilerdi. General sonradan «böyle hayalî bir manevra 1914 yılında kimsenin istemediği bir savaşa girmemizi önlemiş olurdu.» demişti.

Ayrıca bu eski plân-oyun bile ne kadar zor hattâ imkânsız olsa da zaman hapishanesinden çıkabiliyor. Çün-

kü Manstein'in 1929 da henüz geçerli olan Pilsudski yönetimindeki Polonya ordusunun muhtemel saldırgan olacağı görüşü on yıl sonra tersine döndü Hücum Polonyadan değil, Almanya'dan geldi. Manstein geriye bakarak şöyle diyor: «Ne ordu ve Dışişleri Bakanlığı arasındaki sıkı bağın Hitler tarafından koparılacağını, ne de dış politikanın günün birinde kasten savaşa yürüyen bir adamın ellerine geçeceğini tahmin edemezdik.»

Lenin otuz yıl daha yaşasaydı:

Politik yaratıcılığın tıkanması «Şöyle olsaydı ne olurdu?» ana fikri altında başka oyunlara yol açtı. Bu oyunlarda çok cesur ve oyun çağında henüz imkânsız görünen hipotezler meselâ ABD'inde zencilerin başarılı bir ayaklanması ve yönetimi ele alması gibi ele alınıyor ve inceleniyorlardı. Muhtemelen Amerikan dış politikasının gelişmesinde, genç Harvard Profesörü Henry Kissinger'in altmış yıllarında politik gelecek oyunlarının bulunması ve yürütülmesine tamamen aktif olarak katılması önemli rol oynamış olsa gerektir. Sonraki Çin politikası gibi âni yön düzeltmeleri, soğuk savaşın politik gerçeğinde düşünülemezdi bile; fakat yıllar önce Kissinger'in katıldığı plân oyunlarında, hem de anti hümanist militanlığın doruk noktasında bu gerçekler tamamen programlanmış ve görüşülmüştü. Özellikle tarihin lâboratuvar ve ünlü tarihî olayların deney malzemesi olarak kullanıldığı oyunlar geniş kapsamlı ve hayâl gücünü tahrik edici olabiliyorlar. Bazı olaylar aynen alınıyor, fakat sonra önemli bir noktadan itibaren değiştiriliyor, hattâ tepe taklak ediliyor.

Napolyon Waterloo savaşını kazanıyor, Müslümanlar bütün Avrupayı feth ediyorlar, baskı makinası yüz yıl önce veya yüz yıl sonra bulunuyor, Lenin otuz yıl daha faz-

la yaşıyor, Hitler Atom bombasını daha önce geliştiriyor, Birinci Dünya Savaşından sonra Almanya'da yönetimi solcu sosyalistler ve komünistler ele geçiriyorlar. Bu tip oyun görevleri ilk bakışta «saçma» hattâ «deli işi» olarak görülebilirler ve zaten böyle nitelendirilmişlerdir. Fakat bu tip çalışmalara katılanların gözden kaçan ve alternatif ihtimalleri geliştirme konusunda olağanüstü bir izleme yeteneği kazandırdıkları da şüphe götürmez bir gerçektir. Onlar politik ihtimallerden büyük bir miktarı bir araya topluyor, daha az dikkate alman ,fakat geleceğe etkili olabilecek faktörler üzerinde daha kesin bir inceleme geliştiriyor ve problemleri çözmek ve yapıcı teklifler ortaya atmak konusunda gittikçe gelişen bir yetenekle ortaya çıkan yüksek bir mantıksal elâstikiyet kazanıyorlar.

Kısaca «S üstü 3» diye adlandırılan «Simülation in the Service of Society» (Düşünce toplumun hizmetinde) adını taşıyor. 1971 Ocağından beri Kaliforniya Liman şehri olan Diego'dan Dünyanın bir çok ülkelerine gönderilen ofset baskılı duyuru mektubu. Bu yayına abone olanlar aydan aya her çeşit sistemleri - en basit mısır ekilmiş tarladan yetişme programlamasından en büyük dünya çapındaki modele kadar- bilgisayarlarla denemek için yürütülen çabanın nasıl arttığını beraber yaşayabilirler. Yayımcıları John McLeod, Roland ve Joan Werner'in analizi matematik tarifi ve gelecekteki en değişik şartlarda denenmesi hakkında yayında bulunamayacakları hiçbir sosyal organizasyon tipi düşünülemez. Yeni şehir şekilleri, ulaşım sistemleri, yönetim cihazları, anti merkezleştirilmiş üretim ve konut biçimleri, çevre modelleri, politik birleşimler ve uluslararası uzlaşma çözümleri.

Bunlar dışında bu tip oyunlar veri aracı sayesinde, şimdiye kadar «ungamable» ele alınamaz ve incelenemez olarak görülen problem çevreye de genişletiliyor. Buna

vatandaşların rey verme sırasındaki alışkanlıkları, savaş gruplarının sadakati, yeniliklerin kabulü ve reddi, mutluluk umudu ve hayâl kırıklıkları gibi öncelikle psikolojik yönden şartlanmış tutumlar da görmektedir. Televizyon yayınlarının etkileri, hastalarla geçinme, otorite olmayan ve hiyerarşik yönetilmeyen organizasyon imkânları, büyük insan kitlelerinin felâket durumlarından tutumların ve hattâ rüya olayları gibi özel koşullar dahi programlanmaktadır. Psiko analiz sonucu bulunan kişilik örnekleri ve itiraflar veri araçlarına verilmekte ve bir tek analizcinin hatırlama, birleştirme yeteneğini aşan bu çok çeşitli verilere dayanarak hasta için gerekli olan gelişme hedefleri ve tedavi şekilleri bulunmaktadır.

Şimdiye kadar insan türü deneylerinde toplanan verileri sadece önceden formülleştirilmiş mantıksal görüşlere göre değerlendirerek gerçeği ortaya çıkarıyor ve bununla yetiniyor. Şimdi ise bu tip metodların yardımıyla olağan üstü karışık ve birbirini etkileyen bir sürü veriden oluşan olayları kendi hareketleri içinde ve kısmen önceden görülebilir gelişmeleri sırasında gözlemek mümkündür. Bu sonuçları henüz hiç bir şekilde düşünülmemiş olan dinamik bir Dünya yaratma çabalarında muazzam bir patlamadır. Bu arada tarafsız görünen bilgisayar değerlendirmesi teriminin içinden çok önemli ölçüde şüphe götürür değerlendirmeler bulunabileceği gerçeği tekrar, tekrar unutuluyor. Bilgisayar'ın yanılmazlığı efsanesini Jozeph Weizenbaum (MIT) etkili bir biçimde yıktı. Öğrencilerine karışık bir ödevin iki çözümünü sundu ve hangisinin doğru olduğunu sordu. Çözümlerden biri bir grup tarafından zahmetli matematik düşünce ameliyeleri sonucu veri cihazı kullanılmadan çözülmüştü, diğeri için ise bir bilgisayar kullanılmıştı.

Deneye katılanların çoğunluğu doğal olarak bilgisayar'ın Printout'nun doğru olduğunu öne sürdüler fakat bi-

raz sonra buna pişman oldular. Çünkü profesör ikinci sonucun kasten yanlış verilmiş bir veriye dayandığını gösterdi. Doğru olan diğer zaman en demode olan sonuçtu.

Gelecekteki imkânların bilgisayar modellerini tarafsız ve doğru değerlendirici olarak görmeye karşı ilk uyarıyı yapan kişi, RAND Corporation'da ve onun kardeş firması «Systems Development Corporation» (SDC) da, büyük karışık sistemler ve tutumları konusunda incelemeler yapan Robert Boyuslav yapmıştı. O güya tarafsız «Systems Ignêr» ve programlayıcı olacak olan yeni hayâlcilerin, işverenlerinin çizdiği hedeflere ve ekseriya kendileri de farkında olmadan kendi kişisel duygularına hizmet etmekten başka bir işe yaramayacaklarını açıklamıştı.

Böylesine hesaplanmış ümitlerin gerçeğe nasıl ters düşebileceğini özellikle Vietnam savaşı örneği kesinlikle gösterdi. Observer gazetesinin Dünyaca ünlü savaş muhabiri A. Wilson'a göre Vietnam savaşı «tarihin en detaylı hazırlanan, en yoğun analiz edilen ve plânlanan savaşıydı.» Fakat modelistlerin tahminlerine göre belirli ölçülerle değerlendirilerek programlamaya sokulan Vietnamlılar düşünülen rollerine uymadılar, aksine «çok değişik bir tutum» izlediler. Bu da ortaya büyük ölçüde önceden tahmin edilemeyen bir durum çıkardı.

Roma Kulübünün projesi:

Vietnam savaşındaki yanlış kararlar yüzünden sosyal programlama taraftarları geçici bir prestij kaybına uğradılar. Fakat sonra «Roma Klübü» tarafından hazırlanması istenen profesör Jay W. Forester'in dünya modelleri ve buna dayanan «gelişmenin sınırları» incelemesi popüler oldu ve bir anda «Gamesters» (ciddî oyunlar) yine sahneye çıktılar. Roma Klübünün yardımlarına dayanarak diz-

ginlenmeden gelişen dünya sisteminin sınırlarını çizme imkânını aradığı global modeller birçok tenkide hedef oldular, fakat bir çok yapıcı fikri de harekete geçirdiler. O zamandan beri bu ilk deneylerin eksik ve yanlışlarının mümkün olduğu kadar global bir gelecek kehanetinde toplanarak düzeltilmesi çabaları gelişti ve profesör Forrester'in kazandırdığı bilgilerin çerçevesini aşarak yeni alanlara yayıldı.

★ Artık Norveç, Kanada, Japonya, Almanya ve Avrupa Birliği için ulusal ve dinsel modeller, daha önce ihmal edilen sosyal ve başka faktörlerin göz önünde tutulmasıyla yürütülüyor.

★ Daha tartışmalı bir inceleme olan «gelişmenin sınırları» yayınlanmadan aylarca önce Case Üniversitesinden M.D. Mesaroviç ve Hannover Üniversitesinden E. Pestel, «Strategy for Survival» (geçiş dönemi stratejisi) adı altında yeni bir araştırma projesine başlamışlardı bile. Burada dünyanın yedi ana bölgesi, farklı ilgileri, ideolojileri, hedefleri, karar verme özellikleri, birbirleri üzerine yaptıkları etkilerle iç gelişmeleri ve birbileri ile olan ilişkileri ele alınarak temsil edilmişlerdi.

★ Dünyanın çeşitli bölgelerinin değişik gelişmelere uğradıkları ve bu yüzden değişik gelişme yolları izleyecekleri gerçeği, Maseroviç - Pestel incelemesinde olduğu gibi, Arjantinde A. Herrera tarafından sadece Latin Amerika için ortaya atılan «First Alternative World Modell» (İlk alternatif Dünya modeli)nde de göz önünde tutuldu. Burada her insan için «doğum hakkı» olan erişilebilir ve mantıklı bir asgarî yaşam düzeyi öneriliyordu. Dünyanın kuzey yarım küresindeki endüstri toplumlarını üçüncü Dünya ülkelerinden ayıran devamlı iktisadî farkın kapatılması bu yeni görüşün ağırlık noktadıydı.

★ Dünya nüfusunun önümüzdeki otuz - kırk yıl içinde iki misline çıkması konusu da J. Tinberger ve H. Lindemann adlı Hollandalılar tarafından özel bir projede ele alındı. Üç buçuk milyar daha artmış bir nüfusun bu kadar kısa bir süre içerisinde çevreyi bozmadan yiyecek, gerekli tüketim malları ve hizmetler ile donatılabilmesi sorununa kesin çözümler getiren fikirler denendi

★ İki Amerikan kuruluşu Washingtondaki «Smithsonian Institute» ve «Woodrow - Wilson» kurulşu Roma Kulübünün teşvikleri sonucu çekilebilir bir gelişmenin yolunu aramaya başladılar. Burada başka bir gelişmenin gözle görülür imkânları gösterilmek zorundaydı. Meselâ sosyal kurumlar, kültürel ilerlemeler ve yaşamın kalite bakımından başka düzeltilmeleri gibi...

★ Son olarak Nobel fizik ödülünün sahibi Dennis Gabor kulübün başka birkaç üyesi ile birlikte araştırmaların önemlilik derecesini ve özellikle gerekli sorunları tesbit edecek olan yüsek düzeyde bilimsel bir grup kurdu.

Uzmanlaşma (Ekspertokrası) Tehlikesi:

Dennis Gabor soy, yaş, eğitim açılarından Leo Szilard'ın ait olduğu insan grubuna girer. Kökeni Budapeşteden gelmektedir. Yahudi bir büyük burjuva ailesinin oğludur. Fizikçi ve mühendistir. Hitlerden önceki dönemde Berlinde ilk akademist sıfatını kazanmış ve sonra İngiltereye göç etmiştir. O da kendi kaderi tarafından teşvik edilen bir araştırmacı ve özellikle verimli bir kaşif olarak toplumsal sorunlarla gittikçe daha fazla uğraşacağı pırlanta kariyerine başladı. Elli yıllarının sonuna doğru «Encounter» dergisinde programsal bir başlık olan «Inventing the Future» (geleceği keşfetmek) adı altında yayınladığı makalesi, Ossip K. Flechtheim, Bertrand de Jouvenel

ve Olaf Helmer»'in yazılarının yanında, sonradan gelecek araştırmasını doğuran öncü çalışmalardan sayılabilir.

Bu büyüleyici makalenin ana iddiası İkinci Dünya Savaşından sonra entellektüellerin - Birinci Dünya Savaşından sonra olduğu gibi - daha iyi bir gelecek hayalini geliştirecek durumda olmadıkları için ortadan kaybolduklarıydı. Gabor arzu ettiği geleceğin nasıl olması gerektiğini kendi kitaplarında anlatmıştır. Bu kitaplardan geleceğe açık iyimserlik yükselir, fakat - yine Szilard'daki gibi -kafaca üstün bir sınıfın, tehlikeye giren insanlık gelişimini ele alması gerektiğine inancı tamdır. 60 ve 70 yıllarında kurulan ve böyle bir ideolojiye yönelen «yönetim grupları» nın toleranslı ve özgürlük taraftarı «baba» ları sahadan çekilince uzmanlığa, teknolojiye ve hattâ belki de diktatörlüğe dayanan idarî güçler haline dönüşebileceği tehlikesi de göz önünde tutulmalıdır.

Kontrol noktaları nerede? Böyle mantıklı bir yalnız yönetime karşı başka fikirler ileri sürülebilecek karşı kuruluşlar yok mu? Var ama sayıca azlar ve aynı zamanda temsilcileri de (entellektüeller) görüşlerini sağlam açıklayamıyorlar. Hepsi bu güne kadar halkla çok az ilişkisi olmuş solcu veya solcu liberal bir kadrodan ibarettirler.

Bu merkezlerden biri Washington ve Cambridge'de Richard Barnett, Matt Raskin ve Art Waskow tarafından kurulan «Institute of Policy Studies»tir' Bu kuruluş otoriter olmayan okullar, demokratik bir toprak hakkı için yeni çareler, radyo ve televizyonda daha çok söz hakkı, silâhlanma girişimlerinin sivil hedeflere yönetilmesi ve girişimlerin çalışanlara bırakılması konularında gelişmeleri ele alıyor. Art Waskow kapitalist bugünün tam ortasına yarının yaşamından bir ada yerleştirmenin ve önüne geçilmez şekilde ortaya çıkacak çatışmalardan, değişmenin taktik ve stratejisi yönünden dersler almanın en doğru hareket olacağı kanısında

Altmış yıllarının sonlarında bu kuruluş ABD'indeki yeni solcuların merkezi oldu. Gerekli malî desteği, hatırı sayılır bir servetin mirasçısı olan ve eski usul insanseverlikle durumun değiştirilemeyeceği görüşünü benimseyen Philip Stern sağladı. Amerikada hüküm süren sisteme yöneltilen saysız tenkidlerin malî desteği oldu. Bu kaynaktan, Ralph Nader'in ihtiyacı olanlar için başladığı ilk gezilerin bağışları sağlandı. My Lai katliamını ortaya çıkaran muhabire, gerekli delilleri toplayabilmesi için bütün yol masraflarını sağlayan kişi yine Philip Stern'di. Aynı zamanda bir sürü komünü yeni hayat şartları bulmak ve denemek yolunda destekledi.

Fakat anti-kapitalist milyoner Stern bir istisnadır. İnsanın tamamen yeni bir şeyler ekmesi gerektiğine inanmış ve bilinçli olarak bindiği dalı kesiyor. Buna karşılık endüstri, devlet ve kuruluşlar tarafından desteklenen deneyler mevcut şartları sadece bir an düzeltmeye yöneliyorlar. Yepyeni bir şey yaratma yerine eskiyi yenileştirme amacını güdüyorlar.

Dünyamızın tehlikeli olmaya başlayan prensipler uğruna şimdiye kadar sürüklendiği düşüşün yarattığı büyük tehlike, daha kararlı düşünce, özgür hayal gücü, insanın kendi pozisyonunu da soruna katan geniş çapta bir risk ve şikâyet şarkıları yerine kişisel şikâyetler istiyor. Bu gün gelişmenin kararlı bir yeni yönü için tasavvurlar nerede ve nasıl gelişebilirler?

Şaşkın Öncü:

Doğu blokunda mı? Vatanlarının içinde ve dışında komünist gelecek araştırmacıları ile bu sorunlar üzerinde konuşma imkânlarını bir çok defa bulmuştum. Bazıları -en azından başbaşa kaldığımız zaman- yeni toplumsal

çâreler ve yenilikler geliştirme imkânlarının ne kadar az olduğunu anlatıyorlardı. Şüphesiz Romenler Bükreşteki matematik mekezinde M. Botez'in yönetiminde geleceğin bütün ihtimalleri üzerinde araştırmalar yapmayı ve hattâ bu arada ekzantrik fikirler geliştirmeyi deniyorlar. Fakat bunlar hakkında hiç birşey açıklanmıyor. Polonyalı araştırmacılar geleceğin özgürlük çağı ve kültürü hakkında bir kaç model geliştirebilmişlerdi. Fakat kendi toplumlarının çok daha fazla değişmeye ihtiyaç gösteren kuruluşu tabu olarak kalıyor. Gerçi Sovyet Rusyada çok gelişmiş bir «sosyal Prognostik» mevcut. Fakat onun görevi sadece analizler yapmaktan ibaret ve hiç bir zaman ortaya yeni fikirler atamıyor. Aynı ifadeyi kullanırsam Moskovada bir gelecek kâşifi eliyle göğe doğru bir işaret yaparak «Hükümet istemiyor» demişti.

Sadece Çekoslovakya'da 1968 yılında pek kısa süren «Prag İlkbaharı» sırasında daha insancıl bir sosyalizmin gerçekten yeni modelleri üzerinde çalışılmıştı. Yönetimin gevşediği bu sıralarda, o zamanlar bilim akademisi tarafından desteklenen R. Richta'nın etrafındaki grup, çalışmanın daha insanca organizasyonu, vatandaşların gerçek söz ve oy hakkı, kültürel açının genişletilmesi, sadece tedbirlerin etkilerini gözleyen ve algılara göre düzeltilen sibernetik bir toplum hakkında sayısız fikirler geliştirdiler.

1968 Nisanında eski adı Marienbad olan Marianske Lazne'de bu, kafaca girgin, fikir dolu ve tutucu olmayan grubun son toplantısındaydım. Bana içinde toplantılarını tertip ettikleri bu eski kaplıca evinde, Ota Klein'ın -Varşova paktı birliklerinin işgalinden çok kısa bir süre sonra bir dış ülke seyahatine çıkarken âni bir otomobil kazasında öldüğü için anısını serbestçe anabiliyorum- kurucuların karşılaştığı zorlukları nasıl anlattığını hatırlıyorum:

«Eskimiş, şaşkın bir öncü hemen hemen tepkiden daha önemlidir. Çünkü en azından vicdan azabı çektiği yanlışları vardır ve bu yanlışlarının en önemlilerini düzeltmeye çalışır. Fakat bu insanlar - Toplantıdakilerin bir kaçını gösterdi - büyükbabalarının zamanından kalma marksizme en küçük bir fikir bile katmadıkları halde kendilerini insanlığın öncüleri olarak görüyorlar.»

Son oturumda batılı konulardan biri özellikle Sovyet delegelerinden tarafa döndü ve onları sırf kendi çıkarları için Çekoslovakyada yeşeren sosyal deneyin ruhuna karşı çıkmamaya dâvet etti. Çekoslovakyanın dostları bir zamanlar Batıdan gelecek birliklerin istilâsından çekinmişlerdi, fakat şimdi, 1968 Nisanında tehdit Doğudan geliyordu.

Sonraki vedalaşma seramonisinde Sovyet delegasyonu şefi Dobrow, böylesine «iftiracı» endişelerin ne kadar saçma olduğunu göstermek için kongre başkanını gösterişli bir tavırla kucakladı ve sonra Çekoslovakyalı meslekdaşlarının çoğunu yanaklarından öptü. Bu gün hemen hemen hepsi ya ölü ya da göç etmiş durumda. Bir kısmı ise ayak işçisi veya ölü yıkayıcı olarak sürünüyorlar.

Toplumsal hayâl gücünü geliştirme konusunda en büyük şanaa yıllar boyu Yugoslavya komünistleri sahiptiler. Dünyaca ünlü dergilerinde «pratik grubun» açıklamaları yer aldı. Dalmaçya kıyılarında Korçula adasındaki yıllık felsefe kongresinde, her ikı yılda bir Herceg -Novi'de yapılan «Bilim ve toplum» konulu uluslararası konferansta dünyanın geleceği hakkında bütün açıklık ve geniş bir fikir zenginliğiyle tartışılabiliyordu. Fakat orada da yıldan yıla sosyal hayâl gücü daha dar halkalarla zincirlenıyor. Bundan kurtulabilecekler mi?

Proje Üniversiteleri:

Bu kitabın önemli bir bölümünde Dünyanın bin yılın sonunda karşılaşacağı bunalımlardan bahsetmiştik. İnsanlığın düştüğü zor durumu atlatmak için gerekli yeni çareler fikirler ve görüşler sadece bilimsel ve teknik alanda değil, aksine toplumsal alanda da aranmalıdır. Fakat şimdiye kadar hemen hemen sadece geçerli güçler tarafından kabul edilebilen sosyal buluşlara tahammül gösterilmiş ve yine yalnız bu tip araştırmalara yönelik çalışmalara malî destek sağlanabilmiştir.

Buna rağmen kurtuluş yolu var mı? Bu günkü şartlar altında, içinde daha gerekli tasavvurların incelendiği ve hattâ etkilenenlerin de yararlı çabalarıyla geliştirildiği kabul edilebilir, bağımsız çalışması garanti altına alınmış «serbest bölgeler» yaratılamaz mı?

En azından destek sağlanınca devam edilebilecek başlangıçlar gözlenmelidir. Akla yakın ilk görüş üniversiteleri sosyal buluşların bağımsız gelişmesine inandırmak olacaktır. Çünkü üniversiteler bu gün bile bazı ülkelerde iktisadî ve ideolojik baskılara karşı - yeniden artmaya başlasalar bile- tamamen bağımsızdırlar. Bu nisbeten özgür çatı altında alışılmadık düşünceye daha uygun yetenekli gençler ,ekseriya yüksek bir bilgi ve tecrübesi olan daha yaşlı güçlerle bir araya geliyorlar. Aslında üniversitenin süratli bir bilim güçleri baskı makinesi olmasını önlemek için, düşünme, fikir ortaya atma ve kontrol etmeye yeterli süre ayrılması gerekirdi. Geçen paragrafta kendi müspet fikirlerimi şüphecilikle zayıflatmak zorunda kalışım bir rastlantı değildir. Aslında üniversite gerektiği kadar açık ve bağımsız değildir. Eğer öğrenciler gerektiği kadar yaratıcı, öğretici güçler ise yeteri kadar bilgili ve tenkide yetenekli olmazlarsa, önlerinde bir zamanlar üni-

versitenin babalarının kullandığı uzun sürenin olmadığını bilmelidirler.

Buna rağmen üniversitelerde yaratıcı fikirler ortaya atmak için gerekli şartlar, eğer kullanılabilirse, ekseri kuruluşlarınkinden çok daha uygundur.

★ «London School of Economics»'de profesör Thomas Markus ve öğrencileri tarafından katılımlı öğretim ve yönetim biçimleri geliştirildi.

★ Bielefeld Üniversitesinde Hartmut von Hentig öğrencileriyle yeni tip okullar ve seçim metodları geliştirdi.

★ Oslo ve Bergen üniversitelerinde işçinin yönetime gerçek bir katılma hakkı araştırılıyor.

★ Bremen üniversitesinde akademist olmayanların eğitim sistemine uydurulması araştırılıyor.

Şimdiden birkaç yüksek okulda başlayan çaba bütün üniversitelere sıçrayabilir, sıçramak zorundadır. O zaman öğrenim üniversitelerinin yanısıra proje ünivesitesi ortaya çıkacak. Bu yeni tür, öğrencilerin bu gün atıl duran yaratıcı yeteneklerini özellikle sosyal hedeflere sistematik bir şekilde yöneltme imkânına sahip olabilir. Bu yüzden öğretim kısıtlanmaz. Büyük gelişme filozofu Jean Piaget incelemeleri sonucu şu cümleyi sarfetti: «Birşey keşfettiğimiz zaman en iyi şekilde öğrenmiş oluruz.»

Bu tip çalışmalarda bütün fakültelerin öğrencileri birlikte çalışmalıdır. Böylece ekseriya kâğıt üzerinde kesin çizgileriyle belirtilmiş inceleme konusu en şanslı bir biçimde araştırılmış olur. Meselâ William Seiffert ABD'nin kuzey batısı için modern bir kitle ulaşımı sistemini «Glideway System» araştırırken sadece en değişik dallardan uzmanları değil, ekonomi coğrafyacılarını, istatistikçileri, nüfus araştırmacılarını, sosyologları ve psikologları da inceleme kadrosuna katmıştı. Herbiri böyle bir ulaşım sisteminin kendi dalları açısından ön şartlarını ve

muhtemel sonuçlarını, bilim dalları arasında mevcut olan mülkiyet ilişkisini göz önünde tutmak zorunda kalmadan beraberce incelediler.

«Kendini Özgür Hisset!»

Toplumsal fikirlerin geliştiği ikinci bir çevreyi de bir kaç kuruluş ve bunların desteklediği enstitüler meydana getiriyor. Fransa'da «Faundation Royaumont» insanlığın gelişmesi yolunda önemli atılımlar yönetti. Almanya'da Hamburg'lu Carl-Backhaus kuruluşu işyerlerinde daha insanca, daha demokratik şartların incelenmesi ve sağlanması yolunda çabalar harcadı, İngilterede Scott-Bader Foundation gerçek ortak mülkiyetin yeni biçimlerini araştırdı. Carl Friedrich von Weizsäcker tarafından Starnberg de kurulan «Bilim ve Teknik Dünyasında Yaşama Şartlarını İncelemek için Max Planck Enstitüsü», eğer biraz daha ihtiyatlı çalışsa ve nihayet vergilerini kullandığı halka yönelebilseydi ,gerçek atılımlar yaratma şansına sahip olabilirdi.

Sosyal şartların yenilenmesi ve düzeltilmesi konusunda özellikle çok sayıda tepki, Kaliforniya'da Santa Barbarada bulunan «Center for the Study of the Democratic Institutions» adlı kuruluştan yükseliyordu. Profesör Robert Hutchins'in yönetiminde olan bu «Düşünce Merkezi» başlangıçta Ford kuruluşu tarafından finanse edilen, fakat sonra otomobil endüstrisi yöneticilerinden gittikçe daha fazla koparak üyelerinin yardımları, bağışlar ve hediyelerden oluşan desteklere dayanan «Fund for the Republic»in bir devamı idi. Merkez kısa bir süreçe bütün Dünyanın değişik ve olağanüstü düşünen kafalarının buluşma yeri oldu.

Enstitünün kurmayı haftada beş kere uzun yeşil bir masanın etrafında toplanan ve çağın ateşli sorunları üze-

rinde yüksek seviyede tartışmalara dalan bir sıra üyeden oluşmaktadır. Bu çevre ABD'nden, Avrupadan ve -hiç de seyrek olmayarak- komünist ülkelerden gelen konuklarla genişletilebilmektedir.

Eğer günümüzde Dünya üzerinde herhangi bir yerde eski Atina akademisi idealine yaklaşan bir yer varsa, orası bu tropik bitki ve ağaçların üzerinden Pasifik Okyanusunun ufkuna kadar uzanan geniş bir manzaraya sahip, aydınlık bir platoya kurulmuş olan bu büyük ve beyaz villâdır. Burada «feel free» (kendini özgür hisset) sloganı tamamen ciddiye alınmaktadır. Burada herkes kendisine en önemli görünen konuyu inceleyebilir, bildirebilir, uğraşabilir veya uğraşmaz. Böyle olunca da analizin yanında fikir pek erken belirmiyor. Böylece yıllardır Roosvelt'in eski yakın iş arkadaşı olan Rex Tugwell yönetiminde, değişen çağa daha uygun yeni bir Amerikan anayasası üzerinde çalışılıyor. W. H. Ferry tarafından görev, gelirini herkes için işyeri ve randımandan ayırma görüşü ortaya atıldı. Birçok uluslararası konferans ve seminerde Thomas Mann'ın kızlarından biri olan Elisabeth Mann - Borghese'nin yönetiminde, okyanusların korunması yolunda yol gösterici bir fikir de yine burada yaratıldı. «Pacem in Maribus» (Dünyayı çevreleyen böylesine önemli bir bölgede barış).

Radyo ve televizyon programları ve kuruluşun kendi dergi ve broşürleriyle bu iç açıcı çevrede geliştirilen düşünceler, fikirler, teklifler ve projeler geniş kamu oyunun bilgisine sunuluyor ve günümüzün acı gerçekleriyle yüzleştiriliyor.

Soğuk savaş yıllarında yakın çevrede oturan sağcı milyoner kiracıların merkeze «Cennette Kremlin» adını takarak savaş amaçlarının sonucu olarak altmış yıllarının sonuna doğru solcu eylemciler de karşı taraftan mukabil

ateş açtılar. Onlar için Santa Barbara'nın düşünürlerinin tutumu çok dervişvarî ve pasifti. Kısa görüşlü bir düşünce. Çünkü eğer manevî şartlar açık olarak sağlanamazsa insanî hedeflerin seçimi huzur içinde formüle edilemez ve gerçekleştirme yolları tüm detaylarıyla tartışılmazsa, değişme çabaları hep aynı raylar üzerinde kalacak ve tekrar tekrar aynı dirençlerle karşılanacaklardır. Özellikle solcuların bu tip «düşünme atelyelerine» ihtiyaçları var.

Kendi kendime düşünürken, kaderleri yeşil masa etrafında ve hârika manzaralı terastaki büyük okaliptüs ağaçlarının altında konuşmalar yapmak olanların burada, bu engebeli arazinin tepesinde hemen hemen hiç konuşamayacakları gerçeğini kavradım.

Bu görüş aynı zamanda yenilikçi zihniyette olan hemen hemen bütün üniversite ve kuruluşların çalışmaları için de geçerlidir. Onlar kelime ve yazılarla sempatilerini belirttikleri vatandaştan, halktan ayrı duruyorlar. Niçin? Herhalde imtiyazlarını kaptırma veya durumlarını sarsma korkusundan değil. Aksine pek seyrek olarak mertçe söylenen, sadece eğitilmişlerin dünyanın değiştirilmesi ve geleceğin düzeltilmesi çabalarında yararlı olabilecekleri görüşü buna tek sebeptir.

Uzmanlaşmanın bu yeni sosyal yeri günümüzde servet,, durum, ırk ve sınıf ayrılıklarından çok daha kuvvetle görülüyor. Eskiden yasaklanan bir kaç yer bu gün artık herkese açılmıştır: Birçok saray ve asillerin bahçeleri çağa uygun olarak herkese açıktır. Fakat normal bir vatandaş dâvet edilmeden uzmanların bir kongresine, şöyle kapıdan bakmak bile istese, salon nöbetçileri onu hemen dışarı atacaklardır. Bu durum entelliktüel çalışma piyasasının kalburüstü isimlerinin toplantılarında da aynıdır. Almanyanın en büyük sendikası «IG Metali» 1971 yılında Oberhausen'de mensuplarının aidatları ile «gelece-

ğin görevi» adlı bir oturumu bir milyon Mark harcayarak finanse etmişti. İçinde konuşmacıların ve misafirlerin toplandığı bina, ilgilenen davetiyesiz üyelere karşı, sanki yüksek sosyetenin bir gala balosuymuş gibi şiddetle korundu.

Bu tutumda gurur, daha iyi bildiği inancında olma ve hepsinden önce caddedeki adam veya kadınla mantıklı ve verimli bir konuşma yapılamayacağı inancı kendisini gösteriyor. Sosyologların ifadesi ile «İnsanlık sınıfları» büyük kitlenin kendi kaderi üzerindeki tartışmalara bizzat katılmasını engelliyor. İnsanlar kısaca, az bilgili, fazla lâkayt, çağın erişilmiş bilgisinin gerisinde, ilgisiz ve ilginç olmayan bir kitle olarak nitelendiriliyor.

Sonunda Konuşmayı Öğrenen Dilsizler

Bu görüşün hiç olmazsa kısmen ne kadar yanlış olduğunu, 965 yılında İtalyan sosyal reformcusu Danilo Dolci ile röportaj yapmak üzere Sicilyaya geldiğim zaman bizzat anladım. Beni Palermo'ya, bir tehlikeyi göze almadan kolay kolay binemeyeceği «bassi»lerden biri ile götürmeye kalkıştıkları için, bir arkadaşı gelerek beni gemiden aldı. Dolci, fareler tarafından istilâ edilmiş, insan dışkısı kokan ve uzun süredir ihmal edilmiş bu bölgenin kalkınmasına İtalyan kamu oyunun dikkatini çekebilmek amacıyla burada günlerdir bir açlık grevi yapıyordu. Onu caddeye bakan boşaltılmış bir dükkânda buldum. Orada gözle görülür bir şekilde zayıflamış olarak yatıyor ve din uğrunda ölen bir fedaiye son taziyetlerini bildirmeye gelmiş gibi dışarıya sessizce birikmiş olan insanlarla konuşuyordu.

«Şimdi beni gördünüz. Ama ben bir aziz değilim, aksine maalesef fazla şişmanlamış bir vatandaşınızım.» diye gülerek bağırdı onlara. «Birbirimizle konuşacağız ve şimdi size bazı şeyler sormak istiyorum.» Başlarını salladılar ve beklediler. Beyaz «al giorno» neon lambasının keskin ışığında genç ve yaşlı adamlar ,genç kızlar ve çocuklar duruyordu. Ve hepsinin yüzünde ekseriya karanlık güneyde rastlanan fakirlik, hiç dinmeyen acılar ve hattâ gülerken bile kaybolmayan matem çizgileri vardı.

«Evet, söyleyin bana, hayattan ne bekliyorsunuz?» Sessizlik... Arka sıralardan bir kaç müstehcen espri... Hiç bir kelime yok... Ve bizzat Dolci de sustu... Öylesine uzun bir süre boyunca sustu ki sessizlik bir işkence halini aldı. Sonunda «benimle konuşabilirsiniz. Ben şef değilim, âlim değilim, vaftiz babası da değilim. Sizler arkadaşlarımsınız. Söyleyin bana hayattan ne bekliyorsunuz.»

Yine de kimse konuşmaya cesaret edemediği için sonunda bir öğretmen gibi, birinci sıradan birini işaret etmek zorunda kaldı. Sonra ikinci, üçüncü... Sessizlik... Sonunda çok daha yaşlı gösteren otuz yaşlarında, zayıf bir adam olan dördüncü çekinerek, hemen hemen kekeleyerek birşeyler söylemeye başladı. Beşinci söze karıştı, altıncı devam etti ve âniden hepsi birden neler istediklerini, nelere sahip olmadıklarını anlatmaya ve bunlara sahip olmak için neler yapılması gerektiği hakkında konuşmaya başladılar. Kulağıma fısıldayan tercüman artık hiç yetişemiyordu. «O zeytin ağaçlarının şehre, taşınması gerektiğini ve gıda maddelerinin daha ucuz olması lüzumunu söylüyor. Şuradaki parayı tamamen kaldırmak istiyor, diğeri herkesin nasıl iş sahibi olabileceği hakkında bir plânı olduğunu anlatıyor ve bu, kasabanın delisi, carabinierilerin (İtalyan jandaması) soyunması ve çıplak devriye gezmesini istiyor.»

İki, üç saat kadar sürdü. Umut ve hırstan, karmakarışık isteklerden ve ekseriya yapılması imkânsız fikirlerden oluşan bir yanardağ patlaması, Dilsizler konuşmayı öğrendiler. Paslanmış, kullanılmayan kafalar düşünmeye başladı. Hepsi hayâl gücüne sahipti ve hepsi fikirlerini cömertçe hediye ediyordu. Kâh gerçekleştirilmesi imkânsız, kâh çok daha önce gerçekleştirilmiş olması gereken fikirleri ve kısmen de içinde «bir şeyler» gizli olduğu için üzerinde daha çok düşünülmesi gereken görüşleri sıraladılar.

Ben bu boşa gitmeyen akşamdan çok şey öğrendim. Daha sonraları genç işçiler, çıraklar, görevlilerle gelecek hakkında konuşurken her seferinde onların belli bir konu hakkındaki şikâyetlerini sorarak -okul, iş, demokrasi gibi- başladım. Sonra bu yolla beraberce elde edilen bir listeden özellikle ilgi çeken iki veya üç tenkidi ayırıyor ve hep beraber daha sonra hazır bulunan uzmanlar tarafından değerlendirilebilen ve en sonunda bütün katılanlar tarafından herkese açık «gelecek atelyelerinde» politik engelleri ve yürütülebilirliği yönünden incelenen, mümkün çözüm ve gelişmiş fikirleri «Brainstorming» metoduyla keşfediyorduk.

Büyük sosyal hayâl gücünün potansiyelini arttırmaya yönelen çabalar daha başlangıçtadır. İlk deneyler ilginç ve beklenmeyen bir tecrübeyi de beraberlerinde getirdiler. Kendi ifadelerine göre politik ve toplumsal sorunlarla hiç uğraşmamış veya uğraşmaktan bıkmış insanlar, bu tip kuruluşlardan sonra toplum hakkında bilgi almaya ve politik yönden aktifleşmeye başladılar. Niçin? Çünkü nihayet başından beri beraber olabilmişlerdi. Tenkid'den sorunun tarifine ve fikir bulmakta o zamana kadar hiç tanımadıkları bilgileri analiz etmeye kadar bütün safhalarını beraber yaşamışlardı. Böyle bir gelecek atelyesindeki

çalışmalara katılan birisi bunu şöyle açıkladı. «Uzun süre çocuklara hiç ilgi duymadım. Fakat kendim bir çocuk sahibi olunca çocukları daha yakından incelemeye ve onlar hakkında düşünmeye başladım. Daha önce tartışmada ortaya attığım fikir de çocuğum gibi bir şey. Ve şimdi onu nasıl büyütüp geliştirebileceğimi bilmek istiyorum.»

Bu toplum arasında düzenlenen «Brainstormings» seanslarında ortaya çıkan gerçekten yeni fikirler sayıca azdır. Bunda şaşılacak bir şey de yoktur. Çağın insanının aktif hayal gücü ve kendi hayâlî güçlerine karşı güveni yıllar süren ihmal ve geri itilme sonucunda ağır zarar görmüştür. Bu durumda herkeste sarsılmış olan yetenekler tekrar diriltilmelidir. Özellikle gerçek bir söz söyleme hakkından mahrum olan bir sürü insanda... Dağınık başlangıçlarını şimdi açıklayacağım bir «herkes projesi» bu konuda gerekli olacaktır...

III.
Herkes
Projesi

Refah Seviyesinde Düşüş:

Luigi P. altı haftadır mikro devreleri zımbaladığı hassas makinesinin üstüne iki yumruğu ile birden vurdu. Sonradan meslekdaşları, bu işi yaparken deliler gibi bağırmakta olduğunu söylediler. Şakacı olmak isteyen biri de: «Hayır. Bu gün Napolide halâ kendilerini ölünün tabutunun üstüne atarak ağlayan ıskatçı karılar gibi» demişti.

Fakat kavga niye? Acıklı durum hemen hemen unutuldu. Personel şefi adamcağızla konuştu, işletme psikoloğu onu bir kaç kere madenî beyazlıktaki odasına götürdü ve o şimdi tekrar cihazının önünde oturuyor. Puzzuoli'nin yukarı kısmındaki Olivetti ve Co. örnek fabrikasının mavi giygili, iyi traş olmuş örnek işçisi. Onu orada çalışırken gördüm. Makinesini doğrulukla kullanıyordu. Bana fabrikayı gezdiren Public Relation görevlisinin sorularına da aynı doğrulukla cevaplar verdi. Memnun ve güney İtalya için iyi kazanan bir işçi görünümündeydi. Onun ziyaretçilere alçak sesle nakledilen tek hatalı hareketi ise onu diğerlerinin arasından ayıran ve tröstün modern fabrika yönetiminin bir reklâm aracı yapan karakteri olarak açıklanmaktaydı.

Büyük İngiliz ve İtalyan elektronik tröstünün altmış yıllarında kurulan bu yeri dünyanın en modern fabrikalarından biri sayılmaktadır. Denizden bakılınca büyük, saraya benzer dev bir malikânenin ön cephesi gibi görünen kar beyazı duvarlar, ışıldayan pancurlar, tropik bahçe. Napolideki komünist kuruluşa üye olan mimarı yoldaşları kapitalist bir büyük firmaya böylesine güzel ve gelişmiş bir fabrika yaptığı için Marksist gibi davranmadığı için kınadılar. Onun görüşü ise şöyleydi: «Devrimi beklemek şart değildir, tersine işçilere daha bugünden yer yer mümkün olan en iyi şartları sağlamak lâzımdır. Üstelik özellikle iyi döşenmiş bir iş yerinin nasıl olabileceğini görürlerse, o zaman hepsi daha insanca şartlar yolundaki savaşlarında kamçılanmış olurlar.

Tenkidler daha inşaatın başlamasından önce, hatta girişimin yöneticileri ve mühendisleri arasında bile almış yürümüştü. Kendilerine modeller ve plânlar gösterildiği zaman bunun doğru dürüst bir fabrikadan çok bir kumar veya balo salonuna benzediğini söylemişlerdi. Belki eğlenceler düzenlemeye uygundu ama ciddi ve tam bir çalışma için değil. Tröstün o zamanki başkanı olan Adriano Olivetti, faşizmin son yıllarında vatanından sürülmekle beraber, yeni bir şeyler yaratmak amacıyla geri dönen, güvenli, kararlı, iyi niyetli bir adamdı. En yeni fabrikası insan ve makine arasındaki menfaat savaşını yok etmeye çalışan «Ergonomi» (İş bilimi)'nin en son buluşlarına göre inşa edilecekti.

Böylece: Hiç bir çalışma yeri en yakın ağaca yirmi metreden uzak olmayacaktı. Pencereler belirli sıcaklıklarda kendiliklerinden açılıp kapanacaklardı. (Nefes alan fabrika deyimine bugün fikir önerici broşürlerde rastlıyoruz.) Oturacak yerlerin yüksekliği, her çalışma yerinin biribirinden uzaklığı, kolların, göstergelerin ve kontrolla-

rın optik ve genel görüş açısından yerleştirilmesi - Bütün bunlar en ince noktasına kadar hesaplandı ve ölçüldü. Ve bununla da kalınmadı: Bir ressam, devamlı olarak değişik bir iç gelişmeyi sağlamakla ve herkesin kendisini bir «şahsiyet» olarak hissetmesinin sağlamak için çalışan grubun üyelerinin iş sırasında portrelerini yapmakla görevlendirildi. Ressam ayrıca işçilere sanat dersi verecek ve sergiler düzenleyecekti.

Böyle bir proje tabiî olarak çok masrafa yol açtı. Fakat yeni fabrikanın yüksek prodüktivitesi (verimliliği) -kuze İtalya bölgesindeki yıllıg ortalamalardan %4-6 fazlaya yükseldi. Bu Kuzey İtalya'daki ana firmadan daha yüksekti. Şef'in idealizmini yöneticilerin tenkidlerine karşı haklı çıkardı. Buna ek olarak güney İtalya'da her zaman yeterli iş gücü vardır, sadece eğitilmeleri gerekmektedir. Ve her bölgeden insanların canlı zekâsı yanında bu görev hiç de zor görülmüyor.

Böylece her iş yolunda görünüyor. Ücretler ülkenin bu kesimi için ortalamanın çok üstünde, iş arayanların sayısı ise buna göre çok fazla. Yalnız papazdan, öğretmenden veya firmanın piyasa tanıdıklarından tavsiye ile gelenler büyük sayıda adayın arasından seçilmeyi umabilirler. İşe kabul edilmeden önce aday ancak bir İngiliz klübüne girişte veya toplumun daha yüksek bir sınıfına alınışta karşılaşabileceği kadar didiklenir. Ve gerçekten: Pozzuoli'den bir Olivetti işçisi ailesine, bir zamanlar papaz olanların getirdiği şerefi verir. Fakat bu durumda o aynı zamanda para da kazanan bir azizdir. Akrabalarının referans olarak verdiği ve hattâ her zaman ödünç para istenebilecek biri.

Personel şefi yabancı bir gazeteciye «Luigi olayını» açıklarken «Ve böyle de oldu» dedi. Parazitler, yemek ortakları, yanlış dostlar, darda kalmış halalar, evlenen kız-

kardeşler, borca batmış yeğenler, ihtiyar baba ve anne, büyükanne... bunların hepsi yaşamın bu zavallı, örnek öğrencisine yapışmış durumdadır. Ve üstelik kendi yeni görevleri de üstüne biner. Ödemeler, tamirler, benzin, eşi, çocukları ve kendisi için giyim. «Zavallı Şeytan!»

İşletme psikologu durumu daha iyi biliyor, fakat açıkça söyleyemez. Aslında hastasını çığırından çıkaran şey işiydi. Evet, bu reform hazinesi kutusundaki işi. Luigi oyuncağını kırarken «Cehennemlik Çocuk Bahçesi» diye bağırmıştı.

Önceki hayatı? Daha az lira ama daha çok neşe. Televizyon tamirleri, otomobilleri tekrar çalıştırma ve balık tutma. Bir dıştan takma motorun tamirinde makineleri tedavi etme yeteneğini ispat etmişti. Bundan sonra âniden birşeyi bozulan herkes «tel doktoruna» koşmaya başlamıştı. Garson olarak çalışmış, Sicilyadaki limon ve portakal mahsulünü taşıyan kamyonlarda şoförlük yapmıştı, gazete dağıtmış ve eskiden bir kere kaçak sigara satmıştı. Hiç bir zaman sıkılmadı. Luigi ender tembellik etti, fakat devamlı mümkün olduğu kadar iyi bir iş aradı. Çalışmak istediği saati, tempoyu ve işinin onu eğlendirmesini, en azından çok fazla yormamasını ve sinirlerini bozmamasını aradı.

Bütün bunlardan örnek fabrikada eser yok. Yetiştiriliyorsun. Sana gösterilen tutuşları tekrar ediyorsun. Yazman gerekeni yazıyorsun. Her gün payını alıyor ve firmaca tespit edilen, ücrete hak kazanıyorsun. Buna lâyık olduğunu göster. Programını görev bilinciyle bitir.

Bütün Dünyada milyonlarca insan her gün benzer bir uyma işlemini sürdürüyorlar. Pek azı homurdanıyor. Belki hapı yutanlarla alay ediyorlar ama günlük varoluşlarıyla değil. Önlerindeki adama uyduruluyorlar ve orada kalıyorlar. Sadece Luigi sıradan sıçramıştı. Onu teskin ettiler

ve öfkesi geçtiği zaman da babaca affettiler. Affedilmek istemediği zaman ona karşı iyi konuştular. Onların iyi konuşmalarını dinlemek istemediği zaman onu dostça üzerine yıkılacak olan borç dağları, ailenin göz yaşları ve hayâl kırıklığı ile ve sonunda kendisiyle korkuttular. Belki de bu kriz ciddî bir hastalığın başlangıcı olabilirdi, devamlı göz altında bulundurulması gerekirdi.

Bunların hepsini bana kendisi mesaî saatinden sonra anlattı. Çünkü bilindiği gibi Olivetti'de çalışmaya devam etmişti. Ve onun grup şefi bu iyilikleri ne zaman ödemesi gerektiğini, tartışmalarda neler söyliyeceğini, ve ne zaman gösterilere geleceğini anlatmıştı bile. «Zavallı Şeytan» bu lâfı aydınlık dakikalarda kendisi için kullanıyor. Fakat... «Dışardakiler» onu kıskanıyorlar. Şimdi bile...

Yeni «Zenginler» ve Yeni «Yoksullar»:

Yabancılaşmaya karşı girişilmiş başarısız bir çaba örneği daha. Birçok işçi ekseriya istek ve rüyalarda kalan benzer girişimlere rastlamışlardır. Bir Batı Almanyalı, bir Belçikalı veya bir İsviçreli, hislerini yanlış tutumun mantık kisvesi altına bürünmüş polisine kontrol ettirmekte daha ustadır. Ve böyle çabucak parlamaz. Fakat hepsinde kişiliğin zedelenmesi olayı meydana gelir. Dış iş kazalarına karşı uyarı tabelâları her yerde vardır. Daima teknik gelişmenin gerisinde kalan bir güvenlik tetbirleri sistemi geliştirilmiştir. Fakat işte olanlar hiç görülmüyor. Bunların hattâ varlığı bile kabul edilmiyor. Duygusallık, kendine acıma, aptalca lâflar... Bu sözleri ekseriya mağdurlar kendileri söylüyorlar. Bu ruhsal kazınma, cerahatli yara, âciz ve cılız kalmalar için sadece susuluyor ve insanın kendi benliğinin kaybolmasından doğan acı uyuşturuluyor.

Otomobil işçisi ve yazar Harvey Swados kendi tecrübelerine dayanarak şöyle yazıyor: «Kendileriyle yürüyen bandta çalıştığım adamların hemen hemen istisnasız olarak hepsi kendilerini tuzağa düşmüş hayvanlar gibi hissediyorlardı. Yaşlarına ve kişisel şartlarına göre hepsi ya daha önce istifa etmiş, ya da kendilerine aynı parayı kazandıracak, fakat biraz daha değişiklik, değişme ve düzelme yolunda biraz olsun ümit vaad edebilecek yeni bir iş peşine düşmüş durumdaydılar. Oradan oraya atılmaktan (kendileri de aynı ve kızılmaktan çok acınacak durumda olan ustabaşıları tarafından (hastaydılar, eşekler gibi gözleri bağlı çalışmak zorunda oldukları için, manyakça bir üretim-satış sistemine bağlılıkları yüzünden, fabrika yüzünden hastaydılar...)

Bu 1957 yılından bir tablodur. O zamandan beri fazla şey değişmemiştir. Bir çok otomobil fabrikası dolaştım. Swados'un çalışmış olduğu Detroit'deki Ford fabrikasındaki yürüyen bantların fiziksel şartları düzeltilmiş olabilir. Işıklandırma biraz daha güçlü, oturmak ve dinlenmek için yerler yapılmış, fakat bant yürüyor -üstelik özellikle Lordstown'daki General Motors fabrikası gibi en modern ve yarı otomatik işletmelerde eskisinden de hızlı olarak. Burada insanın kendi kararlarından, kendi yeteneklerinden, kendi tasavvurlarından yahut kendi hedeflerini seçme yolundan en küçük bir iz bile bulunamayacağı gerçeği değişmeden kalmıştı. İşçiler emir alıcılar olarak kalıyor, talimatlara göre davranıyor, itaat ediyorlar. Yabancı iradenin araçları olarak ve pasif bir şekilde kalıyorlar.

Bu günkü durumun karakteristik özelliği emir alıcıların sayısının hızla artmasına karşılık, hiç olmazsa sınırlı bir çevrede birkaç plân yapabilen ve kendi görüşlerini açıklayabilen ustaların sayısı da gittikçe azalmaktadır. Ekonomik toplanmaya karşı bir çok inc elemeler, istatistik-

ler ve komisyonlar hazırlanmış, fakat yaratıcı faaliyet ve söz söyleme gücünün insanların gittikçe küçülen bir çevresinde toplanmasına karşı hiç bir ölçümlemeye gidilmemiştir. Bu sonuçla savaşmak için hiç bir çaba harcanmamıştır.

Böylece bütün Dünyada, aslında iyi kazanan, tasarruf hesapları devamlı kabaran, içi tüketim malları ile dolu olan yeni evlere sahip olan, fakat buna rağmen fakirleşmiş sayılabilecek bir «yoksullar sınıfı» gelişmektedir. Çünkü ne tasarruf hesabı, ne ev, ne hafta sonu tatili, ne de yıllık toplu geziler onların kendi kişiliklerinin delileri olan, kendilerine ait birşeyler yaratma, etkin olma, dünyaya bir şeyler katma, imkânlarının ellerinden alınmış olduğu gerçeğini değiştirmiyor. Onlar yaşamıyorlar, yaşatılıyorlar.

Teselliyi tüketimde, saldırganlıkta, sekste. kendi seçim sahaları içinde kalan, fakat şimdiden tehdit edilmeye başlanan son imkânlarda arıyorlar. Bir çoğu çift yüzlü bir ömür sürüyor. Çini döşeyici, süs balıklarına düşkün ve her yılın birkaç haftasını tropikallerde balık tutarak geçiriyor, elektronik yan iş olarak araştırma gezginciliğini seçmiş, zımbacı teyple kuş sesleri toplamakla meşgul. Korfu'daki Club Mediteranee'de bir büro görevlisi bana kendi yaşama ekonomisini şöyle açıkladı: «Yılın on bir ayı süresince, sadece bir ay insanca yaşayabilmek için bir makine gibi çalışıyorum.»

Kişisel gerçekleştirme açısından ölçülerse, ay sonunu nasıl getireceğini düşünen «zenginler»in de var olduğu görülür. Sanatçılar, bahçıvanlar, öğrenciler, genç âlimler, el işçileri, mâcera dolu bir hayat süren serbest film yapımcıları. Onların da teklif ve sonuçlarını düşünmek zorunda oldukları yalanlanamaz. Maddeci gücün sahip bulunduğu nimetlerden uzak oldukları da dotrudur. Fakat şu kendi inisiyatiflerinde ve kendileri tarafından çi-

zilen çalışmalarındaki bir parça da olsa fazlalık, onları dışardan ve yukarıdan yönetilenlerin büyük kitlesinden ayırıyor.

İngiliz endüstri şehri Birmingham'da dişli çarktan ayrılarak ilginç sıradan işler arayanlar için bir irtibat bürosu kuruldu. Adı «Uncareers» (kariyersizler)'di.

Kişisel yaratıcı gücün tam olarak uyumsuzluğu ve bu yüzden olağanüstü refah içinde bir dünyanın tam ortasında oluşan bir fakirleşme. Bu durumda daha Marx tarafından kapitalist endüstri toylumunun ana sorunu olarak görülmüştü. Fakat ücretle bağlı kişilerin durumlarının düzeltilmesi için açılan savaşın sonunda kişiyi özgürleştirme ve eşit haklar sağlama çabası Marksist sosyal tenkidin içine sokuldu. ktisadî güç birimlerinin değişmesinin, çalışanların işlerine ve ürettiklerine karşı yabancılaşmasını ortadan kaldıracağı görüşü kabul edildi. Fakat işçilerin mekanik üretim araçlarının haklı ortakları olarak tekrar üretim araçlarına, kendi kişisel yaratma güçlerine ve kendi çalışma imkânlarına sahip çıkmaları yanıltıcı görünüyor. Ben son yirmi yıl süresince Avrupanın bütün sosyalist ülkelerinde fabrika ve büroları gezdim ve orada da birçok batılı işletmeye yaptığım benzer ziyaretler gibi, hemen hemen her yerde o «içten katılmama»nın, tevekkülün veya açıkça söylenmeyen ,fakat hissedilebilen hoşnutsuzluğun izlerini gördüm.

Hemen hemen her yerde deyimini kasıtlı olarak kullandım. Çünkü iki istisnaya rastladım. Biri geniş çapta görevliler tarafından bağımsız yönetilen Yugoslavyada Herceg Novi'deki otel işletmesi diğeri de Sovyet Atom merkezi Dubna'daki bir atelye. Birinci durumda gerçek bir söz ve karar hakkı imkânı esas unsurdu. İkincide ise Uluslararası büyük araştırma merkezinin montaj salonunda belirli bir merkezden yollanan parçaların belirli deney ka-

lıplarına göre montajı ve uydurulması yapılıyordu. Bu yüzden işçiler amatör bir montajcının yoğun ve kişisel etkisini gösteriyorlardı. Evet onlar dost bir araştırmacının bana anlattığı gibi, bu çok hassas ve duyarlı cihazları biçimsiz parçalar halinde alıp işe yarar hale getiren işçiler, bu cihazlara neredeyse kişisel bir ilgi duymaktaydılar.

Şöyle bir şey tasavvur edelim: Yoplumun sadece küçük, seçilmiş bir bölümü çocuk yapma hakkına sahip olsa ve geri kalan kısmı ise kısırlığa mahkûm edilse, işte o zaman bu gün yaratıcı potansiyelin gelişme imkânları hakkında bir fikir sahibi olunabilinir. Milyonlarca insanın «yüksek gelişme» sloganı altında fikirleri bakımından bir kenara itilmesi sürüp gidiyor. Onların etrafındaki herşey daha kusursuz ve güçlü olurken onlar, gittikçe güçsüz ve bağımlı bir hale geliyorlar. İnsanın kendini geliştirmesinin bütün bölgelerde hiç bir direnmeyle karşılaşmadan böylesine geriye itilmiş olması inanılır gibi değildir. Birçok insan artık bazı bakımlardan şüpheyle karşılanan maddî fakirleşmeden kurtulmak için fikir ve ruh zenginliğini feda etmekten kaçınıyor.

Bu gerilemenin sonucu olarak, yükü çekenlerin kendilerini bir taraftan maddî imkânlara kavuşturan, fakat diğer taraftan yaratıcı güçleri ile karar verme yetenekleri arasındaki uyumsuzluğu devam ettiren yüksek ücretler, tüketim malları, ve toplumda bir yer hatırına çalışmayı kabul etmeyecekleri bir karşı hareketni başlaması beklenebilir. Onlar beraber keşfetmeyi, söz hakkına sahip olmayı, beraber çalışmayı isteyeceklerdir. Yaratıcı potansiyelin daha da artmış bir gerilemesi yerine, özgürleştirilmesi ve geliştirilmesi konularında dayatacaklardır

Uyananların Baş Kaldırması:

Amerikan otomobil fabrikaları son yıllarda gittikçe daha sık olarak yürüyen bantlardan çıkan arabaların sa-

botajlarla tahrip edilmiş olduğunu tespit etmek zorunda kaldılar. Kötü veya yanlış perçinlenmiş bağlantılar, eğrilmiş motor parçaları ve yırtılmış koltuklara yepyeni mamullerde rastlandı. Bazı günlerde bitmiş birimlerin beşte birine varan bir bölümü kalite kontrol kısmı tarafından geri yollandı ve daha hiç kullanılmadan tamir atelyelerinin yolunu tuttu. Araştırmalar bu sabotajlardan özellikle genç işçilerin sorumlu olduğunu ortaya koydu. Sonra sorguya çekildikleri ve bu vesileyle onları böyle mantıksız davranışlardan vazgeçirecek olan daha iyi bir eğitime çağrıldıkları zaman, bu görüşmelere eğlenmeye gider gibi katıldıkları görüldü. Daha derine inilerek yapılan daha sonraki incelemelerle -yeni mavi yakalılar- neslinin biraz daha yüksek olan tahsil derecesinin, zekâya hakaret edici bu monotonluğa karşı böyle bir devamlı protestoyu doğurduğu anlaşıldı.

Ve daha başka, daha derinlere saklı bir sebep daha var. «Bütün bu nesnelerin her biri benim damgamı taşıyor»; bana gururla ve biraz da alayla, meşhur mimar Saarin bunu, Versay Sarayı tipinde fıskiye ve havuzların ortasına inşe edilmiş olan General Motors tröstünün Detroit'deki «Industrial Center» örnek fabrikasının genç ve zekî montajcısı söylemişti. Bu işçi «benim iş yerim» konulu kompozisyon yarışmasında özellikle dikkati çekmiş olduğu için bana tanıştırılmıştı. Tabiî ki onun kolay görülmeyecek yerlere taze boyayı kazıyarak kendi markasını işlediği, karoseriye çentikler attığı, elektrik hatlarını, satıcı kornaya bastığı anda silecekleri çalıştıracak şekilde bağladığı onun göklere çıkartılmış kısa özgeçmişinde yer almıyordu. Firma psikologlarının araştırmalarının gösterdiği gibi bu tip şakalar aslında, insanın kendi tasdikine olan ihtiyacının çok ciddî belirtileridir.

New York metrosunun hüzün verici vagonlarının dış

yüzlerinde âniden dev siyah kitâbeler, mavi yıldızlar, yeşil cengel çiftlikleri, sarı yılanlar ve gittikçe çılgınlaşan resimler ortaya çıktığı zaman, önce herkes bunları, yüzlerce defa ispirtolu kalem ve püskürtme boyayla lâkabı «Taki» yi ve adresi olan «183. Street» i yazan bir meçhul kişinin eseri sanmıştı. Fakat kısa sürede daha bir çok amatör sanatçı ona katıldı «Spin 70», «Hondo 127», «Snake 13», «Super Cool 119» ve «Stay High 148» metronun vagonlarını hayâli şekil ve tiplerden meydana gelen bir seri ile donattılar. Resmî makamlar bu barbarca hareketlerle başa çıkmayı boşu boşuna denediler. Kirleticiler hakkında yüksek para cezaları kondu. Fakat çirkinliğe ve anonimliğe karşı isyan hareketi buna rağmen devam etti. Gece depolarında ve istasyonlarda geceleyen vagonlara binlerce çizim karalandı, kazıldı, püskürtüldü ve çizildi. Bağımlılığı temsil eden günlük hayatın gri ve sıkıcı arka yüzüne kişilik belirtici bir damganın vurulmasına çalışıldı.

Daha yeni uyanan imkânarın çalışma dünyasında yetersiz bir etki uyandırdığı, yeteneklilerin sona ermez ayaklanması bu yüzden muhtemelen bir yıla geçiş döneminin karakteristik bir özelliği olarak kalacaktır. Bu sadece gelişen bağımsızlaşma hareketinin bir sonucu değil, aynı zamanda insanın kendine ait konulardaki uyumsuzluğu yok etmek konusunda gittikçe artan bilincidir. Çünkü okullarda, kurslarda ve toplum içinde, tenkidçi anlayış ve yaratıcı özlemi geliştirmeye gittikçe daha fazla kişi başlıyor. Aydınlanma çağının eski hedefleri onların geniş ve uzun bir cephesine uyabilirdi, fakat şimdi görülüyor ki, milyonlarca aydınlık kafadan meydana gelen toplum hiç hazır değildir, aksine büyük çoğunluk hâlâ kendi çapında bir uğraşı içindedir.

Yürüyen banda isyan eden otomobil işçileri, nakil si-

lindirlerinin tatminsiz çelik işçileri, otomatik hidrolik preslerin göstergelerini seyretmekten nevroz hastalığına yakalanan işçiler, meslek hayatının daha bir çok alanında da tespit edilebilen randıman imkânı ve randıman gerçekleşmesi arasındaki farkı ortaya koyuyorlar. Gerçi hizmet sektörlerinde çalışarak geçimini sağlayan bir kimse, yüksek derecede rasyonelleştirilmiş üretim işletmelerindeki kadar rutinlik ve sıkıntıyla savaşmak zorunda kalmıyor, fakat bu biraz daha fazla değişiklik bahşeden mesleklerin mensupları da, kendi benliklerini gerçekleştiremedikleri ve işlerinin anlamsız olduğu duygusunu gittikçe artan bir biçimde duymaktadırlar.

Yirminci yüz yıl, eğitim ve bilgi sayesinde zincirlerinden kurtarılan beyin gücüne sahiptir, fakat bu güçler şimdiye kadar, daha önce yeni keşfedilen maddelerin ve fiziksel imkânların kullanılması sorununda olduğu gibi, toplanamamış ve bunlardan doğru bir biçimde faydalanılamamıştır. Bu bunalıma karşı uygulanacak tepki, alışkanlıklarla çizilmiş tutumların getireceği örneklere bağlıdır. Ya «fazla abartılmış eğitim imkânlarının» daraltılması ve azaltılması, ya da «eğitime daha fazla yönelme istenecektir. Yüzyıl ,karar vermekte olan insanlara, keşfine, hazırlanmasında ve yürütülmesinde hiç söz hakkı tanımadan, hassas âletlerle sınırları çizilmiş roller getiriyor.

Yeni Üniversite Sadece Akademik Bir Proletarya mı Doğuruyor?

Bir korku çığlığı «şu akademili selini durdurun.» ve bütün endüstri ülkelerindeki yüksek okullara giriş oranının hızla sınırlandırılması, artan yüksek kaliteli personeli kullanamayan toplumumuz değişmedikçe önlenemeyecektir. Münihli iş araştırmacısı Lutz bunu şöyle ifade etti:

«Çalışma sistemimiz eğitim sistemimizle uyumlu değil. Buna rağmen bir çok meslek araştırmacısının görüşüne göre yüksek okulu bitirmek üzere olan bir sürü adaya daha fazla iş imkânları sağlanabilir ve sağlanmalıdır.»

Fakat gelecekteki düşünceler başka bir noktaya toplanmak zorunda kalacaklardır. Bugün, özellikle modern randıman toplumunda insan yeteneklerinin geniş çeşitleri içinden ancak geliştirilmesi sosyal prestij sağlayan bir kaçı olumlu olarak değerlendirilmektedir. Bu kariyer imkânlarına hücumun, halkın sayısıyla bir kaç istisna karşılaştırıldığı zaman çok büyük olduğunu görüyoruz. Bu yüzden herkes hayata atılmadan önce, ebeveyninin sosyal durumu dolayısıyla zarar görmüş kişisel özel yeteneklerinin akıllıca zorlanarak tekrar uyandırılması yerine, bunların hiç dikkate alınmadığı bir seçme işleminden geçiyor ve toplumun büyük bölümü bundan büyük zarar görüyor.

Sosyalist ülkelerdeki pedagojinin en ilginç çalışmalarından biri, bu erken ayıklama işleminin zararlarından bir kaçını ortadan kaldırma deneyi olmuştur. Fakat bu okul sistemlerinde de (Çin hariç), orada bile orta karar sayılabilecek aşırı yetenekler, özel duyarlılıklar ve yüksek orijinalite, meselâ «düzensiz tutum», dar tutum ve zekâ çevrelerinden taştığı için bir kenara itilmektedir.

Etkileri muhtemelen bir kaç yıl içinde daha hissedilir bir hale gelecek olan en cesaretlendirici değişmelerden biri, eski nesillerin bu tip fark gözetici, insan özelliklerini ihmal edici sorunlarına yönelen ve gittikçe yoğunlaşan eğilim araştırması ve pedagoji çalışmalarıdır. Kolayca anlaşılabileceği gibi kendi sağlamlaşmış yerlerini elden kaçırmak istemeyenler tarafından hayâl olarak nitelendirilen bu yeni başlangıçlar, toplum açısından şimdiye kadar olduğundan çok daha fazla destek ve ilgi görmeye başlamışlardır. Aya inmeyi hedef alan «Apollo Projesi»n-

den çok daha büyük ölçüde ve uzun vadeli desteklenmesi gereken geniş kapsamlı bir «herkes projesi»nin uygulanması bu yüzden çok daha fazla arzulanmaya değer bir amaç olurdu.

Apollo tasavvurunda yenilmesi gereken engel yerçekiminin ağırlığı ise, diğer projede de yeteneklerinin milyarlar ölçüsünde bir kurtarılmasını imkânsız gören veya korkanların ön yargıları ve korkuları da aynı şekilde yenilmesi gereken engellerdir. Fakat onlar endişelerini öncelikle «mantığın görüşü» olarak göstermeyi başaracaklardır. Yine de unutmamalı ki, insanın bir gün uçmayı başaracağı, madde çekirdeklerinin içini parçalayacağı, kalıtım ve yaşamın mekanizmasını mikroskopik spermlerde keşfedebileceği de, daha pek uzun sayılamayacak bir süre önce devrin «realist»lerine hayâl olarak görünüyordu. Bana da çok sayıda insanın devamlı ve daha yüksek bir düzeyde gelişmesini tasavvur edemeyenler kısa görüşlü ve hayâl gücünden yoksun görünüyorlar.

Bu alandaki yalanlanamaz yanlış adımlar, onların gözünde kitle ilerlemesinin imkânsızlığı için şimdiden kesin deliller olarak görünüyor. Oysa bu ilk başarısızlıklar daha yeni daha hayâl gücü dolu, daha yoğun çabalar için birer basamak olarak görülebilirler ve görülmelidirler.

Bu Günün Zıt Dünyaları:

Bilindiği gibi astronotluk, insanların aya inmesinden bir çok yıl önce başlamıştı. «Herkes projesi»nin kökleri de onyıllar öncesine dayanmaktadır. Özellikle Birinci Dünya Savaşından sonra Weimar Cumhuriyeti ve onyılın Viyanası pedagoji reformlarının ve halkı eğitici deneylerin tohumlukları oldular. Bu deneylerin çoğu başarısızlığa uğradı ,fakat bu arada çiçekten dökülen tohumlar gibi

yepyeni etkiler dağıttılar. Bu etkiler haberleşme akımlarıyla dört bir yana dağılarak en umulmadık yerlerde kök saldılar.

Nerede olursa olsun hükmedenler her yeni güce yaptıkları gibi bunu da kontrol altına almayı ve kendi çıkarları için kullanmayı denediler. Fakat bu alanda bunu sadece kısmen başarabildiler. Her fert için kendi başarısı ve kendi kararı sloganı bağlanamazdı ve her seferinde yeni deneylerde kendini gösterdi. Meselâ yetmiş yıllarının başlarında OECD «Organization for Economic and Cultural Development» tarafından girişilen bir genel görünüş araştırması, bütün Dünyadaki okul deneylerinin yüzü aştığını ortaya koydu. Bunların çoğu bir ilâ üç yıldan fazla sürmüyor. Para bitiyor, çevrenin direnci çok büyük oluyor, iç zorluklar ve bozuşmalar çerçeveyi koparıyor. Fakat başarısızlığa uğrayan bir «yeni okul»un yerine bir çok başkası ortaya çıkıyor. Daha önemlisi, deneylerden edinilen tecrübelerin çoğu, kitaplar, dergiler, öğretmenler ve öğrenciler yoluyla oyuna ve «normal eğitim kurumlarına» ulaşıyor.

İngiliz okul müdürleri arasında yapılan bir ankette «anti otoriter eğitimin» babası olan A. W. Neil'in görüşlerinin, kendisinin devlet okullarıyla hiçbir ilişkisi olmamasına rağmen bütün müdürlerce, öğretmenlerce, velilerce ve çocuklarca benimsendiği, bu büyük taraftar kitlesinin sonucu olarak İngiltere'de tamamen değişik bir «pedagoji ilminin» oluştuğu ve hattâ bu değişikliğin devlet okullarını da etkilemeye başladığı tesbit edilmiştir.

Çabalarının en büyük kısmının öğrencilerini mevcut düzene hazırlamaya harcayan Dünya üzerindeki onbin eğitim merkezi yanında, henüz bölgesel olmakla beraber sayıca öneminin çok ötesinde etkiler yaratan ve içlerinde pedagojik «zıt dünyalar»ın günlük hayata uygulanıp

incelendiği reform okulları, proje grupları, seminerler, öğrenci toplantıları ,buluşmalar, çalışmalar vardır.

Burada katı inşaatlardan ve düzenli trafik akımlarından meydana gelen şehir gerçeğinin ortasında «macera oyunu sahaları» seçilmektedir. Buralarda çocuklar daha ilkokul çağında iken ebeveynin ve devletin baskısına karşı kendilerini korumayı öğreniyorlar. Öğrenciler acımasız bir hayat yarışı yerine karşılıklı yardım ve arkadaşlık hedeflerine göre eğitiliyorlar. Gençlerin emir alıcılar olarak hazılanması yerine onlara kendi görüş ve hayâllerine daha fazla güven besleme duygusu veriliyor. Öğrenciler aşırı bir bilimsel uzmanlaşmanın yarattığı çevre içinde büyük ilişkileri inceleyip modelleştiriyorlar. Evet, gelişen eğitimin «zıt dünyalarında» şimdiden yer yer — meselâ Bremen Üniversitesinde ve İngiliz Televizyonunun «açık üniversitesinde — caddedeki adama bilim dünyasının kapıları açılmış oluyor.

Bu «oyun çayırlarına» izin verilmesinin, sadece yeniliğe karşı özlemin gözaltına alınması ve kontrol edilmesi amacına bağlı olduğu şüphesi akla geliyor. Hattâ bunların sadece eski durumlara modaya uygun bir manto sararak göz boyayan hareketler olduğu iddia ediliyor. Bazı güçlü yönetici zümrelerin bu tip imkânlara kasden izin vererek, bu kurnazca izni dışarıya karşı demokratik bir tolerans, kendine yakın çevrelerde ise taktik bir hile olarak kullanmakla imtiyazlar sağlaması tamamen mümkündür. Fakat aslında konu olan, artık sonuna kadar görmezlikten gelinemeyen veya bastırılamayan tarihî gelişmelere karşı, verilmesinin önüne geçme imkânı kalmamış bir tâvizdir.

Sadece etkileyici fizik deney âletlerinin değil, aksine, aynı zamanda gençlere söz hakkı tanımanın yıllardır hiçbir ülkede cesaret edilememiş örneklerini uygulayan okul-

ların da bulunduğu Rus araştırma şehri Dubna'da ,faal yöneticilerden biri bana karşı Sovyetler Birliği'nde okul, üniversite, lâboratuvar ve bunlardan öteye bir kültürün, «değişmesi sona ermeyen sektörler» olarak görüldüğü görüşünü savundu .Kendini kandırma mı? İlk bakışta öyle görünüyor, çünkü bilhassa sosyalist ülkelerde yenilikçiler «revizyoncular» ve «karşı ihtilâlciler» diye kolayca damgalanıyorlar. Fakat buna rağmen ifade tamamen yanlış da değildi. Sadece bu halk demokrasilerinde fren güçleri hâlâ öylesine kuvvetli ki, bir hareketin dışardan öncelikle görülmesi pek seyrek olabiliyor.

Fakat, bu içine kapanma bugün sosyalist devletlerin en büyük handikaplarından biri oluyor. Çünkü muhtemelen sistemler arasındaki yarış, uzmanların da ifade ettiği gibi güçlenme ve üretim fazlalığından ziyade, bu değişik toplum düzenlerinin kendi müttefikleri ve onların temsilcilerinden oluşan zıt dünyalara sunacakları açıklık derecesi ve değişme yolları hazırlama çabası ile bir sonuca bağlanabilecektir.

Yeni okullar mevcut olan düzen çerçevesinde incelenince çok yönlü varyasyonları bakımından «gerçeğe yabancı»dırlar. Fakat, geleceğin değişme tasarıları içinde incelendikleri zaman durum, hiç de böyle değildir. Hattâ onlara o zaman yüksek bir gerçek payı yakıştırılmalıdır. Çünkü onlar, belki de farkında olmadan, bin yılın insanından beklenen özelliklerin pek çoğundan izler yaratmışlardır.

— Karışık kişisel ve toplumsal kriz durumlarını atlatabilmek için gerekli olan kişisel karar gücü, hayâl gücü, genel görüş ve ileriyi görüş,

— Daha çabuk değişim ve gelişim için manevî hareketlilik ve yetenek.

— Bir süre sonra sayıları birkaç misline çıkacak olan

dünya sâkinlerine barışçı bir birlikte yaşama sağlayabilmek için tolerans ve dayanışma,

Bu tip öncü okullarda veya ilerici öğretmenler tarafından eğitilmiş yahut da başka yeni eğitim deneylerine (meselâ komün ve kooperatif gibi) katılmış olanların sayısının çoğunluğa nisbetle henüz çok küçük olduğu gerçeği, yarattıkları etkinin yanında önemsiz kalıyor. «Her yenilikçi» yüzlerce tarafsızı kendi tarafına çekiyor. Altmış yıllarında birçok insanın — özellikle gençlerin — katıldığı yeni pedagoji, yeni değerler ve yeni tecrübeler, o zamandanberi tonu ayarlıyor ve trendi düzenliyorlar .

Amerikan öğrenci hareketlerinde parlayan «yeni öğretmenlerden» biri olan Michael Rossmann, 1972 yazında «serbest okul» ve «serbest üniversiteler» konusundaki hareket hakkında, yeni eğitim metoduna inanan ebeveyn ve öğretmenlerin — ki gittikçe daha fazlası bu yeni tip eğitimin bir zamanki öğrencileri oluyor — sayısının hesaplanabilir bir eğri halinde artması yüzünden, bu yeni tip eğitim kuruluşlarının ABD'nde devamlı bir gelişme göstereceğini savundu. 1973 yılında 50.000 öğrencili 1600 okul, 1975'de 200.000 öğrencili 6500 okul ve 1977'de 800.000 öğrencili 25.000 okul.

İyimser refofrmcu, «karşı kültür»ün Birleşik Devletlerde yayılmasını aşağıdaki kelimelerle açıklıyor: «Alternatif sistem büyük ölçüde merkezleşmeden uzaktır. Eğer nasıl çalıştığını kavramak istersek, onu parçaları değişik biçimlerde, hareketli ve devamlı gelişme içinde olan bir ağ olarak görmeliyiz. Bu ağ birçok ayrı grubu birbirine bağlar. Bunların herbiri, insanların bu tip tecrübelere sahip olabilmek amacı ile yeni şeyler araştırmaları ve yeni hareketlere başlamaları için kurulmuşlardır. Serbest klinikler, serbest okullar, yeraltı gazeteleri, yeraltı radyoları, kriz merkezleri, serbest üniversiteler, öğrenciler tarafın-

dan yönetilen deney kolejler, üretim toplumları (televizyon üretiminden gösterilere kadar),, kendilerini özgürleştirme çabasına yönelik azınlıklar, savaş aleyhtarı ve direniş grupları, insanca gelişme için merkezler (tefekkür, yoga, aikido yoluyla), çevre ve üretim inisyatifleri... Bütün bu kategorilerin her birinde ikiyüz ilâ sekizyüz «çekirdek» vardır. Her çekirdekte ortak amaçları değişmeye karşı özlem ve yeni yolların bulunması olan onikl ilâ yüz insan çalışır.»

«Gelecek» Okullarda Başlıyor

Son on yıl içinde hem kendi çabamla hem, de çeşitli yayınları okuyarak incelemeye çalıştığım eğitim projelerinin şaşırtıcı çokluğu arasında birkaç ana yön ayrılabilir:

— Yönetilmekten kendini keşfetmeye,

— Takip ederek uygulamaktan tenkid edici kararlara,

— Mevcut olan şeyleri öğrenmekten yeni olanın ortaya atılmasına,

— Kabuğuna çekilmekten açılmaya.

Bütün bu görüşler faydalı ve birbirlerini kuvvetlendiriyorlar. Hep bir arada bir tek deneyde görülemeseler dahi hepsi daha şimdiden yarının yetişkin insanını ana çizgileriyle tanımaya yardım eden bir akıma aittirler

San Fransisco'daki Peninsula School'da birbirlerine ders veren çocuklar, Şanghay'da kendi yetenekleriyle öğrenmeye çalışan 8 - 12 yaşındakiler, Leicester ve Hamburg'daki açık sınıflarda artık sıralara sıkışmış bir biçimde asker gibi görünmek zorunda olmayan, aksine okulun kâh şu, kâh bu dershanesine girerek kendilerine ilginç gelen konuları seçen gençler 2000 yılının otuzbeş yaşındakileridirler. Ünlü Oslo deneme okulunun kendinden emin liselileri ,yetişkinlerin yardımına hemen hemen hiç başvur-

madan yeni bir hesap makinesi yapan yarının ustaları Doğu Berlinli çıraklar, Nuffield Foundation'ın araştırıcı öğretim metodları ile tabiî bilimlere dalan ve yanılma ve hatâların zor yolundan bizzat geçerek ustaların keşiflerini geliştiren İngiliz College Boys (kolejli çocuklar) bazı endüstri futurologlarının mutlakıyetle yönetilen bir devletin modernize edilmiş şekli olarak gördükleri, sürünmesiz işleyecek «teknotronik topluma» uyacakları için kendilerini yüzeyde kalan, uysal ve kaderci kişiler gibi değiştirmek zorunda kalmayacaklardır.

Eskisinden farklı olarak böyle eğitilenler olabilecek olanla mevcut olan arasında ne ölçüde bir fark olduğunu biliyorlar. Yaratıcılık kurslarında Torrance, Flesher, Landau, Ammon veya Wollenschläger'in metodlarına göre eğitilen öğrenciler, daha baştan eğitilmemiş ve yaratıcılığa karşı bir toplum gerçeği ile savaş halinde yaşayacaklarını öğreniyorlar. Onların pek erken olarak yetişkinler dünyası ile günlük hayatta yaşadıkları çekişme, okulu bitirdikleri zaman çok daha keskinleşecek. Bugüne kadar ders kitaplarının yazdıklarına güvenen ve hayâl kırıcı bir Dünyanın karşısına çıkan öğrencilere, «sizin de süngünüz düşecek» denirdi .Bu söz gelecekte geçerli olmayacaktır. Çünkü topluma uyma hazırlığı artık moda değildir. Dünyayı düzeltmeye olan özlem meslek hayatına atılma ile beraber artık «gençlik çılgınlığı» olarak görülmüyor, aksine tenkid etmeden körükörüne uyan yirmi - otuz yaşlarındakilerin sayısı gittikçe azalıyor.

Yeni pedagoji, öğrencilerini, kendilerini bekleyen zorluk ve deneylere hazırlıyor. Ve gençler tamamen «bizzat yaparak öğren» prensibine uyarak ekseriya daha okulda, yönetenleri tahlil etme pratiklerini geliştiriyorlar. Almanya, Fransa, İngiltere, İskandinavya, Çin ve ABD'inde isyan eden korkunç çocuklar, gelen bir ihtilâlin sinyalleri değil,

aksine, yalan ve ihmalleri ortaya çıkarmaya başlayan bir olgunluğun işaretleridirler. «Okul için değil, hayat için öğreniyoruz.» Bu söz nihayet ciddîye alınıyor. Hayat, içinde sahte bir huzurun sürmesi gereken bir yer değil, aksine devamlı araştırma ve tahlillerin süreceği bir devredir.

Oslo üzerinde bir tepede «Institute for Peace Research»de, bin yıla geçiş döneminde hayatımızın bir parçası olma eğilimi gösteren bu gerilimin zor kullanarak veya kullanmadan önünü almaya imkân olup olmadığını konu olarak seçen bir münazaraya katıldım. Günümüzün en canlı, fikir dolu kişilerinden biri olan ve Gandhi'nin öğretisine inanmış bir şekilde bu enstitüyü kuran Profesör Johan Galtung, kariyerine mecburî askerlik hizmetini protesto ederek hapishanede başlamıştı. Fakat Lâtin Amerika, Asya ve Affrika'da misafir profesör olarak bulunduğu sıralarda barışçı stratejinin bütün Dünyada geçerliliği hakkında şüpheye kapıldı. Hedefi yine eskiden olduğu gibi çatışma sorunlarını barışçı yollardan çözmekti. Fakat gençlerin haklı değişme istekleri yukardan mezalim ve terör ile engellenirse bu yollar nasıl kullanılabilirdi? Galtung'un enstitüsünde rastladığım renkli derili birkaç öğrenci için — ki onları ekseri seyahat ve turnelerinde yanına alırdı — ki bu çok pratik ve kesin bir soruydu. Konuşmamıza katılanlardan koyu derili bir öğrenci «Vurmak, taşlar, ateş etmek... Bunları dertlerini artık başka türlü anlatamayan, fakat çektiklerini muhakkak anlatmak zorunda olanların dilinde kullanılan ilkel kelimelerdir.» dedi. Üstelik o, «vahşi bir adam» da değildi, tam tersine şüpheciliği yüzüne kazılmrş, sakin bir insandr.

Geleceği Görmek Öğrenilebilir mi?

Amerikan uzay istasyonu Cap Canaveral'in birkaç kilometre yakınındaki Melbourne High School'un öğrencile-

ri bir pazartesi sabahı sınıfa girdiklerinde ön sıraların iplerle kapatılmış olduğunu gördüler. Bazı tamir işlerinin yapılacağını tahmin ederek değişikliği hiç önemsemediler ve biraz daha sıkışarak oturdular. Salı günü ikinci ve üçüncü sıralar da kapatılmışlardı. Çarşamba günü ise her kese yer bulmayı bayağı zorlaştıracak bir şekilde altıncı sıraya kadar bütün sıralar... Perşembe günü sınıfın yarısı «off limits» idi ve sonunda artık hiçbir açık yer kalmadığı için cuma günü hepsi sıraların arasındaki boşluklarda ve duvar kenarlarında oturmaya mecbur kaldılar.

Bu yöntemi uygulayan öğretmenleri, öğrencilere «nüfusun fazla artışı sonucu doğacak yer darlığı»nın nasıl bir şey olduğunu göstermek istemişti. Niçin daha birinci günden kimse ne olduğunu sormamıştı? Niçin ikinci, üçüncü ve dördüncü günlerde birşeyler yapmaya kalkışmamışlardı? Niçin içlerinden biri, hiç olmazsa bir tek kişi, sınırları çizen ipleri kesmeye, yahut üzerinden atlamaya cesaret edememişti? Bu olayı takip eden münazaranın konuları bunlardı. Gelecek araştırmacısı Alvin Toffler'in öğrencileri için düşündüğü «21. yüzyıl için kurs» işte böyle alışılmadık bir biçimde başladı.

Toffler'in özel ilgisi, gençlik sorunları idi. Bu yüzden nesiller tarafından şartlanmış değerlerden gelecekteki gelişmelerin mantıkla bulunmuş işaretlerini ortaya koyan «Value forcaster»in verimli fikrini geliştirdi. Üniversitede olduğu kadar halka karşı da kendisini eğitimdeki değişme konusuna adadı. Burada kendi bilim dalının en önemli sorununu, gençliğin gelecek sigortası olarak tanımlayan ve Yale Üniversitesinden Kenneth Kenniston ile beraber «gelecek neslin ümitlerinin kaybolmasının» genç neslin en büyük yükü olduğu görüşünü savunan Harvard Üniversitesinden büyük pedagog John Bruner'e rastladı.

Bu insanların etkilerine örnek olarak herşeyden önce

birkaç yıl önce ABD ve Kanada'da başlayan ve gelecek araştırmalarını hedef alan derslerden, seminerlerden, kurslardan ve okul çalışmalarından meydana gelen gerçek bir seli gösterebiliriz. 1968 yılında ABD'nde gelecek sorunlarına yönelen on dört düzenli kurs vardı. 1971 Baharında (bu alanda uzmanlaşan genç bir yüksek okul öğretmeni olan Bili Rojas'ın çalışmalarından sonra) yüzü geçmişlerdi ve daha 1972'nin sonunda dört yüze ulaşmışlardı bile.

Burada denenen birkaç metodu aşağıda veriyoruz:

★ Florida'da öğrenciler daima kısalan aralıklarla bir aileden diğerine misafir giderek kendilerini «gelecek şokuna» hazırlamaya çalıştılar. Bu bir aylık bir misafirlikle başlıyor, sonra üç hafta, iki hafta, bir hafta ve sonunda günlük misafirlikler haline dönüşüyordu.

★ Minneapolis'te öğrenciler en az haftada bir gün (Be Another Person Day) «Başka bir kişi olma» metodu ile bu sayede daha yüksek bir mantık elâstikiyeti kazanabilmek için, başka bir kişinin kişiliğine bürünüyorlardı.

★ Amherst'de Marks, Maedow School'da Patricia Burke, biyoloji dersinde şöyle bir deney yaptı. Birinci sınıftan altıncı sınıfa kadar bütün çocukları gelecekteki biyolojik gelişmenin imkân ve tehlikelerine karşı uyarmak amacını güden bu deneyde öğretmen, öğrencilerinden, vücut parçalarından oluşan bir oyuncağı kullanarak istedikleri bir vücudu yaratmalarını ve sonra bu yeni «Âdem»i eskisine niçin tercih ettiklerini açıklamalarını istedi. Ortaya çıkan şekillerde en çok tercih edilen figür, kanatlı insanlardı.

★ 1970 yılında Berkeley'de ünlü mimar ve filozof Buckminster Fuller'in öğrencilerinden John Dieges ve Ed Schlossberg'in yönetiminde sekiz ve ondört yaşındaki çocuklar geleceğin şehrinin modelini çizmeye dâvet edil-

diler. Her okul günü 1971'den 2000 yılına kadar geçecek yıllardan biri sayılıyordu. Daha sonra video film üzerine kaydedilen ve çeşitli fikirlerin karşılaştırılmasıyla ortaya çıkan «düşüncenin ve yaşama şeklinin muhtemel değişmeleri» konulu tartışmalar başladı. Böylece 1980 yılının 18 ve 24 yaşındaki gençleri, kendi tasavvurlarının gerçekleşip gerçekleşmediğini kontrol edebilecekler.

«Science Fiction»un okul eğitimine sokulması özellikle Detroit Case Üniversitesinden Profesör Dennis Livingston ve Belmont Fox School'dan Judi Drissel tarafından tavsiye edildi. Bu dersler çevresinde oluşan konuşmalar meselâ tabiat - bilim ve hayâl - bilim arasındaki farkları inceliyordu. Bir sınıfa şöyle bir soru sorulmuştu: «Eve dönerken yolda başka gezegenden gelmiş dev bir canavarla karşılaşsaydınız ne yapardınız?» Bu şekilde öğrencilerin ırk azınlıklarına ve gelecekteki rollerine karşı korku ve önyargıları tesbit edilebiliyor ve bir açıklamaya konu olabiliyor.

«Kör» Çoğunluk yerine «Dilsiz» Çoğunluk:

Bu deneylerin bazılarının beceriksizliği, kabalığı ve yaşadığımız çağ ile şartlanmış olması, hemen mahkûm edilmelerine yol açmamalıdır. Ünlü Antropolog Margaret Mead'in bir keresinde ileri sürdüğü gibi ,uzun zamandır geçmişi konu alan yüzlerce ders vardır, fakat halâ öğrencileriyle birlikte onları en fazla ilgilendirmesi gereken «yarının dünyasından görünüşler» konusunu inceleyen çok az öğretmene rastlanabilir. Ve bugüne kadar herhangi bir işvereni «yağlamak» zorunda kalmadan, mukavelelerle bağlanmadan geleceğe giden yeni yolları araştırmaya çalışabilen hemen hemen hiçbir bağımsız enstitü yoktur. Günümüzün ekonomi veya devlete bağımlı gelecek tah-

minleri henüz müneccimliğin ve yıldız falının bir uzantısından başka birşey değildirler.

İnsanları daha açık, daha elâstikî ve daha keşifçi yapma çabası sadece değişik yaşama imkânlarının araştırılması ve keşfedilmesine bağlanmamalı; aksine daha kesin ve yargıya açık gözlem biçimleri ve sarsılmış duygusallığın serbest bırakılmasıyla da aranmalıdır. İllinois Üniversitesinden Heinz von Foerster, yardımcılarıyla birlikte yıllardır insanın içinde kaynamış ve sâbitleşmiş olan algılama ve anlama yeteneklerini serbest bırakmaya çalışıyor: «Arada sırada lâboratuvarımızın penceresinden dışarıya Dünyanın dönüşüne baktığımız zaman orada gördüklerimiz hakkındaki şüphemiz büyüyor.» diyor kendisi. «Dünya bu arada çepeçevre gelişmiş olan ve çabuk ilerleyen bir hastalığa yakalanmış gibi görünüyor. Bireyler üzerinde bu hastalığın belirtileri birşeyler yaratma yeteneğindeki düşüş ile kendini gösteriyor. Sanki üzerinde yetiştiğimiz Dünyayı kendi algılarımızdan çok başkalarının anlatmasıyla tanıyormuşuz gibi geliyor bize.»

Âlim, bu iddiasına delil olarak George Miller tarafından uygulanan bir test'i gösteriyor. Bu test'te önce yetişkinler ve sonra çocuklardan, her birinin üzerinde bir kelime bulunan otuzaltı kartı, anlamlarının ilişkilerine göre dizmeleri istenmişti. Yetişkinlerin istisnasız olarak hepsi kelimeleri gramer özelliklerine göre grupladılar. Yani ana kelimeler, özellik belirten kelimeler, hareket gösteren kelimeler ve bağlantı kelimeleriyle zarif ve düzgün cümleler kurdular. Çocuklar ise yine istisnasız hepsi bu sun'î cümle kuruluşları ile hiç uğraşmadılar, aksine, yaşadıkları olaylara ve algılarına göre dizdiler. «Yemek» fiili tabiî ki «elma» isminin yanına konacaktır. «Hava» «soğuk» olursa, «ayak» da «sıçramak»ta kullanılacaktır. «Ev»de «yaşamak» işlemi yapılırsa, «şeker» «tatlı» olacaktır ve «dok-

tor», «iğne», «acı çekmek», «ağlamak», «üzgün» gruplaması da bütün bu hikâyeyi dile getiriyor.

Fakat Foester'in görüşüne göre bugünkü eğitim bu mantık dolu görünüşü zedeliyor. İnsanların büyük çoğunluğu görmek istemediği için değil, eğitilmiş stereo tip tasavvurlarına bağlı olduğu için görmüyor ve sadece görülen şey daha önce sâbitleşmiş olan görüşüne uygun olduğu zaman dinlediği için duymuyor. «Dilsiz çoğunluk gerçekte alıştığı görüşlere uymayan şeyleri algılamak niyetinde olmayan sağır ve kör bir çoğunluktur.»

Bu düşünceler mevcut eğitim sisteminin eleştirilmesi bakımından önem taşımaktadır. Bir zamanlar doğru olan, fakat zamanın geçmesiyle eskiyen örnekler hâlâ öğretmenin sorarak «doğru cevabı» istemesi yoluyla kullanıldığı, yani önceden belli cevaplar öğrencilerin kafasına çakıldığı sürece ne şimdiki zamanı, ne de geleceği kavrayamayacağız. Çünkü o her seferinde değişmiş olacaktır.

Bu sebeple öğrencisinden çoktanberi bilinen şeyleri tekrar etmesini isteyen öğretmen tipi, cevapları henüz belli olmayan soruları soran bir pedagog tipi ile değiştirilmelidir. O artık öğrencilerin hâfızasını değil, daha önce ele alınmamış önyargısız gözlem ve yaratma yeteneklerini uyandırmaya çalışmalıdır. Bunun sonucu olarak âniden tekrar canlanan İsa'yı, «huzur bozucu» olarak nitelendiren ve mevcut düzeni koruyabilmek için odun yığınında yakmak isteyen, Dostoyevski'nin «büyük engizisyoncusu»nun tam tersi bir tutum izleyecektir.

Foerster, bugüne kadar süregelen okul sisteminin yarattığı «kör» ve «sağır»ların sadece görmediklerini, duymadıklarını, hissetmediklerini anlamamakla kalmayıp, üstelik başka türlüsünü zaten istemediklerinden şikâyet ediyor. Burada o da haklı tenkidler yapan birçok kişi gibi, bizzat yanlış bir saplantıya bağlanmış görünüyor. Çünkü

aslında — daha önce birkaç örneğine değindiğimiz gibi — özellikle okullar dünyasında gerçeği, meydana gelmesinde ve devam etmesinde bizzat çalışmaları gereken tenkidçi devamlı değişen ve açık bir işlem olarak kavramaya başlayan birçok eğitici vardır.

Yeni bir Eğitim Şekli:

Uzak yeşil yıldız büyümeye başlıyor, bütün ufku kaplıyor. Sonra tekrar turuncu, bir küre halinde toplanan parçalara ve ışık demetlerine bölünüyor. Yeni meydana gelen güneş topundan fışkırmalar oluyor, bir şarkının ritmine uyarak ayrılan ve sonra tekrar birleşen masmavi daireler halinde gruplanıyorlar.

Her seferinde yeni, doğuş, batış ve yeniden yaratılışı ile şaşkınlık uyandıran bu kozmik olay, San Fransisco'daki türbeye benzer bir yapı olan «Palace of fine Arts»ın karartılmış salonundaki Oziloskop'un yuvarlak cam ekranı üzerinde cereyan ediyor. Aslında bu cihazlar fiziksel ve kimyasal ölçümlemelerde kullanılırlar. Bu şekilde kullanılınca da büyük seyir zevki ve biraz da öğretici bilgi vermiş oluyorlar. Oyuncağın adı «Vidium»dur. Sergi ziyaretçilerinin, içine konuştuğu şarkı söylediği, bir mikrofona bağlıdır ve her ton veya ses ,yüksekliğine göre ayrı renkte bir şekil verir. Özellikle çocuklar bu cihazla oynamaya doyamazlar.

Bu cihaz 1958 yılında kurulan Exploratorium» sergisinin birçok parçasından biridir. Bu olağanüstü serginin kurucu ve yöneticisi, seyirciye bilimsel olarak açıklanabilecek olayların sadece bilimsel tasvirlerle değil, çok güzel deneylerle gösterilmesini amaçlamıştır.

Bir askerî garaj olan hangardan şaşkınlık ve hayranlık uyandırıcı bir sergi oluşturmayı başaran müzenin ku-

rucusu, ünlü bir adı taşıyordu: Adı Frank Oppenheimer. Aslında onunla «Atom bombasının babası» olan ağabeyi Robert J. Oppenheimer hakkında konuşmak için gitmiştim. Fakat konuşmamız sırasında bu konuya hemen hemen hiç değinilmedi. Bir ömür boyunca ağabeyinin gölgesinde kalan Frank geçmişten bahsetmektense kendi plânları hakkında konuşmayı tercih etti. «Oppie»nin uzaklaşması ve neredeyse burnunun büyümesine karşılık Frank, sıcaklığı, canlılığı ve basit tutumu ile beni âdeta büyüledi.

Yıllarca barış taraflısı olarak politik bakımdan şüpheli kişi ilân edilmiş, takip edilmiş ve gözaltında tutulmuştu. Bu süreyi aile çiftliğine çekilerek geçirdi. Sonunda «cadı avcılarının» nefesi tükenmeğe başlayınca tekrar fizik doçenti oldu ve sonunda bazı kuruluşların para yardımlarıyla bu «herkes için okul»u gerçekleştirdi. Liman şehrindeki bir tepede olan evinde bana: «İstiyorum ki» diyordu, «ziyaretçiler gerçek bir araştırmacıyı nelerin harekete geçirdiğini hissetsinler. Sadece bilgiye, üne ve güce değil, aynı zamanda estetik duygulara ulaşmaya çabalama, hayâlî fikir ve cesur tasavvurlardan zevk alma... Bilim, hiç bir zaman ders kitaplarında ve alışılmış derslerde olduğu gibi soğuk, duygusuz, kesin ve yetersiz olmak zorunda değildir. O da anlamaya çalıştığı tabiat gibi çocuktan büyüğe kadar herkesi etkileyebilecektir.»

Oppenheimer'in «Exploratorium»una yılda ortalama üçyüzbin ziyaretçi geliyor. Girişi herkese serbest olan atelyede birimlerin nasıl yapıldığını görüyorlar ve bu arada bozulsalar bile, bu hârika oyuncaklarla oynayabiliyorlar. «Birisi konuştuğu zaman yüzlerce lâmbası yanan «Büyülü Ağaç», renkli, ışıldayan cisimleri binlerce defa yansıtan «yansıma sistemi», enerji ve ışık üreten «bisiklet jeneratör», ziyaretçinin kendisini bir tarafında çok iri, diğer tarafında ise cüce gibi hissettiği «perspektif odası»

hep bu serginin oyuncakları arasında. Bu arada prizma ve yansıtıcılarla güneşin çok renkli resimlerini bir cam plâka üzerinde gösteren cihazı da unutmamalı. Bu sonuncunun üzerinde şöyle bir de plâka var: «Sadece Güneş açtığı zaman çalışır, lûtfen tekrar geliniz.»

Araştırma fanatizmi, içine kapanma, gizlilik ve ün şamatası olmadan bambaşka bir anlayış. Tam bir «pırlanta büyük âlim» sembolü olan genç Oppenheimer genç ve yaşlı herkese hizmet etmek, onları eğitmek ve onlara bilgi vermek için bilinçli ve topluma yönelik bir öğretmen gibi çalışıyor.

Bu herşeyden önce diplomalı ve diplomasız birçok eğiticinin yeni bir çağı haber veren görüş değiştirmelerini haber vermektedir. Esas noktada artık öğretmen değil, bilmeyi ve yapabilmeyi başarmak isteyen öğrenci bulunmaktadır. Fakat o artık bütün Dünyaya kapanarak hemen hemen hiçbir zaman, çabuk ve çok yönlü olarak değişen gerçeğin dışında ve gerisinde kalmaya mahkûm ders plânlarına yönelen okullara hapsedilmeyecektir. Okul sınıfları, kitle sorunları, bunların konuları, metodları ve târifleri ile uğraşmaya, bilinen ve bilinmeyenleri açıklamaya, söyleyebildiklerini söylemeye ve söyleyemediklerini ima etmeye başladılar. Philadelphia'da «duvarsız bir okul»un kurucusu olan John Bremer gibi öğretmenler için bütün şehir bir dershanedir. Öğrenciler hastahanelerde, büyük garajlarda, kanalizasyon tesislerinde, şantiyelerde, hava alanlarında, sığır çiftliklerinde, büyük mezbahalarda, gecekondu mahallelerinde ve villâ muhitlerinde, işçi sendikaları lokalleri ve büyük bürolarda öğreniyorlar. Hattâ işletmelerin herkese kapalı kapıları bile onlara açılıyor ve onlar Public Relations Information'larla kandırıldıklarını veya kendilerine gerçeğin söylendiğini hemen kavrıyorlar. Çünkü onlar anne ve babalarından farklı olarak gözleme-

yi, tenkidçi bir gözle sormayı, kendi düşüncelerinin sesini dinlemeyi öğreniyorlar. Reklâmcıların bütün numaralarını biliyorlar, ilân tabelâlarını, televizyon spotlarını ve sloganları analiz edip değerlendirebiliyorlar. Gücün nasıl dağılmış olduğunu da biliyorlar ve iktisat haberlerinde satırların arkasına gizlenen gerçeği de görebiliyorlar.

Eğitim hiçbir zaman iyimserlik ve ezilmeye alıştırma çalışmaları olmamalı. Ufku darlatma körleştirme ve «hayat yolu» diye adlandırılarak yer yer imtiyazlandırılan ve bir ömür boyu süren koşu, eğer Ivan Illich, George Dennison, George Richmond, Anne Long, Jonathan Kozol, Patrick Zimmermann, André Mahé, Jules Celma, Francine Dubreucq, Ernst Jouhy, Dieter Baacke, Hans Giffhorn, Diethard Kerbs Hartmut von Hentig gibi -ki bunlar bütün ülkelerin sayısız ışık tutanlarından sadece bir kaçıdır.- görüşlerinde farklı olan, fakat benzer özgürlükçü hedeflere yönelen pedagoglar sayıca veya etkinlik yönünden güçlenirlerse, âniden sona erecektir.

George Fisher ve yardımcıları tarafından Federal Almanya'da çıkarılan «Sosyal ve Toplum Bilgisi» adlı çalışma kitabında: «Bir gün kılıçtan geçirilmemeniz, kafanıza yumruğu yememeniz ve yok edilmemeniz için size yardım etmeye çalışıyoruz. Geç olmadan derinizi korumayı ve bu konuda çalışmayı, isteklerinizi anlatmayı ve haklarınızı anlayarak savunmayı öğreneceğinizi umuyoruz.»

Yeni Ümmiliğe (Okuma bilmemeğe) Karşı:

Birkaç yıl önce Batı Almanya'nın endüstri şehri Marl'da yeni «Paracelsus Hastanesi»nin açılışı alışılmamış bir törenle kutlanırken, âniden hoparlörlerden bir açılış konuşması yerine heyecanlı bir tartışmanın sözcükleri döküldü:

«Böyle birşeyi hiçbir zaman başaramayız.»

«Modern bir hastane için gerekli malzemeyi kasabamız imkânı yok temin edemez.»

«Yine de bir kere denemeliyiz.»

Bunlar kasaba temsilcilerinin birkaç yıl önce yaptıkları tartışmanın bantlarından parçalardı. Bu şüphecilerin açık kulisine karşılık bütün zorluklara rağmen bitirilen bina, hoparlörlerin arkasında bütün haşmetiyle dikiliyordu.

Bu teyp bandı dökümanını bölgesel boş yakit geçirme merkezi olan «Die Insel»de buluşan bir grup Marl hemşehrisi hazırlamışlardı. Onlar normal yüksek okul bilgilerini sair algılarla zenginleştirmek üzere sözleşmişlerdi. Mümkün olduğu kadar fazla sayıda bölgesel sorun ve olay hakkındaki bilgilerin tenkidçi bir görüş açısından incelenen bu sürekli toplanması işlemi onlara iktisat, toplum sorunları, sıkıntılar, başarısızlıklar ve hemşehrilerinin umutları hakkında, seminer ve konferanslarda edinebilecekleri bilgiden çok daha fazlasını kazandırdı

Brezilyalı pedagog Paulo Freire de, yetişkinlerin eğitiminde bilgi aktarmanın benzer bir metodunu kullandı. Bu metodlar bizzat katılmayı gerektiriyor ve arzedilen bilgiler için gerekli olan yüksek dikkati, öğrenenin ilgisini uyandırmak yolu ile sağlamaya çalışıyorlardı. Bir burjuva ailesinin 1921 yılında Recife'de doğmuş olan oğlu, ailesi, Dünya ekonomi krizinde bütün servetini kaybedince açlığın ne demek olduğunu kendi vücudunda tadarak anlamak zorunda kaldı. Birkaç yıllık bir savcılık hizmetinden sonra toprakların hakkını korumaktan tiksindiği için öğretmenlik mesleğini seçti.

Böylece Freire'de, her insanda bulunan gelişme imkânlarını hedef olan «Herkes Projesi»nin bütün Dünyaya dağılmış temsilcilerinden biri oldu. Savaş yoldaşı ve arkadaşları Illich, onun metodu hakkında şunları söylüyor:

«Brezilyalı Paulo Freire, her uyandırılan insanın birkaç hafta içinde okuma yazma öğrenebileceğini isbat etti. Çırak pedagoglarını köylere yollayarak politik anahtar kelimeleri araştırdı. Bu kelimeler köyden köye, yıldan yıla değişirler. Toprak ağasının yaklaşmayı yasak ettiği çeşme veya polisin takip ettiği bir suç olabilirler. Bir anahtar kelime geçtiği zaman hemen tahtada o kelimenin yazılı olduğu yeri işaret eder. Yazmak, yabancı gerçeği algılamak da demektir. Birkaç saat içinde yetişkinler bir düzine anahtar kelimeyi tanımışlardır ve artık bütün kelime hazinelerini bu anahtar kelimelerin heceleriyle kurabileceklerdir.»

Okumak ve yazmak, 1964 yılındanberi politik kaçak olarak sürgünde yaşamak zorunda kalan Freire için bir tamamlayıcı unsurun kazandırılmasından çok daha ötelere giderek, insancıl ve toplumsal «bilinçleşmenin» (conscientizacao) araçları olmaktadır. Bunlar öğrenenlere tarih süreci içinde oynamak zorunda oldukları toplumsal ve tarihî rolü hatırlatabilirler ve hatırlatmalıdırlar. Freire'in heceleriyle «Doğru olan davranış, tarih tarafından düzenlenmek için değil, tarihi düzenlemek için çaba göstermektir.»

Bu anlamda ele alınınca bugün Cenevre'de Dünya Kilise Birliği'nde çalışan Brezilyalının bulduğu çare, eski tip «alfabesizliğin» yerini «anlayışsızlığın yeni bir şekli»ne bıraktığı gelişmiş ülkelere de uygulanabilir. Gerçi yüksek seviyede endüstrileşmiş ülkelerin insanları okuyup yazmayı biliyorlar, fakat birçoğunda hayatlarının ve çalışmalarının bağlı olduğu karışık, iktisadî doku hakkındaki bilgi çok eksiktir. Bağımlılıkların arkasında gizli sebepleri hiçbir zaman kavrayamazlar. Ne niçin ancak bulabildikleri işte çalışmak ne de niçin sadece kendilerine sunulanları tüketmek zorunda olduklarını bilirler.

Fakat «alfabesizliğin» ekonomik ilişkilerde, bilimsel

ve teknik durumlarda «öğretmen»in alışılmış şekli ile yenilemeyeceği kendisini göstermiştir. Bütün Dünyada halk üniversiteleri kurslarına karşı hâlen çok yetersiz olan ilgi ve ekseriya işten canı çıkmış işçiyi bu tip çabalarla «ömür boyu» eğitime sokmaktaki düzensizlik, burada başka metodların kullanılması gerektiğini gösteriyor.

Öğrencileri - Freire'in kelimeleriyle - öğretmenleri tarafından doldurulan «pasif kaplar» olmaktan kurtaracak yeni bir öğrenme ve öğretme sistemi...

Yakın Gelcekten Hayâlî Biyografiler:

Freire bir öncü ve bir istisnadır. Şimdiye kadar yetişkinler için eğitim ve meslek eğitimi yolunda yapılan çalışmaların büyük bir kısmı yeni pedagojinin fikir ve tecrübelerinden faydalanmamışlardır. Onlar öğrenciyi hâlâ bağımlı «dinleyici» ve «kültür tüketicisi» olarak görüyorlar. Öğrenci çok ender olarak tenkidçi tutumlarda veya yaratıcı güçlerin harekete geçirilmesinde eğitiliyor. «Bilim hesapları açan bankerler», — Freire sıradan öğretmenleri böyle tanımlıyor — sonradan faizleri ve faizlerinin faizleri ile geri alacakları bilgileri «alt düzeyde gelişmişlere» âdeta bir sermaye gibi yatırıyorlar.

Fakat bu böyle kalmamalıdır ve kalamaz. Çünkü hemen hemen her yerde yetişkinlerin eğitilmesi, kamu yığınlarının ilgisini çeken ana nokta olmuştur. Uluslararası kuruluşlar «UNESCO, Avrupa Birliği, OECD» ömür boyu, eğitimi önümüzdeki onyılların en başta gelen görevlerinden olarak açıklamışlardır. Eğitim ve yaşam sürecinin bu güne kadar devam eden kesin ayırımı ortadan kaldırılmalıdır. Harvard Üniversitesinden Jerome Bruner'in, geleceğin en önemli gelişmelerinden biri olarak gösterdiği «yaşamın sürekliliği», her insanın yaşama plânlarının tek tek değişmesinde anlamını bulacaktır .

Meselâ Batı Dünyasında daha şimdiden çok geliştirilmiş pratiğe uygulandığı zaman, beş yaşındaki biri, altmış yaşına kadar ortalama onyedi eğitim yılı ve otuzyedi çalışma yılı geçirecektir. Yirmi yaşlarında hayata atılacak ve bundan sonra ortalama her beş yılda altı aylık bir eğitim süresini — işyerinde ücreti ödenmek şartı ile — geçirecektir.

1985 yılından itibaren OECD ülkelerinde Dieter Martens'in Nürnberg'de yayınladığı tipik bir eğitim biyografisi olan «çalışma için birleşme» adlı incelemesi uygulanabilecek ve her seferinde yarım yıllık eğitim aralıklarıyla şöyle görünecektir:

20 yaş ..... Hayata atılma,

25 yaş ..... Meselâ meslekî bilgilerin geliştirilmesine hizmet edebilecek olan ilk eğitim aralığı,

29 yaş ..... İkinci yarım yıllık eğitim aralığı. Bu sefer meslekî bilgilerden çok, kişiliğin geliştirilmesine yarayan anahtar özellikler kazandırılacaktır. Meselâ yeteneklerin, ömür boyu öğrenmeye, bilgilerin kazanılması ve geliştirilmesine, anlamaya ve sosyal rollerin değişmesine, pratikten ayrılmasına teori ve pratiğin bağdaştırılmasına, yaratıcılığa, teknik anlayışa, çeşitli sınıf ve tabakaların menfaatlerinin tahliline, plânlama yeteneğine, fikir ileri sürmeye ve dinleme yeteneğinin geliştirilmesine, zaman ve malzemenin ayrılmasına, hedefler seçilmesine ve beraber çalışmaya zorlanması gibi. Bu aralıkta diğerlerinin yanısıra konsantre olmaya, kesinliğe, çatışmaların mantıkla geçiştirilmesine, sorumluluğa katılmaya ve randıman hevesine giden yollar da gösterilmelidir.

33 yaş ..... Üçüncü eğitim aralığı. Burada öğrenenlere kendi okul çağlarında öğretilmemiş olan, fakat yeni neslin öğretim plânlarına giren yeni eğitim elemanları ta-

nıtılmaktadır. Böylece daha yaşlıların arkadan gelen nesil tarafından geçilmesi önlenmiş olacaktır.

37 yaş ..... Dördüncü eğitim aralığı. Burada meslekî, yani mesleğin derinliklerine inen bilgiler ön plâna alınabilirler.

41 yaş ..... Beşinci eğitim aralığı. Burada ise kişisel iş hayatıyla sımsıkı bağlı olmayan, daha geniş bir açıdan seçilmiş dallar ön plana geçebilirler.

45 yaş ..... Altıncı eğitim aralığı. Ana hedef: «Meslekî statünün» güven altına alınması.

Martens bu örnek biyografiyi sadece bir tartışma örneği olarak görmek istiyor. Onun görüşüne göre, tamamen değişik ritmler de seçilebilir. Meselâ şöyle: «22 yaşından 30 yaşına kadar yılda dört haftalık bir eğitim düşünülebilir. 28 ve 32 yaşları arasında bütün bir yıl eğitime ayrılabilir. 33 yaşından 39 yaşına kadar her yıl sekiz haftalık eğitim araları düzenlenir ve 40 yaş ile 50 yaş arasında bir kere bir yarım yıl eğitim amaçlarına ayrılır.»

Bu modelin lehinde ve aleyhinde çok şey söylenebilir. Bir taraftan, hedef seçiminde meslekî çalışmalara verilen önem çok fazla, toplumsal görevler ve üretim faaliyetleri için paha biçilmez değerdeki yeteneklerin geliştirilmesine verilen önem ise yetersiz bulunurken, diğer taraftan iktisadî güçler de yüksek masrafları ve iş saatlerindeki kaybı eleştiriyorlar. 1970'de Fransa'da yürürlüğe konan «Devamlı Genel Eğitim» ve Federal Almanya'da sendikalarca istenen «Eğitim Tatili» üzerinde kopan tartışmalar, ilerde şimdiye kadar olduğundan daha değişik hedeflere yönelecek olan sosyal savaşların karşılaşacağı direnmeler hakkında bir ön görüş sağlıyorlar .

«Yaşam Boyu Eğitim» her yerde ve genel olarak ana

toplumsal görev olarak görülmesi, geleceğe ait umutları güçlendiriyor. Bununla kamu yaşamında devâsâ öneme sahip yepyeni bir alan meydana geliyor. Çünkü eğer benim, insanın içinde saklı olan yeteneklerin araştırılması ve keşfedilmesinin yakın gelecek için son iki yüz yılda tabiat güçlerinin serbest bırakılması ve bunlardan faydalanılması kadar önem kazanacağı iddiam doğru ise, o zaman yetişkinlerin eğitilmesi bu çabaların en kalıcı bir şekilde gerçekleştirildiği toplumsal sahada gerçekleştirilecektir.

Burada resmî kuruluşların tüzüklerle bağlanmış ve bu yüzden sağır bir tekel ele geçireceği farzedilebilir, fakat bu, çağın insanına çok az güvenmek olacaktır. O şüphesiz yaşam boyu eğitimin sayısız şekildlerini geliştirecektir. Ve gelecekte her yetişkinin, bu iş için ayrılmış zamanlarda eğitim hakkını kendisine doğru görünen alanda kullanmasını sağlayan fikirler gerçekleştiği zaman, yenilikçi, anlaşmalarla bağlı olmayan, deneyci bir sürü yetişkin okulları, eğitim merkezleri, serbest seminerler, yazları, gezici gruplar ve araştırma toplantıları ortaya çıkacaktır.

Artık sadece Illich ve öğrencilerinin fikirleri olmaktan çıkan böylesine serbest atılımlı düzenlemeler kuruluşlarca yürütülürse, resmî kuruluşların yanısıra yeni şekli inceleyen ve geliştirecek olan yetişkin grupları da meydana gelecektir. Yaşam alanında sayısı gittikçe artan bir kitle içinde mümkün olduğu kadar insanın kontrolü yerine ona güvenmek, görüş ve düşünce ortaya atma yeteneklerinin artması, yönetime katılma ve kendini yönetme, düzenlenmiş çağ mantığının yeni hedeflere yönelmiş ifade biçimleridir. Bundan uzak kalmayı totaliter ve merkezden yönetilen devletler bile başaramayacaklardır. Onlar bu gelişen «insanî devrim»in devamına, — aynı daha önceki nesillerin köleliğin kaldırılması arzusuna dayanamadıkları gibi — karşı koyamayacaklardır.

«Eğitim Tekniğinin» Geliştirilmesi

Bütün politik sistemlerde vatandaşların toplu eğitiminin gerekli bir görev olarak görüldüğü gerçeği, hem mukayese kabul etmez büyüklükte malzemeyi beraberinde getirmekte, hem de kontrolların sıkılaştırılması yolundaki çabaları arttırmaktadır.

Bu tip bir yönetimin şartları özellikle teknik ders araçlarının kullanılmasıyla kolayca ve muhtemelen çok kısa sürede sağlanabilir. Bu araçlara kopya makinesi, Video - Recorder, daktilo, projeksiyon makinesi gibi araçları katamayız. Bunlar zaten kurşun veya dolmakalem gibi öğretmen ve öğrencinin elinin altında bulunmalıdır. Fakat pahalı filmler, dia serileri, bilgisayar öğrenme programları, Video kasetleri ile kurslar ve televizyon yayınları için durum başkadır. Burada öğrenme araçlarının üretimi ekseriya eğitim yerlerinden uzak olan ve onlar tarafından etkilenmesi çok zor ve hattâ imkânsız olan merkezlerde yürütülmektedir. Okullardaki, üniversitelerdeki, yetişkin ve meslek kurslarındaki teknik tesislerin çoğalmasıyla önemi artacak olan özel veya kamusal bir «eğitim endüstrisi», daha bugünden pedagojinin «el işi» çağını sona erdirecektir.

Okul kitaplarının zaten uzun bir süredenberi belirli bir merkezce düzenlendiği ve eğitim plânlarının tek tek okullara dağıtılmadan önce başka yerlerde karara bağlanacağı görüşü bu endişeleri dağıtmıyor. Çünkü yeni teknik araçların telkin gücü fazla olduğu gibi, masrafları da, eğitim sektöründeki iktisadî yoğunlaşmayı kaçınılmaz bir biçimde güçlenmeye mecbur bırakacak kadar yüksektirler. Eğitim tekniğinin birçok temsilcisinin tasavvurlarına göre, her şeyden önce bu yolla eğitim personeli tasarrufuna gitmek zorunludur. Evet, hattâ böyle mekanik araç-

lara bağlanmak kesin bir zorunluktur, çünkü daha şimdiden ve özellikle yakın gelecekte devamlı artan talepler öğretmen arzını çok aşacaktır. Bu konuda bir karşılaştırma olarak ekseriya, otomatik santralların vaktinde kurulmamış olması halinde telefon trafiğinin hizmet personelindeki yetersizlik yüzünden bugün çoktan iflâs etmiş olacağı gerçeği gösterilir. Bugün bağlantılar hâlâ «Santral Kız» vasıtasıyla kurulmakta olsaydı, ABD'nin yetişkin kadın nüfusu bu ülkede yapılan konuşmaların bağlantılarını yapmaya artık yetmeyecekti.

Derslere katılacak yeni araçlar alanında da bir «Technology Assesment» gerekli görünüyor. Belki de imkânlar nisbetinde öğretim mekanizmasının gerekli serbestleştirme ve öğretim yasakları ile politik bakımdan yönetilen bir rasyonelleştirilmesi, yeni güç topluluklarına karşıt bir tepki yaratacaktır.

Yeni teknik araçlar sayesinde gelecekteki eğitim programcılarının eline nasıl bir güç geçeceği şimdiden çok gelişmiş olan ve daha yetmiş yılları sona ermeden gerçekleştirilmesi gereken «Education Satellite Project» adlı Amerikan plânlarından anlaşılmaktadır. ATS - 6 «Applications Technology Satellite Number 6», ortalama yarım milyon kilometrekarelik bir alanı kaplayan ve sekizbuçuk milyon kişiyi barındıran sekiz Amerikan eyaleti için — Arizona, Colorado, Idaho, Montana, Nevada, New Mexico, Utah ve Wyoming — ortak bir okul neşriyatı yayınlayacak. Bu bölge için önceden plânlanmış sayısız okulun inşâsı ve yeni öğretmenlerin tâyini de buna göre kısıtlanacak. Yayınlanacak derslerin sadece beşte biri okullarca seçilecek, gerisi «eğitim konservesi» halinde gelecek. Başka bir özellik olarak bu yeni yayın sisteminin bir «Two Way Capacity» çift yönlü kapasiteye sahip olacağı belirtiliyor. Bu yolla hattâ «çocukların

malzemeyle karşılaştıkları zamanki yüz ifadeleri» bile incelenebilecek.

Bu tip eğitim uyduları özellikle Üçüncü Dünyanın mânevî ve kültürel geleceği üzerinde etkili olabilirler, çünkü yeni okullar yapılması ve öğretmenler yetiştirilmesine nazaran çok daha ucuz bir teknik alternatif olarak görünüyorlar. Acaba bu ülkeler kendi vatandaşları için televizyon programları geliştirecekler mi? Yahut da Batılı ve Doğulu endüstri devletlerinin merkezlerinde üretilen ve onların gökyüzüne de daha yeni asılan «yıldızlar», onlara daha önce elçilik mesajları mı gönderecekler? Günümüzde Profesör Schüller'in (ABD) gösterdiği gibi, Amerikan Thriller'leri gelişmiş ülkelerin eğlence programlarının çoğuna hükmetmektedirler. Aynı şey eğitim sektöründe niçin tekrar edilemesin?

Yeni teknik araçlar çok yönlü programlanır ve öğretmenlerle öğrenciler tarafından direkt olarak kontrol edilirlerse, o zaman özellikle yetişkin ve meslek eğitimi sahalarında, yazılanlardan çok daha derinlere inen, daha süratli bir etki yaratabilirler. Çünkü,

★ Bizzat hazırlanan filmler görüşü keskinleştirmekte ve proje özellikleri dolayısıyla takım ruhunu güçlendirmektedirler.

★ Çizgi oyunları ile hazırlanmış filmler matematik, fizik, kimya ile ilgili kesin işlemleri kuru kelimelerden çok daha iyi açıklayabilirler.

★ Menlo Park'ta Bob Albrecht'in herkese açık «Peoples Computer Center»inde ve Profesör S. Papert'in Cambridge'de dört ilâ altı yaş arasındaki çocuklar üzerinde denedikleri bilgisayarların başına buyruk, oyuncu bir karakterde programlanması ve yönetilebilen «kaplumbağalar», bu çocukların mantık yeteneklerini geliştiriyor.

★ Texas Üniversitesinin «Ticcit» sistemi ve Illinois Üniversitesinin PLATO programı gibi birçok imkân sağlayan programlarla eğitim, sadece kişisel bir öğrenme temposuna izin vermekle kalmıyor, tenkidçi araştırma imkânı da veriyor.

★ Yazı ve teksir makineleriyle öğretmen ve öğrenciler âdeta küçük yayıncılar haline gelebilirler.

Yetişkinlerin eğitiminin enine yayılmasında «televizyon okulları» ve «televizyon üniversiteleri»nin kurulmasına özellikle büyük ümitler bağlanmıştır. Bu konuda en güzel örnek, İngiltere'deki «Open University» açık üniversitedir. Burada «devamlı bir eğitim yaratmak için harcanan çabaların» çocuk hastalıkları daha bugünden görülmektedir.

«Açık Üniversite» Yeteri Kadar Açık Değil

«Şüphesiz bu raporu okumaya veya buna uygun davranmaya ihtiyacınız yoktur. Bu yüzden onu sınavların ve kararların temeli yapmak pratik olmayacaktır. O daha çok kursun çevresinde bir destek olarak tavsiye edilebilir, fakat bağımsız olarak da kullanılabilir. Eğer onunla birşeyler yapmayı denerseniz, hiç bir şekilde kişisel çıkarlar beklemeyiniz. Bunu sadece giriştiğiniz şey için yapın. Bu, zevk ve aydınlanma sağlaydcaktır. Bırakırsanız; Tenkide gerek yok. Sınavlar mevcut oldukça onların sonuçları sizin bu konu ile uğraşmanıza değil, aksine kendi şüphe ve tasavvurlarınızı ifade edebilme yeteneklerinize bağlı olacaktır.»

İngiliz «Open University»sinden Profesör J. Christopher Jones öğrencilerini «Design» (fikir ortaya atma bilimi) derslerine bir ders kitabı için alışılmamış olan yukarıdaki konuşmayı yaparak başlatmıştı. O, radyo yayınla-

rı, televizyon filmleri, geniş çapta öğretici mektuplar ve yaz okulları ile onbinlerce Britanyalının yüksek tahsiline yardımcı olan İngiltere'nin en yeni, en büyük üniversitesinin şüphesiz en olağanüstü öğretmenlerinden biriydi. Çünkü o bilinen ve nesilden nesile geçen bilimi, insan yeteneklerinin sadece bir bölümü olarak görüyor ve ilhama, duygulara, dokunma ve biçim duyularına çok daha geniş yer ayırıyor.

Jones'i tanıdığım olay tam onun karakterini aksettiriyordu. Glasgow'da toplanan «Technological Forecasting «Teknolojik Geleceğe Bakış» konulu bir kongrede mekanik bir belâgatle konuşarak karışık ve hassas bir saat dişlisini andıran tezini anlatan ünlü bir Kaliforniyalı uzmanın konuşmasından sonra ortaya orta boylu, kızıl saçlı bir adam çıktı ve bastırmaya çalıştığı bir heyecanla titreyen sesi ile sordu:

«Daha önce (Mein Kampf'ı okumuş muydunuz Sir?)» Soruyu soranın belli olan öfkesinden dolayı cevap çekingen bir ifade ile geldi: «Sanırım, hayır». Bunun üzerine kızıl saçlı parladı: «Fakat teziniz korkunç benzerlikler taşıyor. İnsanların totaliter bir şekilde ezilmesi...»

Kültür açısından J.C.J. işte böyleydi. Araştırma ve öğretiyi sadece sebeplerin sonuç ve uzatıları değil, yenilik ve değişme yolunda ihtiraslı bir çaba olarak gören tam bir âlim. O da -binyılın insanlarının bütün prototipleri gibi- sonunda akademi öğretmeni olmadan pek çok iş demekti. Zaten bu yüzden öğrencilerini bu kadar heyecanlandırabilen ve cezbeden iyi bir «teacher» olabiliyordu. Chris Jones'in eski tip üniversiteyi terketmesine ve Manchester teknik yüksek okulundaki başarılı yıllarından sonra «Open University» deneyine yönelmesine şaşılmamalı. Çünkü burada laboratuvar yönetiminin inisiyatifinde yetişkinlerin eğitimi konusunda yepyeni bir deneye girişi-

lecekt. Bu durum Jones gibi alışılmış üniversite işletmesinden çoktan tiksinmiş yüzlerce yenilik hayranı akademi öğretmenini buraya çekti.

Yine de İngiliz halkının bu deneyle ilgilenme yüzdesi beklenenden küçük oldu. Televizyon sahibi olan otuz milyon İngilizden her biri, üç yıllık bir yüksek öğretim sonucu, formül bakımından diğer İngiliz üniversiteleri ile eşdeğerde olan bir diploma kazanma şansına sahip olduğu halde, başlangıçta sadece ortalama yüz otuz bin İngiliz kabul edilmek üzere başvurdu. Gerçi bu da önemli bir sayıydı, fakat katılma imkânı olanların yüzdesi ile karşılaştırılınca çok az görünüyordu. Müracaatçıların 25.000'i kabul edildi ve bunların da yarıdan fazlası «kalıcı» oldu. Bunlar eğitim ekonomistine kendilerini kabul ettiren sayılardır. Bu şekilde devletin, «Open University»de tahsilini bitiren bir kişiye yaptığından çok daha az masraf edeceği de hesaplanabilir. Fakat eğitim psikologları, eğiticiler ve pedagoglar memnun değildirler. Onlar bir keresinde Amerikalı gelecek araştırmacısı ve haberleşme âlimi John McHale'in belirttiği gibi «eski şarabın yeni şişelere doldurulmak istendiği» görüşünü savunuyorlar. Yeni teknik faziletsizliklerini sık sık tekrarlanan ve imkân nispetinde daha bürokatik metodlarla ebedileştiren geniş çapta modası geçmiş bir sisteme doğru gidiyor.

Bu tenkid haklı olmaktan da fazla görünüyor. Aslında ilk televizyon üniversitesinde dersler ekranda iki yönlü bir rol oynuyordu. Esas ağırlık, Londra yakınlarındaki merkezden gönderilen ve hazırlanmaları en az haftada 20 saat çalışma gerektiren «ders paketleri»nde oluyor. Ayrıca ekseriya pedagojik bakımdan yetersiz asistanlar tarafından yönetilen düzenli akşam sınıflarına da devam edilebilinir. Sınav çalışmaları yürütülürken soru kâğıtları da doldurulmalıdır. En ilginç olan şey ise henüz yılda bir de-

fa uygulanabilen ve akademi adaylarının meslek dertlerinden uzakta birbirleriyle tartışabildikleri 14 günlük yaz kurslarıdır.

«Open University»nin genç üyelerinden biri olan Chris L. Crickmay, her eve erişebilen elektronik ders araçlarını özel ve yeni imkânlarından şimdiye kadar olduğundan daha fazla faydalanılmasını istemişti. O tamamen aydınlatıcı bir gözlemle bu günün insanının içinde, farkında olmadan büyük bir makinenin dişlisi haline getirildiğini savunmuştu. Şimdi ise gerçekten açık br üniversite sayesinde artık uzmanlaşma yönünde zorlanmayacak, bunun yerine toplu ilişkiler hakkında görüş sahibi olacaktır. Belli toplumsal rollere bağımlı olanların kendi kararları sonucu doğru buldukları biçimde değil, tüzüklere göre hareket etme zorunda oldukları düzen, bu merkezden yönetilen eğitim sistemi ile ortadan kaldırılmıyor, aksine daha da güçlendiriliyor.

Onun azat edilmiş bir eğitimi öngören «Open University» programı kısa cümleler ve tek kelimelerle şöyle tanımlanabilir: «Basılmış metinler değil, elektronik araçlar ağırlıkta olacak. Kurslar dar satırlar arasında tespit edilemezler. Plânlama azalacak, yönetim dağıtılacak. Komisyonlar olmayacak. Öğretim plânları tespit edilecek. Katılanların tepkileri hakkında ön tahminler yürütülmeyecek, (çünkü o zaman davranışları tahminlere uydurmak için elden gelen her şey yapılıyor.) Özel konuları işleyen kurslar yerine değişik bilgileri ilişkileriyle işleyen kurslar. Beraber çalışan herkes arasında çok sayıda özel bağlar kurulması. Sınav yok. Bölgesel ve yuvarlak sorunlar tercih edilecek. Bütün katılanların tepkileri yönünde bir çalışma. Otoriter görünmek yerine güven sağlama.

«Open University»nin yakın bir gelecekte böyle bir gelişmeye sahne olacağı söylenemez. O herşeyden önce

büyük kariyer yarışında bir yükselme şansı olarak kullanılıyor. Kuruluşta esas konu olan ümit gerçekleşemedi. İşçiler şimdiye kadar bu herkese sınav veya başka giriş şartları aramadan katılma imkânı tanıyan yeni yüksek okula pek az ilgi gösterdiler. İlk yıllarda elde olan eğitim yerlerinin üçte birinin eğitim yönünden zarara uğramış tabakalara ayrılmış olmasına rağmen halkının sadece yüzde altısı bu şansı ciddiye aldı. Kayıt olanlarn hemen hemen yüzde kırkı, bilgilerini daha da geliştirmek isteyen öğretmenlerdi.

Yeni çabanın yolunu şaşırmasının sebepleri inceden inceye araştırıldı. Bunun sonucu olarak ortaya çıkan gerçek -henüz delillerle tespit edilmiş olmasa da- bu araştırmalar yapılmadan da tahmin edilebilirdi: Kurslar fazla akademik düşünülmüştü. Bunlar yetiştirilmeleri istenen disiplinli öğrenim için yetersiz kalan katılanlar için anlaşılmaz veya zor anlaşılır nitelikteydiler. Ayrıca hedef alınan grubun günlük sinir ve vücut yıpranması da yeterince göz önüne alınamadı. Sert bir çalışma gününden sonra popüler televizyon Showları sinirleri yatıştırma bakımından çok daha çekici oluyorlardı. Son olarak bir çok işçiler asistanların akşam kursları ve yaz okulları için hiç vakit bulamıyorlardı. Aslında düşük olan tahsil masrafları ve başka yan giderler de özellikle genç işçi ve çıraklar için halâ fazla yüksektiler.

Böylece açık üniversitenin hiç yeteri kadar açık olmadığı ortaya çıktı. O modern eğitimin bilgilerini, modern üretimin şartlarını, boş zaman, tatil ve para azlığı gibi sorunları bilmezlikten geldi. «Yaşam boyu eğitim» -Ki bu pedagojik büyük deneyin bir dersidir- ancak biçimi ve büyük çoğunluğun yaşama şartları temelden değiştiği zaman yanlış ümitler uyandıran bir slogandan daha fazla şey ifade edebilecektir.

Diploma Değerini Kaybediyor mu?

Herşeye ağmen o zamana kadar kuruluş ve sistemlerin derinden değişmesine ulaşılmasa bile, binyıla geçiş dönemine kadar kesin değişiklikler beklenmelidir. Niçin?

★ Yeni imkânlar her zaman yeni zorlamaları ve çözümleri beraberinde getirirler. Meselâ «otomobil'in keşfi», yeni ulaşım aracına uymaya zorlanan çevrenin ve yaşama biçiminin kesin değişmelerine sebep olmuştur. Aynı şekilde bu gün bir çok şartı eksik olan yenilik «Hayat Boyu Eğitim» de, gerektiği zaman hazırlanmış dış şartları, ortaya atılan bu yeni imkânın mentaatine kullanabilen politik savaşlar yoluyla âniden istek ve zorlamalar doğurabilir.

★ Çalışma işlemlerinin bir bölümünde, hepsinden önce fizik güç ve zekâya ihtiyaç gösterenlerin de gittikçe artan rasyonelleştirme, gelecek onyıllar içinde yalnız daha fazla bilgi sahibi olan, daha iyi düşünebilen ve daha yaratıcı insanlara iş şansı tanımaktadır. Üretim gittikçe artan yükselişi karşısında iş saatlerinin beklenen kısaltılması da eğitim görevleri için daha fazla saati serbest bırakacaktır. Bu gelişme, daha serbest, daha az zaman tasarruf eden eğitim çabalarına karşı çıkıyor.

★ İnsanların nasıl öğrendiği veya öğrenmelerinin nasıl önüne geçildiği, yaratıcı güçlerinin daha okul çağından önce nasıl serbest bırakılabileceği, her kişinin aktifleştirilmesi ve rutin işlerden kurtarılması imkânları, şimdiye kadar bu potansiyelin kitle halinde gelişmesi hiç istenmediği için daha yeni araştırılıyor. Eskiden zorluk çıkarmaması istenen itaatkâr ve fikirden yoksun bir «halk» makbuldü. Şimdi ise psikoloji, pedagoji, tutum araştırması ve başka insanî bilimler alanlarında şimdiye kadar süregelen engellerin yıkılması ümidini doğuran yoğun de-

neylere başlanmıştır. Aslında yaşam boyu bir yaratıcılık için gerekli şartları tanımaya çalışıyoruz ve bu sayede bunu başarmaya götüren bir zorlama doğuyor. Çocuk mağazaları, macera oyunu alanları, serbest okullar, açık üniversiteler bunun için ilk dayanak noktalarıdır. Buralara devam edenler gittikçe artan bir enerjiyle içinde kişisel yeteneklerini yalanlamak zorunda kalmayacakları yeni bir çalışma dünyası isteyeceklerdir.

Yetersizliğine rağmen «Open University» büyük çapta bir değişmeye götürebilecek ilk atılımdı. Aslında bu girişim etkisini göstermeye başlamıştı. İngiliz sendikaları, yeni enstitüyü kullananların «zaman darlığından hareket ederek» Alman - İtalyan sendikaları örneğini izlediler yıllık bir eğitim tatili istediler. Hatta Belçikalı işçiler haftada bir günün eğitim tatili ilân edilmesinde ısrar ettiler. Benzer istekler gittikçe güçlenerek uluslararası makamlarca halk temsilciliklerine iletiliyor. Hele Avrupa konseyinin yetişkinlerin eğitimi sorunlarında danışmanı olan profesör Henri Janne'in, «Batı toplumunun eğitim gelenekleri açısından bakılınca devrimci görünen» gelecek tasavvurları ortaya atması cesaret vericidir.

★ Eğitimin ritmi ve süresi bundan sonra bağlayıcı hükümlere göre yürümeyecektir.

★ Eğitim basamağı artık öğrencinin yaşına göre düzenlenmiyecektir. Okul sınıfları yaşa ve geniş çapta zorlu bir ders planına bağlı kalmakta devam ederlerse bir kenara atılacaklardır. Tek öğrenci grupları artık yaşa göre düzenlenmeyecek, her eğitim dönemindeki dersler oranında değişeceklerdir.

★ Diploma sabit değerini kaybedecektir.

★ Öğretmenler artık birşeyler anlatan roportörler değil, dersi canlandıran danışmanlar olacaklardır.

★ Öğrenci öğretmenin yardımıyla tahsilini kendisi bi-

tirecek. Bunu sağlamak için sayıları gittikçe artan optik, akustik ve bilimsel araçlar kullanılacak.

★ Tahsil artık «okul» diye adlandırılan bir sahada tamamlanmayacak. Çok daha fazla düzenleme, döküman ve bilgi merkezlerinde, kitle çalışmalarıyla, pedagojik kişisel çabalar ve grup çalışmalarıyla yürütülecektir.

★ Yetişkinlerin eğitiminde öğretim malzemesi ve metodlar artık yukarıdan zorlanarak tespit edilmeyecek. Çok daha demokratik bir şekilde devamlı tahliller ve eğitim ihtiyaçları sonucu tespit edilecektir.

Eşitlerin Fabrikası:

Gittikçe genişleyen bir çevrede şimdiye kadar gizli kalmış, atıl duran veya zedelenmiş yeteneklerin zorlanmasına başlanması, aslında kendini devamlı yenileyen bir hazinenin keşfedilmesi gibi sevinç patlamalarıyla selâmlanmalıydı. Fakat şimdilik şüphe ve korkunun sesleri ağır basıyor. Şüpheciler, insanın imkânlarının büyütülmesi tehlikesine karşı uyarıyorlar, onların görüşüne göre yeteneklerin dağılımı bir kere veraset yoluyla bellidir ve bu yüzden eşit olamaz. Bunlardan ne yeni eğitim metodları, ne de sosyal değişmeler bir değişiklik yaratabilirler. Korkanlar ise şöyle soruyorlar: «Peki bu kadar fazla tahsilli ve yaratıcı insanı ne yapacağız?» sıkıcı ve pis işleri kim yapacak?»

Bu soruya ciddî bir cevabı orta boy bir İsviçre işletmesinde buldum. Bu fabrikayı buzdolapları için plânlayan mimar Felix Schwarz bana, her iki fabrika sahibinin de «çok alışılmadık tipler» olduklarını söyledi. Ondan fabrikayı, işçilerin istedikleri zaman ham maddenin girişinden mamullerin çıkışına kadar bütün üretim işlemini izleyebilecekleri bir biçimde çizmesini istemişlerdi. Çün-

kü bu sayede kendi yarattıkları eser hakkında kesin bir fikir sahibi olacaklardı.

Bir ziyaret sırasında bunun, yöneticilerin denediği tek reform olmadığı ortaya çıktı. En ustasından en acemisine kadar burada çalışan bütün işçiler, benzer İsviçre işletmelerindeki kalifiye işçilerin aldıkları en yüksek ücretin yüzde on üstünde olan aynı ücreti alıyorlardı. Kâr hırsına yönelmeyen bir maliyet hesabı, defter tutmadaki tasarruflar ve işçi kadrosundaki değişmelerin azalması bunu mümkün kılmıştı.

Başka işletmeler, işçilerini tutmakta zorluk çekerken burada işçilerin firmaya uzun yıllar süren gönüllü anlaşmalarla bağlanmak istediği görülüyordu. Bunun sebepleri sadece ücrette değil, çağımızda pek az işletmede pratiğe uygulanan söz hakkı ve faaliyetin değiştirilmesinde de aranmalıdır. Nitekim fabrikanın pratikleri arasında işçileri belirli konulara bağlamayan kâh daha «yüksek», kâh daha «alçak» işlerde kullanan bir çalışma düzeni de vardı. Başlangıçta bu reformu yerleştirmek hiç de kolay olmamıştı. Acemiler «ustaların» işini görmeye cesaret edemiyorken, kalifiye işçiler de kendilerini «ayak işlerini görmek için «fazla iyi» buluyorlardı. Fakat zamanla bu sık iş değiştirmenin ,aslında sayısal olarak hesaplanamayan, fakat iş yerinin havasında hissedilebilir hale gelen manevî tatmin ve duygu kazançları sağladığı görüldü. Devamlı değişerek zekâ, maharet ve beden gücü isteyen işler yapılıyordu. Hattâ sıkıcı ve çekilmez görünen işlerin bile belli bir süre için yapılınca daha az sıkıcı olduğu ortaya çıktı.

«IG Metall»in uluslararası kongresinde Johan Galtung işletme pozisyonlarının bu tip bir değiştirilmesini aşağıdaki şekilde anlattı:

«Anlatmak istediğim, müdürün yürüyen banda, işçi-

nin müdüriyet bürosuna geçeceği dikine bir devirdir Herkes fabrikadaki bütün pozisyonlar hakkında aşağı yukarı aynı tecrübeye ulaşıncaya kadar haftada bir, iki, üç gün. O zaman sonradan ikinci bir safhaya geçebilecek olan hızlı yeniliklerin ortaya çıkması beklenebilir. Fabrikada her işçinin aynı ücreti alması sonucunu doğuran bir gelişme... İşçilerin normal iş yükümlülüklerinin yanısıra müşterilerle direkt temas kurmaları ve onların mamuller üstündeki görüşlerini bizzat incelemeleri niçin bu kadar acaip görünüyor? Büro personelinin üretime direkt olarak katılabileceği niçin böylesine kavranamaz oluyor? Ve bir adım daha ileriye gidilerek, müşteriler üretim faaliyetinde yer almaya davet edilemezler mi?»

Bir çok sendikacı bu alışılmamış fikirleri başlarını sallayarak karşıladı. Fakat benim görüşüme göre «sosyolojinin Peer Gynt»ü olan Galtung, insan yeteneklerinin başlayan özgürleşmesini hesaba kattığı için tamamen realist düşünüyor. Bu işlemin hızlandırılması için sendikalara «çalışmanın yenileştirilmesi üzerinde deneyler yapmak için» bir kaç fabrikayı devralmalarını teklif etti. Hatta kritik geçiş dönemindeki üretimi paraca desteklemeliydiler. Birkaç fabrikada başlayacak bu tür bir gelişme sonradan katalizatör olarak diğerlerine de etki edebilecekti.

«Herkes Projesi» yayılıp yoğunlaştıkça, iş dünyasında monotonluk ve rutin çalışmaya yer vermeyen bir çağ şekillenmeye başlıyor. O zaman herkes yalnız öğrenci değil, aksine bilgileri oranında öğretmen de olabilecek. Böylece en değişik alanlarda çalışan insanların arasında bir bilim alış verişi meydana gelecek. Meselâ bir çiftçinin matematikçi olan öğrencisi ondan hayvan yetiştirme ve sebzecilik bilgilerini öğrenirken, kendi açısından da defter tutmanın veya araziyi ölçmenin metodlarını öğretebilir.

Milyonlarca «herkes» in aktif ve devamlı bir eğitim ile özgürleştirilmiş tenkid, hayâlgücü ve bağımsızlık güçleri günlük dünyayı temelinden değiştirecektir. Bunun sonucu olarak ortaya çıkacak olan toplumda: «İşim ilginç mi?» veya «Mesleğim tatmin edici mi?» yahut da «günlük çalışmam mantıklı mı?» gibi sorular, günümüzde (bu günkü şartların bir sonucu olarak) «Ne kadar kazanıyorum?» veya «Ne kadar etkiliyim?» yahut da «Ne ölçüde güç ve geçerliliğim var?» gibi alışılmış endişelerin yerini alacaklardır.

Fakat istek ve tasavvurlar gerçek demek değildirler. Bu gerçeğe ancak sonunda bin yılın insanlarının içinde yeşeren, deneyebilecekleri ve geliştirebilecekleri daha yeni canlı demokratik inisiyatifler ve öğretimin yardımı il yürütülecek olan politik savaşlar sonunda ulaşabilecektir.

IV.
Daha Fazla Demokrasi

Politik Kuruluş Yılları:

Bu satırları yazdığım çağda demokrasinin mutluluk getirici olabileceği henüz ölçülmemiş ve imkân harici görülüyor. Çünkü bizler, politik haklarımızın kullanılmasını, okul ödevlerinde olduğu gibi önünde boyun eğmeyi daha akıllıca bulduğumuz sıkıcı fakat resmî bir yük olarak görmeyi öğrendik.

Aslında artık bu karşılaştırma tam doğru değildir, çünkü yeni pedagoji, içlerindeki öğrenme ve deneme zevkini kamçılayarak sayısız gencin okullara hayranlık duymasını sağladı. Benzer bir biçimde daha bu günden ilk başlangıçları görünen, kamusal konularda söz ve oy hakkını ilginç, hattâ eğlenceli bir meşgale haline sokan «yeni bir politika» da yaratılabilirdi. Alman televizyonunun «kehanet» adlı politika deneyini izleyen bir gözlemcinin «benim için bir futbol maçı kadar heyecan vericiydi.» sözleri bu görüşü desteklemektedir Bu tip bir gelişmenin hedefi, kişi ve toplum arasında on yıllardan beri artan yabancılaşmayı ortadan kaldırmak olmalıdır. Eğer,

— Vatandaşlar ve politika kuruluşları arasında, nüfus artışı ve kararların merkezleştirilmesi yüzünden meydana gelen uçurum doldurulabilirse,

— Politikanın karışıklığı ve anlaşmazlığı açık bilgilerin yayınlanması ile düzeltilebilirse,

— Kişisel tasavvurlar ve etkilenenlerin görüşleri zamanında duyulabilir ve belirli bir biçimde etkili olabilirlerse ,belki o zaman bu hedefe ulaşılabilir.

Demokrasinin bu tip bir yenileştirilmesi, uzağı yakına getiren ve tartışmaların birbirine çok uzak düşmüş taraflarını birleştirebilen elektronik haberleşme araçlarının üstün teknikleri sayesinde desteklenebilir. Bilgilerin süratle yayılması genel bir düzeye dağılımı ve -belki de en önemlisi- en önemli hususların ayıklanabilmesi ve sayısız detaylardan mantıklı bağlantıların sağlanabilmesi, demokrasinin prensiplerinin kuru sözlerden gerçekte var olan bir şeyler haline dönüşmesine yol açabilir. Fakat burada da tekniğin olumlu imkânları, insanın gelişmesi ile desteklenmezse, ters tepkiler yaratabilecektir.

Hayâlleri gerçekleştirmeye ve her bireyin içinde saklı duran imkânları geliştirmeye çalışan «insancıl» bir devrim», yirminci yüzyılın sonunda öncelikle demokrasiyi bir slogan olarak kalmaktan kurtaracak şartları yaratabilmeleridir. Halk kitlesi -haksızca eski devrimlerde olağan diye nitelendirilen- karar verme ve tenkid etme konusundaki cesaretini daha yeni geliştirmeye başlamıştır. Uzun bir süreden beri bağımlı olma ve itaât etme, hükmetme ve emretmenin insanlık tarihinin bin yılları boyunca ne ölçüde alışkanlık haline geldiği eksik tahmin edilmiştir. Bu yüzden demokrasi henüz hiç başlamamıştır.

Vatandaşların büyük bir bölümü geç ve aydın tabakaları tarafından ürkütülerek kendilerini ortaya çıkan büyük tehlikelerin hakkından gelebilmek için halâ «Çok az bilgili ve cahil» gördükleri için, bin yılın beklenen krizlerinin de etkisiyle «Özgürlük korkusu»nun bir kere daha hakim unsur olması beklenebilir. Fakat gelecekte «uz-

man»lara ve arkalarındakilere minnettar olmaya gerek kalmayacaktır. Bütün ülke ve kıtalarda gittikçe artan yeni demokrtik girişimler ve kuruluşların keşfi ve denenmesi ile desteklenen sayısız isteklerin işaretleri bu gidişi çürütmektedir.

Böylece günümüzde gerçekten «demokrasinin kuruluş yıllarını» yaşıyoruz. Büyük devlet ve iktisat sistemleri katılaştıkça, bu çorak zeminde ihmal edilen demokratik talepleri gerçekleştirmeye yönelen sosyal kuruluşlar da o ölçüde artıyor.

Bu konu ile ilgili olarak şunları sayabiliriz:

— İktisadî ve şehirsel komünler,
— Yurttaş girişimleri,
— Tenkidçi tüketim kooperatifleri
— Büyük satın alma grupları,
— Komşu çevresi ve ebeveyn yardımları,
— Halk dispanser ve hastaneleri,
— İnşaat toplulukları,
— Yeraltı basımevleri, yeraltı basını, yeraltı televizyonu,
— Üreticilerin mülkiyetinde olan ve hiyerarşik düzene sahip olmayan üretim işletmeleri.

«Alternative Society»nin kurucu ve yöneticisi olan İngiliz Stan Windass'ın Washington'daki «Source Collective»ini ve San Francisco'daki Modern Utopian dergisinin ortaya koyduğu incelemeler bu tip demokratik yenileştirme deneylerinin yüzlercesini isim ve adresleriyle yayınlamaktadırlar. Fakat bu adreslere yazanlar genellikle cevap alamamaktadırlar.

Kendi gözleriyle görüp ikna olmak isteyenler genellikle kapalı kapılar, veya terkedilmiş alanlarla karşılaşmaktadırlar. Çünkü bu tip deneylerin ölüm grafiği (daha önceki bir bahiste de açıklandığı gibi) hemen hemen do-

ğum oranları kadar yüksektir. Yine de bu konuda her son, ekseriya değişiklik anlamına gelmektedir, çünkü aynı anda başka bir yerde, değişik bir biçimde yeni bir deney başlamaktadır. Bu devamlı değişme deneylere katılanlar tarafından canlılığın bir işareti olarak görülmektedir.

«Şüphesiz, kavga ettik...» Bana bu sözleri aynı kafada olan bir grupla San Francisco'da bir caddede bir «Psycho-Store» kuran ve ruhsal bunalımları olanların hizmetinde bu dükkânı ispat edilebilir başarılarla tam iki yıl yürüten genç bir sinir doktoru söyledi. «Fakat bu hiç önemli değil, Bizim sadece sempotmlarla uğraştığımızı, oysa ekonomik sorunların kökenine inmemiz gerektiğini savunan Steve politikaya atıldı ve bu alandaki dostlarına toplumun psikolojik istek ve eksiklerini şimdiye kadar yeterince göz önünde tutmadıklarını anlatmayı deniyor; Lennie üniversiteye döndü ve «management sciences» konulu kurslarında «sosyal sorumluluğu olan girişim biçimleri» ile düzenlenecek geleceği ekonomik kuruluşları için ilk kuralları yaratmaya çalışıyor; Zelda ile ben de eskiden uyuşturucu madde müptelâsı olanları tekrar ayağa kaldırmaya uğraşıyoruz. Bunu sadece bu maddeleri ellerinden alarak değil, gerekli bazı şeyleri bunların yerine vererek deniyoruz: Sorumluluk, beraber çalışma, belli bir yaşama hedefi gibi. En azından bu konuda bir ilk kavrayış. Ne dersiniz? Bizler, Psycho-Store'un beş kurucusu şimdi daha zayıflamış mıyız? Hayır tersine şimdi etkilerimizi bir kaç misli çoğaltmış ve güçlendirmiş olduk.»

Akademiler Halka Yöneliyor:

Dökük sarı saçları ve kalın çerçeveli bir gözlüğü olan otuz yaşlarında bir adam. İsveçte bir süper marketin

önünde duruyor ve önünden geçenlere dağıttığı kâğıtlarla onları, daha cazip bir görünüş ile daha fazla alıcı çekmek ve daha fazla dayanma süresi ile satıcıya daha fazla kâr sağlamak için sağlığa zararlı kimyasal maddelerle karıştırılmış yiyecek maddelerine karşı uyarıyor.

Fakat girişimci sadece kâğıtlar dağıtmakla kalmıyor, bu konu üzerinde konuşuyor da... «Ne satın aldığınızı bilmiyorsunuz.» diyor insanlara «Bu mazur görülebilir. Fakat aynı zamanda sizleri kimlerin yönettiğini de bilmiyorsunuz ki, işte bu gerçekten tehlikeli. Meselâ çevre korunması için devlet komisyonunun üyeleri arasında tüketim endüstrisinin temsilcileri çoğunluktadır. Onlar akarsularınızı kirleten çamaşır tozlarının satılma işlemine devam edilmesine karar veriyorlar. Bunun farkında mısınız? Önlemek için şimdiye kadar ne yaptınız?»

Halk konuşmacının etrafında toplanıyor. -Sadece söyledikleri araştırılmış ve mantıklı göründüğü için değil, aynı zamanda «ünlü bir kişi» ile tanışabilmek için. Çünkü kalıtım araştırmacısı Björn Gilberg, sadece İsveç'in en ünlü âlimlerinden biri olmakla kalmayıp aynı zamanda adı üzerinde en ateşli tartışmaların yürütüldüğü bir kişi idi. Onun ortaya çıkışından beri- muhtemelen devlet kontrolunun yetersizliği hakkındaki kamusal tenkidleri yüzün den- Uppsala ziraat ekonomisi yüksek okulundaki mikro biyoloji enstitüsünde yürütttüğü çalışmalarında kullandığı malzeme gönderilmemişti. Tenkidlerinde hükümetin tehlikeli ilâve karışımları muhtemelen ticarî menfaat gruplarının baskısı yüzünden yasaklayamadığını ortaya koymuştu.

Gerçi resmî makamlar yeni bir biyolojik gübreleme metodunda kullanılacak bütçenin reddedilmesinin tamamen mantıkî nedenlere dayandığını ileri sürdüler, fakat halk bunu yutmadı. Vatandaşların ve sendikaların bağış-

larından oluşan ve Gilberg'in yeni, bağımsız bir enstitüde çalışmaya devam etmesini sağlamayı amaçlayan bir hareket kendiliğinden doğdu.

Kimyasal karışımların uzun vadede gelecek nesiller için tehlikeli olabilecekleri konusundaki uluslararası kabul görmüş çalışmalarını kamu oyuna açıklayan âlim kendi «olay»ını genel bir toplumsal ilişki içinde değerlendiriyor:

«Bu günün insanları dört beş yıl öncesine nazaran daha güvensiz. Eskiden vatandaşlar resmî makamların anlattığı herşeye inanırlardı. Bu arada tenkidçi oldular. Bu gelişmeye herhangi bir katkıda bulunabildiysem bu beni mutlu eder.»

Onun hedefleri çok derinlere iniyor. Âlimler ve halk arasında devamlı bir ittifak yaratmak istiyor. Âlimler fikirlerini sadece bilim dergilerinde açıklamamalı, kapalı çevrelerini kırmalılar, bu yüzden meslekî durumları tehlikeye girse bile halkla birlikte herkesi tehdit eden tehlikelere karşı savaşmalılar.

Gilberg İngiliz bilim yazarı Andrew Jamison'a görüşlerini şöyle açıkladı:

«İçinde insanların daha etkili olabileceği bir sisteme ihtiyacımız var. Biz, insanlar için düzenlenmiş bir politika için, fikir zenginliği daha fazla bir politika için savaşmalıyız. Bütün bunlar şimdiye kadar olduğundan çok daha kişisel bir biçimde cereyan etmeli.»

Bu gün yüzlerce, hattâ belki binlerce Gilberg var. Meselâ sayısız genç doktor, laborant ve hemşire «advocate doctor»lar olarak Amerikanın en ihmal edilmiş köşelerinde gönüllü çalışıyorlar. Üstelik önceki nesillerin hayırseverleri gibi insanlara sadece tıbbî yardım getirmekle kalmayıp onlara sosyal durumlarını, niçin bu kadar sık hasta olduklarını ve niçin içlerinden bir çoğunun erken

ölmek zorunda kaldığını açıklıyorlar. Hastalarını resmî makamlardan imkân dahilinde olan haklarını ve malzemeyi istemeleri için uyarıyorlar. Küçük Albert Schweitzer' ler olarak lider rolleri almayı reddediyorlar. Hedefleri sadece imkân nispetinde «mağdurları» kendi menfaatlerinin temsili ve kendi serbest kliniklerinin otonom yönetimi konusunda cesaretlendirmek ve sadece yardımcı yahut danışman olarak olumlu yönde etkili olabilmekten ibaret.

İçlerinden bir kaçını Chicago'da «Bronze Ghetto» de ve New York'da «Puertoricaner Barrio»da ziyaret ettim, bu «halk dispanserlerinde» hiç de beyaz giyimli generaller, teğmenler, albaylar ve onların erkeğimsi kadın astsubaylarından oluşan askerî bir sıkı hastane yönetimi yoktu. Aksine açık, kardeşçe ve bütün fizik açılara rağmen neredeyse neşeli bir hava esiyordu. Şiddetli karın sancılarından şikâyet eden bir adamın muayene edilmesine bizzat şahit oldum. Doktor, hastabakıcıdan ayırd edilmesine yarayacak hiç bir işaret taşımıyordu. Sesli düşünüyordu. Her muayene adımından önce, şimdi ne yapacağını ve gözlemlerine göre ne bulmayı umduğunu hastasına açıklıyordu. Hareketlerinden bilinçli bir sır yaratma çabasından ve esrarengiz bir hava ile bir otorite kurmaya çalışmaktan hiçbir iz yoktu. Aksine hastayı beraber düşünmeye ve yardım etmeye teşvik çabası açıkça izlenebiliyordu.

Bilim Dili ve Halk

Ekim 1971'de «American Institute of Planning»in ellinci yıldönümü için Washington'da hazırlanan toplantıda ilk defa tanıdığım «advocate planner»lerin ortaya çıkışı da şaşkınlık uyandırıcı bir benzerlik göstermektedir. «Karşı konferanslarını», resmî konferansın toplandığı otelin bah-

çesinde organize etmişlerdi. Yeni örnek konutları, yönetim binalarını ve büro gökdelenlerini gezdirmeyi amaçlayan resmî program yürütülürken onlar da katılanlara bir kontra program sunuyorlardı. Eyalet baş kentinin gecekondu mahalleleri, inşaatla bozulmuş yeşil sahalar, demirbaş görünümündeki kısmen oturulmaz hale gelmiş eski binalar, inşaat gerekliliği, araştırılmadan yapılmasına başlanmış mimarî teknolojisinin spekülasyon örnekleri. Sayısız komisyoncu bürolarının pratikleri inceleniyor, yıllardır bir boşaltma emri tehdidi altında yaşayan ailelerle konuşuluyordu.

Bu aileler «şahit olan plâncıların» ve onların enerjik merhametli girişimcisi Paul Davidoff'un, sadece tavsiye ve eylemle yanlarında olmayı denemeyip, şikâyet ve isteklerini keşfetmeye, tartışmaya ve politik pazarlık mevzuu yapmaya çalışarak onlara gerçekten yardım etmeye çalıştıklarını anlattılar. Burada yine «action lawyer»lerin hukuk bilgileri önemli bir rol oynuyordu, çünkü vatandaşların bu müttefikleri hem hukuk mekanizmasının ustaca kullanılmasıyla tahliye emirlerini önleyebiliyor, hem kamusal maddelerin güvenliğini sağlayan raporlar düzenleyebiliyor, hem de fiilî mahkeme safhalarını yürütebiliyorlardı.

Angaje edilmiş bu hukukçuların proto tipi olarak Kaliforniya'daki Berkeley üniversitesinden profesör John Coons gösterilebilir. Öğrencileri olan Steve Sugarman ve Bill Clune ile yıllar süren hassas çalışmaları sonucu, hukuk uzmanlarını, avukatları, hukuk danışmanlarını ve memurları, bir tarafta iyi durumdaki orta halli ailelerin çocukları ve diğer tarafta fakir Ghetto şâkinleri için kamusal hizmetlerin eşit olmayan dağılımını yön gösterici örnek dâvâların konusu yapmak üzere harekete geçirmişlerdi.

Sosyal sorumluluğu müdrik davranan hukukçular neslinin ortaya çıkması, Libyalı bir göçmenin oğlu olan Ralph Nader tarafından başlatılan tüketiciler hareketi ile Dünya kamu oyunun dikkatini çekti. Büyük tröst General Motors'a karşı girişilen başlangıçta ümitsiz, fakat sonraları çok başarılı olan savaş, hastane çevrelerindeki kötü şartların açıklanması, «temiz hava» için bir grup öğrenci ve avukat tarafından başlatılan «haçlı seferleri», «Vietnam'dan geri dönen savaş kurbanlarının ekseriya dikkate alınmayan haklarının uygulanması, New York bankaları, Parlâmento ve National Science Foundation gibi «kutsal» kuruluşların sert bir biçimde eleştirilmesi, Nadir ve uzman yardımcıları tarafından açılan ve yürütülen kampanyaların sadece bir kaçıdır. Bunlar Amerikan demokrasisinin, iktisadî ve idarî kuruluşlarının normal vatandaş için ne büyük bir ölçüde «kapalı kutu» haline geldiğini göstermişlerdir. Tüketiciler için açılan bu aydınlatma seferleri hedeflerini aşarak sayısız «nemelâzımcı»yı, eğer devamlı istismar ve haklarından yoksun edilmek istemiyorlarsa vatandaşların daha fazla açıklığa konuşma ve katılma haklarına sahip olmaları gerektiğine kesin olarak inandırdı.

Akademik mesleklerin yetiştirilmiş mensupları ile geniş halk çevrelerinin yoğun bir temasa girmesinin en önemli yan sonuçlarından biri de ortak bir dilin yaratılması olmuştur. Kullanılan kelimeler pek ender olarak meslek terimlerinin anlatmak istediğini belirtebildiği için, anlatmak istediğini herkes tarafından anlaşılabilir bir biçimde söylemeye bir çok entellüktüele zor gelmektedir. Böylece konuşmadaki engeller sadece manevî bir gurur sonucu doğmuyor, aksine tam ifade edebilme ve anlaşabilme arasındaki uyuşmazlığın çok sık ortaya çıkması da buna sebep oluyor. Ekseriya sadece tecrübeli tercüman-

lar (meselâ bilim yazarları gibi) bu zıtlıkla baş edebiliyorlar. Bu arada uygunluğu sağlamak yolunda, yine de meslek uzmanlarının yapmak istediğine nazaran daha tavsiyeye şayan olan, tam ifade edebilme özeliğinden kurbanlar vermek gerekiyor.

Sadece elit tabaka ile halk arasında değil, aksine artan uzmanlaşma sonucu değişik meslek çevreleri ve yönetim grupları arasında kendini gösteren bir anlaşma sorununun gittikçe artan önemi karşısında demokratikleştirme için çaba harcayan bir kaç gönüllünün sistematik olmayan incelemeleri artık uzun zamandan beri yetersiz kalmaktadır. Gelecekte her uzman olarak yetiştirilen kişi, kendi sahası hakkında bilgi sahibi olmayanlara bilgi ve yeteneklerini nasıl bildireceğini de öğrenmek zorunda kalacaktır. Bu yüzden bütün eğitim merkezlerinde «açık bir dil» için özel dersler konulması önem kazanmaktadır. Burada beiki Çin metodundan faydalanılabilir; bu metod öğrencilerden tahsillerinin bir kısmını ziraî veya endüstriyel işletmelerde tamamlamalarını istemektedir.

Bugün İngilizler, başka hiç bir milletin yapmadığı bir biçimde, karışık bilimsel ve teknik konuları belirli bir şekilde anlatabilme imkânına sahiptirler. Bu sadece dillerinin gevşek ve esnek bir yapıya sahip olmasıyla açıklanamaz, çünkü o zaman Amerikalı âlimler de benzer bir biçimde fikirlerini açıklayabilirlerdi. Benim görüşüme göre burada söz konusu olan, İngiliz akademistlerinin hemen hemen her konferansta kendini gösteren uyma yetenekleri ve tevazuları ile meydana gelmiş özel bir karakter biçimidir. Konuşma engellerinin ortadan kaldırılması kendini saydırma hırsından, bilgili olma gururundan ve bilimsel bir dilie konuşma arzusundan fedakârlık

edebilenlerin insanca tutumlarına bağlı olarak sağlanabilecektir.

Gizli Tutulan Bilgiler:

Demokratik akımın güçlendirilmesi konusunda esas sorun olmasa bile önde gelen problemlerden biri de bilgi özgürlüğüdür. Ve çift yönlü olarak:' Öyle ki hem anlatılmak istenen anlatılabilmeli, hem de önemli görünen konular denenebilmeli. Her zaman tekrar edilen bir husus şimdiden içlerinde boğulacak kadar bilgiye sahip olduğumuz ve bunların arasında doğru yolu bulamayacağımızdır.

Fakat bu genelleştirilmiş biçimde doğru değildir. Gerçekten de her tür haberin sayısı devamlı olarak artıyor, fakat aynı anda önemleri de azalıyor .En önemli, en fazla sonuç doğurabilecek haberler en fazla saklanıyor .Bu sadece politik ve askerî konuları, yeni buluşlar ve planlanan üretimler için değil, aynı zamanda şehircilik planlaması veya üretim işleminde çalışmayı düzeltici değişiklik ve yenilikler gibi kesin mesleki sonuçları olan «acımasız» sorular için de böyledir

Bir kere «fazla bilme» dünyasına giren kişi Dünyayı başka gözlerle görür. Uzun yıllar boyunca gazeteci olarak haberlerle uğraşan Egon Bahr'ın bir keresinde özel bir çevrede, yetersiz ve filtreden geçmiş haberler dünyasından gelerek Bonn'daki koalisyon hükümetinin dış işleri bakanlığında diplomatik ve gizli servislerce hazırlanmış haberleri gördüğü zaman, kendisini büyük bir macera yaşamış gibi hissettiğini anlattığını hatırladım. Ve o, artık bu fazla bilgisiz bir hayatı düşünemediğini söylemişti.

Bu tecrübe sır taşıyıcılar tarafından tekrar tekrar tasdik edildi. Kendilerini politik bakımdan bilgili sayan

çağdaşlarımız bile, gerçekte cereyan edenlerin tarihi olay olarak gerçek şekliyle öğrenebilecekler.

Daniel Ellesberg'in kendisini bu yüzden «savaş suçlusu» olarak gördüğü halde, Amerikanın Vietnam politikasının yanlış olduğuna inandıktan sonra nasıl olup da bu kadar uzun bir süre daha Amerikan hükümeti için çalışan RAND Corporation'da kalabildiği, bir merak konusu olmuştu. Kendisi bunu bana -o zamanlar New York Times gazetesinin mektup sütununa yazdığı ilk ve tek mektptan dolayı düşünce fabrikası tarafından mecburi izne yollanmıştı.- Malibu kumsalındaki uzun bir konuşma sırasında açıkladı. O, mümkün olduğu kadar uzun bir süre dayanmaya çalışıyordu, çünkü ancak orada kalırsa «the right to know (bilmek hakkına) sahip olan Amerikalılardan biri olabileceğine ve bütün vatandaşları için gizli kalan bilgileri okuyabileceğine inanmıştı. Bilindiği gibi Ellsburg bir süre sonra «Pentagon evrakını» gizlice kopye etti ve önemli gazetelere göndererek bu gizlilik duvarını geçici olarak yıktı. Fakat bu hareketi ile kendisini tamamen dışarda buldu ve içerden gerçek durumunu tam bilgisine dayanarak tehlikeli gelişmeleri doğru tahlil etme imkânını kaydetmiş oldu.

Bu sefer de endüstriyel ortamdan başka bir örnek. Uzun bir süredir önemli bir kuruluş olan «Think Tanks» (RAND Stanford Research Institute, Institute for the Future) gibi bir kuruluşun üyelerinden olan Arthur Kramish, önemli endüstri işletmelerinin çalışmalarının zararlı yan etkileri hakkındaki bilgilerin yanısıra, gelecek gelişmelerinin değerlendirilmesinde önemli olabilecek yeni keşif haberlerinin özel mülk «proprietary information» adı altında saklandıklarını göz önünde tutarak, serbest bilgilerle güven altına alınmış bir gelecek incelemesinin şimdi-

lik mümkün olmadığını ileri sürdü ve gelecek araştırmacısı ünvanını terketmeye karar verdi.

Tartışma Ağları Genişliyor:

Geniş kamu oyunun, bölgesel bilgilerden (mesela bir parkı kaldırma) tasavvuru, (hükümet planlarından) mesela stratejik tasavvur ve kararlar (gizli tutulan bilgi imtiyazlarının bütün çeşitlerine karşı ümitsizliği şüphesiz gittikçe büyümektedir. Fakat şimdi -açıkça olmasa da- insanlara bilgi verilmesine başlandığı için, içlerinde en canlıları, kendilerine olayların sadece ön yüzünün gösterilmesiyle tatmin olmuyorlar. Daha fazlasını istiyorlar, eğer ihtiyaç duyarlarsa kendileri veya toplum için önemli olabilecek her şeyi bilmek istiyorlar.

Şimdiden memur, görevli ve işçilerin çalıştıkları işyerini protesto etmek amacıyla, topluma zararlı olabilecek konular hakındaki bilgilerini gizlice yaymalarına gittikçe daha sık rastlanıyor. Bu şekilde genç nesil işçilerinin artan toplumsal sorumluluk bilinçleriyle daha da arttırılabilecek olan geniş çevreli, detaylı, sözlü ve kısmen de yazılı bir «yeraltı bilgisi» meydana geliyor. Bunun sonucu olarak ya güvenlik organları ile bağımlılık arasında acı bir küçük savaş çıkacak, ya da -gelişmenin iyimser bir değerlendirilmesiyle- önüne geçilmez görünen bilgi imtiyazlarının ortadan kalkması gerçekleşecek.

Kitle araçlarının bilgi yönünden fakir tabakalara girmesinden biie belirli olarak görünen başka bir nahoş durum da bir çok sonuçlar doğurabilir: Dinleyiciler ve özellikle seyirciler dilsiz rollerinden tiksiniyorlar Her saat kendi üzerlerinde etkiler yaratan resim ve haber akıntısına kaşı bir tepki göstermek istiyorlar. Amerika'nın en başta gelen radyo danışmanlığının üyelerinden Nicholas Johns-

on vatandaşlarına «Talk back to your television» (televizyonuna cevap ver) diye bağırmıştı. O da Federal Communications Comission'daki hükümete itaatkâr daire arkadaşlarından çok, halkın menfaatlerinin başkaldıran temsilcilerinden biri olarak görünüyor ve Ralph Nader'in küçük arkadaş çevresine dahil bulunuyor.

Bu nasıl gerçekleştirilebilir? Serbest ve açık «Communications Era» nasıl yaratılabilir? Sosyo-ekonomist Robert Theobald'ın görüşüne göre «bilginin paradan daha önemli» olacağı bir çağ söz konusudur. Bilgi çağının bu habercisi İngiliz olarak Asya,da doğmuştu ve şimdi Amerika'da yaşıyor. Başlangıçta üniversitlerde öğretim üyeliği yaptı, fakat önce İngiltere sonra Amerika Cambridge üniversitelerindeki akademik kariyerlerini terketti .Bu çağda metropollerin haberleşmede tek bilgi merkezi olmadıklarını anlayan Theobald New York'un sinir bozucu atmosferini terketti ve Arizona'da küçük bir şehir olan Wickenburg'daki eski bir okul binasını, erişebildiği bütün insanların bin yılın geçiş döneminin büyük değişme işlemine aktif olarak katılmalarını sağlamak yolundaki yorulmaz çabalarının merkezi yaptı.

Amacının ana fikri şöyle: «Bilgileri almak, işlemek ve yaymak konusunda bu günkü yeteneklerimiz, kıtlığın yenilmesini büyük ölçüde -kolaylaştıracaktır. Fakat bütün Dünyadaki insanların ihtiyaçlarını tatmin etme imkânı ancak içinde yeni fikirlerin açık ve tenkitçi bir görüşle tartışabildiği bir toplumda gerçekleşebilecektir. Bizler ulaşım ve üretime dayanan bir düzenden, her şeyden önce haberleşme üzerine kurulmuş bir başkasına geçiyoruz. Hiç bir şeye, insanlar üzerinde kullanılan gücü, insanlarla birlikte kullanılan güç haline getirme imkânını sağlayan yeni bir konuşma ve çizim bilimine duyduğumuz kadar

muhtaç değiliz. İnsanların birbirlerini kollamak yerine beraber çalışmalarıyla gelişen bir Dünya ortaya atmalıyız.»

Theobald'ın bu tip konuşmaları sadece imanlı istekler olarak kalmıyor. O, bunları çok yönlü bir biçimde gerçeğe uyguluyor. Yani o yıllardır artan bir başarıyla bütün Amerika'da, çağın manevî ve maddî sorunlarını açık ve kendini tenkid eden bir bilgi alış verişi içinde tartışan grupların kuruluşnu sağlıyor. Bu tip beraber çalışmaların ürünü olan girişimler, projeler veya deneyler aylık haber dergisi «Futures Conditional» da, tenkid ve birlikte çalışma sayesinde bu yaratıcı işlemi devam ettirmeleri rîcası ile okuyuculara ulaştırılıyor. Mesela «Oportunîes for İnvolvement» (katılma imkânları) başlığı altında şunlar okunuyor:

Sağlık: Önceden tedbir olarak sağlık bakımını sağlamayı amaçlayan incelemeler yapmak üzere bir grup kuruldu. Bir oturum yapıldı. Bir ikincisi de ilkbahara planlandı. The Strodes, 1629 Wilder, St. Honuluiu Hawaii 96822, Tel: 806-949-3840 ile temasa geçin.

Toplum tanımı: Kawaunee vadisinin gerçek sorunlarıyla uğraşan ve çevrenin eğitilmesini amaçlayan deneysel bir program geliştirilecek. Öğrenciler, öğretmenler ve bölae sâkinleri ile sıkı ve hiyerarşik olmayan bağlar sağlandı. Tam Abbels Wisconsin University Green Bay, Wisconsin 54302.

Haberleşme çağı için kelimeler-Çağımızda değişik bir dil gelişiyor. Yeni terimler için bir sözlük planlandı. Yardım etmek ister misin? Senin için özel anlamı olan bir veya birkaç kelimeyi ele al ve açıklamaya çalış. (Örnekler, kaynaklar, hikâyeler, şarkılar, iktibaslar kullanarak. (Sharon Lynn, 6471 Fairfay Road 21 Chevy Chase, Maryland 20015 Tel. 301-652-8450.

Hayal oyunu: Bu geleceğin keşfedilmesini amaçlayan, çok gevşek biçimlendirilmiş bir oyundur. İlk defa

Michigan üniversitesinde oynanmıştı. Daha gerçek olabilmesi için keşifin yardım ve feed back'e ihtiyacı var. Bağlantı 1120 Mc Intyre, Ann Arbor, Michigan 48105, Tel 313-761-7851.

Thebald bizzat teşvik ettiği veya hayata başlattığı grupların ancak bir haberleşme ağı çevresinde toplanabilirlerse etkili olabileceklerini biliyor. 1968 yılından beri benzer bir biçimde çalışan «network»ların ABD ve Avrupa'da meydana geldiğini de gözden kaçırmıyor.

Kişilerin ve grupların karşılıklı bilgilendirildikleri ve beraber çalıştıkları bu gevşek biçim ne olursa olsun kalmalıdır, çünkü çok katı, partileri andıran biçimler çok kısa bir sürede güç merkezleri ve programlar geliştireceklerdir. Fakat bu yüzden açıklık ve hareketlililkerini kaybedeceklerdir. Theobald'ın umuduna göre haberleşme çağında posta, telefon ve seyahatler sayesinde en uzak alanlara dağılmış hareketler bile içtenlikleri zedelenmeden bir arada tutulabileceklerdir. Fakat bu yeterli midir? Sonuç olarak vatandaşların etkinliğini ve onların yenilik konusunda düşünülen insiyatiflerini politik davanın içine taşıyabilmek için yeni düzenlemeler yaratılmalıdır.

Katılma Demokrasisi:

Haklı ve insancıl demokratik düzenin keşfi ve geliştirilmesi binyıla geçiş dönemi insanlarının baş ödevlerinden biri olacaktır. Bilgili ve halka yakın kişiler gelecek yıllarda gittikçe daha fazla bir araya gelecekler ve «zorakı demokrasi»nin nasıl «katılma demokrasisi» haline getirilebileceğini düşünecekler.

Buna benzer bir grup yetmiş yıllarının başlarında İsviçre'de meydana geldi. Grup orta tabakanın hükümete karşı tenkitçi bir direniş gösteren, fakat yine de halk de-

mokrasisinin tamamen reddetmeyen meslek sahiplerinden oluşmuştu. Konuşmaların ana temasını parlamenterler tarafından toplanan bir sual varakasının ortaya çıkması ile başlayan, İsviçre'nin geleceği konulu tartışma meydana getiriyordu. Mevcut olan değerlerin yanısıra iktisadî ve politik formülleri de hüküm süren nahoş durum ve yaklaşan görevlerin ışığında yeniden tarif etmeyi amaçlayan radikal bir görüş biçimi geliştirildi.

«Helvetische Alternativen» adlı bu çalışma topluluğunun girişimcilerinden biri olan Rudolf Schilling bu müzakerenin en önemli sonuçlarından biri olarak: «Bütün politika ve kamusal tartışma «Nasıl?» sorusu etrafında yürütülüyor, «Niçin?»den işaret etmiş oldu, Hatta demokrasinin örnek ülkesi sayılan İsviçre'de bile halk önemli konulara yönelttiği halk soruları ile karar işlemlerine katılmakta daima geç kalıyor. Hedeflerin tescil edilmesi ve projelerin formüle edilmesi görüşmeleri de halkın hiç bir payı olmadan küçük bir çevre içinde olup bitiyor. Halkın fikri -hem de bütün olaylarda değil- son kararın verilmesinden hemen önce sorulmaktadır. Uzun vadeli planlarda vatandaşın hiç etkisi yoktur. Ekseriya onlardan haberi bile olmaz.

Fakat Schilling zorluyor: İdare ile halkın fikrini zamanında öğrenmek ve ona göre davranmak zorundadırlar. Gelişmiş bir haberleşme sistemi sayesinde vatandaşlarla müştereken plan yapılabilir ve onlar da yönetime katılabilirler. Vatandaşlar da yönetime katılabileceklerini bilmeli ve anlamalıdırlar.

Zürich yakınlarında orta boy bir şehir olan Baden'de benzer bir şekil denendi. Vatandaş toplantılarında ana hatlarıyla, başlanmasından yıllarca önce yeni bir planlama üzerinde tartışmalar sürdürüldü. Önce şehir belediyesinin bir açıklaması üzerinde duruldu. Bu, biçim olarak

bir ön kanun değildi, aksine sadece temelleri ve yönleri gösteriyordu. Daha sonra vatandaşlara kesin tedbirler için detaylı teklifler sunuldu. Bunu takip eden dönemde ise değişik kişilerin görüşlerini açıkladıkları oturumlar düzenlendi. Geniş kapsamlı sorular ,organizasyon toplantıları ve basın yayın temsilcilerine karşı gösterilen alışılmadık açıklık «Baden modelini» çok tartışılan bir örnek haline getirdi.

Bölge planlamasında halkın katılmasını daha da geniş bir çapta gerçekleştiren bir diğer girişim 1969 yılında «Comittee on Public Participation in Planning» adlı İngiliz hükümet komisyonu tarafından gerçekleştirildi. Burada bölgelere planlama sorunları için devamlı bir «forum» tavsiye edildi. Bu forum şehrin değişik aktif grupları ve kişilerini birbirleri ve makamlar ile bağlantıya sokacaktı. Masraflar vatandaşlarca karşılanacak, yönetim makamları ancak bazı yardımları yapabileceklerdi. Bunun sonucu olarak hiç bir kontrol hakkı veya bağımlılık doğmamasına dikkat edilecekti. Bu vatandaş forumunun aşağıdaki görevleri olacaktı:

— Tartşmalar için zemin hazırlayacak, sergiler düzenleyecek, filmler gösterecekti,
— Grupların ve kişilerin tutumlarını anlayacak ve tasnif edecekti,
— Her çeşit bilgi verme imkânlarını hizmete hazır halde bulunduracak veya araştıracaktı,
— Parlamentoda tartışma konusu olacak belirli sorunlara cephe almak için uygun zaman konusunda grupları kendiliğinden uyaracaktı.

Forumda özellikle ilginç olan fikir, bir cins uzmanlaşmış «advocate planner» olacak olan en az bir «development officer» (gelişme memuru) görevlendirmekti. Bu «heceleme yardımcısı» (Schilling'in ifadesi ile,) söylemek is-

tediklerini söylemeyen, sorularını, isteklerini tenkitlerini ifade edemeyen kişilere yardımcı olacaktı. Amrikalı Donald Schon'da benzer bir durum için insanlara sosyal değişmenin çeşitli durumlarında danışman olarak veya öğreterek yardım eden ve onlara değişiklikleri sadece kabul etme değil, anlama ve katılma imkânını da sağlayan yeni yaratılmış bir meslek olan «Social Changer» kavramından bahsetmişti.

«Evet» Diyenlerin Sonu:

Yarının seçim kabinesinde söz sahibi olan vatandaşlar artık bu günkü gibi oy pusulalarına çarpı işareti koyarak, bir düğmeye basarak veyahut da bir kolu çekerek evet veya hazır biçiminde fikirlerini belirtmek zorunda olan cahiller rolüne sokulamıyacaklardır. Belki de seçmen seçimini yapacağı yerde, seçim kavgasında tartışılan sorunlar hakkındaki kendi görüşlerini yazabileceği bir tele-daktilo bulacaktır. Bir bilgi sayar'a bağlı olarak sadece her seçmenin görüşlerini toplamakla kalmayıp, aynı zamanda onları bir «retrieval system» (tekrar birleştirme sistemi) ile bir araya getirecek ve değerlendirecek olan bir cihazın geliştirilmesine çalışılmaktadır. O zaman seçim sonuçları bu gün olduğu gibi rakam sıralarından meydana gelmeyecek, vatandaşların eşit olmayan görüşlerini bütün ayrılıkları ile yansıtan genel görünüş tabloları halinde görüneceklerdir. Ortaya çıkan görüşlerin toplanması ve yoğunlaştırılması sayesinde, sonuçlar rakamlar halinde ilân edilebilir.

Şimdilik basit bir biçimde sadece evet ve hayır ile cevaplandırılabilecek soruların dışında, fikir ve görüşlerin sözlü olarak ifade edilebilmesini sağlayabilecek araçlar henüz gelişmemiştir. Fakat bu görevin de teknik bakım-

dan çözülebileceğine şüphe yoktur Evet, vatandaş tercih ederse görüşlerini yazmak zorunda kalmayacak, kolayca bir telefon ahizesine veya mikrofona konuşarak fikrini belirtebilecektir. Daha şimdiden böylesine uzun fikir açıklamalarından anahtar kelimeler keşfederek ve bir araya toplamak mümkündür. Meselâ, Doğu anlaşmalarını tartışan Federal Almanya meclisi oylamalarında seçmenler, anlaşma örneklerini inceleyerek, bir yumuşama, red veya iktidar tarafından teklif edilen anlaşmayı tam olarak seçme imkânını ve bu şekilde görüşmelerin devamı hakkında bir karar belirtme hakkına sahip olabilirlerdi.

Ana derslerinde «Technology Values and Social Choice» (teknik değerler ve sosyal seçim). konusu ile uğraşan Cambridge'deki MIT'in profesörlerinden Thomas B. Sheridan aslında «Mechanical Engineering» profesörüdür, fakat bütün yenilikçiler gibi dallararası çalışmaya girmiş alanlerden biri olmuştur ve teknik ilgilerini psikolojik incelemelerle birleştirmektedir. Böylece kendine, hükümetlerin görüşlerini vatandaşa radyo ve televizyon ile yukardan bildirmelerini sağlayan devasa ölçülere ulaşmış imkânlarına karşı, vatandaşların da cevaplarını hükümetlere ulaştırmak için teknik araçların yardımıyla nasıl bir yol bulunabileceğini sordu. Onun ortaya attığı «seçim hücresi» nin avantajı hemen tatbik edilebilir olmasındadır: «Seçmen evet veya hayıra ayarlanabilen on otomatik kolun bulunduğu bir kürsüye çıkar. Her kol tartışma konusu olan sorunun bir şıkkına ayrılmıştır. İstediğini seçebilir.»

Bu konuda şunları yazıyor: «On kol bütün kombinasyonlar göz önünde tutulursa 2 üssü 10, yani 1024 alternatif sağlamaktadır. Görüldüğü gibi bu sayı bir soru için zor değerlendirilebilir bir cevaplar yığını oluşturmaktadır. Fakat bir soru her biri iki alternatif imkânı veren on bölüme,

veya her biri dört ayrı biçimde cevaplandırılabilen beş bölüme vs. ayrılabilir.»

Seçme işleminin daha ileri bir kesinleştirilmesine de, seçmenin bir soruya verdiği cevaba ağırlık kazandırabilmesiyle yaklaşılabilir. Meselâ bir seçmenin elinde kendi tercihine göre dağıtabileceği yüz puan olsa, kendisini ilgilendirmeyen soruları cevaplandırmayarak biriktirdiği puanları, kendi görüşüne özellikle güçlü bir ifade kazandırabilmek için tartışmalı bir sorunun lehine veya aleyhine kullanabilir. Bu tip değerleme imkânları bir «yoğunluk şalteri» sayesinde Sheridan tarafından ortaya atılan cihaza monte edilebiliyorlar.

Fakat ortalama bir vatandaş acaba sorulan soruların seçiminde yeteri kadar bilgili midir? Bir çok inceleme bu biçimin seçmenlerin sadece bir bölümü için geçerli olabileceğinde birleşmiştir. Burada Illinois üniversitesinden Stuart Umpleby'nin düşünce ve görüşleri başlıyor. O daha şimdiden bir çok ülkede kullanılmaya başlayan ve sayıları gelecek yılarda muhtemelen kuvvetle artacak olan öğretim bilgisayarlarını, politik kararların demokratikleştirilmesi ve düzeltilmesi için kulanmak istiyordu.

Bilindiği gibi bu araçlarla öğrencilere daha bu günden bir ekran üzerinde beliren yazılı, grafik ve başka optik bilgilerle, kendisi tarafından seçilen bir tempo ve kendisi tarafından gerekli görülen derinlikteki bilgileri öğretmek mümkündür.

Daha 1965 yılında Umpleby'nin öğretmeni olan dil âlimi Charles Osgood bana, Urbana'daki laboratuvarlarında öğrenme bilgisayarının gelecek sorunlarının karar işlemlerinde nasıl kullanılabileceğini göstermişti. O geleceğin gelişmelerinin en değişik alternatiflerini depolayan PLUTO programını geliştirmişti. Masanın başında oturan bir soru sahibi, mesela otomobil ulaşımı sorununu seçerse, kâh

bir imkânı -kişisel ulaşımın artması-, kâh bir diğerini -toplu ulaşımın sağlanması- gibi bir sürü kombinasyonu muhtemel sonuçları içinde inceleyebilecektir.

Umpleby ve yardımcısı Valerie Lamont bu sefer kendilerine bu aracın, detaylı, kişisel bilgiler sağlaması sonucu, gelecek için çok daha iyi ve araştırılmış kararlar kazandırma imkânı sağlayıp sağlayamayacağını sordular.

Bu çareyi vatandaşların katılmasıyla denemeyi amaçlayan ilk girişim 1971 Şubatında yapıldı. Sorun Urbana hemşehrilerinin, şehrin ortasından geçen tamamen kirlenmiş bir akarsuyun planlanan düzenlenmesine karşı tutumlarını anlamaktı. Üstü kapatılarak bir kanalizasyon haline mi getirilmeliydi? Kıyılar tamamen endüstri tesislerinden ayıklanarak su temizlenmeli ve kıyılardaki arazi bir dinlenme yeri haline mi sokulmalıydı? Yoksa toplanabilen bütçenin yetersizliği göz önünde tutularak herşey olduğu gibi mi bırakılmalıydı? Ayrıca bunların arasında bir sürü ortalama teklifler de vardı. Tabii bunların değerlendirilmesinde teknik, sağlık, psikolojik ve malî faktörler de göz önünde tutulmalıydı.

Urbana'nın birçok okuluna ve kamu binasına seçim cihazları yerleştirildi. Bu cihazlar bir kabloyla, seçmenlerin sorabileceği bütün sorular için gerekli bilgileri ve bunu da aşarak şu veya bu seçim alternatifinin muhtemel sonuçlarını ekrana yansıtan bilgisayara bağlandı.

Bu deneyin sonucu alışılmadık derecede cesaretlendirici oldu. Katılanların çoğu kararlarının muhtemel sonuçları üzerinde aydınlatıldıkları için eskisine nazaran çok daha bilinçli seçimler yaptıklarını açıkladılar. Bu öğretim ile birlikte yürütülen seçim, hoşlarına gitmişti ve -bir kaç kişi hariç- hiç kimse, bu sorun için programı düzenleyen kişilerin bilgisayarı tek yönlü bilgilerle doldurmuş olabileceği şüphesini beslemedi.

Bu az sayıda -130- ve seçilmiş seçmenlerle yürütülen bir «Citizien Sample Simulation» idi. Urbana'da bu tip deneyler seçim araçlarının sayısı gittikçe arttırılarak -4000- e kadar denenmelidir. O zaman bu yeni seçim metodunun bütün bölge seçimlerinde uygulanabilirliği bir karara bağlanabilecektir.

Vali ve Haberleşme Odası:

En yeni bilgi teknikleri düzeltilmiş demokratik katılma'nın hizmetine sunmak isteyen projelerin çoğunda, yürütme gücünün «aşağıdan» bilgi akımının artması ile nasıl başa çıkabileceği düşünülmektedir. Bu sorunun muhtemel cevapları, eskiden bir Amerikan kolonisi olan Puerto Rico'da «New Progressiv Party» iktidara geldiği zaman yıllarca denendi. Partinin Amerika'da okumuş lideri Louis A. Ferre valiliğe seçilince adanın «Nueva Vida» (yeni hayat) sloganı altında demokratikleştirilmesini sürdürmek amacıyla eski profesörlerinden Dr. Chandler Harrison Stevens'i San Juan'a getirtti. Böylece PRİDE çok uzun bir makam adının kısaltılmış şeklidir. Puerto Rican Information and Decision Environment (Pterto Rica enformasyon ve karar burosu). 1972 sonunda Ferre seçimleri kaybetti ve geri çekildi. Buna rağmen deneyi model karakterini koruyor.

Programın ana noktası Houston uzay merkezindeki kontrol odasına -biraz daha mütevazi ölçülerde olsa dason derece benzeyen bir «haberleşme odasının» valilik sarayına yerleştirilmesiydi: Bilgilerin depolanması ve sonra tekrar bulunması için bilgi araçları, üzerlerine bilgisayar grafiklerinin, istatistiklerin, gelen haberlerin, her çeşit planın ve vatandaşa yardım için kurulmuş olan yirmi istasyonun birinden gelen büyütülmüş televizyon resimle-

rinin yansıtıldığı büyük televizyon ekranları. Bütün ülkeye yetişkin Puerto Rico'luların -günde en az on iki saat- şikâyetlerini, isteklerini, fikirlerini anlatabilecekleri bürolar dağıtılmıştı. Bu makam şubeleri mantıklı bir şekilde bölgesel itfaiyelerin binalarına yerleştirilmişlerdi. Halk Kralı Louis'in ülkesinde bir şey yolunda gitmediği zaman alarm çanları buralarda çalıyordu. Sosyal itfaiyecileri olan Citizien Rides akla gelebilecek her dalda uzman olarak yetiştirilmişlerdi.

Fakat bu bürolar ,içlerindeki genç insanların ezberledikleri «kamusal hizmetlerin el kitabı»na dayanarak gelenlere sadece bilgi verdikleri alışılmış enformasyon büroları olmaktan öteye gidemediler. Aslında görevleri vatandaşı serbest konuşmaya, kamusal görevlere gönüllü katılmaya, Puerto Rico'nun geleceği hakkında sürdürülen tartışmaya katılmaya davet ve teşvik etmekti. Fakat böyle bir şey için zamana, fikrini söylemeyi öğrenmiş, eski kötü deneylere rağmen resmi makamlara güvenebilen ve vali Ford'un bahsettiği «zıt insanî anlayıştaki bir ihtilâle» cesaret edebilecek insanlara ihtiyaç vardı.

Şöyle diyordu: «Herşeyden önce bir şehri herkesten gelen ve herkesin olan bilgilerle, herkes için ve herkesle birlikte yönetmek istiyorum. Yeni girişimlerimiz insanların eğtimini amaçlıyor ve bu kutlanacak değişmeyi cesaretlendiriyor.» Fakat Ferre'in şaşkınlık uyandırıcı yenilgisinin gösterdiği gibi, gerçek ve istekler arasındaki fark çok büyüktü.

Herkes Televizyon Prodüktörü mü?

Rus ihtilâlinin ilk yıllarında bu ziraatçi dev ülkenin yeterli yetişkin işçiye sahip olmadığı için kendi endüstrisini kuramayacağını savunanların sesleri daha ağır bası-

yordu. Bu sebeple Sovyet hükümetinin dış ülkelerin makine ve fabrikalarını almak için ödediği para sokağa atılmış sayılabilirdi. Mujikleri karışık teknik bir sistemi yoluna sokmak, ayakta tutmak ve geliştirmek üzere eğitmek imkânsızdı.

Benzer bir yanlış hüküm de günümüzde daha fazla demokrasiye yönelen yenilikler için veriliyor «Büyük çoğunluk» ilgilenmeyeceği ve ekseriya yalnız özel yetiştirme sonucu anlaşılabilir konuları kavrayamayacak durumda olduğu için, vatandaşları politik veya iktisadî planlama ve karar işlemlerine katmaya yönelen bütün çabalar hiç bir belirli sonuca ulaşamaz deniliyor.

Bu kehanet de en az Rusya'nın modernleşmesi yolundaki kötümserlik kadar yanlış çıkmaya mahkûmdur. Çünkü insanın öğrenme yeteneğini küçümsediği gibi, gurur ve düşüncesizliği temsil etmekte ve egoist bir üst ve orta tabakanın ihmali yüzünden gelişmelerinde geri kalmış olanlara hiç de kendi suçları olmayan bu geriliği yakıştırmaktadır. Bir ziraat ülkesinde endüstri tesisleri yaratılmasının sadece bir nesil süresinde milyonlarca kalifiye işçi, mühendis ve kâşifin ortaya çıkması için gerekli cazibeyi sağladığını düşünürsek, demokratik yeniliklerin geleceğe dönük bir düzenlemesinin de, insanların toplumun geleceği hakkında kaybolan ilgisinin tekrar uyandırılması sonucu olarak, milyonlarca vatandaşa kendilerine sorumlu bir söz hakkı tanıyan bilgi ve yeteneklerini geliştirme imkânını sağlayabileceğine inanmamız gerekecektir.

Yine bu politik eğitim, eğer ekseri durumlarda olduğu gibi bir kürsüden bıkkın kurs müdavimlerine veya parti toplantılarında belirli bir zümreye hitap edecekse, bu iş hiç bir zaman başarılamayacaktır. Uzun zamandan beri dil veya spor derslerinde yapılan incelemelere, süratli

ve zevkli bir kavramın ancak aynı zamanda yürütülen pratik çalışma ile mümkün olduğu bildirilmektedir. Politik bilinç, bir gösteride, bir kiracılar toplantısında, bir halk girişiminin konferansında veya politikacılar arasındaki bir açık oturumda, uzun ve teorik kurslarda olduğundan çok daha süratle ve yoğun bir biçimde gelişmektedir.

Demokratik çalışma için bütün bu fırsatlar kendiliğinden ortaya çıkıyorlar. Fakat birçok yeni demokratik çalışma sahaları ve hedefleri ile genişletilmelidirler. Batıda parlementonun keşfinden beri bu alanda şiddetli nüfus artışına, değişen yaşama biçimlerine, yeni teknik imkânlara ve (yavaş da olsa) birçok insanın gelişen eğitim arzusuna cevap verebilecek hemen hemen hiç bir yenilik gösterilemez.

Bu tip yeniliklerin sadece çok çabuk ilgi uyandırarak katılanlara tatmin sağlamakla kalmayıp, onlara aynı zamanda kişilik ve toplum duygusu aşıladığını Kanada'daki «Television Communautaire» örneği göstermektedir. Bu deney meydana gelmesini bir rastlantıya borçludur. Ülkenin uzak köşelerindeki zayıf televizyon sinyallerini güçlendirmeyi amaçlayan yeni bir branş meydana gelmişti. T.V. kablo firmaları büyük antenler diktiler, hatları çektiler ve ayda birkaç dolar ödemeye hazır olan herkese bir hat alma hakkı tanıdılar. Buna karşılık en iyi resim ve ton kalitesine sahip on iki programın evlerine kadar yayınlanmasını sağladılar.

Montreal'daki bu «Cableur» lerle bir bir kanaldan sadece zaman ve hava durumunu yayınlamayı önerdi. Böylece kısa sürede çok popüler olan «Channel 19» başlamış oldu. Müdür bunu şöyle anlattı: Bürodan bakınca ekranda bütün rakam sayfalarını ve ölçü cihazlarını görebiliyordum. Saat sinyalleri, dakika sinyalleri, barometre ve nem göstergeleri... Uzu bir süre devam edince bayağı sı-

kıcı oluyordu. Acaba yayın bölgesel haberlerle veya tanımadıkları komşularına meslekleri hakkında bir şeyler anlatan amatör yayıncılarla biraz daha zenginleştirilemez miydi? Denedim ve bütün ilgililer hayran kaldılar. Hatta bir çoğu taklit etti. Ve şimdi bu tip yüzlerce program var. Bizde, Kanada'da pasif bir biçimde ekran seyredilmez, burada halk kendi programlarını kendisi hazırlıyor.

Eğitim Bakanlığı durum ile ilgilenmeye başladı ve ekseriya sadece birkaç bine mal olan bölgesel yayınlar malî yönden desteklenmeye başladı. Mümkün olduğu kadar arka planda kalan veya birkaç hafta içinde geri çekilen teknik danışmanlar ve eğitilmiş televizyon elemanları hizmete sokuldular. Herkes kameraman, spiker, ton mühendisi, rejisör veya takdimci olarak faaliyet göstermeyi deneyebilirdi. Çocuklar da stüdyoya girebiliyor ve kendi yayınlarını düzenlemeye başlıyorlardı. Gençler taşınabilir Video kayıt cihazlarını yanlarına alıyor ve tenkitçi röportajlar hazırlıyorlardı. Bunlar ekseriya ekrana çıkmıyor, fakat iyi çekilmişlerse özel bölgesel film salonlarında tekrar tekrar seyrediliyor ve tartışılıyorlardı.

Toplumsal etkiler ve yan etkiler kısa sürede bu yeniliğin en önemli sonuçları olarak kendilerini gösterdiler. Vatandaş kameraları bölge ve hükümet meclislerinin toplantı salonlarına gittiler. Uzun bir süredir moda almaktan çıkan politik toplantılar, katılanların sık sık kamera gruplarının geleceğini ve yüzlerce sorunu inceleyen sorunlarını yöneteceğini anlamalarından beri dev bir ilgi görmeye başladı.

Bu sayede devlet televizyonunun politik programları arttırılabildi. «Sur la vif» Canadin Broadcasting Corporation'un bünyesinde, şikâyette bulunmak isteyen herkesin başvurabileceği bir programdır. Röportajlar şikâyetleri inceler, açıklamaya ve yardım etmeye çalışırlar.

Kanada'da yeni faktörlerin yardımıyla meydana gelmiş olan bu demokratik rönösansa ayrılmış bir program «yirmi beş milyon halk kamerası» adı altında Fransız televizyonunda yayınlandı. Bu program, besteci, romancı, eserci ve «somut müziğin» yaratıcısı olarak ülkesinin bloke edilmiş kültürüne geleceğe yakışır bir hamle kazandırmaya çalışan ORTF'in deney bölümünün yöneticisi Pierre Schaeffer tarafından düzenlenmişti. O da, «Televizyonu telefon gibi kullanabilmeliyiz İnsanlar tekrar birbirleriyle konuşabilmeyi öğrenmelidirler. Fakat aynı zamanda seyircilere; resimlerin sadece günlük hayatın manasını daha iyi kavramaya yarayan gölgeler olduğunu açıklamalıyız. Kitle onları insanları, grupları, şehir ve köy hayatını yeniden keşfetmek üzere eğitebilir. Fakat en azından onlardan da kendiliğinden bir şeyler eklenmezse, geriye sonunda reddedilmeye mahkûm olan yabancı bilginlerin veya güç farklarının sergilenmesinden başka bir şey kalmayacaktır. Ben bu karanlık, görünümün, serbest ifade imkânlarının gerçek bir patlaması ile ortadan kaldırılabileceğini umuyorum. Bu yol muhtemelen, bugün anlattığımızdan çok daha başka olan yeni bir kültüre götürecektir.»

«Video Gerillalar»

Ağıtlar ve matem merasimleri insanların en eski kültürel alışkanlıklarındandır. Ölen bir kişinin hatırasının çağımızda nasıl anılarak şereflendirebileceğini Jerry S.'in arkadaş ve tanıdıklarını çağırdığı New York Riverside'deki evinde, elektronik bir ölü bekleme töreninde yaşadım. Bir hafta süre ile her akşam geç saatlere kadar yarı karanlık ve tıklım tıklım dolu üç yatak ve bir oturma odasına yerleştirilmiş ekranlara akseden rahmetli Anthony S. ve ailesinin filmleri izlendi.

Oğlu, yaşamının son üç yılında mide kanserine yakalanmış olan babasının düzinelerle Video-filmini çekmişti: Anthony S. Kahvaltı ediyor, S. Ailesini öpüyor, işine gitmek üzere otomobiline biniyor, motor çalışmıyor, S. bir taksiye binmek zorunda kalıyor. S. müşterilerini ziyaret ediyor, S. kavga ediyor, satışı arttırmak üzere espriler yapıyor. S. tıklım tıklım dolu bir Kafeteriyada, S. caddenin gürültüsünden rahatsız olmuş bir biçimde hesaplarını yapıyor. S. kalabalık Fifth Avenue'de kızların arkasından bakıyor. S. küçük kızını dövüyor. S. küçük kızını seviyor. S. televizyonun önünde uyukluyor. S. ailesiyle birlikte kalabalık plajda oynuyor. S. gülüyor, etrafına su sıçratıyor S. kendine bir sigara yakıyor, gazete okuyor. S. bütün çehresiyle gülümsüyor.

Buna ek olarak karanlıkta delikanlının sesi. O daha önceden ölümcül derecede hasta olduğunu biliyordu. Yahut da bilmek istemiyordu. İşine gitmeye devam etti. Zayıfladı. Bunun farkına varmıyor gibi davrandı. Her şeyden önce şeflerinin haberi olmamalıydı. Yoksa onu derhal işten atarlardı. Sonunda doktora gitti. Fakat faturalar onun için çok yüksekti. Bize yalan söyledi ve kendisini tedavi ettirdiği iddia etti. Bir keresinde zorla onu bir dispansere götürdüm. Fakat orada da düzinelerce kişi bekliyordu. Görüyor musunuz? İşte bütün bu işaretliler. Sabrını kaybetti, dışarı yürüdü. Geri döndürmeye çalıştım. Kaçtı benden...»

Ve aynı anda ekranda kaçanın resmi. Yüksek sesle, adeta bağırarak bu yaşamın mantıksızlığına, çevredeki insanların samimiyetsizliğine, reklamların yanıltıcılığına, «all that shit around us» a (çevremizdeki pisliğe) karşı isyan eden oğlunun sesi. Bu arada kamerası New York'un pisliğini gösteriyor. Çöp yığınları, yıpranmış insanlar, cadde kenarlarında otomobil leşleri, metroda soğuk yüzler,

banka gişelerinde donuk bakışlar, küfür eden taksi şoförlerinin açılmış ağızları.

Ve saatlarca aynı şey. Azap çektirici metreleri sona ermek bilmeyen Video filmler. Anthony S. traş olurken, süper markette alış-veriş eden karısının peşinde dolaşırken ve oğlu kamarayı belki beş dakika süre ile uyuyan babasının yüzünde tuttuğu ve hiç bir açıklama bu horlamaları kesmediği zaman monoton olan bir gösteri.

Saygısızlık mı? Hayır. Yirmi üç yaşındaki Jerry S. hayatı hakkındaki gerçeği göstererek babasını şereflendirmek istediğini söyledi.

Biz «Video Freak» lerin istediği sonunda gerçeği görmek ve göstermek. Reklâm programlarının peçe ve ambalâjlarını yırtmak. Çevremizden ve kendi kendimize edindiğimiz yanlış tasavvurları düzeltmek. Hatta içimizden bazılarımız kendi «love making» (sevişme) anlarını bile filme çekiyorlar. Bu bazılarının iddia ettiği gibi narsizm değildir. Narsis aynadaki hayaline aşıktı, biz ise kendimizi tenkitçi bir gözle inceliyor ve ekseriya nefret ediyoruz kendimizden. Fakat bu konu üzerinde düşünüyoruz. Niçin böyle olduk? Nasıl değişebiliriz?»

Bir Japon firmasının altmış yıllarının sonuna doğru piyasaya sürdüğü, bantları ses alma cihazlarında olduğu gibi geri alınabilen ve yeni bir çekim için bilinebilen ilk taşınabilir televizyon manyetofonlarının yayılmasıyla, ABD'nde düzinelerle «Video grupları» kuruldu. «Televisionary Associates», «Experimental Video», «Free America», «Community Video», «Peoples Video», «Global Village», «Earth Light», «Childrens Television Workshop», «Media Access Center.»

Kırk, elli üye henüz tanesi bin doların üstünde satılan Video Recorderlerden bir veya birkaç tane alıyor ve kendi filmlerini çekmeye başlıyorlar. Kullanılışı öyle basit ki küçük çocuklar bile kısa açıklamalardan sonra bu ci-

hazırla çalışabiliyorlar: Mesela Media Access Center'in Palo Alto'daki Kaliforniyalı bir grubu sadece dört ilâ on altı yaşındaki üyelerle çalışmalarını sürdürüyor. Beyaz ve siyahların birbirlerine hayatı zehir ettikleri bir okulda; video, filmler sayesinde gençler arasında anlaşmaların ilk köprüleri kuruldu. San Fransisco'daki bir High School'un öğrencileri «okulumuz ve çevresi» adlı video kompozisyonlarına «Strange and sometimes dangeraus animals» (garip ve bazen tehlikeli hayvanlar) başlığını taşıyan bir bölüm eklediler. Bu bölümde öğretmenlerin özellikleri, öfke krizleri, haksızlıkları, fakat aynı zamanda dostça davranma çabaları ele alınıyor ve acımasız bir ifadeyle eleştiriliyordu. Öğretmenler arasında tekrar tekrar oynatılmasından sonra, onlar da aynı biçimde önceden haber vermeden, bu sefer öğrenciler hakkında hiç de daha az tenkitçi denemeyecek bir video senaryosunu filme aldılar. Sonuç: Her iki neslin ilişkileri gözle görülür bir biçimde düzeldi.

En ünlü iki Video grubu «Raindance» (yağmur dansı, aslında adı RAND Corporation'a bir naziredir.) ve «Video Freak» dirler. Raindance'in kurucularından biri olan Paul Reilly, daha önce katolik Fordham üniversitesinde çağ peygamberi Marshall Mc Luhan'ın asistanı idi. Askerlik görevini reddettiği için hapiste otururken ,öğretmenlerinin «Electronic Era»nın yeni haberleşme imkânları hakkında söylediklerini serbest kalır kalmaz LIFE dergisinin ropörterlerinden olan genç Michael Shamberg ile beraber pratiğe uygulamaya karar verdi. Ver gerçekten de hippilerin, sokak şarkıcılarının, kaçan çocukların, küçük kitap girişimlerinin, marihuana partilerinin, cüretli tiyatro gösterilerinin, psychodelik ışık oyunlarıyla kısa sürede üne kavuşan New York'un ikinci Avenuesündeki East Village'ın sayısız görüntülerini kapsayan bir Video film hazırladı.

Dünya kamu oyuna genellikle sert Manhattan odasının ortasında rüyaların, boş zamanın ve kendine özgü eğlencelerin hüküm sürdüğü romantik bir cennet anlatılırken Reilly ve Shamberg madalyonun ters yüzünü gösterdiler; Kedi çığlıkları, «cold turkey» (uyuşturucu maâde kullananların azabı), açlık, dilencilik, acınacak derecede küçük hırsızlıklar... Fakat «acid headse», «vinos», «sex maniacs» ve her türden delileri ele alan video röpörtajları ile aslında neyi aradıkları, hangi haklı arzuları tatmin etmek istedikleri, Manhattan'ın kalpsiz, sert dünyasından ne kadar çok çekmiş oldukları ortaya çıktı.

Bu ve buna benzer filmlerden bir kaçını St. Marks Place'in sonunda, bir saunanın yanındaki halka açık, salaş sinema salonunda izledim. Buradaki büyük perdede hemen hemen her zaman üç film bir arada oynatılıyordu. Başlangıçta bu manzara böylesine resim bolluğuna alışmamış olanlar için şaşırtıcı, hatta saçma görünüyordu. Fakat bir süre sonra bu yan yana oynatma daha iyi anlşılıyor ve hatta zevkine varabiliyor. Bu gösteri yazılan veya basılan kelimenin darlık ve tek anlamlılığını terketmeye ve bir sürü tesir ile geilştirmeye yönelen bir deneydi. Bu duyularımızın fazlasıyla az kullanılan, birçok algıyı aynı anda bir araya toplamak yeteneğine ters geliyor.

Michael Shamberg'in kelimeleriyle Video gerillaların en önde gelen amacı, «Bütün görüşleri, özellikle anlaşmalı araçlarda tüm olarak açıklanmayan görüşleri açıklığa kavuşturmak. Bu da ancak insanların herhangi bir görünmez kontrol tarafından engellenmeden kendileri hakkında bilgi verebilmeleriyle gerçekleşebilecektir

Bir yeraltı televizyonu yaratma deneyi kuzey Amerika kıtasında önemli ilerlemeler kaydetti. Video gerillalarının özellikle üniversite şehirlerinde, hazırlıkları Vedio

gösterilerini ilân edebildikleri bir dergileri var, aracı otobüsler bütün ülkeyi dolaşıyor, kâh şurada, kâh burada özellikle küçük şehirlerde duruyorlar. Sadece büyük şehirlerin yaşamı hakkında sansürsüz haberler getirdikleri için değil, aynı zamanda bölge sakinlerine kendilerini aktör olarak ekranlarda görmek ve bölge sorunlarını kendi, kesintiye uğramamış ifadeleri ile anlatmak imkânını sağladıkları için büyük ilgi görüyorlar.

Normal televizyon genellikle evlere ve kişilere hitap eden bir gerileme içindeyken, Kanadalı «Television Communautaire» ve «TV Gerillaları»nın çalışmaları toplumu eğitici bir özellik gösteriyor. «Büyük television» pasifleşiyor «küçük televizyon» aktifleşiyor ve insanlara gittikçe artan fırsatlar tanıyarak kendi kanallarını kullanma imkânını sağlıyor. Kablo televizyonunun bu gelişmesi ve gördüğü bu olağanüstü ilgi -eğer o zamana kadar boş yer kalırsa- çok kısa bir süre sonra reklam ve boş vakit değerlendirme menacerlerinin dikkatini çekmeğe benzemektedir.

Aksi Teze Açık Olan Bir «Kehanet»

Altmış yılarından beri devlet ve büyük özel televizyon ağlarına da birleştirme hareketleri girmiştir. Londra'da Dorothy Stevens «Speakers Corner» ile ünlü Hyde Park'ın serbest, herekese açık havasını stüdyoda taklit etmeyi denedi. «Roundhouse» adını taşıyan bu yayında şimdiye kadar İngiliz televizyonunda hiç rastlanmayan sahteleştirilmemiş, açık bir konuşma tarzı görüldü. Fakat kendisini halk önünde hakarete uğramış sayan bir insanın yüksek tazminatlar alabildiği bu ülkede, ticari bir televizyon istasyonunun prodüktörüne böyle bir cahillik çok riskli göründü ve deney kısa sürede sona erdirildi.

Londra'daki başka bir televizyon firması «Thames Television», fikirler için bir platform yaratmaya ve reformları teşvik etmek için çabalar harcamaya çalıştı ve «National Suggastion Centre» in ortak çalışmasıyla «What?» adı altında haftada bir yayınlanan bir program düzenlendi. Seyirciler, gerekli düzeltmeler için fikirler yollamaya çağrıldılar. Üç ay içinde istasyona sadece «büyük Londra» yayın alanından bini aşkın teklif geldi. Bu akıl yıldırımlarının bazıları, mesela meyve sebze pazarlarındaki günlük fiatlar için bir telefon istihbarat servisi kurulması veya yaşlı insanlara telefon tesisi ve kullanılması için önemli ölçüde bir harç indirimi tanınması daha sonra posta idaresiyle yapılan müşterek çalışmalar sonucu gerçekleştirildi. Norveç radyosunun «fikir bankası» adı altında giriştiği benzer bir yayın da özellikle başşehirde çok uzak bölgelerin yararlandığı, sayısız toplumsal reformlara ve pratik yeniliklere yol açtı.

Televizyonu demokratik karar işlemlerinin canlandırılması ve yoğunlaştırılması için kullancn en eski ve başarılı deneylerden birini Ames'deki Iowa üniversitesinin vericisi yürüttü. Belediye toplantıları artık birçok kişi tarafından izlenecek olan kasabadaki kamu çekingenliğini kırmak başlangıçta çok zor oldu. Fakat televizyon personeli candanlıkları, tevazuları ve basit konuşma biçimleriyle katılanları cesaretlendirdiler. Kısa sürede Iowa eyaletinde bu bölgesel sorunlar üzerindeki tartışma öylesine popüler oldu ki, televizyoncular en pahalı eğlence programlarını ihmal etmeye başladılar. Sonraki etkiler daha da önemliydiler. 600 nüfuslu bir köyün yayından sonraki durumu için üniversite öğrencileri şöyle diyorlar : «Cambridge'e ilk geldiğimiz zaman sakinlerinin ilgisiz ve duygusuz göründüğü bir köy bulmuştuk. Kendi sorunlarını tartışmaktan çekiniyorlardı. Fakat son haftalarda

kamusal sorunlara katılmanın nasıl arttığına şahit olduk. Tartışmalı sorunlar üzerinde hemen hemen her birinde ilk defa nasıl tartışmaya başladıklarını gözledik.»

Tasavvurlarının bir değerlendirmesini yaparak sözlerini bitiren üniversite öğrencileri şöyle yazmışlardı: «İnsanların konuşması, düşünmesi ve karar vermesi, heyecanlandırıcı ve aynı zamanda eğlendirici bir televizyon programı için malzeme olarak kullanılabilir.»

Bu ve buna benzer birçok programın önemli bir eksiği sadece bölgesel sorunlara eğilmeleridir. Ulusal ve uluslararası sorunların da milyonların önünde ve milyonlarla beraber tartışılması denenemez mi? Denenmesi gerekmez mi? Bu tip düşünceler ilk defa Amerikalı kâşif ve radyo şefi V. Zworyikin tarafından ortaya atıldılar. Onun görüşüne göre her televizyon ve radyo düğmesine bir oy düğmesi monte edilebilirdi. Bu fikri Amerikalı sistem analizcisi West Churchman, Federal Almanyalı Helmut Krauch ve Horst Rittel ile beraberce çalışarak ele aldı ve Berkeley'de bir Kaliforniya radyo istasyonunda Amerikan bilim İmtiyazlarının yarattığı sorunlar üzerinde bir münazara yarattı.

Sorun şuydu: «Şimdiye kadar olduğu gibi milyonlarca dolar silâhlanma laboratuvarlarına yatırılmaya devam edilmeli mi, yoksa onları gelişmekte olan ülkelerdeki bilim ve yaşam standardının yükseltilmesi veya başka sivil sorunların çözümlenmesinde kullanmak daha mı iyi olurdu? Alışılmış radyo tartışmalarından farklı olarak en yeni silâhlanma gelişmeleri, Dünya güçlerindeki hizmete hazır mühendis sayıları, çeşitli ülkelerin brüt sosyal üretimi, askerî harcamaları ve daha bir sürü konu hakkında gerekli bilgilerin bir araya toplandığı bir «bilgi bankası» hazırlandı.

Bu tartışma ile ilgilendiklerini bildiren dinleyicilere

sorunun mümkün olduğu kadar geniş bir tarifi, geniş istatistik bilgiler ve hatta çatışmayı belirleyecek olan politik eğilimler veriliyordu. Yayın sırasında arayabilir ve hangi teze katıldıklarını söyleyebilir. Bu değerlemeler süratle bir bilgisayar tarafından toplanıyor ve dinleyicilere daha tartışma sırasında devamlı bildiriliyordu. Ayrıca yayından sonra telefonla sorular sormak ve fikirler ileri sürmek imkânı vardı.

Heidelberg'le toplumsal sorunların çözümü konusunda ilk kuruluşlardan olan «sistem analizi için inceleme grubu» nu kuran Krauch, bu çalışmayı da hükümet makamlarınca bildirilen önerileri politikadan sürerek, yerlerine büyük halk kitleleri tarafından taşınan gerekçi fikirleri getirmek isteyen bir «kehanet sistemi» halinde geliştirdi. Krauch açıklıyor:

«Kehanet, gelişmedeki gediklerin tenkidçi bir hecelemesi ile uğraşan vatandaşların serbest seçiminin organize edilmiş bir çatışmasından meydana gelir.»

Son derece basit ve aydınlatıcı bir fikrin kesin sloganı için yeterli derecede açık bir yol. Krauch'ın görüşüne göre» bu televizyon tartışmasına ,bazı halk sınıflarının kötü veya hiç temsil edilmediği, buna karşılık diğer bazılarının fazlasıyla kuvvetli temsil edildiği parlamentoda olduğundan çok daha başka bir biçimde, konu ile direkt veya endirekt ilgilenen bütün toplum gruplarının yeterli olandan bile daha fazla anlayış ve bilgi ile hareket eden temsilcileri katılmıştılar.

Buna rağmen bence, «Bu biçimin uygulanmasıyla demokrasi düşmanı «kalite parmaklığı» indirilecek ve mağdurların önemli bir kısmını konunun dışında bırakacaktır. Krauch tarafından organize edilmiş çatışma diye anılan (burada en keskin vicdana dayanan karşılıklı görüş noktalarının temsil edilmesi zorunlu olduğu için) tartış-

mamalarda seyirciler görüşlerini telefon ile vericiye ulaştırabilirler. Önce cinsiyet, yaş, medenî hal ve tahsil durumlarını bildirenler aşağıda belirtilen beş sayıdan birini seçerek oylarını bildirebilirler. Sayıların anlamı şöyledir:

5 şiddetle taraftarım
4 taraftarım
3 çekimserim
2 karşıyım
1 şiddetle karşıyım

Halk Katılacak mı?

1969 yılındaki «gençlerin uzun saçları», kadınların özgürleşmesi» ve «bilgi bankaları» adlı üç radyo yayınından sonra 1971 Şubatında Batı Almanya radyosunda ilk defa ikibuçuk saat süren bir «televizyon kehaneti» düzenlendi. Fikir yürüteceklerin gruplaşmasını tesadüfe bırakmamak için «temsili bir vatandaş grubu» olan yirmi beş kişilik bir jüri kuruldu. Alman parlamento sisteminin zaaflarını sergileyen bir çizgi film yayını başlattı. Daha sonra da tartışma konusu «çevre kirlenmesi» hakında yirmi dakika süren bir film gösterildi.

Ancak bundan sonra tartışmacılara ve seyircilere, tartışmanın alacağı biçime göre yedek sorularla değiştirebilecek olan üç soru soruldu.

1 — Çevre kirlenmesi ne ölçüde gelişmenin önlenemez bedelidir?

2 — Endüstri, çevreyi tehdit eden tehlikeler karşı gönüllü olarak tedbirler almaya ne oranda hazırdır?

3 — Çevre kirlenmesinin bütün sorunları bu şekilde çözümlenebilecek olsa, halk en fazla % 10 oranında bir

vergi artışını kabul etmeye ne ölçüde hazırdır?

Tartışmanın arka planında sayısız bilgi ile seslenmiş bir bilgi bankası «hakem olarak» hizmete hazırdı. İddiaları tasdik edebilir, yanılmaları derhal düzeltebilirdi. Ayrıca konu ile ilgili soruları da cevaplandırabilirdi.

Deney hakkında Krauch aşağıdaki bilgiyi verdi:

«Acaba hiç kimse arıyacak mıydı? Televizyon görevlileri gözle görülecek kadar sinirliydiler ve hiç olmazsa bir kaç iyi arkadaşın arayacağını umuyorlardı. Endüstri temsilcisi ikinci soruyu haksız buldu ve üçüncü soruda da herkesin bütün yükü endüstriye yüklemek isteyeceğini ileri sürdü. Bunun üzerine -hesap merkezinden naklen- yüzlerce telefonun birden çaldığı duyuldu. İşte organize edilmiş çatışma için başlama işareti gelmişti. Beklendiği gibi ilk olarak hava kirlenmesi ele alındı. Endüstri temsilcisi tüketicileri, otomobil egzosları ve kalorifer dumanlarıyla hava kirlenmesinin yarısından fazlasına sebep olmakla suçladı. Bilgi bankası bunun aksini savunamadı. Devlet temsilcisi bakanlıklarca şimdiden başlatılmış tedbirleri anlattı, solcu yazar yüksek girişimci kârlarına dikkati çekti ve sistem analizcisi de kazanç ve tüketim arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalıştı. Devlet sağlık kuruluşundan tıp profesörü, endüstri temsilcisini kişisel yönden çok sempatik buldu ve geniş ölçüde onun görüşlerine katıldı. Buna karşılık derhal jüriden ilk zılgıtı yedi. Tercihan bütün toplumun menfaatlerini temsil etmeli, endüstrinin destekçisi olmaktan vaz geçmeliydi, çünkü nihayet maaşını devlet veriyordu.»

Daha tartışma sırasında açık tutulan otuzu aşkın hattan sözlü olarak müracaat eden seyircilerin ilgisi o kadar fazlaydı ki ,gece yarısından sonra müracaatlar uzun bir süre devam etti. Birçok kere meşgul sinyalini alan ve Köln radyo evine fazla uzak oturmayan bazı meraklılar,

kendi arabaları veya taksi ile vericiye geldiler ve stüdyoya girmeyi denediler. Başkaları müdürlerinin ve program yöneticisinin özel numralarını aradılar.

Ertesi akşam tartışma devam etti. Krauch, «Hatta bu sefer binden fazla seyirci aradı» diye hatırlıyor. «Bunlardan 741'i yayını bir gün önce de izlemişti. Fakat ikinci gruptan bir çoğu bir dahaki sefere katılmak istiyordu. Şüphesiz tanıdık ve akraba çevresinde kehanet hakkında tartışmalar ve bu şekilde kendi görüşlerine ulaşabilmişlerdi. Toplam olarak vericiye hemen hemen üç bin telefon açıldı.»

Elektronik Aşk Anlaşması:

«Radical Software» dergisinin kablo televizyonunun demokratik imkânlarına ayrılmış olan özel sayısında birçok hayran görüşün yanısıra bir de uyarıcı ses yükseliyordu:

«Her haberleşme tekniğini sonunda ordu ve polis inceleyecektir. Telefonların dinlenmesi sizi daha bu günden endişeye sevkediyordu. Bir de kablo televizyonunun kontrol edilme imkânlarını tasavvur edin. Bu gün telefon teşkilâtı, dinlenmesiniz bile evinizden sürdürdüğünüz bütün konuşmaları kontrol etme imkânına sahiptir. Bir insanın edineceği bütün bilgiler bir kablo vasıtasıyla evine yollanacaksa, bir zamanlar «özel hayat» diye bir şeyin var olduğu üzüntüyle sadece hatırlanacaktır. Kontrolörler üzeri «Retrieval» (yeniden bulma) yazılı düğmeye bir basışta, hangi filmleri seçtiğimizi, hangi kitap ve dergileri kopye ettiğinizi, hangi haberleri kapattığınızı, kiminle (resimli telefon ile) bağlantı kurduğunuzu ve yüz ifadenizin görüşleriniz hakkında neler anlatabileceğini keşfedebileceklerdir.»

Muhtemel bir gelecek ortamının bu kötümser manzarası, bütün teknik kuruluşlara karşı haklı bir endişeyi dile getiriyor. Teknik yenilikler kolaylıkla istismar edilebilir ve yaratıcılarının hedeflerine çok ters düşen amaçlarla kullanılabilirler.

Haberleşme tekniğini demokratik işlemlerin tekrar canlandırılması ve kısmen düzeltilmesi için kullanan birkaç deneyi anlattım. Buna rağmen ben binyılın insanını bir elektronik hastası olarak göremiyorum. Saatlerce tekbaşına televizyon alıcısının başında oturan ve «yönetime katılan» bir hasta... Eğer eğitimin çoğu veya hemen hemen hepsi teknik sistemlerle yürütülecekse bu yalnız insanların gelecekteki özgürlüğü açısından düşündürücü olmakla kalmaz, bu arada «insanlığı» yaratan özellikler de gerilemeye mahkûm kalırlar. Öz davranış, hayal gücü, sıcaklık, yakınlık, içtenlik gibi.

Herşeyi teknik açıdan yapılabilir görenlerin tasavvurundaki «totale Information»un nasıl bir yapıya sahip olabileceği, Japon sibernetikçisi Kenzotaki'nin, İngiliz dergisi «Architecture and Design» da yayınlanan ve Dünya kamu oyuna giden yolu aşağıdaki biçimde bulan insan - makine sistemi «Intersex» ten anlaşılabilir.

Bu deneylerin amacı, bilgileri «feedback communications technology» (tekrar bildirme tekniği) sayesinde seksüel açıdan olayların incelenebileceği bir sistemde toplamaktır. Taraflardan her biri bir diğerini beraber bağlanmış bir senzor sistemi ile anlayabilmekte, bir telefon sistemi ile onunla görüşebilmekte ve karşı tarafın Manipülasyon cihazlarını kendi vücudunun hareketleri ile uzaktan kontrol ederek etkileyebilmektedir. Bir PCM «Pulsecoded Manipulation System»in dört görüntü kanalı sayesinde uzaktan konkrollu hareketler ve senzorik bilgiler iki 6 Megaherz hattıyla aynı anda her iki yöne ulaş-

tırılmaktadır. Bunu sonradan Standart mikro dalga hatları ve belki de uydu yayınları ile neşredebilecek biçimde bir tek Magaherz bandına toplamayı umuyoruz. Böylece fizik olarak ayrı olan çiftler cinsi ilişkilerini sürdürebilecekler.

Bu münasebetsizliklerin bazı sibernetik gelişmelerin insanlığa aykırı köklerini ortaya çıkarmak amacıyla kasden anlatıldığını anlamak için, aynı keşifin, daha detaylı olarak, deneylerin bantlarda saklanması ve bunların birbirine eklenmesi sonucu «süper sex yıldızlarından» bahseden açıklamalarına inmek gereksizdir sanırız.

Bu anlatımın okuyucuda doğurduğu büyülenme ve korku karışımı muhtemelen -Japon olmayıp banker Oliver Wells olduğu tahmin edilen- esas fikir sahibinin tam yaratmak istediği sonuçtu. Kısa sürede esas mesleği haline gelen hobisi sibernetik ve onun felsefi temelleri, sonuçları ve muhtemel gelişmeleri üzerinde spekülasyonlar yaratmaktı. Herhalde o, haberleşme tekniğinin çizmeyi aşma ihtimalini, bu hikâyenin duygusuz, teknik ifadesinden daha iyi anlatamazdı. Olay büyük çoğunluğa açıklanmadan önce, onun özel çevresindeki Artorga adlı belirli bir gruba yayınlandı. Pek çok kişi konunun derinliğine inerek düşünmek yerine bunu geçer akçe bir yenilik olarak sayma yolunu tuttu.

Haberleşme İçin Bir Pazaryeri:

Sevgi gibi demokrasi de kesinlikle «elçilik yetenekleri» aracılar tarafından düzleştirilip değiştirilmemesi gereken direkt karşılaşmaya ihtiyaç göstermektedir. Kameralar elektronik araçlar, uydular, kablolar, manyetik çekirdekler, bilgi bankaları, alıcılar. Bunların hepsi haberler için depolama ve nakil araçlarıdır ve onların muhtevası-

nı tayin edemezler. Toplumsal çarelerin serbest düzenlenmesi, planların formülleştirilmesi ve bu konudaki danışma işleminin nasıl yürütülmesi gerektiği iki boyutlu resim depolarında hiç bir zaman tam olarak gerçekleştirilemez. «Elektronik pazar yeri ve global köy» tasavvurları insanlar arasındaki gerçek teması sağlayan gerçek pazar yeri ve gerçek köyün yerini almak yerine onlara yardımcı olmak yolunu seçerlerse, ancak o zaman insancıl tasarılar haline gelebilirler.

Fakat şüphesiz her ferdin ve vatandaş gruplarının bilgi ve karar işlemlerini depolamak, karşılaştırmak, kombine etmek ve bu sayede onlara ilişkilerin zor kavranabilir özelliklerini daha fazla anlayabilme imkânı tanımak mümkündür ve tavsiye edilebilir.

— J. R. Shade her insan yerleşme bölgesinin yakınına bir «sağlık koordinatörü» yerleştirme fikrini ortaya attı. Yangın alarm sistemiyle karşılaştırılabilen bu sisteme göre, yerleşme noktalarına bir bilgi bankası ile bağlı olan birer soru aracı yerleştirilecek. Bu araçlar anî hastalanma halinde sorulan sorulara ilk yardım ile ilgili bütün cevapların yanısıra, mesela en yakın açık eczane, en yakın ilgili doktor, boş yatağı olan en yakın hastane gibi bilgileri verebilecekler. Daha gelişmiş bir biçim telefonla bu tip bilgi bankalarını arama imkânı sağlayacak. O zaman şahsî sorulara kişiye göre tesbit edilen cevaplar verilebilecek. Bu konu ile ilgili diğer fikirler de hukuk sorularını cevaplayan, alış verişe veya diğer konulara yardım sağlayan bir depolama olabilir.

— Nicholas Negroponte (MIT) kendisi tarafından «mimar makinesi» diye adlandırılan, sayısız bilgi ve fikirlerle doldurulmuş bir bilgisayar yaptı. Soru makinesinin başına oturan bir mimarlık öğrencisi bütün konut sorunlarını onunla tartışabilir. Araç, çizimlerindeki yanlışları düzelte-

bilir, hesaplara dökebilir ve hatta ona tasavvur ve fikirlerinin iyi ve kötü yanlarını anlatabilir.

— Profesör J. Salmona açık ve büyük ölçüde bilgisayarlarla teçhiz edilmiş bir devlet yönetiminin, gerçek bir demokrasiye yakışır bir şekilde her milletvekiline yönetimin bütün bilgilerini ve bunları sağlayacak araçları temin etmesi gerektiği görüşünü savunuyor. Kâğıttan tahtına oturan bürokrasinin güçsüzleşmesini sağlamak için bu çareyi bütün vatandaşlar düzeyine yaymak da düşünülebilir.
— Hatta San Fransisco State College'den antropolog ve sibernetikçi Maguroh Maruyama, bu gün Navajo ve Eskimolarda her zaman müşterek bir kararla sona eren ortak toplantılarda sağlandığı gibi, bilgisayar ve yaygın araçları kullanarak hiyerarşik ve otoriter olmayan politik kararların alınmasının mümkün olduğu görüşünü savunuyor.

Şimdiye kadar haberleşmenin gelişmesi, bilgilerin çok daha büyük bir merkezleşmesi ve görüşlerin toplanması prensiplerine uygun olarak yürümüştür. Bu tehlikeli gerçeği bana bir konuşmamız sırasında profesör Robert M. Fano (MIT) anlattı. Bilgisayar firmaları ilk planda, sadece tröstlerin yönetim mekanizmalarının veya bakanlıkların kullanabilecekleri çok büyük ölçülerdeki bilgi işleme makinalarını imal ediyorlardı. Burada teknik araçları, bu konu ile ilgilenenlerin amaçları tayin ediyordu. Bu konu ile ilgili bir örnek, politikacı ve askerlerin gerçekçi bir görüşü kaybedecek kadar ve anlamadıkları bir tekniğin karar sorumluluğunu yüklenecek kadar bilgi bankalarına bağlandıkları Vietnam Savaşı stratejisidir.

Bu görüş Fanos'nun çok yakın bir mesai arkadaşı olan Profesör Joseph Weizenbaum'un bir konferansında doğmuştur. O Viyana'daki bir toplantıda bilgisayar programlarına göre hareket eden generallerin, Pentagon'un «de-

ğecek hedefleri» bombalayarak uyguladığı amaçtan nasıl saptıklarını açıkladı. Weizenbaum şöyle diyordu:

«Bu dev sistemler, üzerinde yıllarca çalışan program grupları tarafından geliştirilirler. Fakat daha sonra sistemler uygulandığı zaman programcılar ya ortada yokturlar, ya da dikkatlerini başka bir göreve vermişlerdir. Tam ifade edersek... Bu planlar uygumaya girdiği zaman artık hiç bir adam ve hiç bir grup, aslında nasıl çalıştıkları hakkında bir bilgi sahibi değildir. Bu durumun iki sonucu vardır. Birincisi, kararlar kimsenin tam olarak anlayamadığı kural ve kriterlere göre alınırlar. İkincisi, bu sistem değiştirilemez, çünkü yapı olarak nasıl meydana geldiği, yani içindekiler bilinmeyince en küçük değişiklik bile bütün sistemi kullanılmaz hale getirebilir. Son sebep olarak da artık hiç kimsenin makinenin söyledikleri için sorumlu tutulmasına imkân olmadığına dikkati çekebiliriz.»

Benzer bir uyarı da, bilgisayarların ortaya çıkışından beri beliren toplumsal sorunlarla uğraşan tenkitçi İngiliz halkçısı Rex Malik'ten geldi. O her bilgisayar sorusunun alınan cevabına aşağıdaki kullanma talimatının eklenmesini önerdi. «Bu sonuçların dayandığı verilerin doğru olduğu görüşünde olanlar, bu konudan anlayanların tümünü teşkil etmektedirler.»

Bu yazıda Henry Matusow'u anmadan geçemeyeceğim. O iyi kötü bilimsel bilgisi olan bir caz müzisyenidir. Politik sebepler yüzünden ABD'den İngiltere'ye göç etmiş ve orada, «bilgisayarların istismarına karşı» bir şirket kurmuştu. Başlangıçta teknik bilgi araçlarının sabotajı konusunda fikirler yaymayı denedi. Bu imkânı elinden alınınca ise, bana garanti ettiği gibi zararsız ve etkili başka metodlar buldu.

«Bu ...n vatandaşın elinde olan bildirim, talep ve soru

evrakının büyük bir kısmı bilgisayar hesaplarının sonuçlarıdır. Beni doldurmam gereken soru evrakı ile şereflendirdikleri zaman, ben de onlara kendi soru varakalarımı gönderiyorum. Bana, kim olduklarını, bana başvurma fikrine nasıl vardıklarını ve benden istedikleri bilgiyi ne için kullanacaklarını söylemelerini rica ediyorum. Bunun üzerine ekseriya hiç cevap gelmiyor ve beni rahat bırakıyorlar.»

Oturma Odasında Kongre:

Bilgisayarların etkilerini önleme çabası orijinal, fakat uzun vadede hiç bir başarı vadetmeyen bir metod olarak görülüyor.

Belki de yeminli hesap uzmanının mesleğini andıran bir yeminli bilgisayar programcılığı ortaya çıkmak zorunda kalacak. En azından zamanla devletin ve endüstrinin bilgisayar ağlarına karşı, kendi bilgilerini başka şartlara, başka menfaat ve hedeflere göre toplayan ve kombine eden, «vatandaş ağları» meydana getirilmelidir. Parlamentonun bilgi bankaları, diğerlerinin yanısıra bakanlıkların bilgi araçlarında bulunmayan bilgilerle doldurulmalıdırlar. Tartışmada yüksek bir yer almak isteyen ve «yetersiz bilgisi» damgası yiyerek bir kenara itilmeyi kabul edemeyen toplumla ilgili her grup, herhalde bu yeni araçları kullanmaya mecbur kalacaktır

Gazete, radyo, televizyon veya aktüel cep kitabı için çalışan tenkitçi roportörün yanısıra, kısa sürede aracı bir bilgi bankası olan tenkidçi haber elemanları ortaya çıkaracaktır. Çünkü politik kararlarda göz önünde tutulması gereken noktaların fazlalığı, her zaman yer ve zaman darlığı çeken yayın organlarında yeteri kadar yeri artık hiç bulamayacaklardır Kendisi ile haberleşen tarafından de-

vamlı yenilenen bağımsız bir bilgi deposu sayesinde vatandaşlar bir «bilgi toplumundaki» tenkid ve kontrol görevlerini etkin bir şekilde ciddiye alabilirler.

Bir süreden beri kombine edilmiş televizyon EDV tartışmalarını yüzlerce ve binlerce kilometre öteden yürütmek mümkündür. Pentagon'a bağlı olan ARPA (Advanced Research Project Agency) nin malı olan onbeş Amerikan bilgisayar araştırma merkezi, sanki bütün katılanlar günlük çalışma konferansı için yeşil masanın etrafına toplanmış gibi, sıkı bir ilişkiyle birbirleriyle bağlı olarak çalışmaktadır. Fakat gerçekte bir kaç üye ABD'nin batı kıyısındaki Stanford Research Intitute'un büyük bir ekranının başında otururken, diğerleri doğu kıyısındaki Boston'da Lincoln laboratuvarlarında, üçüncü bir takım da orta batıda Illinois üniversitesinde bulunuyor.

Bu konuşmaları alışılmış telefon konuşmalarından ayıran husus, her grubun bilgilerinin değişik bilgi bankalarının kullanılması sayesinde geliştirilmesi ve güçlendirilmesidir. Sadece saniyeler süren bir süre içinde bir görüşü ifade edebilmek için gerekli bilgileri depolarından çıkarıp ekranlara yansıtabiliyorlar. Aksi takdirde evrak ve planlarının içinden ancak seçtikleri birkaçını beraberlerinde konferansa getirebilecek olan üyeler, şimdi bir düğmeye basmakla koca bir bilgi arşivini kullanabiliyorlar. Doug Engelbard ve W. Taylor ile birlikte bu sistemi geliştiren J.C.R. Licklider, bu metodla bütün Dünyada, kendi kombine edilmiş bilgi kaynaklarını hizmete sunan bilimsel gruplarla sıkı ve devamlı bir çalışmaya girme imkânının doğacağı görünüşü savunuyor.

Bu tip bir «Bilgi Topluluğu» genel olarak birbirinden çok uzak, fakat aynı konuya olan ilgileri yüzünden birbirleriyle sıkı sıkıya bağlı olan gruplardan oluşacak. Üyeleri birbirleriyle, telefon, telgraf veya teleksle olduğundan çok

daha yoğun bir temas halinde olabilecekler. Böylece, bir çok ülkenin çekirdek fiziği laboratuvarları, rasathaneleri, sosyal bilim araştırmaları ve üniversite enstitüleri gittikçe daha kolay ve daha sık olarak genel projelerde anlaşabilecekler.

Fakat bu sayede vatandaşların dünya çapındaki ilişkileri de şaşılacak bir ölçüye ulaşmaktadır. Hayal dolu mimar Yona Friedmann, daha binyıla geçiş döneminin başlarında bile, katılanların ikâmetgâhlarını terketmek zorunda kalmayacaklardı. Dünya, kongreleri toplanabileceğini söylemişti. Herkes sadece kendi şehrindeki elektronik haberleşme salonuna kadar gidecek. Columbia Broadcasting System'in uzun yıllardır yöneticiliğini yapan Peter C. Goldmark, Connecticut eyaletindeki vatandaşların her sabah ve akşam tıklım tıklım yolları tepmak yerine işyerleri ile elektronik bir bağ içinde olmalarını öngören kesin bir teklif geliştirdi. Amita Etzioni ve Eugene Leonard'ın yönetimindeki «Center for Policy Research'in planlama grubu da «elektronik bir belediye binası» üzerinde çalışmalar yapıyor. Onların «Participatory Technology System» leri MINERVA başlığını ve böylece dağınık olan hemşehrilerle özel radyo ve televizyon kanalları ile devamlı hizmet sunmayı öngörüyor.

Kasabaların Yeni Merkezleri:

Fakat bütün bu elektronik yardımcı araçlar bu günün şehirli ve köylüsünün başka hemşehrileriyle bir araya gelebileceği bir yeri gittikçe daha zor bulmakta olduğu gerçeğini değiştirmiyor. Pazar meydanı, piyasa yeri ve ağaçlı caddelerin yerine henüz yeni buluşma noktaları konamadı. Daha fazla demokrasi isteniyorsa buluşmak için yeni fırsatlar yaratılmalıdır.

Yaya yolları, oyun caddeleri, boş vakit merkezleri daha günümüzden başlanarak bir çok şehirde planlanıyor. Şimdiye kadar gerçekleştirildikleri Rotterdam, Dronten, Münih ve Frankfurt gibi şehirlerde gezintiye çıkanları ve satıcıları çektiler. Üzerinde kamusal sorunların tartışıldığı eski Atina'daki «Agora» anlamında bir yer olamadılar. İlerde bu açıklık yerlerin taşıyacağı değer bir zamanların kilise ve bu günün belediye binalarına layık görülenden daha az olmayacaktır.

Vatandaş bilincinin halk girişimi dalgalarında, cadde gösterilerinde ve kendiliğinden ortaya çıkan tartışmalarda hissedilen yeni uyanması yeteri kadar güçlendiği zaman toplumsal yapı ve tesisleride de ifadesini bulmalıdır. O zaman herkes bu gün bir çok devlet ve belediye kuruluşlarında olduğu gibi zor tahammül edilen, devamlı tüzüklerle yönetilen ve «kamu servetinin» katı muhafızları tarafından «düzenli davranmaya zorlanan kişi olmaktan kurtulacak ve kendisini evinin beyi gibi özgür hissedecektir.

Önümüzdeki yıllarda ruhsal yapının özgürleştirilmesi, uyanan yaratıcılığın işlenmesi, gelecek üzerinde karar verme yeteneği gibi konularla meşgul olacak çeşitli tesisler kurulacaktır.

— Stockholm'de şimdiden mevcut olan ve Frankfurt'da da kısa bir süre içinde yapılacak olan Kamu Aracı Tesisleri (Medyatekler).
— Ziyaretçiyi gittikçe daha fazla yapıcı olmaya iten Caen'deki «Maisons d'Art» sanat evleri, Kopenhag'daki Louisiana-Museet gibi açık müzeler, New York'taki «Museum of Modern Art» (Modern Sanatlar Müzesi) veya Viyana'daki «Yirminci Yüzyıl Müzesi» gibi tesisler.
— Artist grupları, müzik grupları, amatör tiyatroları için devamlı yerler ve kirasız olarak kullanılabilecek evler

— Canlı şehir bölgelerinde tartışma yerleri
— Tenkidçi ve bağımsız gözlemcilerin imkânlar ölçüsünde halka ait bilgi bankaları tarafından desteklenerek kamu hizmetindeki diğer organların gözünden kaçan aktüel olayları yorumlayabilecekleri bilgi merkezleri.

Böylesine yeni kamu alanlarının açılmasında hiç olmazsa başlangıçta, pasifleşmiş vatandaşlara tekrar derdini anlatma ve kendi kararlarını verebilme yeteneklerini kazandıracak «uygulayıcıların» hazır bulunması gerekecektir. Eğer onlar da Club Mediterranee'nin tatil sürelerinde çalışan «gentils animateurs»leri gibi enerji, sevgi, şaka ve psikolojik yakınlık duygusuyla çalışırlarsa, görüldüğü gibi kısa sürede çekingenlikten ortadan kaybolmuş, felç olmuş ve dilsizleşmişleri tekrar aktifleştirebileceklerdir.

Bu günkü merkezsiz kasabalarda hala eksik olan manevî değer ve duygusal yakınlığı sağlayabilecek tesisler, içinde vatandaşların umutları, endişeleri, fikirleri, ideal ve planları hakkında konuşabilecekleri «gelecekteki kendi evleri» olabilecekleridir. Orada adayların, sanatçıların ve uzmanların «Yarının Dünyasından» kehanet ve tasavvurlarını ortaya dökecekleri sergiler düzenlenecektir. Yarının durumlarını canlandıran oyunlar dağıtılan rollerde canlandırılacak ve üzerlerinde tartışılacak. Bu kuruluşta devamlı olarak yeni fikirler, buluşlar, tasavvurlar incelenecek, karara bağlanacak, muhtemel sonuçları tartışacak ve açıkça konuşulacak. Bu tesislerde mesela ilk olarak «Wuppertal Pedagoji Yüksek Okulu»ndan Peter C. Dienel' in ortaya attığı gibi vatandaşların uzun vadeli sorunların tahlilleri ile uğraşabilecekleri «plan hücreleri» de ayrılabilir.

Bu atölyelere çocuklar, öğrenciler ve yüksek okul öğrencileri sadece alınmakla kalmayacaklar, onlarla tercihan meşgul olunacak. Bu yerlerde hiç bir tasavvur ön-

ceden «imkânsız» diye reddedilmeyecek, «delice» diye damgalanmayacak, «mantıksız» diye yanlış ölçülerle ölçülmeyecek. Henüz kabul görmeyen fikirler burada mükafatlandırılacak. Burada kural uyum yerine cesaret, mevcut olanla bağdaşmak yerine geleceğin şartlarına bir atılım olacaktır.

Honolulu'da «Hawai 2000» başlığı altında böyle geleceğe yönelmiş bir konferansa katıldığım zaman, vatandaşların kendileri tarafından düşünülmüş ve arızalanmış bir gelecek üzerinde çalışmalarının ne ölçüde heyecanlandırıcı olabileceğini gördüm. Bütün sınıf ve tabakalardan 600 vatandaş daha önceden on çalışma grubu meydana getirmişlerdi ve altı aydır ada eyaletinin politikası, kültürü ve ekonomisi üzerinde tartışıyorlardı. Bu görüşmelerin ada eyaletinin gelişmesinin devamına olan etkileri gözden kaçacak gibi değildi ve bu halk tartışmasını devamlı bir kuruluş haline getirme arzusu da tekrar tekrar belirtildi. Buna yukardan boş verilmediğini, biraz önce anlatılan «sosyal hayal gücünün serbest kalması korkusu» ispat etmektedir.

Demokrasinin yenilenmesi, genişlemesi ve canlandırılması düşünülürse, bu içten vatandaş girişimlerine televizyon gerillalarına, imkân oranında kehanet yayınlarına ve inşaat furyalarına bırakılamaz, aksine bu aşılarak «büyük örneğin», ilgilenen herkesin fikir ve ileri görüşleriyle tesbit edildiği, tartışıldığı ve yeni katkılarla zenginleştirildiği devamlı kuruluşlar düşünülmelidir. Aksi taktirde bütün bu demokratik deneyler bölgesel ve yüzeyde oluşan çabalar olarak kalacaktırlar. Kısa ömürlü moda şamatacılarına dönüşecek en önemli görevlerini kaçırabileceklerdir .Bu görev, toplumun insanca değişiminin soldurulamaz davasına mümkün olduğu kadar fazla, düşünen ve yaratıcı insanı kazandırmaktır.

V.
Açık
İnsan

V. AÇIK İNSAN

Büyük kutup değiştirme

Geleceğin insanını anlatan tasvirler ona ekseriya hiç de insanî olmayan davranışları yakıştırırlar. Yüzü itfaiyecilerin, polislerin, derin su dalgıçlarının ve astornotların taşıdığı bir koruma maskesinin ardında kaybolmuştur. Vücudunun hareketli canlılığı da artık görülemez olmuştur. Çünkü eski şövalye zırhlarından sadece imal edildiği yeni maddeler, kablo bağlantıları ve antenlerle ayrılan biçimsiz bir zırhın içindedir. Bu itinayla hapsedilmiş yaratık hapisanesini kendisiyle beraber taşımak zorundadır. Hücresini ancak azap verici darlıktaki tanklar, denizaltılar veya uzay kapsülleri gibi başka kapalı yerlerde terk edebilir. Çünkü ancak bu — korunmuş ve aynı zamanda tutuklu biçimde — düşman bir çevredeki yaşamını sürdürebilecektir.

Aslında bu tablo yakın gelecekten çok yakın geçmimizi canlandırıyor .Bu dönem yüzyılın ortasının gittikçe gözden düşen saldırgan ve savunmacı «homo technologicus»u tarafından çizilmiştir. Güçlü saldırı ve fetihlerin devrinden arta kalan yeni bir çağın «Don Quichotte»u

bu tip kahramanlıklar için çok daha az fırsat bulabilecektir. Muhtemelen binyıla geçiş döneminin insanı, dış görünüşü bakımından bu günün caddedeki adamından çok farklı olmayacaktır. Belki biraz daha renkli ve değişik giyinecektir, o kadar... Kamusal görevlere olan bütün ilgisine rağmen kişiliği giyimi yüzünden özelliğine ters düşmeyecek, aksine kendisini daha bağımsız hissetmesine yardımcı olacaktır. Unutmamalı ki geleceğin bütün maske çeşitleri şeffaftır.

Bütün Dünyaya değer ve hedeflerin büyük bir kutup değiştirmesi şimdiden başlamıştır. Değişme ana hatlarıyla şu yönde gelişmektedir.

— Kapalılıktan açıklığa.
— Fetih kavramından, yayılma kavramına.
— Üretimden olayları bizzat yaşamaya.
— Randıman zorlanmasından, serbest çalışmaya.
— Sertlikten, yumuşaklığa.
— Kesin kalıplardan, hareketliliğe.
— Amaca göre kesinlikten, oyunculuğa.
— Öldürücülükten, yaşatıcılığa.

Diğerlerine rekabet yerine güçlenme duygusu aşılayan beraber çalışma biçimleri deneniyor. Gücün ve süratin yükseltilmesi yerine artan duygusallık ve derinleşen görüş hedeflerine ulaşmaya çalışıyor. Dün (belki hala bugün bile) «küçük orta sınıf estetiği» diye alaya alınan sükûn ve güzellik özlemleri gibi istekler, kitle ihtiyacı haline geliyorlar. California'da School of Arts'ın öğretmeni psikolog E. Farson diğerlerinin yanısıra tesbit edilebilir yeni temel hakları talep ediyor: Sanat özgürlüğü hakkı, gerçek hakkı, kendine has olma hakkı. Pittsburgh üniversitesinden Nicolas Rescher ve Kurt Baier çalışmaları sırasında «değer araştırması» alanına dayandırdıkları hissedilebilen değişmeyi, aşağıdaki karşılaştırmaların yardımı ile açıklamaya çalışıyorlar.

Gerileyen değerler:	Yükselen değerler:
Kişisel aldırmazlık ..... (Benden sonra tufan- anlayı	Toplum duygusu
Milliyetçilik ..... (Yurtseverlik, sovenizm)	İnsanlığı düzenleyici tutum (Hümanizm, enternasyonal hayata saygı.)
Evle ilgili bilimler ..... (Tasarruf, aile bağları, dikkat	Entellektüel yetenekler (Zekâ, yaratıcılık, manevî hareket.)
Kişisel sorumluluk ve güven duygusu	Kişisel değerler ve mantıkî sınırlar içinde haklar.
Kendine dönüklük ve kendine yeterlilik	Gruplara katılma çabaları
Yükselme çabası ve ekonomik garanti	İnsanın kendisini sorumlu
Özel müllkiyet	hissettiği toplum refahı.
İlerlemeye güven ve kör iyimserlik	Kamu için haklı bir düzen ve hizmet.
	Estetik değerler. (mesela çevre güzelliği, orijinallik.)

Bu kataloğda ifadesini bulan topluma yönelme kişisel umut ve hedeflerden yüz çevirme olarak görülmemelidir. Bu daha çok genç toplumbilimcilerin (mesela politik ekonomist H. Gintis'in çevresinde toplanan grup gibi,) kişinin manevî ve kültürel gelişmesinin ancak kariyer hırsı, kâr avcılığı ve tüketim hastalığı gibi egoist çabaları kesinlikle reddeden dayanışmalı bir toplumda gerçekleşebileceği görüşüdür. Bireyin gerçek anlamda yükselmesi ve gelişmesi yavaş ve zahmetli olmakta, özellikle maddesel randıman üzerine kurulmuş zor, fakat hiç de imkânsız olmayan para ve zaman fedakârlıklarına ihtiyaç göstermektedir. Buna ek olarak öncelikle üretim artışına göre düzenlenmiş Batı ve Doğu toplum modelleri, kendini geliştiren ve bu yüzden davranışları hesaplanabilir olmaktan çıkan insanı, karşılıklı sigortaya rağmen aslında hiç istemiyorlar. Çünkü o planlanan gelişmeyi bozuyor. O -Ernst Fisher'in, normlarını tayin edenler tarafından işgale uğrayan Çekoslovakya'nın istilâsı hakkındaki yorumunda kullandığı ifade ile- «Çok tehlikeli bir buluştur ve hayal gücü hastalığına yakalanmıştır.»

Fisher, Prag denemesinin kesin yenilgisi hakkındaki şüphesine rağmen, umudunu açıklıyor: «Fakat insanla bu kadar kolay başa çıkılmaz. O artık insanlıktan uzaklaştırılmasına karşı gelmeye başlıyor.»

Bu karşı gelmenin birçok yönü vardır. Eğer karşı gelinenin inkârında kalırsa kısa sürede tam tersine dönebilir. Bu sebeple başka yönlere uzanmalıdır ve burada bana, özellikle cinsinin tehdit edilmesine yeni, geniş kapsamlı bir «insan bilimi» ile cevap vermeyi deneyen değişik girişimler oldukça dikkate değer görünüyor.

Bir «İnsan Bilimi» nin Başlangıçları

Pasifik okyanusundan bakılınca Kaliforniya' La Jolla'da yamaçlara yaslanmış «Institute for Biological Studies» yüksek gri beton duvarları ile askerî bir savunma hattının kumanda koruganı gibi görülüyor. Ancak yaklaşınca bu kahramanca yapı şeklinin ne olduğu ortaya çıkıyor. Rüzgârlı bir meydan görülüyor. Bu günümüzün âlimleri için bir buluşma noktası olarak düşünülmüş, ziyarete gittiğim gün meydan hep boş kaldı ve bana sonradan anlatıldığına göre genellikle de böyle boş kalıyordu. Aynı insan kıtlığı uzun koridorlarda ve arkalarında laboratuvar cihazlarının göze çarptığı pencerelerde de görülüyordu. Hatta kütüphanede bile bir tek canlı yoktu.

Bu araştırma destek noktasının kurucusu ve yöneticisi, çocuk felci serumunu bulan, Nobel Armağanı sahibi, insansever ve filozof Jonas Salk'tı. O, tarihin kritik bir noktasında insanlığın hayata uygun şekilde gerekli bir değişmesini sağlayacağına inandığı «biyolojik devrim»i savunuyordu. Çalışmasının ana temalarından biri şu: «İnsan hem kendini anlamada, hem de gelişmesinde birçok yönden tamamlanmamıştır. Henüz insanın içinde ve insanların birbirleriyle olan ilişkilerinde keşfedilmemiş yerler vardır.»

Salk enstitüsünün yıllık raporlarına bir bakış, kaybolma, kabuğuna çekilme ve korunma duygusu veren ilk izlenimleri düzeltiyor. On yıllık bir süre içinde bu merkezden bütün dünyaya sayısız fikir ve uyarılar yayılmış. Salk biyolog ve yenilikçilerin yanısıra en değişik görüşlerin ve dalların önde gelen kişilerini kendine çekmeyi biliyor: Szilard son çalışmalarına La Jolla'da başlamıştı, çok uzakta olmayan mütevazi bir yalıda oturan Marcus sık sık tartışmaya geliyor, Monod sonradan çok başarılı

olan ve tartışmalara yol açan kitabı «tesadüf ve gereklilik» i burada yazmıştı. Uzun süredir sosyolojinin yeniden araştırılması ve geliştirilmesi ile uğraşan Edgar Morin kendi ifadesiyle bu «Sina koruganında» tekrar öğrenci olmuştu. Biyoloji, antropoloji, sibernetik onun görüş ormanını genişletmişti. «Conditio Humana» ile uğraşan bütün araştırma yönlerine uyan bir «insan bilimi»nin başlangıçları işte burada, Kaliforniya'nın güney ucunda yeşerdiler. Bu çabalar, çeşitli ara incelemelerin sonunda 1972 kasımında Paris'te eski Abbaye de Royaumont'da, bir gün entellektüel gelişme tarihinde, Rutherford'un modern atom araştırmalarının temellerini attığı Cavendish Laboratorium'u gibi, önemli bir rolü ve anahtar fonksiyonunu yüklenebilecek olan uluslararası «Centre pour une science de'l homme»un kuruluşuna yol açtılar.

«Homo sapiens»in yeni binyılın eşiğinde içinde bulunduğu kritik durumun sivrilmesi, hemen hemen kesinlikle insanların yoğun incelenmesi ve şanslarının imkân nisbetinde düzeltilmesine hasredilecek olan birçok enstitü, seminer, proje grupları ve deney alanlarının meydana gelmesine yol açacaktır. Bunlar ancak ikinci ve üçüncü planda, insanları hücrelerden meydana gelmiş yaratıklar olarak gören ve değiştirmek isteyen genetik deney kuruluşlarından olacaklardır. Birinci planda ise bu yaratığı diğer yaratıklardan ayıran yeteneklerin incelenmesi ve geliştirilmesi ele alınacaktır. Mesela Morin'in görüşüne göre, daha mağara resimlerinde kendini göstermiş olan hayal dolu patlamalar tabiat yaratığı insanı belirlemektedir. Onun çağımızla olan ilişkileri de özelliğini ortaya koymaktadır, çünkü o eski mezar sanatlarının gösterdiği gibi kendi kısa hayat süresini çok aşan bir düşünce genişliği içindedir ve onu özellikle tehdit eden «mantıksız-

lık»da bir kurtarıcı olabilir, çünkü onu çok daralmış bir mantığa düşmekten korur.

Benim görüşüme göre bu «açık sistem insan», özellikle «Mind laboratories» te (akıl laboratuvarları) daima tekrar tartılmalı ve yeniden geliştirilmelidir. Bu kuruluşlar muhtemelen 21. yüzyılda, fizik ve kimya deney atelyelerin zamanımızda ve bizden önceki dönem için taşıdıkları önemi kazanacaklardır. Bu deney atelyelerinde dalların ayrılması gittikçe daha küçük bir rol oynayacaktır. Bu gün birçok bilimsel kuruluş ve toplantı için tipik bir özellik olan sınırlama, korkma ve hak sahibi olma mantığı, yeni kooperatif şartlar karşısında tutunamayacak. Artık kongrelerde, sonunda «meslekî nezaket»i elden bırakmadan toplanan, çoktan bitmiş ve aylarca önce yollanmış evrak okunmayacak, aksine henüz sonuna kadar düşünülmemiş ve orada diğer kafaların katılmasıyla geliştirilecek olan fikirler ele alınacaktır. Bu bilinmeyen alanlara taşmalarda muhtemelen sanatçılar güçlerini âlimlerinki ile birleştireceklerdir. Karışık problemlerin anlaşılması ve çözülmesinin onsuz artık hiç mümkün olmadığı, değişik kültür dallarının çok daha sıkı bir işbirliği sayesinde birçok özel dalda incelemeler yapmak suretiyle «Synergie» (toplu etkileme) ve sentez'in bu gün henüz hiç tanınmayan yeteneklerini açıklayabilen, dallarüstü bir öncü tipi ortaya çıkarılabilir.

Bu durumda enformasyoncular ve sibernetikçiler de önemli bir rol oynayacaklardır. Birinciler, artan bilgilerin meydana getirdiği yığını acil kullanmaya hazır tutarak yetenekleriyle, ikinciler ise bilgileri biribirleri ile birleştirip daima yeni bağlantılar yaratarak ve bu yepyeni «örnek»lere dayanan henüz keşfedilmemiş görüşleri ortaya atarak deneyleriyle... Böylece şimdiye kadar olmayan kişi tiplerinin genişletilmiş modelleri de elde edilebilir. «İn-

san sistemini» keşfetmeye yönelen bu tip çalışmalarda bilgisayar, insanlığın içinin haritasındaki bilinmeyen «beyaz» yerlerin kâşifi ve bir «Superman»in (Süper insan) hazırlayıcısı olacaktır.

«İnsan bilimi»nin çeşitli menfaatler için kullanılabileceğini ve istismar edilebileceğini, bazı açılardan yaşamın fiziksel tehdidinden de daha korkunç olan saldırı ve yıpranmaların düşünülebileceğini böylesine riskli bir çalışmaya girmiş olanlar artık bilmektedirler. Her şeye rağmen atom araştırmacılarının kaderinden çok şey öğrendikleri ve onların çağındaki fizikçilerden çok daha iyi hazırlandıkları görüşünü savunuyorlar.

Burada bir şüphe beliriyor ve bu şüphe, ortaya attığı bütün fikir ve hedeflere rağmen Dr. Salk'ın enstitüsünün bende gizlice yarattığı şüphedir

Çünkü yalnız bilimde değil, sanat ve edebiyatta da pekaz istisna hariç tutulursa kendi konusuna çekilmiş bütün «nöbetçiler» için bu değişiklik bir idam fermanı olacaktır. Aslında kültürün demokratikleştirilmesi, sadece aktif payı üzerine alması gereken çoğunluğa açılmak değil, azınlıkta olanların menfaatlerinin tek taraflı sömürülmesine karşı korunmayı da sağlamak demektir. Eğer geniş görüşlü ve geleceğe dönük çabalar insanî gelişmeleri «insan üretme» yerine hedef olan «insanlaştırma» amacına yönelteceksek, insan araştırmasının öncüleri diğer âlimlerin hatalarını tekrar etmemeli ve «halka yönelmelidirler.»

Bu adım birçok entellektüele «ortada kalma zihniyeti»nin baskısı altında hâlâ zaman kaybı olarak görülmektedir. Aslında özellikle bu ön yargılarla belirlenmiş tutumları olan elit kişilerin varlığı, değişik tabakalar arasındaki işbirliği araştırmalarını «insan bilimi» açısından büsbütün zorunlu kılmaktadır. Mantıklı ve belgelerle is-

pat edilmiş de olsa gurur, gittikçe daha belirgin olarak gerçekçi ve insanlığa yönelmiş bir gelişmenin önünde, en büyük engellerden biri olarak ortaya çıkmaktadır.

Şehir Havası Hüzün Veriyor:

«Aslında her birimiz yalnızız.» Bu yaşlı bir insanın görüşü değildi, aksine bunları, sorulan soru üzerine doktor olduğunu ve yıllarca önce Münih'e göç ettiğini anlatan iyi görünüşlü, genç bir kadın anlatıyordu. 1972 yılındaki olimpiyat oyunları sırasında her gün «oyun caddesinin» kenarında toplanan herkese açık tartışma halkasındaki herkes bu sözleri tesdik etti. Bu konuşmalara katılanlar tamamen tesadüf ile bir araya geliyorlardı. Yoldan geçenler veya müsabakalara gidenler merakla bu birçok bayrak direğinin etrafına toplanan gruba yaklaşıyor, biraz dinliyor ve sonra ekseriya yollarına devam ediyorlardı. Fakat o anda konuşulan konu ile ilgilenenler diğerlerinin yanına çimene oturuyor ve tartışmalara katılıyorlardı.

Aslında bu buluşmalarda yarının dünyası konuşulmalıydı. Ekseriya Berlinli Mixed Media grubunun «Olympia- Richtung 2000» adlı kışkırtıcı gösterilerine eklenerek hazırlanıyor ve bu gösterilerde tasvir edilen ürkütücü hayallerle etki yaratmak amacını güdüyorlardı. Fakat planda olmamasına rağmen insanlığın zamanımızdaki kabuğuna tekrar çekilmesi ve ilişkilerin yokluğu konusu, gelecek konularını tekrar tekrar bir kenara itiyordu. Bu bana tamamen yabancı olan Almanya'nın ve başka ülkelerin çeşitli bölge ve tabakalarından gelen insanlara en çok ne istediklerini sorduğumda, bir kerecik olsun bir teknik buluş isteği ile karşılaşmadık. Buna karşılık ekseriya enteresan, ve mantıkî bir çalışma, daha sık olarak mülkiyetin

ve sorumluluğun bölünmesi, fakat hepsinden önce daha fazla buluşma, daha fazl kişisel yakınlık, daha fazla insanî sıcaklık istediklerine şahit oldum.

Saniyorum ki, bu özlemin şiddeti ve içinde doğduğu kıtlığın derinliği toplum teşhisçileri tarafından hiç de gereği kadar ciddiye alınmamaktadır Günümüzün şehirleri ne ekonomik, ne de yaşanabilir özelliklere sahiptirler. Aslında bu çok yumuşak, hatta inkâr sırasında rahat kullanılabilir bir ifadedir. «Oturma silolarımızın», «Televizyonlu ve telefonlu hapisanelerimizin», insanlar için «park binalarımız»ın biçimleri birçok teşhisi, fakat şimdiye kadar pek az başarılı tedavisi olan ciddî bir sosyal hastalığın ifadesidir.

Bir zamanlar, «şehir havası özgürlük verir» denirdi. Şimdi ise «şehir havası yalnızlaştırıyor», «şehir havası hüzün veriyor», «şehir havası hasta ediyor» demek gerekmektedir. Bu yüzden binlerce toplum deneyi ekseriya başarısız da olsa, grup tedavisine yönelen toplu geziler, ebeveyn okulları, halk girişimleri, toplu konutlar ve büyük aileler, insanlar arasında kaybolan ilişkileri tekrar sağlamak amacı ile yürütülmektedir. Fakat bu tedaviye katılanların çoğu, bir haftalık bir «human potencial training» (insanî özelliklerin çalıştırılması)ndan sonra tekrar kendi «izolasyon hücrelerine», «meslek rollerine», kısaca «normal hayata» dondükleri zaman herşey onlara «saçma» görünmektedir. Amerikan dergisi «Life»ın yazarlarından olan Jane Howard, grup hayatından büroya dönüşünü şöyle anlatıyor:

«Boston havaalanındaki kayıt memurları bana robotlar kadar kişiliksiz göründüler. Hamallar haristi. Gazete kulübesindeki kadının da neşesi yoktu. Benimle seyahat edenlerin hepsi fazlasıyla yorgun görünüyorlardı. Omuzları çökmüş, alınları kırışmıştı. Herhalde sekiz günlük du-

yarlılık çalışmaların daha yeni ardımda bırakmış olmasaydım; ben de onlar gibi olacaktım. Fakat bu yüzden bütün bu yaratıkların insanlığına büyük bir acıma duydum. Gözlerine endişeyle bakmamak veya yorgun görünenlere bir sırt masajı teklif etmemek için kendimi güç tuttum. Bana şimdi çok normal gelen bu güdüye kapılsaydım, herhalde beni derhal bir akıl hastanesinde kapatırlardı. Sanırım San Jose otobüs durağındaki olaylara sebep olan kıza da aynı şey olmuştur, çünkü o da böyle bir toplumsal Workshop'tan geliyordu.»

«Yeni Açıklık»

Almanyadan göç eden Kurt Lewin'in İkinci Dünya Savaşının sonlarında ABD'inde ispat ettiği gibi, endüstrinin yoğun bir şekilde «grup dinamiğinin» keşfedilmesi ve kullanılması ile uğraştığı gerçeği, «ilerlemeci» ler tarafından burada artan insanlaşma yönünde ileri bir adımın değil, aksine, randımanı, insanın değerlendirilmesini ve kapitalistlerin kârlarını artırmak için devamlı gelişen bir teknolojinin söz konusu olduğuna delil sayıldı. Fakat bu metodların sonunda büroda ve fabrikada yükselen verimin yalnız müteşebbis değil, işçiye de bir kâr getirmesi, karşı bir tez olarak ileri sürülebilir. Fakat bu kâr, mümkün bir ücret artışı biçiminde değil, meslektaşları ile bağlılığın artması biçiminde ortaya çıkmaktadır. Kişilerin grup dinamiği metodlarının uygulanmasından önce birbirlerini sadece yüzeyde tanıdıkları işletmelerde, katılanları «zırhlarını» atmaya zorlayan buluşma grupları veya beraber çalışmayı öğreten «Project Team» ler sayesinde ilk defa el birliğiyle çalışma yaratıldı. Başlangıçta yadırgamadan dolayı alayla değerlendirilen bu yeni yakınlık, sonunda önceki ekseri kırıcı olan maddi menfaat toplumundan çok daha derin ve sıkı yerleşti.

Son yıllarda bütün Dünyada inanç toplulukları, iş kolları, dernekler ,partiler ve sendikalar gibi alışılmış toplulukların yanında, yeni fonksiyonlar yüklenen yepyeni sayısız grup meydana geldi. Hiç bir yerde bunları toplu gösteren bir liste bulamadığım halde, burada insanın gelişmesi yolundaki çabaları hakkında önemli bir fenomenin söz konusu olduğuna inandığımdan, yeni grupların değişik ana hatlarıyle bir gruplamasını yapmaya çalışacağım:

1 — Maddî konuların ağır bastığı gruplar:
   a - Kira ve ev toplulukları, komşu grupları
   b - Satın alma grupları
   c - Otomobil grupları (car pools)
   d - Tatil grupları
   e - Çocuk bahçeleri.
2 — Ruhsal konuların ağır bastığı gruplar:
   a - Tedavi grupları
   b - Evlilik grupları
   c - Buluşma -duygu geliştirme- grupları
   d - Tefekkür grupları
   e - Karşıt korunma amacıyla içeri dönük komünler (adalar).
3 — Politik ve dünya çapında konular
   a - Halk girişimleri
   b - Kadro ve aksiyon grupları
   c - Örnek olarak sosyalist komünler ve köprü başları
   d - Çocuk mağazaları
   e - Birleşik yardım için dernekler.
4 — Meslekî konular ağır basan gruplar:
   a - Plancı büroları
   b - Madde üretimi yapan gruplar
   c - Doktorların pratik grupları
   d - Kiracıların çalışma grupları.

Bütün bu şıklarda çok büyüyen ve kişiye ters düşen sosyal sistemlerin delikleri kapatılmaya çalışılmaktadır. Fakat bu çabanın üstünde, bütün bu çok değişik konulara yönelmiş topluluklarda ortak olan bir karakteristik özellik vardır. Hayret uyandıran bir çabuklukla normal bir hale gelen, tam çağımıza uygun bir tutum: Anlatmak istediğim katılanların arasında hüküm süren olağanüstü açıklıktır. Eskiden en fazla bir aile ferdine, yakın bir arkadaşa, bir papaza veya doktora açıklanabilen, insanın kendisine bile söylemeye çekindiği sırlar, ekseriya daha birgün önce yabancı olan insanların meydana getirdiği bir çevre içinde âdeta boşalıyor.

Bu yeni açıklık tamamen tedavi buluşmalarına, toplanma ve duygu gruplarına bağlanmıyor, aksine kâh şiddetle kâh daha hafif olarak diğer bu tip toplantıların da katkısı görülüyor. Bu tip durumlarda beklenen seksüel grup izdivacı şiddetle büyütülürken buna karşılık ruhsal kaynaşma derecesi de küçümseniyor.

Bir insan geleceğinin kehaneti için bu fenomenin büyük önemi olması gerekir. Çünkü eğer böylesine tasasız ve kendini özgürleştirici bir açıklık olağanlaşırsa, eğer rol yapma, maskeler taşıma, suçun gizli tutulması, ihtisasların saklanması, eğer günlük vicdan muhasebesi, ömür boyu utanç, sessizce katlanılan karşılıklı dolandırıcılık ve kökü kazınamaz görünen iki yüzlülük gerilemeye başlarlarsa, işte o zaman dev ölçüde ve önemde bir değişiklik başlayacaktır.

İtirazlar, yakından şüphecilik başlamıştır. Böylesine derine kök salmış alışkanlık ve iç güdülere karşı saldırıya geçen bir değişme, yenilgiler ve yanlışlar olmadan tamamlanamaz. Her şeyden önce «yukardan» ve «dışardan» zorlanmamalıdır. Çünkü o zaman Michigan üniversitesi araştırmacısının açıkladığı kamusal derecelerin özel at-

mosferde tanınmasının günümüzde doğurduğu tipik reaksiyon gibi, bu zorlama da saklanmanın ve kaçmanın yeni taktiklerine yol açacaktır.

Fakat bu güne kadar değişik grupların «yeni açıklığında» böyle bir zorlama görülmemiştir. Hayattaki yalanların ortaya çıkarılması, tanımlanması, incelenmesi ve baskıcı engellerin yırtılıp atılması gerekmektedir. Önceleri Psikoanaliz yoluyla sadece doktor ve hastası arasında uzun yıllar boyunca sürdürülen bu çalışmalar, şimdi toplum içinde yalnız uzmanları düşünceye sevketmesi gerekmeyen genel bir kararlılıkla ele alınmaktadırlar. Böyle ruhsal bir «striptiz» acaba yardımdan çok kötülük getirmez mi? Burada acaba sadece değişmenin getirdiği yeni roller, ikiyüzlülüğün yeni biçimleri ve yanlış bir samimiyet mi deneniyor?

Şüpheler haklıdır. Yine de bu deneyler sayesinde hayat ilminin değişeceği, kendini yenilemenin gittikçe daha az eski, özel şok yaratıcı ve bu yüzden tehlikeli karakterini taşıyacağı ileri sürülebilir. İnsanın başlayan bu açılması tamamen tarihi gelişme doğrultusu üzerindedir. Bir zamanlar insanın silâhsız olarak oturduğu evin eşiğine çıkması bile düşünülemezdi. Bu gün ise birçok medenî ülkede bu olanğandır. Bazı gerilemeler haricinde duvar, çift ve sınırlar da gittikçe azalıyor. Toplum eski yüzyıllara nazaran daha az korkulu ve daha özgür bir yaşamın biçimini buldu.

Böylece «açık insan»ın bir çok karşı çıkan görüke rağmen önümüzdeki onyıllarda kendi sansını kazanması ve her cins yeniliğin inşasına devam etmesi tamamen mümkündür. Yine de bunun için sadece dayanışmadan daha fazla bir şey gereklidir. Sayıca ve çeşitlilik bakımından çok daha fazla artmaları gereken gruplar sayesinde ve onlarla birlikte yıllar sürecek hassas bir çalış-

ma yapmak gerekecektir. Bunu da aşarak büyük ve küçük grupların tutumu etnoloğların, sosyo-psikologların, antropologların, toplum ve barış araştırmacılarının incelemnlerine konu olacaktır. Ezilme ve arkadan vurulma korkusu olmadan insan beraberliği henüz tamamen başlangıçtadır Şimdiye kadar maalesef bu konuda çok yetersiz bir kuruluş sağlanabilmiştir.

«Kardeşçe Bir Toplum» Çabası

Bilhassa grup çalışmaları yoluyla, bu açık insan ve sadece bu yolla gerçekleştirebilecek «kardeşçe toplum» konuları üzerinde çalışanlara örnek olarak, eşi piyanist Hepzibah Menuhin (ünlü keman virtüözünün kardeşi) ile birlikte öncelikle sosyal yönden mağdur olanlar için, hiç bir şey saklamayan, açık ve dayanışmalı bir çözüm yolunu yıllardır arayan Richard Hauser'i göstermek isterim. Bu hayatı ve verimliliği ile örnek olan «binyıl insanı»nın biyografisini ana hatları ile vermek ilgi çekici olacaktır.

1971'de Viyana'da doğdu. Sosyoloji ve psikoloji tahsil etti. 1938'de İngiltere'ye göçtü. Romada bir sosyal yüksek okulun kuruculuğunu ve yöneticiliğini yaptı. Elli yaşlarında İkinci Dünya Savaşı yüzünden NAZİ'lerden kaçanların çoğunun yollandığı Avustralya'da sakatlar ve göçmenlerle çalıştı. İngiltere'de mahpuslar ve gardiyanlar arasında özel okullarda ve batı Hindistanlı azınlıklar arasında sosyal eğitim ile uğraştı. Zenci hareketi öncülerine ve tam zamanında öğretmenlerinin öğretmeni olmasına danışmanlık etti ve yardımlarda bulundu. 1962 yılından beri de Federal Almanya'da başını sokacak damı olmayanların hareketlerini teşvik ediyor.

Hauser'in makalelerinde onun grup tecrübelerini gösteren husus, «meslekten insanlar» için değil, aksine «se-

verek bir şeyler deneyen, ürkek, çekingen, az veya fazla yetiştirilmiş, ortasını bulamamış insanlar için... yani normal insanlar için» yazmasıydı. O tamamen haklı olarak şöyle şikâyet ediyor, «Uzmanlar toplantılar ve kuru konuşmalar düzenlerken, hepimizi yakından ilgilendiren durumlar tesadüflere ve bilgisayarların kararlarına bırakılıyor. Kendilerini bütün insanlığın devamlı gelişmesine hasredecek «genelleştiriciler» ve insana tolerans ve gelişmenin baş düşmanı olan felç edici korkusunu yenmesinde yardım eden sosyal eğitimciler yoktur. Ayrıca insana en yüksek randıman yeteneğini geliştirme imkânı veren sorumlu bir katalizatör de yoktur. Sonuç olarak onu gelecekteki hayatı için hazırlayan, onu olgunluğa eriştiren yardım eden hiç bir kimse yoktur. Alışılmış baskı altındaki insan ne metodoloji ile ilgileniyor, ne de kutsal teknik dilin esrarengizliğinden etkileniyor. Aslında onun içinde derinlere gömülmüş olan bilgelik ve haklılık duygusu gibi hazineleri ortaya dökmesi gereklidir. Bu konuda ona yardımcı olmak Sokrat mantığında bir ebe çalışması ile mümkündür.

İşte eğer böyle bir çalışmayı yürüten kişiler varsa bunlar Richard Hauser ve yardımcılarıdır. O yorulmadan konuşur, reformlar getirir, daima yeni grupları kurar ve organize eder. Dilsizleri konuşturmak, yalnızları birleştirmek ve onlara hem kalorifer, hem de insan sıcaklığı verebilmek için didinir durur. Fakat herşeyden önce amacı insanlara sormayı öğretmektir. Çünkü onun öğretisine göre her dilde bizim için en önemli kelime «Niçin?» dir.

Hauser pratiği teorinin çok üstünde tutuyor. Yıllar önce çalışmalarının dayandığı temelleri rica etmek için ona yazdığımda, bana şu mantıklı cevabı vermişti: «Yazmak ve okumak yetmiyor. Yardım edin daha iyi.» Kendi hesabıma tuttuğum faydalı bir öğüt. O bu sözleriyle en-

tellektüeli iyiliği için çalıştığı insanlardan ayıran duvara benim için ilk deliği açtı.

Bir Çok Göz Daha İyi Görür

Özellikle toplum araştırması alanında sayısız grup deneylerinin yanında, çok daha yoğun olan ve para fonlarıyla nisbeten daha iyi desteklenen bilimsel çabalar da harcanmaktadır. Bu çabalar tehditkâr bir biçimde süratle çoğalan insanların hem kooperatifleşme, hem de karşılıklı tahammüle dayanan gelişmesi açısından özel bir önem taşıyacaklardır. Bu gelişme daha bu günden, biyolojik ve psikolojik düzenin saldırganlık araştırmaları ve «Cerowding» (biraraya tıkılmış olma) hakkında Calhoun ve Leyhausen'in yaptıkları deneylerden, değişik tipte ve büyüklükte grupların tutum ve kuruluşlarının gözlenmesi ve değerlendirilmesine kadar yayılmıştır bile. Burada da zorlu bir çalışma alanı açılmaktadır.

Çağımızda gerekli incelemelerin bu güne kadarki geriliği ve tek yönlülüğü hakkında yükselen seslerden biri olarak tutum araştırmacısı Eibl - Eibesfelt'in şu açıklaması gösterilebilir: «Bu güne kadar insan ve saldırganlığı hakkında sonsuz denebilecek kadar çok konuşuldu, fakat en önemli sosyal tutumlar hiç ele alınmadı Meselâ Avrupalı çocuklarda incelemeler eksiktir. Teselli etme, acıma duygusu ve düzelmenin nasıl geliştiği gibi araştırmalar yapılmamıştır. İki kişi kavga ederken üçüncü birinin ortaya çıkması sebep oluyor? Kişisel görüşüm, ön programların mevcut olduğunu, fakat bu ön programların hiç bir zaman saldırganlık alanında oluşmadığını, aksine benliğimizde özellikle barış araştırmalarına yönelen pek çok iyi tohumun doğuştan var olduğunu gösterebildiğimizdir. Esasen sorun mekanizmayı anlayabilmemizdedir. **Nasıl olu-**

yor da insan doğru yoldan saptırabiliyor, nasıl oluyor da saldırgan oluyor?

İnsanların birlikte yaşaması konusunda son yılların en önemli bilgilerinden birini, milletler ve insanlar biliminin bu güne kadar «objektiflik» adı altında tek taraflı olarak batı değerlerine, görüşlerine ve ölçülerine göre düzenlenmiş olduğunu gösteren «tenkidçi antropologlar» ortaya çıkardılar. Bu yüzden sonuçlar epeyce renklendi. Beyazlar ve renkli derili toplumlar arasında hemen hemen buna dayanan baraber yaşama pratiği, genellikle beyazların gerilimlere, sürtüşmelere, savaşlara götüren yanlış yargılarına göre düzenledi. Üstelik bu anlaşmazlıklar bilindiği gibi ekonomik ve diğer menfaat çelişkileri yüzünden büsbütün keskinleştiler.

Bu âlimin görüşüne göre böylece meselâ eski yönetimsiz toplum biçiminde yaşayan kabilelerine kavuşmak için sorumlu bir lidere ihtiyaç duyan kızılderililerin beyaz düşmanlarına karşı ilk tepkisinin bir sonucu olarak «kızılderili şefi» figürü meydana geldi.

Bu sebepten ABD'inde yaşayan bir Japon olan Maruyama, çok değişik görüş biçimleri, başka mantık ve başka metodlara sahip batılı âlimlerin bambaşka gelişime sahip milletler için, yaşama şekli, görüşleri ve umutlarını kapsayan ifadeleri tek başlarına tesbit etmelerini önleyecek olan «Poly Ocular Antrophology» (çok gözlü antropoloji) yi ortaya attı. Bu mantıksı, gerçekten yanıltıcı objektifliğin yerini bundan sonra eşit bir tartışma alacak.

Batılı olmayan gözlemcilerin bizim toplum biçimimizi nasıl gördüklerini anlamak özellikle ilginç olacaktır. Bu konuya yönelen ilk deney -İç Chicago sakinlerinin gelenek ve ihtiyaçları hakkındaki bir video film, beyaz ve

renkli uzmanlara yargılamaları için gösterilmişti.- derhal verimli tartışmalara yol açtı.

Beraber çalışma ve baraber yaşamanın çelişkilerinin uzlaştırılmasının, örtülme veya bastırılması ile değil, aksine sadece açıklık, kabul ve sorunun çözümüne yönelen ortak çabalarla belireceği uyarısı, günümüzde barış araştırmasının ekseriya kriz ve çatışma araştırması gibi anlaşılması gerçeğinde ifadesini buluyor. Aslında bir acemi için, meselâ Ann Arbor'daki «Centre for Peace Research and Conflict Resolution» (Barış araştırması ve çatışma çözümleri merkezi) öğrendiği dinamik matematik modelleri kesin barış şartı olarak görmek zordur. Fakat ben bu tip ayrı çaba ve hesaplamalar sayesinde -esas anlamları yönünden- kulis arkasında pratik etkilerin denendiğini ileri süren sohbet arkadaşıma inamaya hazırım. O, bu analizlerin bazı Pentagon stratejilerinde «sigaradan mahvolmuş bir ciğer röntgeninin bir tiryakide yarattığı» etkiyi yarattığı görüşündeydi. Kamu oyuna şimdiye kadar duyurulmayan bu tip fren unsurları belki de barış araştırması ile uğraşan birkaç enstitünün, özellikle İsveç Dışişleri Bakanlığı tarafından desteklenen Stockholm araştırma kuruluşu veya Londralı «Institute for Strategie Studies» in eseri olmuştur. Bunların bütçe cezbedici rivayetleri mi yoksa tarihi gerçekler mi olduğunu ancak daha sonra yazılacak hatıralar kesin olarak açıklayacaklardır.

Gru ve barış araştırmalarının başka bir sonucu da çağımızda barış öğretmenleri olarak yetiştirilen kişilerin daha önümüzdeki yıllarda etkilerini arttırmaları olabilir. Onlar okullarda, işletmelerde, politik alanda ve daha bir çok durumda krizleri teşhis etmek, anlaşma imkânını ve çatışma durumunu yoklamak, değişme ve anlaşma işlemleri için basamaklı planlar hazırlamak, usta danışman ve

yapıcı olarak çalışmak için ortaya çıkacaklardır. Her zaman bu özellikleri doğuştan kazanmış insanlar vardır. Onlar bu bilgili ve ustalaşmış barış sağlayıcılar tarafından yerlerinden edilmeyecek, fakat değiştirileceklerdir.

Bu önemli meslek grubunun eğitiminde hümanist psikologların görüşüne göre sadece entellektüel dersler değil, bedensel durgunluklar ve onların sonuçları hakkında anlayış sağlayan çalışmalar da gösterilmelidir. Bu görüş istiklâl ve savaş hakkındaki incelemelerinde aşağıdaki düşünmeye değer uyarıyı ortaya koyan Fransız Neo-Marksisti Henri Lefebvre'in görüşüne uyuyor:

«Uygarlığımız, kültürümüz, toplumumuz Devlet Kapitalizmi ve devlet sosyalizmi hala vücudun kaybolması ve küçümsenmesi üzerine kurulmuşlardır. Vücut sadece mal olarak görülmekle kalmaz. Kelimenin tam anlamıyla kaybolmuştur. Resimlerde görülebilir, okunabilir, fakat hissedilemez...»

Yeni Keşfedilen Vücut:

İnsanlardan meydana gelen bir halka bir çayırda oturuyor. Dairenin tam ortasında bir ekmek duruyor. Kısa süren sessizlikten sonra orada bulunanlardan biri onu yerden alıyor, elinde tartıyor, burnuna götürüp kokluyor ve sonunda yanındakine uzatıyor. Ekmek bu şekilde herkesi dolaştıktan sonra içlerinden biri küçük bir parça koparıyor, artanı tekrar yanındakine veriyor. Lokmalar yavaş yavaş ve kapalı gözlerle çiğneniyor ve ancak iyice çiğnendikten sonra yutuluyor. Herkes gözlerini açıyor ve birbirlerine sessizce bakıyor.

Bu Büyük Okyanus kıyısında Bug Sur'daki Esalen Institute'un bir kursuna katılanların körelmiş duygularını tekrar hayata döndürmek için yaptıkları çalışmalardan biridir.

Bu merasimde aynı zamanda ekmeğin önemi, paylaşma davranışı, yemekle uyum sağlama gibi konular da ele alınmış oluyor. Bu ve buna benzer yüzlerce değişik deneyin esas amacı, tamamen tek taraflı olarak analiz, keskinleştirme ve çevreye göre düzenlemeye yönelmiş uygarlığın öldürdüğü duyguların -bedenî ve ruhî- tekrar uyandırılmasıdır.

Bu çabalar ilk olarak modern insanı bir zırh gibi saran engellemeleri, alışkanlıkları ve yasakları yenmek zorundadırlar. Bu da kabuğuna çekilmiş özellikleri cezbetmek için elbiselerin oyunda, dansta, birlikte, banyo sırasında, karşılıklı masajda çıkarılmasıyla, bağırırken, ağlarken, kavga ederken, gülerken ortaya çıkan bastırılmış iç güdülerin uyandırılmasıyla susmayı, kendi içini dinlemeyi, kendini tanımayı öğrenmek için çalışmakla ve ekseriya saldırgan, utanmaz, kırıcı olan kelimeleri kullanmakla sağlanıyor.

Bu metodların bazıları sansasyonel havaları ve şişirilmiş durumları ile «Amerikanvari» görülmelerine rağmen aslında «eski dünyadan» yani Asya ve Avrupadan gelmektedirler ve şimdi -bir çok başka şey gibi- ABD'inden geçerek çıktıkları yere dönmektedirler.

Bu konudaki araştırmalar Almanyaya ve Berline Hitlerin başa geçmesinden önceki yıllara kadar dayanmaktadır, çünkü o zaman ancak çok sonra dikkati çeken sayısız girişim yapılmıştı: Psiko analizci Wilhelm Reich bedenî ve ruhî gerilimleri, nevrotik savunma pozisyonu ve tam seksüel tatmin yetersizliği için sebep olarak göstermişti. Daha da az dikkate alınan M.J. Schulz «Autogenen Trainings» adlı kendi metodunu geliştirmişti. Graf Dürkheim öğrencileriyle beraber Japon incelemelerine dayanarak karın kısmını (Hara) insanın hayal merkezi olarak tanımlamıştı. Wolfgang Köhler, Humbolt Üniversitesinde Bühler, Koffka ve Wertheimer ile birlikte geliştirdiği biçim psikolojisini öğre-

tiyor. Kurt Lewin ise kendi grup dinamiğine manevî bir temel buluyordu. J. Moreno öğrencileriyle «sosyal durum» içindeki çeşitli hayat rolleri ve sessiz yüz ifadelerini araştırıyordu.

Yeteneklerin ortaya çıkarılması konusundaki önemli keşiflerini, konuşmanın hareketlerin, resim şekillerinin imkânlarını bilinçli bir şekilde etkileyerek iletmeye çalışan müzik eğiticisi Heinrich Jacoby; bu konuda daha da ileri gitmişti. Bu arada çabalarını devamlı olarak, öğrenenin kendi «içtenlik duygusundan» ödevlerine yönetmeye çalışıyordu. En yakın iş arkadaşı jimnastik öğretmeni Elsa Gindler'in, öğrencilerini bedence açık olmaya, uyanık olmaya, tam olmaya hazır tuttuğu sloganlarından biri «öğrenmeye hazır olun» kelimeleriydi.

Bu kurslarda tam olarak ne yapıldığını açıklamak zor. Bu alışılmamış derslerde güçlü, yorucu, fakat ne de olsa dışta kalan beden hareketleri yoktu. Yere yatılıyor, bir süpürge sapı bel kemiğinin altına yerleştiriliyor ve kişi bu rahatsız edici cismi iyice hissetmeye çalışıyor. Sonra onu bir kenara itiyor, bu sefer rahatsızlıktan kurtulmuş olarak kendisini zemine terkediyor, onun insanı nasıl tuttuğunu, ayak parmaklarının ucundan, bütün parmak uçlarına, karından göğüs kafesine, omuzlara ve yukarıya, başa kadar hissetmeye çalışıyor. Sonra gözlerini açıyor, ilk defa görüyormuş gibi ışıkla karşılaşıyor, ona yönelmeden, sadece açık olmak, çevreyle, kendisiyle bir buluşmaya hazır olmak için.

Bunları yazdığım sırada, onyıllar önce üzerinde çalışılan bu yüksek duyuların mekanizması ile tekrar meşgul olunmaya başlanıyor. Daha bir dakika öncesine kadar nasıl oturduğuma dikkat bile etmemiştim, parmak uçlarım yazı makinesinin tuşları üzerinde karşı baskıyı duymadan çalışıyorlardı, şimdi pencereden giren hafif rüzgârın tema-

sını hissettim. O şüphesiz devamlı oradaydı, fakat ben ona karşı kapanmıştım -boynumu, srtımı, ayaklarımı hissediyorum- ve ayak başparmaklarım karıncalanmaya başlaa.. Tabii... ayakların uyandırılması ve canlandırılması konusunda bayan Gindler buna özellikle değinmişti. O bize bu «ölçü külçeleri» hiç bir hareket yapmadan sadece tam hissetme ile fizik benliğin sıcak, nabzı atan parçaları hale ne getirmeyi gösterdi.

Gindlerin bir öğrencisi olan Charlotte Selvers bu tip «Sensory Awareness» (duyusal bilinçlenme) leri otuz yıllarında ABD'ine taşıdı. Bu yeni trend'in ilk ateşlenmesi oldu. Duyusallık bu arada Amerikan karşı kültürünün baş hedeflerinden biri oldu. Öylesine yayıldı ki, şimdi genç Amerikan araştırmacıları laboratuvarlarda reddedilen tamamen duyusal kavrama ve algılamayı bilimin komple bir yayılması olarak tekrar kabul ettirmeyi deniyorlar.

Bir İbrani atasözü «Deliler hissetmez» der. Bu atasözü eskiden bir fizikçi olan Friedrich Joliot-Curie ile yıllar süren bir beraber çalışmadan sonra davranış psikolojisine dönen ve «kendi vücudumdan tecrübeler» konusuyla uğraşan Moshé Feldenkreis'ın bir kitabında okumuştum. Onun için insanın «içine dönmesi» vücut ve ruhun yeniden canlandırılması için bir ön şarttır. Feldenkreis temellerini Tel Aviv'deki kendi enstitüsünde öğrettiği fizik fonksiyonların yeni tip, modern insana uydurulmuş kendini terbiye metodu sayesinde «insan arabasının» sürücü koltuğunda sızmış olan «uyuyan arabacıyı» uyandırmak istemektedir. Yine de onun «uyanma» metodu bedensel olmanın ötesine geçmektedir. Gerçekten de kendi organik imkânlarını tanıyan bir kişi kendi kendini tam olarak tanıyabileceği temeli hazırlamış demektir. Eğer o şimdiye kadar pek az kişi tarafından bilinebilen ve güdülerini insan kültürünün meydana gelişindeki temele bağlayan iç ilişkilerini kavrayabi-

lirse, o zaman bu içe dönüş ona, hayatını yönetmek için potansiyel maddeler bahşeder. Gerçekten tam insan olan «homo humanus»un ortaya çıkacağını haber veren bir geçiş çağında yaşadığımıza inanıyorum. Bunu bizzat yaşama imkânlarmız tamamen kapanmış görülmüyor.

Doktorlar Toplumu Değiştirebilir mi?

Bedenin tekrar keşfedilmesi, şehire göçen ilk çiftçilerde uyanan tabiat özleminin sebze bostanlarına bağlanması ve artık gereksiz olmaya başlayan adale gücünün spor ile avutulması gibi kontrol altına alınabilir, normalleştirilebilir ve zararsız bir hale getirilebilir. Fakat bu arada «saptırmanan bu metodları» herkesçe bilinir olmuştur ve bu çabaların daha geniş bir çerçeveye yayaılması, aynı zamanda insana düşman veya ilgisiz bir toplum düzenini değiştirmesi kuvvetle muhtemeldir.

Doktorları yüzyıllar kadar eski vücut bilgilerini topluma aktarmaya başlamaları belirli ve tartışma götürmez bir şekilde toplumu etkileyebilecektir. Doktorların çoğu politik yönden şartlanmış ve tutucu tanınsalar da, her gün muayene odalarında yaşadıkları olaylar onları, sadece hastalarla ilgilenmeyen, aynı zamanda hastaların ne ölçüde sağlığa zarar verici genel şartların kurbanı olduğunu araştıran toplumu eleştirici bir tedavi yolu bulmaya zorlayacaktır.

Bu şartları ilâçlar ve reçetelerle savuşturmaya çalışma çabaları sadece kısmî ve geçici başarılar sağlayabilecektir. Her halde, hastaların sağlığını amaçlayan bir sistem analizi gerekli olacaktır. Birey ancak sebepleri araştırılması ,incelenme ve iyileştirme'nin hep bir arada ve kamusal bir düzeyde yürütülmesiyle devamlı bir sağlığa kavuşabilir.

Bunalım, çevre kirlenmesi, nevroz ve sapıklıkların tıbbî müdahale ile, toplumsal köklerine inilerek araştırılması, hattâ bu arada sosyal ve politik kurallar zedelense bile, bana daha büyük bir şansa sahip gibi görünüyor. Çünkü «beyaz gömlekli adam»ın sözleri her zaman dinlenir. Hattâ o konuşmasında «mevcut düzenin kötü düşmanları»nın fikirlerine çok benzeyen tezler ileri sürse bile.

Modern endüstri toplumunun sağlığa zararlı etkileri ile savaşma deneyinde doktorlar -Uluslararası Kızılhaç'ın geleceğe dönük bir incelemesinde gösterildiği gibi- gittikçe daha fazla hastalıktan korunma tedbirlerine önem vereceklerdir. Sağlığın tekrar kazanılmasının yanısıra ön sigortanın sağlanması için daha kesin çabalar harcanacaktır. Fakat bunun için doktor şimdiye kadar olduğundan çok daha fazla toplumun politik kararlarına katılmalıdır. Bu ilgi sadece daha ileri bir bilgiyi değil, doktorun meslek anlayışı ve meslek hayatı için yepyeni tasavvurları da doğuracaktır.

Günümüzde bile bir çok ülkede çok yetersiz sayıda doktor vardır. Doktorların bu ihtiyacın sonucunda ek olarak toplumsal görevlerle de yüklenmesi bu yetersizliği daha da hissedilir bir hale getirecektir. Bunun önünü zamanında alınan tedbirler ve planlamalar alabilir. Bu konuda meselâ bir «numerus clausus»un gevşetilmesi ve doktorluk mesleğinin bir sürü «sağlık meslekleri» ile genişletilmesi önerilebilir.

Bu konuda verimli olarak hepsinden önce Çin'de ve Sovyetler Birliği'nde başarıyla sonuçlandırılan iki deney gösterilebilir.

Birincisi -kadınların sağlık hizmetlerine daha çok yöneltilmesi. İkincisi - Adayların daha yoğun eğitilmesi ve yetiştirilmesi.

Genel bir görünümle başlayan kutuplaşma, şimdiye kadar «kadınsı» olarak nitelendirilen davranışların değer ka-

zanması, buna karşılık «erkeksi» adı verilen tutumların ve değerlerin gözden düşmesi ile de anlaşılabilir. Güç, saldırganlık, randıman çabası, bedenî yetenekler gereklilik ve geçerliliklerini kaybederken, incelik, duygusallık, yuva kurma ve mantıklılık yüceleştiriliyor. Özellikle yatkın oldukları sağlık hizmetlerinde kadınlar bakım dallarında kendilerini kabul ettirmişlerdir. Fakat Doğu Bloku ülkelerinde son yıllarda edinilen tecrübeler, onların sağlık işlerinin bütün kolları için özel bir yetenek sahibi olduklarını ortaya koymuştur. Daha bu günden Sovyetler Birliğindeki kadın doktorların sayısı erkek doktorlardan çok daha fazladır. Ve askerî düşünceler kadınların bu mesleğe böylesine akmasını frenlemek istemektedirler. Bu sebeple erkeklerinkinden çok daha ağır imtihan şartları konularak, tıbbın daha büyük ölçüde kadınlaşmasınının önüne geçilmeye çalışılmaktadır.

Fakat Batı ülkelerinde çok daha dev bir yetişme zorunluluğu vardır ki, bu zorunluk tıbbî eğitim için kadınların bilinçli bir biçimde zorlanmasıyla halledilebilir. Bu meslekler giriş ve hem de okullarda hem de yetişkinlerin eğitilmesinde arttırılan ve düzeltilen tıbbî eğitim ile kolaylaştırılabilir. Çinde ve Vietnam'da her köy ve işletme için «Çıplak Ayaklı Doktorlar»ın yaratılmasıyla sağlanan, geniş bir düzeye yayılan «Tıbbî alt güçler»in yaratılması, yüksek endüstri ülkeleri çin de örnek olacak bir önem taşımaktadır.

Adaylar için tıbbî bilginin bu güne kadar ihmal edilmesinin artık hiç bulunmayacak olan sorumluları herşeyden önce sebep olarak tıp bilgilerinin kötüye kullanılmasından korkan, fakat aslında tıbbın herkese yayılması halinde otoritelerini tehlikeye düşmüş gören bir bölüm doktorun tutumudur. Bir çok doktorun nasıllarından, onlar hakkında sahip oldukları bilgiyi ve onlarla ne yapmakta olduğunu,

aslında gerilemeye başlayan sınıfçı bir davranışın artık gerilemeye başlayan sonuçlar olarak görebiliriz ve umarız ki bu tutum bundan sonraki doktor nesli ile tamamen ortadan kalkmış olacaktır.

Hastalığı ve iyileşmeyi sağlayan bilgilerin daha yakından incelenmesi, değişmiş bir düşünce ve tutuma yöneltiyor. Güçlendirilmiş endüstrinin şimdiye kadar ekseriya düzeltilemez zararlarını fizik varlıklar üzerinde yaymasına boyun eğen sabır, genellikle kimya, teknik, şehircilik ve çalışma bozukluğunun sağlığa zarar verici yan etkilerinin yetersiz bilinmesi ve dikkate alınması sonucunda süregelmiştir. Bu konuda yıllardır beklenen aydınlanma artık «mağdurların» dikkatini çekmeye başladı.

Bedenin yeniden keşfinin ve bu sayede yayılmaya başlayan sağlık dalgasının durdurulmasını tasavvur bile etmek zordur. İlâçlarla uyuşturma veya kutsal sakinleştirme propagandaları da uzun bir süre devam edemeyeceklerdir. Bedene açılma, önüne geçilmez bir biçimde, bedene düşman toplumsal unsurların da ortaya çıkmasını peşinden sürüklüyor.

Deri «İşitmeye» Başlarsa...

Maddesel gelişmenin sınırları hakkındaki tartışmanın başlamasından beri insanlığın gelişme güdüsünün başka hangi muhtemel yönlere yönelebileceği sorusu gittikçe daha sık bir şekilde sorulmaya başladı. Muhtemelen bu yeniden düzenlemeye yönelen deneylerde sadece bedensel refahın artması değil, aynı zamanda bu aşılarak insanın duygusal, manevî ve ruhsal yetenekleri de merkezî bir önem taşıyacaklardır.

Bu çabalarda çeşitli görüşlere rastlanmaktadır. Bunlardan birini İnsan-makine sistemi için bir uzman olarak

görülen Lawrence J. Fogel, San Diego'da ortaya atmıştır. Onun herşeyden fazla korktuğu şey sonunda «İnsanın makineler tarafından bilimsel bir şekilde kullanılması» kuralını geçerli bir hale getirecek derecede hassas, duyarlı ve haşmetli araçlara bağlanılmasıdır. O, insanlara çevresel bilgiler -Görmek, işitmek, hissetmek, tad almak ve koklamak gibi- taşıyan bilgi kanallarının kullanılmasıyla insan faktörünün güçlendirilmesinin, insan beyninin karar ve davranışlar konusundaki yeteneğinin geliştirilmesi ve bu işlemlerin en süratli, tam, sürtünmesiz ve kesin biçiminin dış dünyaya yansıtılması ile durumun düzeltilmesinin gittikçe daha gerekli olduğuna inanıyor.

Michigan-Ann Arbor'dan John Platt'da buna benzer bir şekilde düşündü, Her dakika algıladığımız bir sürü izlenim, örnek, düşünce ve duyu «kafamızdan geçip gidiyor». Biz ise aslında çok az «output channels» (dışa yönelik kanal) kullandığımız için bunların sadece küçük bir bölümünü biçimleyip yansıtabiliyoruz: Konuşma ve yazma... Acaba bu bilgi yayılması «dar boğazı»nın yükünü başka yolların açılmasıyla hafifletmek mümkün olamaz mıydı?

Muhtemel bir metod, elleri ve parmaklarını kullanarak dertlerini anlatan sağır-dilsizlerin incelenmesiyle bulunabilir. Platt soruyor: «Bir çocuğun sol eline lastik bir eldiven giydirerek, onu değişik elektrik kontaklarının hafif adale sinyallerini algılayabileceği bir biçimde, bir kemancı veya piyanist gibi parmaklarını oynatabilecek biçimde eğitemez miyiz? Bir elde çeşitli kas çiftlerine bağlı olan on dokuz kemik vardır. O halde çocuğun bileğine bağlanan küçük bir verici tarafından yollanan sinyaller için on dokuz akım hattımız var demektir. Benzer bir eldiven giymiş bir öğretmen veya başka bir çocuk bu sinyalleri algılayabilecektir. Sinyaller elektrik titreşimleri haline dönüştürülerek elin tersine yerleştirilmiş on dokuz elektrod ile titreşim biçimin-

de algılanabilirler. Böyle bir sistemle parmaklarımı belirli bir biçimde bükebilir ve belki de bir tek hareketle bütün bir cümleyi veya fikri bir kere de ifade edebilirim.»

Böyle yeni bir dili daha çocukluk çağında öğrenmek mümkün olursa, o zaman geliştiremeyeceğimizi bildiğimiz için elediğimiz ve bilincimizin yüzeyine hiç çıkarmadığımız bir çok fikir ve tasavvur doğabilecektir. «Bir anda» ifade edemediğimiz için yüzlerce bilgiye bölmek zorunda kaldığımız bağlantılar bu yolla yaratılamaz mı dersiniz? Ve üstelik elin bu anılan on dokuz akım hattı değil de, bedenin çeşitli bölgeleri «alıcı» ve «verici» olarak kullanılırsa hangi yepyeni perspektifler ortaya çıkabilirdi, düşündünüz mü? «Muhtemelen o zaman konuşmanın çok daha ötelerine erişirdik» diyor Platt. «Bir zamanlar konuşmanın bir takım homurdanmaların yerini aldığı gibi...» Düşüncelerin meydana getirdiği gruplar haberleşme ve birlikte davranmanın yepyeni bir kolaylığına kavuşmuş olurlardı. Grup yaratıcılığının yepyeni bir biçimi düşünülebilir bir hale gelirdi. Eski çağların homurtulardan ibaret dilinin o zamanki anlaşma biçimi için yetersiz kaldığı gibi, bu günkü dilimizde de bütün imkânlar ifade edilememektedirler.»

Derinin «konuşma organı» olarak incelenmesi çalışmaları yoğun bir biçimde yıllardır sürmektedir. Daha o zamanlarda Rousseau, bir kemana parmak uçlarıyla dokunularak parçanın majör veya minör olarak çalındığının anlaşılabileceğini tespit etmişti. Frank E. Geldard 1962 yılından beri ABD'nde Princeton'da, «işaretleri» vibratörler tarafından vücudun çeşitli bölgelerine taşınan ve bazı çalışmalarda duyu organları tarafından Morse sinyallerinin kulak tarafından algılanmasından daha çabuk algılanabilen bir «vücut dili alfabesi» geliştirdi.

Çalışmalarının ilk safhasında bir «vibratese-sistemini» geliştirdi. Elli dört sinyal gönderilebiliyor ve algılanabiliyor-

du. Bunlar üç değişik duyu derecesine (zayıf, orta, kuvvetli), üç anlaşılabilir zaman uzunluğuna (kısa, orta, uzun) ayrılıyor ve göğüs bölümünün özellikle hassaslaştırılmış bölümlerinden herhangi birine gelişlerine göre değişik anlamlar taşıyorlardı.

Buna göre uzun ve titiz deneylere dayanılarak uygun yerde bulunan beş «duyu noktası» daha seçildi. Daha fazla nokta kullanmak, deneylerde duyuların birçok istasyon alabilen fakat bunların sadece bir kısmını net olarak verebilen bir radyo gibi fazlaca zorlanmasına sebep olduğundan, bu sayıda nokta yeterli görüldü.

«Body language» (vücut dili) alanında büyük bir ileri adım daha iyi bir veri aracının «Optohapt»ın geliştirilmesi oldu. Bu cihaz bir yazı makinesine bağlanmıştı ve orada basılan harfleri, titreşimler haline dönüştürülen ve derinin çeşitli noktalarında «bir piyanonun tuşları gibi «temaslar sağlayan foto elektrik impuls'lar haline getiriyordu. Yeni dilin nasıl hissedildiğini Geldhard aşağıdaki biçimde anlatıyor: «Bu örneklerden bazıları sizi, dikkatinizi onların üzerine toplamaya zorluyorlar. Meselâ «W» harfi, omuzunuzdan ayak bileğinize, oradan ortaya ve sonra diğer taraftan da aynı biçimde ortaya kadar akıyor. Bu işlem kademeli bir neon sinyalindeki gibi oluşuyor.»

Palo Alto'daki Stanford Research enstitüsünde bir grup, bütün insan duyu intibalarının keskinleştirilmesi ve yükseltilmesi için «Bioenformasyon üzerinde çalışıyor. Sadece hissetmek değil, işitmek, kesin ve tam ayrıntılı görmek, hattâ kan dolaşımının algılanması bile burada araştırılıyor ve geliştiriliyor.

1946 yılından beri ordu, donanma, ve hemen hemen bütün büyük tröstler için milyonluk projeler hazırlayan bu kadar ünlü bir «düşünce fabrikasının» bu ilgisi nasıl açıklanabilir. «Körler ve sağırlar» için daha iyi anlaşma im-

kânlarından bahsediliyor, fakat burada da esas motif yine savaş araştırmasıdır. Kore ve Vietnamda pilotların çoğu kendilerine yollanan mesajları ekseriya gürültü veya hava savunmasının projektörleri yüzünden alamadılar. Bu yüzden bu tip durumlarda onlarla derilerinin yüzeyini kullanarak haberleşme fikri doğdu.

Bu olayda da duyuların geliştirilmesi deneyleri askeri çevrelerden taşıyor. Silâhlanmanın hizmetinde kalmak istemeyen bilim adamları istifa ediyor ve sivil düzendeki deney atelyelerinde araştırmalarına devam etmek üzere bilgilerini de beraberlerine alıyorlar.

Faydasızların Faydası:

Bedenin artık sadece randıman ve gücün artmasına yarayan bir araç olmaktan çıkarak her şeyden önce kullanılabilir bir cihaz olarak önem kazanması yeni gelişmelere bağlanabilir. Günümüzün genç insanlarına yaşanan olayların genişletilmesi ve yoğunlaştırılması, ekseriya mamul malların üretilmesi ve kazanılmasından çok daha önemli görünüyor. Onlar duyuların herşeyden önce müzik ve dansta ihmal edilmiş ve geriletilmiş özelliklerini, korku, vicdan azabı, kabalık ve kinsiz olarak genişleterek ve inceliğin derecesini yükselten yeni bir «ars amandi» içinde öğrenmeye hazırlar.

Çünkü oyun, bütün biçim ve imkânlarıyla sadece binyıl geçiş döneminin açılan ve kararlarını veren insanlarının heyecan verici karakterleri için yepyeni bir alan olmakla kalmıyor, o zamana kadar sadece faydalanılmak için muhafaza edilen atmosferlere de giriyor. Elektronik ve ışığı hayâl kırıklığı, şaşkınlık ve estetik tatminin yaratılmasında kullanan Nicholas Schoeffer'in Paristeki atelyesine bir ziyaret, Jean Tinguely ve onun faydalı cisimler ortaya çıkar-

mak yerine gayesiz dönen, biçimleyen, dönen ve münasebetsizlikler yapan makineleri ile bir karşılaşma, seyredenlere ve estetik zevk vermekten daha öteye giderek teknik dünyasının zorlamalarından ve kesin belirlenmiş hedeflerinden bir kurtulma duygusu veriyor.

Sanatçılardan meydana gelen bütün bir nesil bu iki öncünün izlerini takip ederek, teller, kablolar, pistonlar, kaynak araçları, mikrofonlar, mikro şalterler, ışık hücreleri ve bilgisayarlar kullanarak espri yaratmak için uğraşıyor. Bu nesil için önemli olan, Japonların bir kitabı olan «Tee' nin kitabında»ki bir cümlenin ifade ettiği anlama uygun bir anlayışla gelişmenin yeni bir basamağını bina etmektedir. Kitapta şöyle deniyor: Taş devrinde ilk çiçek demetini bağlayan insan bu davranışıyla hayvandan ayrıldı. O, doğadan yaşaması için gerekli olan maddelerden daha fazlasını istediği an insan oldu. O, faydasız olanın faydasını anladığı zaman sanat dünyasına girdi.»

Ekseriya teknik elementlerle desteklenen bu oyun şaka gibi geliyorsa da arkasında önemli bir şeyler saklamaktadır. Sanatçılar devamlı «faydalı değerler» arayan çağdaşlarına, insanın makinelerinin kâşifi,biçimlendiricisi, ortağı olabileceğini, fakat asla uşağı ve kölesi olamayacağını anlatmaya çalışıyorlar. Bu sayede de çoğunluğun gözüne delice görünen yerleştirme işlemini başarmış oluyorlar. Daha da öteye giderek tamamen ayrı tutum ve olayları gerekli görüntülere sokuyorlar. Bu yüzden onların oluşumundan, projelerinden, girişimlerinden, deney oyunlarından, patlamalarından, araçları karıştırmalarından, optik, eletronik, akustik çaba ve şakalarından, muhtemelen «çok değişik bir gelecek» üzerine kendilerini bilimsel tanımlayan füturologların mantıklı düzenleme ve kehanetlerinden öğrenilebilecek şeylerden çok daha fazlası öğrenilebilir.

Sanatçıların bu peygamberlerce fonksiyonunu Berlinde ikinci Dünya Savaşının harabeleri arasında bulunduğum sı-

rada çok daha iyi anladım. Bomba parçaları tarafından kopartılmış bir şekilde «Siegesallee»nin kenarında yetişen otların içinde yatan Prusya Kral ve Kayzerlerinin mermer başları, göz kenarlarında yosun, parçalanmış ağızlarında da zararlı otlar, bu manzarayı daha önce nerede görmüştüm? Evet -buradan sadece bir kaç yüz metre ötede ve ortalama yirmi yıl kadar önce- Tiergarten mahallesinde, yirmi yıllarının bir resim galerisinde Sürrealistlerin sergisindeki bir tabloda.

Sanatçı ve şairlerin geleceğe yönelik duyarlığı insanları ve toplumu henüz gerçekleşmemiş imkânlarla yüz yüze getiriyor. Fransa'ya kaçmış bir İtalyan anarşistinin oğlu olan Raymond Moretti yıllardan beri gece gündüz sonu olmayan bir sanat eserini inşa ediyor. Pleksiglastan, tahtadan şekiller, renkler, org tonları, caz ritmleri, keşfedilen dillerin şifreleri, ışık skalaları ve hiçbir zaman bitmeyecek olan bir sihir bahçesi, büyülü bir şehir. Morettiyi seven ve teşvik eden Picasso bir gün bu eserin önünde şaşkın bir ifadeyle durdu ve «Peki bu devi nasıl satacaksın?» diye sordu. Aslında bu satılamamazlık her gün büyüyen eserin karakteristik ve öncülük özelliği. Burada bir insan artık sanat ticareti için bir mal üretmiyor, aksine korkular, umutlar, tasavvurlar ve fikirler dolu haşmetli bir rüyayı gerçekleştiriyor. Beni bir keresinde Moretti'nin eski Paris çarşılarından birinin içinde bulunan atelyesine götürdüğünde Roger Garaudy bana: «Burada bana yirmi birinci yüzyılın bir katedralini düşündüren bir düzen hüküm sürüyor, hiç bir menfaate değil, doğrudan doğruya insanın övülmesine ayrılmış bir katedrali.

Ekseriya monoton, fazla düzenli, fazla tehditkâr görünen bir çevrenin elemanları ve insan yapısı maddeleri ile oynanan bu özgürlük oyunları için tercih edilen yerler gittikçe daha fazla rağbet gören müzeler oluyor: Müzeler sa-

dece geçmişin notlarını muhafaza etmekle kalmayıp, hayal gücünün özgür atelyeleri de oluyorlar. Yirminci yüzyılın Viyana müzesi olarak tanımlayabileceğimiz «Cooperative Himmelbau»daki dev sıçrama yastığının üzerinde çocuklar dengelerini ve yetişkinler de şartlanmış benliklerini kaybediyorlar. Ren'li «Babbel-plast kâşifleri herhangi bir yerde luna parklarını kurdukları zaman vücutlar uçuyor, zıplıyor ve düşüyorlar. New York'un Jewish müzesinde sibernetikçiler, kaşifler ve ziyaretçiler modern haberleşmenin cihazlarıyla oynuyor, araştırıyor ve keşfediyorlar. Bir piyanoya bağlanmış olan «Compose»e verilen kelime ve işaretler tonlar, notalar ve akortlar haline getiriliyorlar. Hattâ müzenin damındaki güneş hücreleri ile alt katın titreşen camlarına bağlanmış olan güneş bile, önünden bulutlar geçtiği zaman ses veriyor. Film resimleri titreşimlerle derinin üzerine naklediliyorlar. Beyaza boyanmış beyaz duvarları olan bir oda tamamen ultrasonik dalgalarla doldurulmuş.

Oyuna katılmak isteyen aktif veya pasif olarak bir «ısı deneyine» girebilir. O -bir «duyu sanatı»nın başlangıçları- ritmik bir sırayla değişik sıcaklık derecelerindeki birçok düzeye dokunacaktır. Biraz sonra vücudunun çeşitli bölgelerinin oyun sırasında devamlı değişen ısı derecelerini gösteren bir grafik ona verilecektir.

Sanatçılar sayesinde anlamını bulan yeni tutumun mantığı olarak John Baldassari'nin «Cremation Piece» (külleme parçası) beni özellikle etkiledi. O abstrakt bir grafiği andıran, dillerini canlı bir şekilde uzatan alevlerin bir fotoğrafını sergilemişti. Fotoğrafın altında şunlar yazıyordu: «Bu proje için yıllardır topladığım resimlerimi yaktım... Onları kaybetmekle hayatımı kurtaracak mıyım? Küllerden bir kavram çıkacak mı? Tablolar toz haline geldikten sonra tekrar sanat eserleri haline gelecekler mi? Bilmiyorum. Fakat şimdi kendimi çok daha iyi hissediyorum.

Herşey Akıyor:

Yeni bir hayata başlamak. Şimdiye kadar olan herşeye boş vermek. Önceden var olan tasavvurları uygulamak. İtilmek yerine kendini yönetmek. Düşünmek. Önceden belirli bir hedef olmadan, bir yön bulma ümidiyle herhangi bir yere seyahat etmek. Dünya ile ve kendi benliği ile kaynaşmak. Yapılmalıydı. Yapılması zorunluydu.

Binlerce kere duyulan arzulardan küçük cümlecikler, seçilmişlerin, aşırı duyguların, tehlikede olanların imtiyazları olmaktan çıkarak herkesi kapsayan bir iç isyanın sinyalleri. Eğer insan onları dinlemeye zahmet ederse, eğer onlar kendilerine güvenmeye ve dertlerini anlatmaya başlarlarsa, o zaman taksi şoförlerinden, programcılardan, sekreterlerden, postacılardan, metal işçilerinden, satıcılardan, çiftçilerden, hizmetçilerden onlara yakıştırılmayan görüşler yükselecektir. O zaman ancak orta sınıfa yakıştırılan, fakat halka lâyık görülmeyen bir ihtiyaç listesi uzayıp gidecektir.

Yanılma. Uzmanlar tarafından güzelce ve temiz bir şekilde «yabancılaşma» diye adlandırılarak dosyada «E» harfine yerleştirilen şey aslında sadece «toplumsal bir fenomen» değildir. O herkese azap çektiren ve arka planda daima hissedilir bir şekilde kalan bir ağrıdır. O içinde huzursuzluk, özlem, korku, çekingen güdüler ve sayısız günlük rüyanın kaynaştığı bir ocaktır.

Bu sayfalarda dış bunalımlardan çok söz edilmesine karşılık dökümanlaştırılması zor olan iç bunalımlardan çok az bahsedildi, çünkü herkes kendi kişisel gelişmelerini, yücelik ve alçaklıklarını, korkularını, yumuşamalarını, uyuşmalarını ve duruma göre görüşlerini bilir. Ufuklar ancak ondan sonra açılabildiği için, kişisel ve yabancı çekingenliklerini ortadan kaldırarak insanlarla konuşmaya alıştığım-

danberi, devrimcilerin iyilikleri için dünyayı değiştirmek istedikleri insanların neler istedikleri hakkında çok az şey bildiklerini anladım. Herkes için en önde gelen şey, kendini tanımaktı. Fakat günlük gerçek eski raylar üzerinde hareket ediyor ve bu değişikliğe pek az katılıyor. Beklemek istemeyen ve kendi yumruğuna güvenerek kişisel gerçeğini aramaya çıkanlar zorluklarla karşılaşıyor, yerden yere vuruluyor, toplumu ele veren kaçak olarak damgalanıyor.

Ünlü Amerikalı iktisat filozofu Thomas Kuhn «Paradigma»nın aslında çok basit ve olağanüstü verimli bir çaresini geliştirdi. Bütün çağların manevî hayatının fenomenleri, geçerli şema ile çelişkiye giren ve o zamana kadarki görüşlerle artık uyuşamayan yeni görüşler, tecrübeler ve bilgiler ortaya çıkana kadar tutulmalıydı. Sonra da aniden -Ekseriya başka ölçüler getiren bir tek zekâ olayıyla (Galile, Kopernik, Einstein, Planck), çelişkiyi yeni ölçüler içinde eriten bir «Paradigm shift» (örnek kayması) meydana çıkıyordu. Bu binyıla geçiş döneminde iç ve dış istekler, bilgi ve olaylar, toplum ve birey arasında ortaya çıkan dayanılmaz çelişkiler bir değişme işlemini yürütmeye başlamış oldukları için bu gelişme teorisini açıklamayı uygun bulduum. Bu gün bizi parçalamakla tehdit eden şey kısa bir süre sonra başka bir çerçevede yeni bir uyum sahası bulabilir. Bu kaydırmanın katalizatörü, mevcut olanın ve mevcut olacağın, şimdiki zaman ile geleceğin, sert olanla akıcı olanın yeni bir derlemesi olacaktır.

Gerçekler bundan böyle devamlı değişen işlemlerin parçaları olarak görülecektirler. Artık statik durumlar değil, dinamik işlemler, çok yönlü, sona ermez bir değişme içinde olan gerçekleri ifade edebileceklerdir. Kesin belirlenmiş, kanıtlanabilir bilgiler bundan sonra sadece geçici olarak güvenilebilen anlaşmalar olarak nitelendirilecektirler. Bu arada gelişmenin daha da ilerlemiş olduğu, olayların

hiç bir zaman durmayan fiminin bizim hala uğraştığımız enstantaneleri çoktan arkasında bırakmış olacağı gerçeği de göz önünde tutulacaktır.

Modern kozmolojinin (evrenbilim) devamlı gelişen ilmî hareketli uzay - zaman süreci ile ilgili çekirdek fiziği derlemeleri, en küçük varlığın düzey üzerinde hiç bir zaman durmayan yaşama işlemi hakkındaki biyoloji bilgileri, şimdiye kadar tabiat biliminin bilgi durumunun çok gerisinde kalmış olan politik ve toplumsal hayatı hiç etkilemediler. Fakat şimdi yeni dünya derlemesi bu alanlarda da başlıyor.

Bu bütün katı kanunların, ayırımların ve sınırların değerlerini kaybetmesi demektir Sadece değerli şeyler için değil, sosyal hayatın çok daha geniş bir çevre içindeki bir çok alanına uygulanabilen bir tutum olarak yenilikler, sürekli değişme, yüksek hareketlilik, görülecektir. Batan enkaza yapışmak güvenlik sağlamaz, aksine savurmayan, ileri taşıyan dalgaların üzerinden aşarak yüzmek gereklidir.

Kollektifler şimdiye kadar olduklarından çok daha algılamaya hazır ve hareketli olmaya çalışsalar bile, gerekli olan yaşama derecesine ulaşamayacakları için kişiler tecrübeli öncüler olarak, öğrenen ve bildiren antenlerin rolünü üzerlerine almalıdırlar. Bunu başarmaları kişisel temele inme, yayılma ve derinleşmeyi hem kendi gerçekleşmelerine hizmet eden, hem de kendi toplumlarına yeni önemli aşamalar sağlayan bir görev olarak görmeleriyle mümkündür. O zaman kendini keşfetme toplumdan bir kaçış olmayacak, toplumsal ve kişisel çıkarların bir araya toplanması sağlanabilecektir. Reimar Lenz'in Berlinde belirttiği gibi bu kendini bilinçlendirme işlemine, benliğin gerekli çabası «dağınık hafızamızı toplayarak karşı gelmek» ve «potansiyel yönünden planetin dikkat merkezi olmak» da

katılmalıdır; her şeyden önce sahip olduğumuz bilgiyi aşmalı, geliştirmeli, sentezini yapmalı ve yaşanabilir hale getirmeliyiz. Yine de bu binyılın insanının yolu üzerinde sadece bir etap olacaktır. Denenmesi gereken şey, olayların akımı ve fırtınasıyla ilerlemek, daha uzağa atlamak, daha derine inmek ve daha yükselmek olmalıdır. Mümkün olduğu kadar ileriye atılan bir taş gibi.

Kendini Keşfin Mâcerası

John Lilly adı kamu oyunun hafızasında, insanlardan sonra en zekî yaratıklar oldukları tahmin edilen yunuslarla anlaşmak için yaptığı deneylerle kalmıştır. Fakat âniden bir gün bitmemiş deneyini yarıda kesti. Artık ona arkadaş olmuş olan deney hayvanlarını, içinde yardımcısı ile beraber onlarla oynadığı, hattâ konuştuğu büyük havuzdan çıkararak geriye yıllarca önce geldikleri okyanusa salıverdi. Gerekçesi şuydu: «Eğer benim yunuslarda bulmayı umduğum özellikler gerçekten varsa, o zaman onları kendi bilimsel amaçlarım için bir esir kampında tutmaya hakkım yok demektir. Bu yüzden projeyi yarıda kesmeye karar verdim.

Psiko analizci ve fizyolog,«bu hareketiyle bilimsel gözlem yeteneğini başka bir yaratığa, kendisine çevirmiş oldu. Yunuslar kendisini keşfetmesi için sadece bir araç olmuşlardı. Lilly 1954 yılında «National Institute for Mental Health «akıl sağlığı için ulusal enstitü'de «Sensory Deprivation» alanındaki ilk deneylerini, beynin hangi enerji kaynaklarından beslendiğini araştırarak yaptı. Bu ne ölçüde dış dünyadan algıladığı etkilerden ileri geliyordu? Işık, basınç, gürültü ve koku gibi bütün duyusal faktörlerin birden başıboş bırakılması acaba uyuşturucu bir etki yaratır mıydı? Bethesda Enstitüsü arazisinde kendisini tamamen ka-

ranlık ve ses geçirmez bir su tankının içine kapattırdı ve orada boşlukta yüzercesine bir çok saat boyunca kaldı. Lilly bu yapma ana karnında yeni bir doğum yaşadı. Daha önce hiç tanımadığı yerlere sürekli olarak girmeye başladı. Bu yerler ilâhiyatçıların ve mistiklerin anlatmaya çalışmış oldukları gibi garip heyecan uyandırıcı şekiller ve içten yayılan bir ışıkla doluyorlardı.

Daha sonra ise Lilly'nin «geniş kapsamlı ve hassas bir alıcı gibi» başka Galaksilerdeki uygarlıkların» yayın ağlarını algılayabileceğine inandığı dönem geldi. «Ben vücudumu bir otomobil gibi park ederek tamamen özgür bir şekilde başka yerlere gitme deneyini başardım» diyordu.

Anlattıklarının üzerine bunların Şizofrenlilerin anlattıklarına benzediğini söyleyerek onun dikkatini çekmeye çalışanlara şöyle cevap verdi:

«Gerçeğin alışılmış biçimlerine uymayan mistik, deneyüstü ve ulvî tecrübeleri sapıkça diye nitelendirmeye çalışmak, dürüst, ön yargısız bir bilim adamına yakışmayacak bir şekilde algılamayı korkakça kendi kendine sınırlamaktır. Nihayet akıl hastaları dünyası hakkında ben de epeyce birşeyler biliyorum. Komple bir öğrenme analizinden geçtim, kendi muhtemel sapıklıklarımı tarttım ve bizzat katalepsik ve şizofrenik hastalarla birlikte çalıştım. Görüş biçimimizi nasıl programladığımızı ve bu saplantılara dayanarak algılayabileceğimiz ve deneyebileceğimiz şeylere hangi sınırları koyduğumuzu ortaya çıkarmaya çalıştım.»

Lilly on yıl süreyle tekrar tekrar ışıksız ve su tankında düşüncelere daldı. Orada, bu sayede insanî şartlanmanın hapisanesinden kurtularak yepyeni bir bilince kavuşmak ve bunu kavrayabilmek ümidiyle, beyin ölçüleri özel bir zekâyı haber veren yunuslarla deneylerine başlamak fikrine vardı.

Ancak onların serbest bırakılmasından sonra, Mental Health Enstitüsündeki meslekdaşlarının çoktan beri kullan-

dıkları LSD gibi maddelerle deneylere girişti. Onun bu «Trip»ler hakkında anlattıkları -önce ölüm tehlikesiyle karşılaşması, sonra da yaşadığı terör duyguları, panik dayanılmaz ağrılar, «kozmik bir gücün» hizmetindeki kölelik, ölü annesiyle karşılaşması, korkan babası ve eski sevgilileri ile yaşadığı maceralar, sonradan ortaya çıktığı gibi, robot olan olağanüstü güzellikte kadınlarla yaşaması -hep kötü bir «science fiction» gibi görünüyor ve muhtemelen bir çok yılın biriktirdiği hayallerin bir artığı olarak ortaya çıkıyordu. Lilly zamanla bu uyuşturucu maddelerden ayrıldı ve önce Esalen Enstitüsünde, sonra da Şili yaylalarında Oscar Ichazo adlı bir «Guru» (maneviyat öğretmeni) ile birlikte sert tasavvufi çalışmalara daldı. Bu terbiyeye dayanarak iki defa kasırganın merkezine vardığını, kendi benliğini kâinatın bütün varlıklarının benlikleri ile kaynaştırma mutluluğuna eriştiğini, bu varlıkların içteki ve dıştakinin bir olduğu bir düzeye ulaşmayı başarmış olduklarını iddia etti.

Olaylarından sonra şöyle söyledi: «Biz uzay ve yaradılışın buluştuğu yerde enerji ,madde ve hayat oluşturuyoruz... Ben bizzat yaratma işlemiyim, inanılmayacak kadar güçlü, inanılmayacak kadar haşmetli.

Alfa ve Teta Dalgaları Hakkında:

Böyle mistik olayların bu tip anlatımlarının bende ucuz, kutsal resimler ya da basit doğa tabloları gibi bir etki uyandırdığını itiraf etmeliyim. Bunda böylesine olağanüstü olayları doğurmuş olan büyük, faziletli manevî varlığa karşı değil, aksine anlatımın ölçüsüzlüğüne karşı bir savunma aranmalıdır. Fakat yine de Baudelair, de Quincey, Lautreamont, Huxley, Michaux, Castaneda veya Ernst Jünger gibi yüksek yetenekli kişiler «iç seyahatle-

rinde başlarından geçenleri anlatmak istedikleri zaman, kutsallığı bozduğum hissinden kendimi kurtaramıyorum.

Yahudi geleneği yüce varlığın adının anılmaması gerektiğini söyler. Bu isteğin kıskanç bir Tanrının intikamından korunmak için olduğu söylenir. Asıl sebep ise «tarif edilemez kalmak» amacı gibi geliyor bana. Böylece o tek varlık mevcut olan biçimlerden birine yakıştırılmamış olur. Haberleşme büyük ölçüde ortak kelimelerin üzerinde anlaşmakla olur. Peki bu şartlar altında olağanüstü olaylar nasıl kavranabilir? Muhtemelen hiçbir zaman.

Yine de algılamayı genişletmeyi sağlayan ön şartlar, bilincin alışılmamış, başka türlü durumlarını ortaya çıkaran araştırılabilir, karşılaştırılabilir ve kesin olarak tarif edilebilir. Artık sadece müritlerinin aralayabildiği peçelerin ardına saklanmayan böyle bir bilim ve yetiştirilmiş gözlemcilerin yardımıyla, iç dünyaya şimdiye kadar olduğundan çok daha derinlere inerek girilebilir.

Bu alana girenlerin büyücülük, müridlik, sınav, kariyer kuralları ve hiyerarşilerini daha fazla açıklık, duygusallık ve görüş ile değiştirebilirsek, o zaman şimdiye kadar olduğundan çok daha fazla insan bu tarif edilemez olayların kaynaklarını araştırmaya başlayacaktır. Böylece kazanılan tecrübelerin neticesi şaşkınlık ve hayâl kırıklığı dolu olmalıdır. Fakat tutumun bilinç geliştirmeye yönelen çatışmaları hiçbir mistik yargı ile çevrilmemelidirler. Bu çalışmalar herkes için anlaşılabilir ve öğrenilebilir olmak zorundadırlar.

İçeriye giden yol kısa bir süre sonra pek çok insana küçük bir cihaz sayesinde açılmış olacaktır. Bu cihaz taşınabilir bir elektronik âlet olan ve şimdiden kitle halinde üretimine geçilen «Biofeedback - Trainer», birkaç günlük bir süre içinde kullananın manevi durumlara ve eskiden sadece uyuşturucu madde kullananların ulaşabildiği hayalî iç tasavvur dünyalarına girebilmesini sağlıyor.

Bu tekniğin kâşifi, 1958 yılında Chicago Üniversitesinde, bir Ensepalogada tespit edilebilen değişik elektrik akımlarının tabiatı üzerinde araştırmalar yapmaya başlayan Dr. Kamiya'dır. Şimdiye kadar Alman nevrofizyologu Dr. Berger tarafından geliştirilen metod sayesinde, tedaviyi yürüten kişinin kalp doktorunun elektrokardiyagram ile yaptığı gibi, beynin çalışması üzerinde inceleme yapabileceği, dört değişik örnek - Alfa, Beta, Delta ve Teta dalgaları - tespit edild.

Anavatanı Japonyada Zen rahiplerinden arkadaşları olan Dr. Kamiya'nın sorduğu gibi, acaba tefekkür anında bazı dalgaların diğerlerinden daha güçlü yayılması doğru olamaz mıydı? Bu tahmin gerçekten de doğru çıktı. Tefekküre dalmış keşişlerde EEG cihazıyla yapılan ölçümlemeler, Alfa dalgalarının dikkate değer bir artışını gösterdi. Buna karşılık LSD almış deney süjelerinde ise Teta dalgalarının arttığı görüldü.

Kamiya önce Chicago ve sonra da San Fransisco'da devam ettirdiği çalışmalarıyla, yarı karanlık bir yerde rahat bir koltuğa oturtulan süjelerin bir kaç saat içinde Alfa dalgaları yaymayı başardıklarını ve şimdiye kadar uzun tasavvuf çalışmaları sonucu ancak düzensiz aralıklarla erişilen iç olaylarını yaşamaya başladıklarını gösterdi.

Bu deneyler nasıl yapılıyor? Ekseriya ne yaptığından haberi bile olmayan deney süresi doğru dalgayı bulduğu an, Enseplalograf bir ses çıkarıyor. Süje ilk deneylerinde bu tonu ve bu tonu duyduğu andaki durumunu mümkün olduğu kadar uzun bir süre devam ettirmeyi öğreniyor. Fakat ekseriya daha birkaç gün sonra cihazdan tamamen vazgeçilebiliyor. Artık mekanik yardıma başvurmadan da Alfa dalgaları üretebilecek duruma gelmiştir.

Ben Dr. Kamiya'nın bir öğrencisi ve Lond Island'daki New York State University profesörlerinden Neil Miller-in yönetiminde bu deneyi yaptım ve daha ilk deneyde Alfa- tonunu uzun dakikalar sürdürmeyi ve tefekkür pozisonunu yaşamayı başardım.

Böylece ben Dr. Kamiya'nın denediği kişiler üzerine söyledklerini tasdik edebilirim: Onlar hemen hemen yüzde yüz bir kesinlikle o anda Alfa dalgaları çıkarıp çıkarmadıklarını söyleyebiliyorlar. Fakat bu yolla eriştikleri iç durumlarını anlatamıyorlardı. Gerçekten de bu olay kelimelerin ötesinde idi.

Elmer Green'in Menninger öğretisinin psikofizyoloji laboratuvarında giriştiği Teta dalgaları hakkındaki incelemeler, gerçi Alfa dalgaları incelemeleri kadar başarılı olmadı, fakat orada da ilerlemeler tesbit edilebilir: Uyuşturucu madde müptelaları bu maddeleri Biofedblack çalışmaları ile terkedebilecekler .Alfa çalışmaları sadece gevşeme ve zihni derinlik vermekle kalmayıp, aynı zamanda zihni çalışmanın belirli bir artışını da sağlıyorlar. Öğrenciler böyle bir tecrübeden sonra hemen hemen hiç bir yiyecek almadan sekiz saat yoğun bir biçimde çalışabiliyorlar. Ekseriya «dönüşü olmayan yol» olan «içe giden yol» artık tefekküre dalanı toplumdan uzaklaştırmayacak. Bu sayede o da güçlenmiş olarak Dünyaya ve beraber yaşadığı insanlara dönebilecek.

Teşvik Olarak İyimserlik

İnsanların yönetilmesine ve ezilmesine değil de ustalaşmaları ve gelişmelerine hizmet eden bir makinenin tarifinin bu kronolojinin sonuna alınması tesadüf değildir. 1955 yılında Erich Fromm yankıları uyandıran kitabı «The Sane Society» (İnsan ve geleceği) adlı kıtabının son satırlarında şöyle yüazıyordu: «Günümüzde her şey

insanın sırtındaki semere, yani insana binmiş durumdadır. Geleceğimiz insanın -bütün, yaratıcı insanın- bu semere oturmayı başarmasına bağlıdır.

Ben malzeme ve tecrübeleri bir araya toplamaya, bu değişmenin pratikte gerçekleşebileceği konusunda sebepleri açıklayarak umut vermeye çalıştım. Fakat bu verilen ölçülere göre biraz şişirilmiş iyimserlik sakinleştirilmemeli, aksine teşvik etmeli. O maksatlı olarak memnun ve kararsız olma duygularına karşı geliyor. Sadece tehlike işaretler değil, insan toplumunun ve birey olarak insanın krizlerinin sonunda felâketsiz ve mezalimsiz atlatılabileceğini müjdeleyen işaretler de gittikçe artıyorlar.

Oak Ridge laboratuvarının yöneticisi Weinberg'in terimiyle «technological fixes» olarak anılan teknik patent çözümleri yine de uzun bir süre göz önünde tutulunca yetersiz kalacaklardır. Büyük ümit insanın değişmesindedir.

Bu değişme dinsel ve ahlâkî istekler yüzünden bu güne kadar gelişmemiştir. Toplumsal ve politik devrimler onu görünür bir hale sokmamışlardır.

Fakat bu devreyi atlatma zorunluğu bu değişmeyi mecburî kılmaktadır. Binyılın insanı yaşayacaktır. Eğer şanslarını tanıyabilir ve yakalayabilirse...

Takip eden bölüm «deliler»i kapsayan bilimsel bir biblyografi olarak düşünülmemiştir, aksine okuyucu, konu ile daha derin bir ilgilenme, başka insanlarla temaslar ve değişen toplumsal tutum hakında gerekli bilgileri bir araç olarak sunmak hedefini amaçlamaktadır.

Muhtemelen bu «kutuyu» karıştırmak okuyucu, arkası araksına okunan bir yazıyı okumaktan daha fazla zevk verecektir.

Araç Kutusu

Teklifler, Bilgiler, Temaslar, Malzeme, Notlar, Kaynaklar, İktibaslar.

Burada verdiğim kitap adları bilgisel bir «vesika» değildir; ben sadece okuyucuya bu konular üzerinde başka toplumlardaki insanlarla ilişki kurmak ve daha geniş bilgi sağlamak yolunu açtım.

Her halde bu «kutunun» içine sıralanmış olan yazıları okumak eğlenceli olacaktır.

TEKNİK VE ARAŞTIRMA TENKİDİ

Hiroşima'dan Önce ve Sonra:

Bilhassa -Eski dünya'da- yerleşmiş olan daha önceki yılların Tutucu tenkniği, -Georges Bernandos, Friedrich Georg Jünger -Georges Duhamel- 1945'den sonra gelişmeye başlayan teknik gücün sıçramalarından etkilenerek bilimin tenkidine (teknik buluşların temeli olarak) ve toplumun tenkidine (bilimsel hedeflerin seçilmesine katılma biçiminde) dönüştü. Araştrmaların ve onların toplumsal şartlarının marksist bir açıdan görülmesine yol açan ve etkilerini özellikle ikinci dünya savaşından sonra arttıran çarpıcı bir eser J. D. Bernal tarafından yayınlandı, The Social Function of Science London 1939, Alman bilimi Hamgurg, 1970.

Fakat önemli bir kendi kendini tenkid ve muhtemele tehlikelere bir social Structure - 1942 adlı eserlerinde ortaya çıktı.

Hiroşima ve Nagazaki'nin etkilerinin ışığı altında vicdan araştırması, değişik görüş açılarından ve dayanak noktalarından oluşan başlıbaşına bir bilim dalı haline geldi.

A - Tekniğin hedeflerinin ve bağımlılığının tenkidi.

B - Tekniğin tutuculuğunun ve güç kazanma hırsının tenkidi.

A — Hedeflerin ve bağımlılığın tenkidi

Burada ilk olarak ikinci dünya savaşının içinde başlayarak ondan sonra da devam ederek artan silâhlanmaya bağımlılık ön plana alınıyor.

Dergiler

— Shicago'daki The Bulletin of Atomic Scientists dergisi ve baş redaktörü Eugene Rabinowitch 1945 yılından itibaren bu problemleri liberal bir açıdan ele alan münazarayı başlattılar. Bu dergi günümüzde Science and Public Affairs adı altında yayınlanmaktadır ve konularını araştırmalarla ilgisi olan bütün alanlara yaymştır.

— Alman'yada daha sonraki yllarda olağansütü yayımcısı Claus Kock sayesinde toplumsal yeni anlayışın bu alandaki bir merkezi haline gelen Atomzeitalter dergisi 1958'de ortaya çıkmıştı. Fakat maalesef altmış yıllarının sonlarna doğru kökleri yeteri kadar geniş olmadığı ve IG Metalla sendikası yatırımlarını değiştirdiği için ortadan kalktı. 1973 yılında Bartelsmann üniversitesi yayınevinde aynı derginin Leviathan adı altında yeniden yaratılması denendi.

— ABD.'de 1968 yılından itibaren her iki ayda bir Bulletin'den çok daha tenkitçi ve radikal olan yeni bir derginin

yayınlanmasına başlandı. Adı Science for People olan derginin adresi 9 Walden Street Plain, Massachusetts, USA idi. Dergi başharfleri SESPA ile anılan Scientists and Engineers for Social and Political Action kuruluşunun bütün girişimcilere fakat hepsinden önce sol eğilimli olanlarına hitap ediyordu.

— ABD'deki bilimi tenkid eden dergilerden bir çoğu araştırma ve teknik ihtilaflerine hasredilmiştir.

Physics Free Press; Interrupt-Computer People for Peace, Brokklyn, New York The Insurgent Sociologist, University of Oregon; önceleri radikal terapist olan Rough Times, W. Sumrville, Massachusetts;

Ayrıca devamlı olarak belirli konuların çevresinde aktüel özel yayınlar ortaya çıkıyordu. Mesela: 1972 yılında üniversite çalşmalarıyla silahlanma araştırmalarının bağlantısını göstermek amacyle Harvard üniversitesinin öğrenci ve profesörleri tarafından The University-Military ComleX yayınlanmıştı.

— İngiltere'de her iki ayda bir Science for the People dergisi yayınlanıyordu. London W. 1,9 Poland Str, «British Society for Social Responsability in Science» nin yayın organı.

— Bütün dünyada hem aktüel, hem devamlı, hem de düzenli bir bilim haberleri dergisinin erişilmez örneğini ortaya koyan ve baskısı gittkçe artan New Scentist dergigisi de yetmiş yıllarıının başlarından beri gittikçe daha toplum ve bilim tenkitçisi olmaya başladı.

— Fransa'da ise 1970 Haziranında C. Chavalley ve A. Groethendieck tarafından kurulan Survivre dergisi, I Rue de Prony, Paris 19 eme, aşağıdaki açıklamayı temel olarak almıştı: «Bir bölüm âlim, kurtuluş çaresinin bütün ülkelerin âlim ve âlim olmayanlarının bir araya gelerek yaşamın yenileştirilmesine yönelen ortak bir savaş vermeleri gerektiğini onlamışlardır.»

KİTAPLAR

Bilimin bilinçlenmesi üzerine en iyi araştırılmış görüşler aşağıdaki kişi tarafından yazılmışlardı:

Jerome R. Revetz, Leeds University, Science and its Social Problems, London 1971

Hem araştırmaların hem de tekniğin endüstri ve hükümete bağlılığı ise

H.L. Nieburg, In The Name of Science, Chicago 1966.

D.S. Greenberg, The Politics of Pure Science, New York 1967.

S. Melman, yayıncı The War Economy in The United States, New York 1071 tarafından en iyi biçimde ifade edilmişti.

ABD'inde ve İngiltere'de kitapların büyük bir bölümü silâhlanma araştırmalarına ve savaş tekniğine ayrılmıştı. İşte bazıları:

R. Clarke, We Ali Fail Down, London 1968.

Biyolojik ve kimyasal silâhlar hakkında;

The Science of War and Peace, London 1971; Ni. Calder yayıncı, Unless Peace Comes, London 1968, Almanca Eksalation der neuen Waffen, Münih 1969-gelecekteki silâhlanma imkânları hakkındaki görüşlerin bir araya toplanmış bir özeti.

F. Lapp, Arms beyond Doubt, New York 1971, Silâhlanmanın zalimliği hakkında.

S.T. Possony, The Strategy of Technology, Cambridge, USA 1971; modern bir savaşın içinde tekniğin rolünün en önemli eleman olduğunu savunan eski görüşten yana olan bir eser. Ve sonuncusu -J. Rotblat, Pugwash. The First Ten Years, London 1967; âlimlerin barış ve silâhsızlanmaya yönelen doğu-batı konferansını ele alan biraz kuru fakat tam bir inceleme.

MAKALELER

Paul Doty, The Community of Science and the Search for Peace'in Science Washington, 10 Eylül 1971; bu kompozisyon gayri insanî temel şartlarında hiç bir değişme göstermeden teknik gelişmeyi bir araç olarak kullanan topluma karşı yazılmıştır ve yazarı onu bir kitap halinde toplamak istemektedir.

J. Mc Dermott Technology-the Opium of the Intellectuals, New York Review Books, haziran 1969; «lasser faire» doktrini yerine aynı prensibin daha modernleştirilmiş bir şekli olan «laisser innover» görüşünü ortaya atan derin bir teknik analizi.

Araştırma ve tekniğin yüksek üretim hedeflerine kurban edilmesine karşı çıkıyor ve maddî kazançları insan refahına eş tutan yeni bir fayda teorisi ortaya atıyor.

ÇABALAR

Bütün dünyada tenkidçi araştırmacı ve teknisyenlerin anlaşmaları meydana geldi.

Almanya'da: Bilginler Derneği. Teknikerler Grubu «Gatalyse» Essen, Wittenberg Str. 14.

M.W. Thring New Scientist dergisi -Londra'da neşredilen makalesi A Hippocratic Oath for Applied Scientists, 7.1.1971 ve kitabında doktorluk mesleğinin yazılı olmayan kanunu olan Hippocrat yemini gibi bir de «mühendis yemini» fikrini ortaya atmıştı.

Kitabı ise Man Mashines and Tomorrow adını taşıyordu ve 1973 yılında Londra'da neşredilmişti. Kendisi tarafından ortaya atılan özet şöyleydi: «Çalışmada sadece aşağıdaki hususları hedef alacağıma söz veririm. Bü-

tün insnların korkudan, fazla zorlanmadan, çirkinliklerden, kirlenmeden ve gürültüden kurtulmuş bir şekilde tatminkâr bir hayat sağlayacak bütün imkânlarla birlikte barış ve refah içinde yaşaması.»

B — Tekniğin tutuculuğunun ve güç kazanma hırsının tenkidi :

Bu tenkidler araştırmacı ve mühendislerin bir bölümü için sadece hedef olarak kalmadı, aksine özellikle altmış yıllarından sonra daha derinlere indiler ve bilim ve tekniğin bu suçunun aslında kendi düşünce ve tutumlarının, değişik fikir, yaşama şekli ve değerlere karşı dar çerçeveli tutucularının bir eseri olup olmadığını kendilerine sormaya başladılar.

Mağdurlar çektiklerinin sebeplerini «dışarda», «başkalarında», «esas bilimi» ve «iyi tekniği» değiştirmeye ve yoldan çıkarmaya kalkışmış görünen kişilerde ararken, ikinci dünya savaşının sonundan beri Los Angeles' de PO Box 32112 El Sereno Station'da neşredilen, hacmi küçük (8 sayfa) fakat olağanüstü fikir zenginliğine sahip Manas dergisi bu tenkidi ortaya atmıştı.

Kitaplar ele alınınca Amerikan tarihçisi ve kültür filozofu Lewis Mumfordun önemli rolü derhal göze çarpmaktadır: Technics and Civilization, New York 1934 - The Condition of Man, New York 1944 - The Myth of the Mashine, New York, 1966 - The Pentagon of Power, New York 1970.

Mumford'un sonun ı otomatlaşma sonucu köleliğe dönüşen insan-makine lişkileri ve çevrenin tahribi hakkındaki görüşleri bir «Bioteknik» kavramında zirvesine ulaşıyor. «Eğer bundan sonra insan kültürünün gidişatını ve düzenlenmesini kontrol etmek üzere Megatekniğe

mani olmak istiyorsak buna ancak makineler tarafından değil, aksine direkt olarak yaşayan organizmalar ve organiz komplexler tarafından yürütülecek bir sistem sayesinde ulaşaoiliriz. Organik bir dünya görüşü yerleşmeye başlar başlamaz makineyi insan çalışması ile beslemek yerine, kendini geliştirmenin ve kendini gerçekleştirmenin insanî imkânları insancıl ve ekonominin başlıca hedefi olacaktır.»

1954 yılında yazdığı kitabı La techique ou l'enjeu du siecle önceleri hiç ilgi görmeyen, fakat Amerikan tarihçi ve filozofu John Wilkinson tarafından keşfedilerek 1964 yılında tercüme edilerek New York'ta basıldığı zaman üzerinde çok tartışılan bir eser olan protestan Fransız dincisi Jacques Ellul bu tip umutların hiç birini taşımıyor. Ellul, tekniğin mezaliminin sadece bir fizik güç olmadığını, aksine daha önemlisi, manevî değerleri yıprattığını, yaşamı, insanlığı, özgürlüğü esir ettiğini öne sürüyor Sonunda güdüler ve ruh da bağımlı olduktan sonra geriye ne kalıyor?

«Teknik toplum... uluslararası bir toplama kampı haline gelmeyecektir, çünkü hiç bir zalimliğin suçunu üzerine almayacaktır. Çılgınca görülmeyecektir, çünkü iyi düzenlenmiş olacaktır ve insanlığın özleminin gölgesi nikelajların parıltısı içince kaybolup gidecektir. Kaybedecek ve kazanacak hiç bir şeyimiz kalmayacaktır. En derin güdülerimizi, en gizli özlemlerimiz analiz edilecek, açıklanacak ve kullanılacaktır.»

Alman dili alanında da Günther Anders teknik fenomenin böylesine derinlere inen bir tenkidini denedi. 1968 yılında Münih'te basılan kitabı Die Antiquirtheit des Menschen'e henüz makinelerinin şaşmazlığının arkasna gizlenen insanın «moral hayalgücünü çalıştırması» sayesinde varlığını tekrar kazanabileceğini görüşünü savun-

maktaydı. F. Wagner'in Die Wissenschaft und die gefährdete Welt, Münih 1964 adlı kitabı ise tam tersine tekniğin değişeceği görüşünü savunan fazla iyimser umutları boşa çıkaran bütün faktörleri biraraya toplamıştı.

Altmış yılların gençlik hareketleri yeni araştırma ve teknik yöntemlerinin temelinde yatan değer sistemlerini ekseriya kabataslak ve derin bir analize girmeden ortaya çıkardı.

İki eseri The Making of a Counterculture, New York 1968 ve Where the Wasteland Ends New York 1971 ile anlaşmanın ve yaşamın düşmanı «objektiflik mitosunu» bilimsel görüşen ve teknolojik egemenliğin kökü olarak nitelendirilen Theodore Roszak bir istisnadır.

O şöyle diyordu: «Gerçeğe giden bir tek yol vardı - Mito böyle der- ve bu yol bütün subjektif etkilerden, bütün kişisel görüşlerden temizlenmiş bir bilincin sağlanmasıyla bulunabilecektir. Bilincin bu durumdan ortaya çıkan sonuç, bilgi adını almaktadır. Tabiat bilimlerinin üzerine kuruldukları temel taş bu oluşturur; ve bu etki altında bütün bilim dalları tabiat biliminin mantığına uygun bir çaba harcamaya çalışmaktadırlar. İnsanın sosyal, politik, ekonomik, psikolojik ve tarihi ilişkileri hep ayn çaba altında objektif olmak zorundadır. İnsanlık tecrübesinin her çağında kendilerini uzman olarak göstermek için objektif bilinç- mitosunun daha da sertleştiren bilim adamları hep ortaya çıkmıştır ve onlar bildiği, biz ise bilmediğimiz için onların yönetimine boyun eğmişizdir.»

New Scientist dergisinin 11.3.1971 sayısında yayınlanan The Autopsy of Science adlı makalesinde Roszak gençliğin bu değişen tutumu hakkında şu karara varıyor:

«Çağımızda âlimlerin kastettiği gerçeğin çok daha geniş bir konunun bir bölümü olarak görüldüğüne şahit oluyoruz. Uzun süredir dünyanın tek geçerli gerçeği ola-

rak görülen bilim, bu gün bir okul olarak görülüyor: Yanında başka gerçeklerin de yerlerini aldıkları belirli bir bilinçlenme okulu.»

Yetmiş yıllarının başlarında Michigan üniversitesinde John Platt, Don Michael, Peter Harper, Robert Oslon ve Mark Berg'den meydana gelen «New Science grubu» bilim bunalımını genişlemiş bir bilim için hazırlayıcı bir etap olarak görüyor. Müzakerelerinin çok yönlü açıklaması şöyle oluyor: «Yeni bilimden bahsederken bilim olarak adlandırılabilecek bir şey aradık. Bu aradığımız şey eski bilimler temelde ve baz belirli noktalarda uyuşacak, fakat bazı görüşleri de hiç mi hiç paylaşamayacaktı.»

Grubun bilim ve tekniğin rolü hakkında şüpheye düştüğü noktalar şunlardı:

— Tekniğin bazı problemlerin çözülmesinde iflas etmesi, yan etkileri, bu tip yan etkileri bütün alanlarda önceden söylemenin imkânsızlığı.

— Bazı problemlerin mantıklı olmayan davranışlarla istendiği yönde çok daha kolay çözülebilmesi. Sibernetikçi Gregory Bateston alçak düzeydeki biyolojik işlemlerin kendi hallerine bırakıldıkları zaman daha uygun bir biçimde geliştiklerine dikkati çekmişti. İyi bahçıvan ve doktorlar bu yöntemle ekseriya daha iyi sonuçlar alıyorlardı.

— Bilimsel bilginin sosyolojik, psikolojik ve mantıksal sınırları olabileceği şüphesi.

TEKNİĞİN DEĞERLENDİRİLMESİ VE KONTROLU

Amerikan Kongresinin «Office of Technology Assesment»i

13 ekim 1972 tarihinde planlanan teknik yeniliklerin ileriye dönük bir değerlendirmesini yapacak olan bir

parlâmento dairesinin kuruluşu hakkındaki kanun, Amerikan Kongresinin her iki meclisi tarafından kabul edildikten sonra imzalandı. Bu kuruluşun adı «Office of Tecnology Assesment» idi. (OTA) ve 1973-1974 malî yılları için yıl başına beş milyon dolarlık bir bütçesi vardı. Kırk ilâ elli uzman bu işle görevlendirilmişlerdi. Yeni makamın başlıca görevleri şunlar olacaktı:

★ Tekniğin mevcut olan veya muhtemel olan etkilerinin tespiti.

★ Belirli tasavvurların yürütülmesi için çeşitli teknik metodların bulunması.

★ Çeşitli program ve metodların etkilerinin tahmin ve karşılaştırılması.

★ Sonuçların yetkili kanun getirici makamlara ulaştırılması.

Tenkidçi bir görüşle dikkate alınması gereken noktalar:

★ Bütün sonuçların ve bunların temelinde yatan bilgilerin açıklanması kanun açısından engellenmemiştir. Yine de altısı senatör, altısı milletvekili ve biri de Ota'nın başkanı olan 13 üyeli bir müdürlük olan «Technology Assesment Board»ın tasdikinden sonra ancak açıklanabilir.

★ Yeni kuruluş tamamen danışman rolündedir. Kontrol fonksiyonu yoktur.

★ Kararlar parlâmentonun dışında oluşacaktır. Bu konuda görevlendirilen uzmanların belirli bir tekniğin geliştirilmesiyle özel olarak yakından ilgilenen kişiler olması ihtimali vardır. Hava yolları ve otomobil sorunları için toplanan teknik komisyonların ve bilimsel danışmanlık hizmetinin (Congressional Research Service) çalışmalarında görünen ekseriya endüstri alanında çalışan bazı uzmanların bağımlılığı sorunu burada

da halledilmiş olmuyor, aksine maksatlı kararların alınması tehlikesi devam ediyor.

★ OTA çok büyük zorluklar ve güçlü direnmeler sonucu kurulmuş olduğu için muhtemelen hiç olmazsa başlangıçta «sıcak» sorunlara, (meselâ otomobilin yerine kamusal ulaştırma araçlarının konulması gibi (dokunmaktan kaçınacak ve meselâ biyoloji ve genetik saldırılar veya çekirdek erimesinin barışçı bir kullanışı gibi tartışılması henüz yapılmamş olan teknik geleceğin imkânları üzerinde durmayı tercih edecektir.

«Technology Assesment»in Uluslararası Genişlemesi

Sadece 1973 yılında Gargano'da (İtalya), Salzburg'da ve Den Haag'da üç uluslararası oturumda bu yeni konunun görüşülmesi OTA'ya artan ilginin derecesini göstermeye yeterlidir. Avrupa Konseyi tekniğin bu tip bir değerlendirilmesini başaracak bir Avrupa makamını kurmayı deniyor. Hollanda'da, Fransa'da, İsveç'te, SSCB.'de, Kanada ve Japonya'da da bu tip dairelerin kuruluş hazırlıkları yürütülyor.

Federal Almanya'da Dr. Weyenard 1973 yılında «bilimsel hizmetler, çalışma, sosyal politika, bilim» alanlarında millet meclisine bir rapor sundu ve «Tabiî bilimsel ve teknik gelişmelerin millet meclisinde sistem analizini yaparak değerlendirebilecek bir makamın gerekliği, görevleri ve çalışma şekli» hakkında görüşlerini ortaya attı. Görüşlerine temel olarak diğerlerinin yanısıra şu sorunları gösterdi :

★ Federal Almanya'da ulaşım millî bir felâket olma yolundadır.

★ Federal hükümetin çeşitli bilimsel ve teknik ağırlık noktalarına verdiği önemin Federal Almanya halkının

değer anlayışını aksettirmediğini belirten bazı işaretler vardır.

★ Yürütme organı tarafından tabiî bilim ve teknik alanlarında görevli, memur ve uzmanların gittikçe artan sayılarına karşı, yasama organının kontrol görevi büyük ölçüde ihmal edilmiştir. (Kaynak-Wf VI-23-27 No'lu hükümet döküman.)

1973 Nisanında CDU milletvekili Lenzer bu konuda bir kanun teklifini meclise getirdi .

Kamusal Katılma:

Kanada Ontario'daki Nipissing College'den Tay Wil1 son halk arasında kamusal ulaştırma araçlarının ortadan kaldırılmasının muhtemel etkileri konulu bir anket düzenledi. Sonuç hükümeti bu adımı atmak konusunda engellemeye yetti. (Kaynak: 1973 mayısında Den Haag'da toplanan International Society for Technology Assesment'in raporu.) Eski araştırma bakanı ve şimdi meclisdeki muhalefetin sözcüsü olan Anthony Benn, aşağıdaki kelimelerle halkın teknik kararlara daha güçlü bir şekilde katılmasına öncülük ediyor. (New Scientist, Londra 4.5.1973.)

Teknolojik değerlendirmenin sorunları özellikle bu konuda programlanmış ekonomik, toplumsal ve psikolojik detayları bilgisayarlarla doldurmakla çözülemez. İmkânsız bir şey olmasına rağmen bütün faktörlerin toplanabildiğini düşünmek bile insanlar yine de çıkan sonucu kabul etmeyeceklerdir.. Çünkü bu sonucun alınmasında hiç bir katkıları olmamıştır. Eğer değerlendirme ve araştırmayı geniş bir inceleme spektrumunun ışığında, görüyorsak, kitlelerin katılmasını beraberinde getireceği bütün

tehlikelerle beraber kabul etmeliyiz. Böyle bir katılma demokratik kontrolun yedeğe alınması demek değildir.

Uygulamamız gereken önceden planlanmış bir gelecek yoktur ve yine hiç bir uzman bir bilim tekelini ortaya atarak nasıl bir şey olacağını önceden söyleyemez. Tabiat kanunlarının bilim ve onları kullanmayı bize gösteren teknik tarafından tek tek açıklanmasının otomatikman özgürlüğümüzü ve mutluluğumuzu bilim ve teknik güç orannda arttırdığı iddiası da doğru değildir. Bunun tam tersinin doğru olması ihtimali daha akla yakın görülmektedir. Tekniğin gelişen gücü sayesinde insanlar tarafından tabiatın fethi belki de diktanın yeni organizasyonları sonucu kırılmaya çalışılacak ve böyle bir ortamdan muhtemelen herkes zarar görecektir.

Teknolojik kararlar hedefe ulaşıldıktan sonra yanıltıcıdırlar ve gerçek demokrasi ancak haksızca gizli tutulan gerçekler açıklandığı zaman mümkün olacaktır.»

TA Tarafından Şimdiden İncelenmiş Konular:

Atom güç santralları hakkında incelemeler - İsveç.

Üçüncü bir Londra havaalanı hakkında inceleme-İngiltere.

Zelzele bölgesi olan bir ülkede gökdelen inşaası için incelemeler - Japonya.

Sibernetik öğretim metodlarının sonuçları hakkında incelemeler - Japonya.

Suni insan organları hakkında incelemeler - Japonya.

MITRE Corporation'un, Amerikan hükümetinin düşünce fabrikasının Otomobil egzos kontrolu bilgisayar ve haberleşme ağları, enzimlerin endüstriyel kullanımı, deniz araştırması (okyanus çiftlikleri), su kirlenmesi hakkındaki incelemeleri.

Antibiyotiklerin kullanılmasının ülke ekonomisindeki sonuçları - İngiltere.

Kablo televizyonunun etkilerinin incelenmesi - ABD..
Yosunlar gibi yeni gıda maddelerinin incelenmesi. - ABD.

TA'nın Literatürü

★ TA'nın tarihi hakkında en geniş bilgiyi ses ötesi uçak tartışmasının tezleri ile birlikte W.A. Shurcliffin SST and Sonic Boom Handbook adlı kitabı New York 1970 vermektedir. Bu konudaki diğer eserler aşağıdadır:

★ Narvin J. Cetron, yayıncı, Technology Assesment in a Dynamic Environment, uluslararası uzmanların 42 makalesi, New York 1972.

★ Techology Assesment dergisi 1972 yılından beri Gordon and Breach, New York - Londra yayınevinden yayınlanmaktadır. Birinci cildin birinci sayısının 75 - 83 sayfalarında geniş bir bibliyoğrafya bulunabilir.

★ TA'in problemleri hakkında özellikle bu konuya ayrılmış olan New Scientist, London'un 24.5.1973 sayısı geniş bilgi vermektedir.

★ TA'ya özel sektörün gizli tutumu sonucu çıkarılan zorlukların tenkitçi bir incelenmesi MIT'den profesör M.S. Baram'ın Technology Assessment and Social Control in Science Washington 4.5.1973 adlı makalesinde görülebilir.

★ OTA'nın tarihi ve görünüşü hakkında bilgiyi yine DIT-den Anne Cahn ve Harvard'dan Joel Primack'ın Technology Reviev Cambridge ABD., mart, Nişan 1973 dergisinde neşredilen makaleleri vermektedir.

★ Washington'daki Futurist dergisinin Aralık 1971 sayısı Can Man Control His Machines tenkidçisi değildir.

★ TA hakkındaki ilk düşünceleri Business and Society Review dergisinde 1973 ilkbaharında yayınlanan makalesi Technology Assessment and Democracy ile Ha-

rold Green ortaya attı. Ana tezi şöyleydi: Ta sayesinde muhtemelen henüz başlangıçta olan bir yeni tekniğin faydaları şişirilirken riskleri de küçümsenecek. Böylece istenenin tam tersi bir etki yaratılabilir. Potansiyel bakımdan tehlikeli gelişmeler uzmanların ön kontrolu sonucu resmi bir hak damgasına kavuşmuş olacaklar. Böyle bir sakıncayı ortadan kaldırmak ancak technology assessment'in vardığı sonuçların herkesçe anlaşılabilir bir dille ve bir sorunun bütün detaylarını kapsayabilecek bir şekilde topluma sunulması ve sıhhatli bir tartışma sonucunda kabul edilmiş sayılmasındadır.»

YENİ TEKNİK
Ilımlı Teknik:

Rus Kropotkin ve Amerikalı Thoreau «ılımlı tekniğin» veya «yumuşak tekniğin» babalarıdırlar. Bugün hâlâ yaşayan öncülerinden biri de Hollanda'dan Peter van Dresser'dir. Dresser daha 1938 yılında New York'taki Harpers magazinde New Tools for Democracy başlığı altında yazdığı ve bu gün hâlâ sık sık iktibas edilen makalesinde insan ve çevreyi tehdit eden bir saldırgan tekniğin araştırma ve tekniğin yardımıyla nasıl ortadan kaldırılabileceğini ve insanî ölçülere göre teknokratik olmayan bir geleceğin hazırlanmasının nasıl mümkün olabileceğini anlatmıştı.

Bir alternatif teknik tasavvurunun gittikçe daha ciddiye alınması, Fransızca ve İngilizce olarak Paris'te yayınlanan UNESCO'nun dergisi Impact'ın Ekim-Aralık sayısında Robin Clark (İngiltere), Peter Herper (İngiltere), Mansur Hoja (Hindistan), Josefina M. Abraham (Mexico), Philippe Arréteau (Fransa) ve Robert Jungk (Avus-

turya) adlı kişilerin katılmasıyla konuya özel bir isim verilmesinden doğuyordu.

Ilımlı teknik ve çevreye dost olan başka teknik biçimleriyle uğraşan diğer dergiler şunlardır:

A.S.E. - Alternative Sources of Energy, Minang, Wisconsin Box 36 B. USA - Her sayısındaki önemli bir not «ASE telif hakkı kanunu ile korunmamaktadır.»

Mother Earth News, Madison, Ohio USA.

The New Alchimy Institute Bulletin, Woods, Hole, Massachusetts, USA.

Resurgence, Kingston on Thames, Surrey, England

Undercurrents, London N. W. 6 England; Bu dergi zenli bir şekilde bilgilerin yanısıra bütün dünyadaki ılımlı teknikçilerin adreslerini yayınlamaktadır.

Bu konu ile ilgili makaleleri sık sık aşağıdaki dergilerde bulabilirsiniz.

Architectural Desing, London WI England,

The Ecologist, Richmond, Eurrey England,

Environment St. Louis, Missisipi, USA.,

La Sauvage, Paris, France,

Umwelt, Düsseldorf.

Londra'da yayınlanan New Scientist dergisinin 11.1.1973 sayısındaki biri ılımlı tekniği lehine, diğeri aleyhine olan iki makalede enteresan bir analiz bulunabilir.

Bu güne kadar en temelli, en kendini tenkid edici ve problem ve görüşleri en canlı yansıtıcı yazıyı 17 Brunswick Place, Hove, Sussex, England'da yaşayan Peter Harper, UNESCO gençlik kuruluşunun Soft Technology adlı bir oturumu için kaleme almıştı. Yazı A Proposal for Alternatives under Conditions of Crisis adını taşıyordu ve teksir edilmişti, 1972 Paris, Harper bu yazısını bir kitap halinde genişletmek istiyor. Broşürler ise ılımlı tek-

nik ile uğraşan Kaliforniyalı, New Mexiko'lu, Costa Ricalı ve Yeni İskoçyalı gruplar tarafından yayınlandı.

Özellikle anılmaya değer bir çalışma Cape Cod USA'dan John Todd'un tecrübe raporudur. Onun sloganı şöyle idi: «Ülkeyi yeniden binaetmek, denizleri korumak, dünya planetinin yöneticilerini eğitmek.» Yine bir başka değerli çalışma da İskandinavya'da Bybaken I, Värmdö, İsveç'de mühendis B. Erikson tarafından yapılmıştı.

Kendileri ve arkadaşları tarafından gerçekleştirilen ve temel düşüncüleri yansıtan «biyoteknik toplum hakkında dikkate değer bazı fikirler ve 1972 yılında Londra'daki Futures dergisinde Clarke ve eşi Janine tarafından yazıldı. İktibas olarak kısaltılmış bir özeti aşağda bulacaksınız.

«... Geleceğe ait tasavvurlar tercihan zarif, politik bakımdan merkeziyetçi, teknokratik, karışık ve artan bir ölçüde uluslararası ve homojen oluyordu... Biz aynı pratiklikle uygulanabilecek olan ve bizim görüşümüze göre ön plana alınması gereken başka bir alternatifin varlığına işaret etmek istiyoruz. Aslında bu imkân politik anti merkezleşmenin yeni tip bir anti merkezleşmiş teknoloji ile bağdaştırılmasına bağlıdır. Bu durum şehirci olmayan, aksine araziye yayılmş olan ve çevre prablemleri ancak bir tek yolla çözülebilen bir toplum tipine götürecektir.

Bu yol da insanların ait oldukları tabii sistemlere yerleştirilmelidir. Bu model için söylenecek ilginç bir nokta, bu gün erişmeye çalıştığımız çevreye dost teknolojilerin muhtemelen sadece küçük anti merkezleşmiş bir ölçüde yürütebileceği görüşüdür. Biyoteknik bir toplum tasavvuru teknik pratiğinin çok ötelerine varan sosyal, politik ve ahlaki sorunlar doğuyor. Bu bakımdan bütün bu etkilerin aynı anda pratik olarak denendiği ve değerlendirildiği merkezler gereklidirler.

Biz başlangıç noktası olarak biyoteknik bir toplumun, üyelerine ekolojik bakımdan sıhhatli, tatmin duygusu veren, doğa ile daha uyumlu olan ve daha sık bağları bulunan ve yeni yaşama şeklinin değer ölçüleriyle daha iyi bağdaşabilen bir çalışma tipiyle fazla artmış olan kapital maliyetlerini birbirine uydurmak bakımından daha yetenekli olan bir yaşama şekli verecektir. Son işlemler genel görüşe göre sıkıcı işlerin devamlı tekrar eden rutinliğinden, her kişinin bir günün sadece bir bölümü -daha fazlasını değil- kapsayan yorucu fakat özgür ve değişebilen meşguliyetler halini alacaklardır.

Böylesine hayali bir toplum modeli teorik bakımdan geliştirilebilir. Yine de bu arada ilerde teori ve pratiğin hiç bir zaman birbirinden ayrılmayacağını savunan temel gözden kaçırılmış oluyor.»

Son zamanlarda -muhtemel çevre krizinin etkisiyle- 1968'de SSCB'de başlayan ve daha sonra ara verilen tekniğin tenkitçi yönden değerlendirilmesi işlemine doğu blokunun devletlerinde tekrar başlanyor. Polonya bilim akademisinin üyesi olan sosyolog A. Sicinski 1973 sonunda Roma'da uluslararası bir gelecek araştırması kongresinde yaptığı çalışmalar için şöyle diyordu:

«İnsanlığın tekniğe karşı tutumunu değiştirmesi gerektiğini iddia etmek belki biraz fazla iyimserlik olacaktır. Fakat haklı olarak şu iddia edilebilir ki insanlar bu konudaki gerekliliği hissediyorlar ve bu yönde belirli bir değişime şimdiden tesbit edilebilmektedir» O Krakauda yaşayan ve 1972 yılında neşredlen kitabı Rytm zycia (hayatın ritmi) ile aşağıdaki görüşleri savunan psikiyatrist A. Kepinski'nin fikirlerini tasdik ederek iktbas edyor.

«İnsan dünyayı fethediyor. Ekseriya makineler yalnız başına randıman ölçü olarak ele alınırsa insanlardan daha önemli olarak geçiyorlar. Çevre ise sömürülmüş bir

çöle, hattâ anlık ihtiyaçların durumuna göre bir tutum takınılan bir düşmana dönüşüyor. Ve insanların dünyası herşeyden önce sosyal bir dünya olduğu için bu durum zamanla fertlere ve toplumlara yayılacaktır. İnsan bir makinenin çok veya az önemli bir dişlisi haline geliyor, öyle ki zaman zaman yenilenmeye veya dinlendirilmeye ihtiyaç duyuyor. Toplumda biribirinden bağımsız olarak düzenlenebilen, yönetilebilen veya durdurulabilen milyonlarca dişli ve motordan meydana gelmiş karışık bir makina görülüyor. İnsanlık dünyasının ve hatta tabiatın- böyle bir tarifinin gerçeğe uymadığı açktr.» Sözlü olarak ulaşan bilgiler bende Sovyetler Birliği ve Macaristan'daki «alternatif teknik» çabalarının da başladığı umudunu uyandırdı. Bu konuda bilgi Polonyalı sinir doktorunun kitabında bulunabilir.

«Tekniğin kısa bir süre öncesine kadar tabiat ile tam bir çelişki içinde olduğu söylenebilir. Teknik tabiatın güçlerini kendi egemenliği altına almaya çalıştı. İnsanlar teknik sayesinde içinde kendisini hiç de iyi hissedemediği suni bir yaşam atmosferi yaratacak şekilde çevresinde hükümranlığını ilân etti. Şimdi ise tabiat üzerindeki bu hükümranlığını sona erdirmek zorunda olduğu bir noktaya ulaştı ve bu noktada teknik tabiat üzerindeki hâkimiyetini bir beraber yaşama şekline dönüştürme zorunluğu ile karşı karşıya bulunuyor. Tekniğin tabiat ile uyuşması insanın çevresini daha az suni ve tekdüze yapacak ve ona kişisel bir ruh kazandıracaktır. Böyle bir beraber çalışmanın ilk işaretleri şimdiden görülebilmektedir. Sonunda teknolojiyi tabiat örneğine uygun olarak yönetmeye başladık...»

Gelişmekte Olan Ülkelerde Alternatif Teknik:

Çin'deki değişik endüstrileşme hakkında görüşleri -anti merkezleşme, araçların kendileri tarafından imali,

makinalar v.s.- son yılların batılı gözlemcilerinin seyahat notlarında bulabilirsiniz. Meselâ G. Goodman'ın New Statesman adi eseri gibi, Londra 15.6.1973. Stockholm çevre konferansında bilhassa Dünya Birliği ile tekrar barışma amacında olan çevre anlaşması «Dai Dong» Çin delegeleri ile sıkı bir temas kurmuş ve sözcüleri ile bir buluşma sağlamıştı. Batıda da abone olunabilinen fakat propaganda keşmekeşi yüzünden zor okunabilen Peking Reviev adlı dergi de bu gelişme hakkında pek çok şeye rastlamak kabildir.

Wiener Neustadt yakınlarında Schloss Eichbüchl'de bulunan profesör Ernst Florian Winter uzun bir Çin gezisi sırasında çevre sorunu ile özel olarak ilgilendi ve «Çin'in yolu» hakkında bir kitap yazdı. L.A. Orlans ve R.P. Suttmeier The Mao Ethic ve Environmental Quality adlı makalelerini Science Washington'da yayınlayarak 11.12.1970 bu güne kadar batıda bu sorunu en iyi ele alan bir kaynağı kamu oyuna sunmuş oldular.

Teach-in For Survival, London 1973 cildinde basılan makale Lessons We Can Learn from China-Derek Bryan, da bilgi vermek bakımından tavsiye edilebilir. Çin komünistlerinin kendi tekniklerini geliştirirken gösterdikleri bilginliği tarihi geleneklere dayandırdıklarını açıklayan br eser de İngiliz tarihçisi J. Needham'ın Science and Civilization in China Cambridge, England, 1952 - 1970 adlı eseridir.

Paris'te yaşayan Polonyalı iktisatçı Ignacy Sachs ve Sternberg'deki «Bilimsel-teknik» çevrede yaşama şartları yeni, «üçüncü dünyanın» ihtiyaçlarına gerçekten cevap verebilecek çözümler bulmaya yöneliyor.

Kör bir biçimde yürütülen bilimsel ve teknik «ilerleme» nin olumsuz etkilerini Giovania Rossi Paris'te 30.1.1973 tarihinde yayınlanan makalesinde gelişmekte olan ülkeler açısından inceledi.

«Bilim ve tekniğin üretim işlemlerine sistemli bir biçimde uygulanması kapitalist ülkelerde produktivitenin önemli bir ölçüde yükselmesini sağlarken geri kalmış ülkelerde durum değişmeden kaldı. Sadece sun'î mamullerin artması ile (sentetik lastik 1938 yılında % 0,6 iken 1965 yılında % 56'ya ulaşmıştı. (ham madde ülkelerindeki sayısız insan işsiz kaldı.)

Öyleyse çare «üçnücü dünyann» endüstri eleştirilmesi mi? Bunun için batıda yüksek patent harçları ödemek gerekli. Fakat bundan da önemlisi bu teknolojik transfer sırasında bir «esir olmanın» konu oluşudur. Üçüncü Dünya ülkelerinde yerleştirilecek olan yeni, Batı tipi endüstri mali ve teknik (yedek parça) bakımından batıya bağımlı olacaktır. Bu yüzden Rene Dumontonun L'-utopie et la mort, Paris 1973 adlı eseri ile bu yardım biçiminde kamufle «ılımlı tekniğin» yanısıra işsizliği azalttığı ve bağımsızlığı güçlendirdiği için «uygun teknik» terimi de ortaya çıkıyor. «Intermediate Technology Development Group'un kurucusu olan E.M. Schumacher kitabı Small is Reautiful, (Londra 1973'da) bu konuyu işlemiş.

«Gandhi'nin söylediği gibi bu Dünyanın insanlarına kitle üretimi ile değil, kitleler tarafından yürütülen üretim ile yardım edilebilir. Hassaslaştırılmış, yüksek kapital yoğunluğu isteyen, enerji arzna bağımlı olan, insan gücünden tasarruf sağlayan teknoloji zaten mevcut olan zenginlik ön şartına bağlıdır. Çünkü bir tek iş yeri sağlamak için bile yüksek bir kapital yatırımına ihtiyaç gösterir. Kitleler tarafından üretim ise bütün insanlara ait olan, manevî güçlerini ve becerikli ellerini kullandıran özelikleri harekete geçirir ve onlara birinci sınıf araçlar sunar. Kitle üretimi tekniği, yenilenmesine imkân olmayan özellikleri istismar ettiği ve insanları aptallaştırdığı için zorlayıcı, çevreye düşman ve kendi kendine zarar veri-

cidir. Kitleler tarafından üretim ise modern bilim ve tecrübelerden optimal bir ölçüde faydalanma yolunu seçmiştir. Bir anti-merkezleşmeye gerek göstermektedir, ekolojinin kanunlarıyla bağdaşmaktadır, dar özelliklerden faydalanmayı korumaktadır ve insanları makinelerin kölesi yapmak yerine onlara hizmet etmeyi hedef olarak seçmiştir.»

Burada sizlere daha önceki çağların ilkel teknolojisini düşündüren, fakat aynı zamanda zenginlerin süper teknolojisinden çok daha basit, ucuz ve özgür olan uyumlu tekniği anlattım. Bu tekniğe kendine yardım veya milli teknoloji de denebilir. Herkesin katılabileceği ve sadece zengin ve güçlülere ayrılmayan bir teknik ...»

Yerli gelişme yardımcıları ya İngiltere'de ITDG'de eğitilirler, ya da gelişmekte olan ülkeye batılı endüstrilerin köprübaşlarını yaratmayan, aksine en kısa bir süre içinde geri çekilen danışmanlar yollanır. Schumacher bunların çalışmasını şöyle anlatıyor:

«Tabii ki bilim ve tecrübenin sistemletirilmesinde organizasyonun sağlanmasında gerekli bilgileri veriyoruz. Ön şart olarak meselenin ne olduğu hakkında net bir görüntüye sahip olursak her türlü görevi çözme imkânlarımız vardır. Meselâ mesele tropik ülkelerde masraflardan tasarruf sağlayan metodlar ve malzeme hakkında kullanılabilir bir el kitabı hazırlamak ve böyle bir yol gösterici ile gelişmekte olan ülkelerin yerli inşaat işçilerini ilgili teknik ve istenen metodlar üzerinde eğitmek olursa, şüphesiz bunu yapabiliriz. En azından bu görevi iki veya üç yıl içinde başarmak için gerekli olan tedbirleri kesin olarak ortaya koyabiliriz. Eğer berrak olarak görüyorsak çok sayıda gelişmekte olan ülkede sulama temel sorunlardan biridir ve eğer suyun elde edilmesi, taşınması ve depolanması hakkında kendine yardım metodları üzerine hazırlanmş olarak berrak bir biçimde milyonlarca

köylü için dev bir yardım olacaktır. Bu sorun olarak berrak bir biçimde ortaya çözülmesi gereken bir sorun olarak koyulursa, şüphesiz kullanılacak bilgileri hazırlamak ve yaymak imkânımız vardır.» ITDG kendi imkânları ve sınırlarını çok iyi biliyor. Kurucusu E. M. Schumacher bu konuda şunları söylüyor:

«Uydurulmuş teknoloji tabiidir ki uluslararası bir biçimde uygulanamaz. Kendi açılarından karmakarışık modern endüstrinin sonuçları olan ve sadece bu şekilde imâl edilebilen mamuller vardır. Fakat aynı zamanda bu mamuller fakirler tarafından kullanılmak durumunda değildirler. Fakirlerin her şeyden önce basit şeylere ihtiyaçları vardır. İnşaat malzemesi, giyim, ev ihtiyaçları, ziraat aletleri ve kendi zirai mamulleri için daha iyi bir geçerlilik gibi. Bunlardan öteye bu kişilerin Ağaçlara, suya ve mahsuller için ambarlara ihtiyaçları vardır. Öncelikle zirai özelliklere sahip bölgelerin halkının durumu, ziraî mahsulleri bulundukları bölgede işlenmeye başladığı anda büyük ölçüde düzelecektir. Bütün bunların var olması halinde uydurulmuş teknolojinin temeli için en uygun ortam var demektir.»

John Morgan da benzer bir biçimde yazıyor. Kitabı «Village Technology Innovation Experiment», Addis Abeba, P.O. Box 31 herşeyden önce faydalı bilgiler yayınlıyor. O Etyopyalı çiftçiler için bir almanak yayınladı. Bir çok köyde el kitaplarından oluşan kitaplıklar düzenledi ve Etyopya'lılar birlikte küçük teknik âletlerin prototiplerini geliştirdi. (Ekmek fırınları, güneş enerjisiyle çalışan su ısıtıcıları, su depoları v.s.)

Aynı konu hakkında ek eserler «Teknik ve üçüncü dünya.»

I, Sachs, La decouverte du tiers monde, Paris 1971.

R. Dumont, L'utopie ou la mort, Paris 1973.

i, Illich, Tools for Convivality, London 1973.

A. Wedgewood Benn, China-Land of Struggle, Critism and Transformation, Londra New Scientist, 6.1.1972.
Chi Wei, Turning the Harmful into the Beneficial, Peking Review'de 28.1.1972.

Evrimci Teknik:

Sibernetik, yaşayanın tekniği adlı eseri (Stuttgart 1970) ile herkes tarafından anlaşılabilir bir açıklama ortaya koyarak zamanının uzmandan topluma ilk köprüyü kuran insanı olarak nitelendirilen Felix von Cube şu tahminde bulunuyor:

«İnsan yakın gelecekte şüphesiz gittikçe daha fazla organik teknikler keşfedecek ve bunları makine olarak taklit edecektir. Bu gün tabiat bu güne kadar bilinmeyen teknik konular hakkında devasa büyüklükte ve çeşitlilikte hazineler sakladığı biliniyor. Sibernetik bu potansiyelin fethinde önemli bir ilerleme sağladı. Bu konuda sun'î zekâ ve hatta sun'î hayata kadar varan sonuçlar rahatça beklenebilir.»

Bu araştırma yönü insan ve araçları arasındaki zıtlığı azaltmayı hedef alan tekniğin evrimci bir değişim geçirmesi çabalaryla ayrı bir önem kazanıyor.

Bu gelişme için temeller herkesten önce Norbert Wiener, Warren McCulloch, Gordon Pask, Heinz von Foerster ve Walter Rosenblith tarafından kuruldu.

Bu konuda temel alınabilecek eserler ve başkaları...

G. Pask, An Approach to Cybernetics, London 1961,

G. Simondon, Du monde d'existence des objets techniques, Paris 1958,

H. v. Lier, Le nouvel age, Lüttich 1962,

W. Brodey, Biotopology 1972, New York'da Radical Software'de, 1971.

Warren M. Brodey'in bilim yazarı Nilo Lindgren ile Amerikan elektronik mühendislerinin dergisi IEEE Fo rum'da New York'da yayınladıkları yol gösterici makaleler az tanınmaktadırlar.

Human Enhancement throug Evolutionary Technology Eylül 1967 ve

Human Enhancement, Beyond the Machine Age, Şubat 1968

Bu makalelerde daha zekî, canlı ve elastiki makineler fikrini ortaya atmak ve yapmak amacı aşağıdaki cümlelerle açıklanmıştı:

«Evrimci makinelere olan ilgimiz, bugün bu makinelerin kullanılmasıyla olmuş olandan, olmakta olandan ve olacak olandan duyduğumuz endişeye dayanmaktadır. Biz küçük ve büyük bütün cinsleriyle evrimci makineleri insanlığın güçlendirilmesi için bir ön şart olarak görüyoruz...

İnsanların ve makinelerin müştereken birbirlerinden öğrenerek birlikte gelişebilecekleri bir bilim daha doğmadı. Böyle evrimci makineler genç insanlardan daha iyi bilgiler, daha iyi psikologlar, daha iyi doktorlar yaratabilir. Doğru uygulanırsa mühendislik sanatına yeni bir güzellik ve gerçek bir kişilik sağlanabilir ve insanlarla günümüzün tekniğinin rahatsız edici otomatik etkileri arasına bir müdahale sağlanabilir. Bu çalışma daha yeni başlamıştır. Bütün mühendislerin enerjisine ihtiyaç göstermektedir. Bu ümitler bu güne kadar gerçekleşmedi. Brodey'in kendi deney atelyesi «Electronic Tool and Toy» Armory Road, Milford, New Hampshire, para darlığı yüzünden geçici olarak kapatıldı. Fakat deneyler devam ediyor. Bu güne kadar geniş bir şekilde mesela daha canlı, biyolojik inşaat biçimleri denemek şeklinde mimarlar da geliştiler.

★ MIT'in Architecture Machine Group'u hakkında Nicholes Negroponte'un kitaplarından faydalanılabilir. Meselâ The Architecture Machine, Cambridge 1969.

★ Profesör Frei Otto'nun Stuttgart'daki hafif taşıyıcı yüzeyler enstitüsünün çalışmaları için Der Deutsche Baumeister dergisinin Şubat 1973 sayısındaki Biologie und Bauen adlı makale okunabilir. Ayrıca enstitünün Prof. J. G. Helmcke'nin TU Berlin Biyoloji ve Antrolopoloji enstitüsü ile sıkı bir beraber çalışma işinde olan yayınları da incelenmeye değer. Aksi takdirde gözlere görülmeyen silis yosunlarının streoskopik bir yöntemle fotoğrafı çekilen gizli yapıları yeni inşaat prensipleri için teşvik ve örnek oldular.

★ Rudolf Doernach mikro organizmaların meydana gelme prensiplerinden ortaya çıkan yeni fikirlere göre yeni biyolojik yapı malzemeleri üzerinde çalışıyor.

Bu tekniğin ilerlemeler kaydettiği başka bir alan da tıp alanıdır. Bu konuda açıklamalar aşağıdaki makalelerde bulunabilir.

Desingning better Hearth Valves, New Scientist'de, 11.1.1973. Utah üniversitesinde sun'i kalp kapakçıkları yapmak konusunda başarılı çalışmalar.

Enfin une vraie main artificielle, Pariste Science et Vie dergisinde, Şubat 1973 Schmidi, Zarotti ve Zagnoninin İtalya'da Vigorso di Budrio'daki enstitülerinde insan adalelerindeki zayıf elektriği bin parçadan meydana gelmiş mekanik bir eli hareket ettirebilecek kadar kuvvetlendirme konusunda başarıya ulaşan çalışmaları. Visionary on a Golden String, New York'da Fortuna dergisinde, 1973 Haziranı.

Kaliforniya Palo Alto'daki geliştirme firması Alza'nın fiziksel eksiklikleri tamamlamak için vücuda yerleştirilmesi düşünülen minyatürleştirilmiş yardımcı cihazları bâ-

şarılı bir şekilde geliştirmesi veya kan dolaşımı ve mide yollarını kullanmadan ilâçlar hasta organa direkt olarak ulaştırmanın yollarını bulması.

David Fishlock, Man Modified, London 1969, Financial Times gazetesinin şef redaktörünün çok ilginç örneklerle dolu bir kitabı.

Mikro elektoniğin gelişmeleri, Membran araştırmaları fakat herşeyden önce hassas bir biçimde düzenlenmiş «insan sistemi»nin ve başka canlıların ayrı ayrı organlarının nasıl birlikte çalıştıkları ve birbirlerini nasıl tamamladıkları yarının tekniğini gittikçe daha güçlü bir şekilde etkileyecektir.

Daha bu günden bu tip özellikler üzerinde durmaları felâkete yol açabilecek teknik tesislerin konusunda yürütülen tartışmalarda önemli bir rol oynuyor. İleri sürülen tasavvur bu tesislerdeki hayatî parçaların insan vücudunda bazı önemli organlar (böbrekler, ciğerler) gibi çift olarak hazırlanmasıdır. Bu sayede bozulan ve çalışmaz hale gelen teknik organ yedeği tarafından hiç olmazsa kısmen desteklenebilecektir.

E. Matchett'in Towards a New World Technology adlı eserinde geliştirdiği Viyanalı V. Frankl'ın Logoterapisi üzerine kurulu ve yaratıcı çalışmayı sağlaması gereken bir teknik üzerinde de kuruldu. Bristol 1973.

Matchett Training firması Bristol, 14 Montrose Avenue başka firmalara F.D.M. metodunun (Fundemental Design Method) ve Logosynthesis metodlarının uygulanmasında danışmanlık yaptı.

Son olarak yeni tekniğin «Design»ı ile meşgul olan eserler arasında bana özellikle ilginç ve verimli görünen iki çalışmaya değinmek istiyorum.

V. Papanek, Design for the Real World, New York 1970 ve 1971 yılında Manchester'de yapılan teknik ve di-

ğer kamusal fikirlere demokratik katılma imkânlarını tartışmalar hakkındaki bir konferansın özetini ihtiva eden yazı. N. Cross yayıncı, Design Participation, London 1972.

Güdümlü Teknik:

1967 Haziranında Amerikalı millî ekonomist R. Heilbronner Technology ve Culture dergisinde Do Machines Make History? adlı bir makale yayınladı. Bu pek az kelime içinde bu konu üzerinde o sıralarda yürütülen tartışmanın eğilimini görmek mümkündü. Bu görüşlerde tekniğin ve onun artan etkisinin gelişmeyi geniş ölçüde desteklediği ve hatta güçlendirdiği savunuluyordu. Dört yıl sonra politik ve ekonomik yönden tutucu olan OECD toplumun tekniğin gelişmesini yönetmesi gerektiğini ileri süren ve uluslararası bir komisyon tarafından hazırlanmış olan «süratli iktisadî gelişmenin sosyal maliyeti» adlı bir inceleme yayınladı. Hangi teknik gelişmelerin teşvik edilmesi gerektiği sorusuna artık «teknik yapılabilme ve kâr vadedebilme imkânları» cevabı verilemiyordu.

Haber ve yorumu Scientific American, Ağustos 1971

Marksist tenkidçiler tekniğin bu ehlileştirilmesinin ancak sosyalist bir topluma nasip olabileceğini savundular. Tekniğin yönetilebileceği inancı, onu hüküm süren güç yapısını fazla derine girerek değiştirmeye gerek kalmadan gelecekte «beneficial goals»a yöneltmenin mümkün olduğu bu gün Doğu ve Batıda kabul ediliyor.

Geleceği ve tabiî bu arada tekniğin geleceğini yönetecek olan sistemi ünlü Amerikan gelecek araştırmacısı Olaf Helmer (daha o zamanlarda) şöyle biçimlendiriyordu. New York 1966 «Geleceğin önceden görülemez ve değiştirilemez olduğuna dair inanç tamamen ortadan kalkacak. Mümkün olan geleceklerin çeşitliliği gittikçe daha

fazla kabul edilebilecek ve bu ihtimallerin muhtemelliğinin bizim davranışımıza göre değiştiği görülecek.

Bu yüzden geleceğin ve onun yönünü etkileyen metodların araştırılması yüksek toplumsal sorumluluk istiyen bir çaba gerektirmektedir. Bu sadece akademik bir sorumluluğa yakışmak istiyorsak o zaman akan tarihin seyircisi olarak kalmamalı, aksine kararlı bir şekilde geleceğin biçimlendirilmesinde yerimizi almalıyız. Daha iyi bir dünya yaratmak için bilgelik, cesaret ve insanî değerlere yönelen doğru bir duygu gerekli olacaktır.»

Fakat bu sefer de esas sorun hangi hedeflerin seçilmesi gerektiği idi. Bu konuya ayrılmış özel bir dergi 1972 yılında New York'ta çıkmaya başladı. National Priorities. Hedefler üzerindeki tartışmanın ABD'de nasıl yoğun bir ilgi baskısına yol açtığını U. Rödel Forschungsprioritaeten und technologische Entwicklung adlı eserde okuyabilirsiniz Frankfurt 1970. Daha bu kitapta bile prensip olarak yalnız ABD ile ilgili olmayan mekanizmalar tartışılıyordu. Bu konunun daha geniş bir tartışmasına J. Hirsch'in Wissenschaftlicht-technischer Fortschritt und politisches System, Frankfurt 1970 adlı eserinde rastlayabilirsiniz.

Fakat meselâ Federal Almanyada Heidelberg'de hükümetin görevlendirmesiyle «Grup sistem araştırması» konusunda yapılan araştırmalar, vatandaşların hükümetlerden çok daha değişik araştırma ve gelişme görevlerine öncelik tanıdıkları ortaya çıktı. Vatandaşlar için sağlığın düzeltilmesi, eğitim, çevre sorunları araştırmaları bütçe harcamalarının sırasına nazaran çok dafa fazla ilgi görüyorlardı. (Atom araştırmaları, silâhlanmaya göre) Devletin paraları nerelere harcaması gerektiği düşüncesinden önce düşülmek zorunda olduğu başka sorunlarını daha ön planda oldukları da böylece ortaya çıkmış oldu. Tekniğin geleceği hakkındaki sayısız ve kısmen

yanlış olduğu ortaya çıkmış kehanet teknik gelişmenin güdülmesinin bu gün gerektiği kadar dikkate alınmayan bazı faktörleri su yüzüne çıkaracağı görülüyor.

★ Aydınlanmış ve hedeflerin seçimi konularında beraber konuşup kararlara katılacak olan bir kamu oyunun etkisi.

★ Teknik planları ve gelişmeleri bu günün planları yüzünden geleceğin bozulmamasını sağlayacak kadar açık ve esnek tutma imkânı.

★ Büyük ölçüde hesaplanamaz olan «İnsan Faktörünün» çok daha fazla dikkate alınması. Bu yönden gelişen fikirler protestan akademisi Loccum'un 1972 ilkbaharındaki toplantısında biçimlendirildiler. Bu toplantının esas konusu şimdiye kadar olduğundan çok daha fazla insanî ve sosyal hedeflerin seçilmesini hedef alan ikinci bir gelecek biliminin kurulmasını sağlamaktı. Konuşmalar ve tartışmalar yayıncı olarak D. Pforte ve O. Schwencke'nin topladkları Ansichten einer künftigen Futurologie adlı eser ile 1973 yılında Münihte kamu oyuna mal edildiler.

BUNALIM ARAŞTIRMASI

Sorunların Meydana Gelişi:

Binyılın tehlikeli ve gergin döneminde bunalımların özel bir biçimde araştırılmasının gerekli olduğu -Dünyanın acıları için kurulmuş bir veya bir çok tedavi merkezleri ile- daha yüzyılın başlarından beri -özellikle İngiliz yazarı H.G. Wells tarafından- fikir olarak ortaya atılmakta fakat ancak kısmen gerçekleştirilebilmektedir. Tek tek devletlerin hükümetleri, Birleşmiş Milletlerin özel bölümleri, meslek kuruluşları, fakat aynı zamanda uluslararası büyük tröstler de bu tip bunalım araştırmalarını yürüttüler. Fakat Colorado üniversitesinden K. Boulding'in NUESCO'nun Impact adlı yayınında, Paris 1968 Nisan -

Haziranda neşredilen A Data - Collecting Network for the Sociosphere adlı makalesinde ortaya attığı sosyal ve iktisadî sorular için devamlı ve genel bir ön alarm sistemi olması gereken büyük bilgi ağı kısmen dahi gerçekleştirilmedi. 1972 Haziranında Stockholmde toplanan büyük çevre konferansı çevre gelişmeleri için dünya çapında bir bilgi sistemi yaratmaya karar verdi. Örnek olarak MIT'in dal dışı bir araştırıcı grubunun çalışmalar ele alindi. Man's Impact on the Global Environment, Cambridge 1970.

«Club of Rome»un saysız incelemeleri, International Labor Office'in (ILO) 1973 yılında Cenevrede açıklanan dünya çapındaki büyük incelemesi hep aynı yönü gösteriyorlardı. Hedef, uluslararası Atom makamlarının kendi dallarında gerçekleştirdikleri ve UNESCO'nun UNISIST grubunun sayısız zorluklara rağmen National Academy of Science USA'dan Harrison Brown'un yönetiminde en geç 1978'de sadece politik bakımdan değil aynı zamanda teknik bakımdan da pratik uygulamaya sokmayı umduğu bütün bilgi kaynaklarının birleştirilmesi düzeyine ulaşmaktır. Bunlara ilâveten 1973 yılından beri sadece ekonomik, sosyal, ekolojik ve politik sorunların değil, aksine psikolojik ve herşeyden önce bir çok kişi tarafından dikkate alınmayan zorlukların meydana geliş sebeplerini araştıran «Mankind 2000» Brüksel, gibi özel projeler de vardır. A. Judge ve J. Wellesley - Wesley tarafından yayınlanan Dünya Sorunları Yıllığı sayesinde kamu yığınlarının bu çözüm deneylerine katılması teşvik edilebilmektedir.

Sosyal uyarıcılar:

Fakat çelik ve enerji miktarları gibi kesin bir biçimde kavranamayan bilgileri toplamanın ne derece zor oldu-

ğunu, özellikle sosyal işaretleri bağlayıcı bir biçimde tespit etmeye çalışanlar anladılar. Bunalım durumu «yaşamın kalitesi» ile özel bir biçimde beslendiği için bunalım incelemeleri şimdi bu hoşnutsuzluğa gittikçe daha fazla önem vermek zorunda kaldılar.

Sosyal uyarıcılar hareketinin başladığı 1965 yılından beri geçen kısa süre içinde bu konu ile ilgili yüzlerce çalışma yayınlanmıştır. Burada ilk başta Andrew Shonfield ve Stella Shaw, Social Indicators and Social Policy adlı 1974 makaleyi kapsayan zengin biyografinin yayıncıları olarak anılabilirler. Londra 1972

Stanford Research Institute, Toward Master Social Indicators, Menlo Park 1969.

J. Delors, Les Indicateurs Sociaux, Paris 1971 Bu eser yayıncısının Fransız hükümetindeki etkin yeri dolayısiyle sözü edilen uygulamaya geçme konusunda en büyük şansa sahipti.

R. Bauer, yayıncı, Social Indicators, Cambridge USA 1966; bu gün bile tarihi bir öncü rolü oynayan bir makaleler serisi.

Ve gelişmenin devamını, fakat bunun yanısıra bu çabaların zorluklarını da gösteren bir makale, E.B. Sheldon and K.C. Land, Russel Sage Foundation, New York, Social Reporting for the 1970's in Policy Sciences, Amsterdam 1972 Haziranı.

Fransa'da özellikle B. de Jouvenel tarafından yayınlanan dergi «Analyse et Prevision», İngiltere'de ise Yayıncisi Claus Moser olan ve 1971 yılında kurulan Social Trends dergisi sosyal uyarıcılar konusu ile uğraşmaktadırlar. Sosyal uyarıcılar hakkında artan basın yanklarından özellikle bilgi verici biri. B. Breitenstein'n Abendzeitung'da yayınlanan Wegweiser zur Qualität des Lebens adlı makalesidir. Viyana 3.8.1973.

Acele incelemeler için tavsiyeler:

Richard A. Cellarius ve John Platt'ın Washington Science'de 25 Ağustos 1972 de ortaya attıkları kesin ve geniş kapsamlı ön çalışmaları «Councils of Urgent Studies» tarafından yürütüldü. H. Özbekhan'ın Toward a General Theory of Planning adı altında E. Jantsch'da Prospectives of Planning, OECD Paris 1969 tarafından yayınlanan incelemesinde 30 «continius critical problems» ortaya konduysa Cellarius ve Platt'ın incelemeye değer soruları bunun bir kaç katı idi.

Burada bu listenin büyük bir bölümünü vermek istiyoruz, çünkü bu gerekli tasavvurun derinliği hakkında ancak bu şekilde bir fikir sahibi olmaya imkân vardır.

«Aşağıda âcil araştırma incelemelerinden proje alanlarına göre imkân dahilinde bir sınıflandırma sunuyoruz.

I — Fiziksel teknoloji ve makine inşası

1 — Enerji kaynakları:

Çekirdek enerjisi ile desteklenmiş zirai endüstri kompleksleri (nuplexler)

Radyoaktif maddelerin ortadan kaldırılması

Küçük taşınabilir araçlar - Nükleer piller

Başka kaynaklar ve enerji değişmeleri

Rüzgâr ve gel-git olaylarından elde edilen enerji, geotermik enerji,

Güneş enerjisi

Araçların yakıtı olarak sıvı hidrojen

Yeni piller ve yakıt hücreleri,

Fakir ülkeler için özel çözümler

Üretim ve uygulamanın rasyonelleştirilmesi

Isıdan yararlanma,

Güç merkezlerinin yerleştirilmesi, zincirleme fonksiyonlar.

Enerji üretiminin bölgesel ve genel sınırlanması,

2 — Maddesel özellikler:

Su temini

Depolama, bölgesel ekoloji, yönetim planlaması

Nükleer tuzdan arındırma

Madenler

Tekrar kullanma, düzeltilmiş kazılar

Yedekleme imkânları: Hammadde ülkelerinin isteklerinin göz önünde tutulması.

Topraktan faydalanma

Kaliteye göre sınıflandırma, zincirleme faydalanma

Toprak özelliklerinin yönetilmesi

Tekrar üretim.

3 — İnşaat ve inşaat elemanlarının ikmali

Çabuk bitirilebilen ve güzel olan yeni yapılar.

Hızlı inşaat temposu ve düşük maliyetler ile özel çözümler, mimarî yeniler tarafından yürütülecek, ucuz kubbe konstrüksiyonları (Buchminster Fuller)

4 — Taşıt:

Otomobil... yeni motorlar ve yakıtlar.

Hava... Yolcular için konfor ve rahatlık, kısa havalanma ve inişler.

Demiryolu... Yolcular için rahatlık, sürat, kalite.

Şehirsel kitle ulaşım araçları... Yapım temposu, servis ve konfor.

Deniz yolu... sürat ve iktisadiliği düzeltmek için yeni cihazlar.

Yeni tip çözümler... Minibüsler, kendine hizmet otobüsleri, sistem metodları.

5 — Elektronik ve haber bağlantıları:

Gelişmekte olan ülkeler için daha ucuz uzaktan haberleşme bağlantıları ve televizyon tesisleri.

Yeni haberleşme cihazları ve baskı metodları, mikro kitaplıklar.

Bilgi depolama, düzenleme ve tekrar bulma, bütün Dünyaya açılış.

Özel kullanma yöntemleri, kişilerarası haberleşme, tıp, ev idaresinde otomatlaşma, kredi.

6 — Genel sorunlar:

Denizdeki özellikler ve bunlardan faydalanma.

Felaketlerin araştırılması...

II — Bioteknoloji:

7 — Nüfus sorunları:

Kabul işlemlerinin korunması hakkında daha iyi metodlar.

Halkın hareketliliği, şehirsel ve köysel olarak, işlenmemiş arazi parçaları, göç.

Nüfus baskısının araştırılması.

8 — Beslenme ve yetersiz beslenme:

Yeni tahıl cinsleri ve ziraat

Sun'î gübre için alternatifler

Mikrobiyolojik besin kaynakları, petrolden besin, denizden besin, balık çiftlikleri, Okyanuslardan besin elde etme.

Daha yüksek dayanma gücünün sağlanması için genetik hayvan yetiştirme metodları.

Yeni tip kaynaklar, otun işlenmesi, yeni biyoloji, sistem metodu.

9 — Çevre sorunları:

Ekolojik yönetim, zirai alanda düzeltilmiş metodlar, balık avı ve av.

Ekolojik eğitim ve felsefe, özelliklerden tasarruf sağlayan ziraî işletme ve şehirler.

10 — Sağlık - Temel şartlar araştırması:

Mikrobiyoloji.

Yaşlılık

Nevroloji, Biyopsikoloji ve tutum.

En uygun çevre, fazla dar bir biçimde birlikte yaşama

Tıp eğitimi, Dünya çapında tıp eğitimi ve tamamlanması.

11 — Sağlık - Tedavi

Hastalık araştırmaları ve iyileştirme, kanser, kalp hastalığı, nevrolojik sorular, yaşlanma.

Tekbaşına tedavi - sistem metodu, sağlığın en iyi düzeyde kontrollu olarak tutulması.

Suni organlar ve organ nakilleri.

Psikofarmakoloji ve ilâçlar.

Uzun süreli etkiler, zehirler.

Psikiyatri ve zihinsel sağlık, sanatoryumlar, yeni tedaviler.

Âcil tıbbî yardım.

Beslenme, ölçü birimleri, normal düzey, küçük çocuk.

Kitle için sağlık hizmetleri, kitle metodları, tıbbî güven, hastaneler, şehir - köy durumu.

III — Tutum ve İnsanî İlişkiler:

12 — Tutum Araştırması:

Tutum değişmelerinin incelenmesi, toplumsal ve politik etkiler, etik sorunlar.

Çocukların gelişmesi ve eğitimi, daha fazla tecrübe ve öğrenim genişlemesi ile erken yaşlarda bilgilerin geliştirilmesi.

İnsanlar arasındaki oyunlar sayesinde tutumları değiştirilmesi ve öğrenimin sağlanması.

13 — Eğitim

Okul dersleri yeni malzeme ve metodlar

Programlanmış dersler ve öğrenimde bilgisayar uygulamaları, pedagojik test usulleri.

Üniversiteler, çeşitli meslekler için eğitim ve sık sık değiştirmeye hazırlık.

14 — Küçük Gruplar:

Etkili yaşamanın metodları.

Aile ve komşu ilişkileri, yeni toplum yerleşme bölgeleri veya kuruluşlar.

Gruplararası ilişkiler, okullar, mabedler, küçük işletmeler.

Grup halinde beraber yaşama deneyleri, dinsel tutum teorisi, iktisadî ve hukukî grup ilişkileri.

Çocuk toplum dernekleri. Gecekondu mahalleleri, şehir varoşları, yerleştirme ve organizasyon.

Kişi - grup ilişkilerinin teori ve felsefesi,

Yeni özel roller, vekiller iktisadî danışmanlar, grup arabulucuları, halk avukatı.

IV — Tek Ülkelerde Sosyal Yapı:

15 — Ekonomi:

Enflasyon - yenilmesi işsizliğin yaratılmasına yol açmadan yürütülmeli.

Şehirleşmenin yapı değiştirmesinin desteklenmesi - Her şehirde kendini geliştirme bölümleri.

Ordu için destek - Garanti altına alınmış gelir, negatif vergiler.

Uzun vadeli, geniş kapsamlı analiz ve teori - simülasyonlar, normlar yaratılması.

16 — Organizasyonlar

Yeni yönetme metodları demokratikleştirme

Bilgi ve kararlarla ilgili işlemleri düzeltme.

Organizasyonların karar hakkı ve insanlaştırılma sorunları.

17 — Kitle Araçları:

Basın - kontrol, gazetecilerin hakları, özel sektörde haklar, yeraltı basını.

Radyo ve televizyon - Kablo televizyonu, ulusal eğitim televizyonu, zorlama, kamusal «feedback», çocuk programları, haber yayınları.

Yeni araçlar - küçük yayılma alanı olan yayınlar ve grup yazıları.

Çok yönlülük ve özgürlüğün geliştirilmesi için mekanizmalar.

Değişen fonksiyon - Değişme ve gelecek için örnek tablolar, bunalım durumlarının tanıtılması.

Değişmelerin önceden tahmini.

18 — Politika:

Kamusal yürtme ve devlet yönetiminde düzeltmeler

Vatandaşların katılması - Halk avukatları, beraber karar, elitler ve onların kontrolu

Parti yapıları - azınlıkların rolü, değişkenlik

Toplumda düşmanlıkların azalması

Tolerans ve demokrasi eğitimi.

Bunalımlar sırasında ve bunalımlardan önce bilgilerden faydalanma.

Bunalımların yönetilmesi.

Stabilite ve değişkenliğin mekanizmaları.

Eğilim değişmeleri - kamusal endişe.

Sistem analizi ve teori - uzun vadeli planlama.

19 — Şehirsel ve Kırsal Sorunlar:

Yapılar - Konut inşaatı, caddeler, ulaşım sorunu, bölgelere ayırma, planlama.

Gelen ve akıp giden - İnsanlar, besin maddeleri, şu, artık sular, haberleşme bağları.

Yeni şehirlerin yaratılması - Hükümet planlaması.

Kırsal nüfusun sorunları - Göç hareketleri, ekonomi, yaşam kalitesi.

Estetik ve kültürel gereklilikler - malî destek, kültürel çeşitlilik.

20 — Büyük Ölçüler İçinde Değişmeler:

Nüfus baskısı - Göç hareketleri, faydalanma biçimleri, dağılma eğilimleri.

Yaşam kalitesi - Dinlenme, estetik, ayrılma, azınlıklar.

Sosyal uyarıcılar.

Sistem analizi- Kehanetler, değişmenin teorisi, Megalopolis - Ökümenpolis.

Toplumsal örneklerin cezalar yerine mükâfatlarla sistem analizi.

Buluşlar için ödüller ve sosyal alanda düzeltmeler.

V — Dünyanın yapısı:

21 — Barışı Sağlama Çabalarının Yapısı:

Yeni barış getirmesi mümkün mekanizmalar için planlar.

Bölgesel savaşlarda kontrol ve uyarma - Silâhsızlanma.

Politik pazarlıklar için askerî - ekonomik engellemeler - yeni rollere çevirme

Alternatif Dünya yapısının sistem analizi.

22 — Ekonomik gelişme:

Yatırım ve büyümenin mekanizmaları.

Uluslararası savunma stabilizasyonu.

Her zaman aynı kalan tüketime geçiş - Gelişmenin düzeltilmesi.

İşsizlik

23 — Gelişmekte Olan Ülkeler:

Büyük ölçülerde eğitim - bölgesel ve Dünya dilleri ile televizyon.

Geçiş döneminin kolaylaştırılması - değerlerin kavranması, bağımsızlık.

Irk ve millî düşmanlıkların bastırılması - Eğitim, ticareti kolaylaştırıcı tedbirler.

Hükümet ve politikada yapı değiştirme.

Değişmenin mekanizmaları

Teknolojik baskı.

Demokratik bir yönetim için eğitim.

VI — Etkilemenin Düzeltilmesi:

24 — Acil araştırma çalışmalarının politik ve ekonomik destek görmesi:

Sosyal yatırımların ihtimallerinin incelenmesi.
Acil araştırmalar için konu dışı merkezlerin organizasyonu.
Kanun koyma işlemi için teknik danışmanlıklar, ekonomi ve kamu grupları.
Kendi kendilerini götüren araştırma gelişmeleri, yeni ticaret ve endüstri dalları.
Araştırmanın geniş çapta halk tarafından desteklenmesi için temaslar ve eğitim.

25 — Sistem Analizi:
Sorun bölgelerinin ve incelemelerin ayrılması, özellikler, ilerleme, «feedback»
Organizasyonun acil incelemelerin yapı ve büyümesinin teorisi.
Geniş kapsamlı ve uzun vadeli sistem analizi - Genel dinamik, hiyerarşik sıçramalar, genel eko sistemi.
Yatırımlardan uzun vadeli hedeflere ve kendi kendine karar vermeye yöneliş.
Grupların ve toplum kararlarının demokratik teorisi ve sigorta ve karşı güçlerin karışık değişme işlemi içinde yerleri.
Bu değişme ve incelemeleri kavramak için felsefe - uzun vadeli, evrimci, şekilci, kişisel tutum, insanî dayanma ve kendini tatmin.

YARATICILIK:

Konuya Genel Bir Bakış:

Yaratıcılık konusundaki yayınlar 1950 yılından beri sayıca öylesine büyük bir artış göstermişlerdir ki, bir genel görüş ile konuya girmek özellikle önem kazanmıştır. Konuya girerken Gisela Ulmann'ın Kreativität - Neue Amerikanische Ansätze zur Erweiterung des Intelligenz-

konzepts, Weinheim 1968 adlı kitabı ilk olarak ele alınmalıdır. Bu eserde tafsilâtlı bir bibliyografyaya rastlamak kabildir. Benzer bir duruma da Erika Landau'nun Psychologie der Kreativität, München Basel 1969 adlı eserin rastlıyoruz. Burada da bir liste halinde yaratıcılık konusu ile ilgili olan en önemli Amerikan araştırma merkezleri hakkında kısa açıklamalar bulabiliyoruz. Bir düzineden fazla üniversite enstitüsü anlatılıyor, bir kaç endüstri semineri ve Synectics gibi birkaç özel merkezden de bahsediliyor. Fakat bu katalog bile yeteri kadar tam değildir. Öyleyse Myron A. Coler'in yönetiminde olan New York Üniversitesinin çok aktif ve etkili «Creative Science Programm»ına başvurmak gerekecektir.

Önce Amerikada yayınlanan, fakat sonra bir cep kitabı olarak topluma mal edilen «reader 27 makalenin olağanüstü bir toplamasıdır.

P.E. Vernon, yayıncı, Creativy, Londan 1972 - tarih, teori, kişisel yaratıcılık ve yaratıcı düşünceyi uyandırmak için metodlar bu kitapta örneklerle desteklenerek gösterilmiştir. E. Rauch ve W. Anzinger'in Wörterbuch Kritische Erziehung, Starnberg 1972 adlı eserleri ise yaratıcılık araştırmasına tenkidçi bir genel bakışı marksist açıdan ele almıştır. Fakat tenkidçi denilince çeşitli makaleleri, konferansları ve Kunst + Unterricht dergisine yazdığı yazıları ile yaratıcılığın endüstrinin yönetiminde kullanılmasına karşı çıkan Berlin Pedagoji Yüksek Okulundan D. Kerbs akla gelmektedir, Veiber, Mart 1970.

Yaratıcılık araştırması hakkındaki genel bibliyografyalar devamlı olarak ABD Buffalo'da yayınlanan Journal of Creative Bahavoir adlı dergile verilmektedir.

Fransız araştırmacı ve pratikçilerinin yaratıcılık literatürüne gittikçe artarak yaptıkları katkılar pek az dikkate alınmaktadır. Oysa onlar bu anglo sakson düşünce

stilinin hükümranlığında olan alana tamamen yeni yaratıcı görüşler getirmektedirler, Birkaç örnek -Henri Laborit, L'Homme imaginant, Paris 1970 - bir doktor ve biyologun görüşleri «Eğer insan ümitlerini sosyo ekonomik çevresinin önlenmesine imkân olmayan değişmesine bağlarsa, yabancılaşma sorununu tam olarak çözemeyecektir... İnsan artık bakışını sadece dışarıya değil, aksine kendisine yöneltmelidir.»

Diğerleri:

L. Astrunc, Creativite et sciences humanies, Paris 1970.
G. Bachelard, L'intuition de l'instant, Paris 1966
M. Demarest et M. Druel, Psycho-pedagogie de l'invention Paris 1970
A. Moles, La creation scientifique, Paris 1966.

Doğuda Yaratıcılık Araştırmaları:

Maalesef sosyalist ülkelerdeki yaratıcılık araştırmaları hakkında pek az şey duyabildim. Benim teşvikim üzerine Bükreşte 1972'deki 3. Uluslararası gelecek araştırması konferansında programa «kitlelerin yaratıcılığı» konusu alınmıştı. Fakat sosyalist ülkelerden kayda değer hiç bir fikir yükselmemişti.

1959 Ağustosunda yayınlanan Acta Psychologica Sinica, Çindeki «ch'uang-tsao-hsing» (kâşifin yeteneği) adlı yoğun incelemelere dikkat çekiyordu. Orada: «Psikologlar yaratıcı düşüncenin kanunlarını inceledikten sonra, yaratma ve keşfetme görevini tesadüfi ilhamların veya âni kavramların sonucu olarak gören halk psikolojisini yenebilirler.» 1959 yılının aynı dergisinde «Çalışma araştırmacılarının elde ettikleri sonuçlar yaratma ve keşfetme hakkındaki burjuva görüşlerini çürütmüştür. Bu mistik psikologlar yaratma gücü ve keşfetmenin bir dehanın imtiyazları arasında olduğunu iddia etmişler ve ilhamın

kendi kendine geldiğini, aranıp bulunmasına imkân olmadığını açıklamışlardı.»

1966 yılında Çin basınında işçilerin kendi araştırma ve üretimleriyle sayısız buluşlar yaptıkları ilân ediliyordu. Buna göre bir marangoz en az 97 yeni buluş ortaya atmıştır. DDR'de de bilindiği gibi güçlü bir şekilde gelişmiş ve hattâ kendi dergisi olan bir «Neuerer - Bewegung» yenileştirici hareket vardır. Bu dergide işletme konuları ile ilgili fikirleri yayınlanır.

Der Neuerer, aylık

Aynı biçimde Die Broschüre.

H. Bauerfeld ve E. Weiss, Aktuelle Probleme der Neuererbewegung, Berlin 1972.

Yenileştirme hareketinin Doğu Almanya'da temelden analizi aşağıda görüldü.

Lauterbach ve Söder tarafından Planung'da, Wissenschaft oder Spekülation, Berlin 1965.

Yaratıcılık hakkında başka geniş kapsamlı DDR incelemeleri de vardır.

G. Tobien, Erzlehung zur schöpferischen Arbeit, Berlin 1969.

H. Weck, Selbstständiges Problemerkennen und, Problemlösen, Berlin 1968.

Yaratıcı Kişiler:

Leo Szilard hakkında sayısız yazı yazılmıştır. En geniş bilgiler.

J. Platt, The Step to Man, New York 1966 adlı eserde bulunabilir.

The Voice of the Dolphins, New York 1961 adlı bilimsel - gelecek konulu kendi kitabı da bilgin olmayanlara onun orijinal düşünce tarzı hakkında bir fikir verebilir.

Collected Scientific Papers, Cambridge ABD 1972 ise daha ağır bir eserdir. Fakat Szilard'ın en iyi eserleri sadece konuşulmuş ve hiç bir zaman yazılmamış olanlarıdır.

Adrien Turel'den yaratıcılık konusu için kendi biyografisi:

Ecce Homo, Zürich 1963 ve Geschichte unserer Zukunft, Zürich 1963 adlı eserleri tavsiye edebilirim.

Fakat Turel daha 1944 yılında Mass-System historischer Werte adlı eserinde marksist düşüncenin yaratıcılık konusundaki yıpratıcı etkisini Zürichte ortaya koymuştu: «Belki de gerçeğe, sonsuz şimdiki zamanın Dünya yüzeyine yayılmış bir teori, sadece başarısı ile yenilebilecektir. Geriye itildiği sürece elâstiki ve kaçamak bir biçimde kalıyor, tekrar tekrar geri dönerek yorulmadan yeni hücumlar düzenliyor ve potansiyel bakımından tehdit edici özelliğini sürdürüyor. Doğmak isteyen doğmamış bir ruh olarak kalıyor. Başarılı tenkidleriyle tatmin oluyor. Hesaplanamayan gelecekten hükmedilmiş geçmişe dönüyor. Din kilise oluyor. Daha şimdiden belirli görüşlere bağlandığı için ilerde daha da bağımlı bir hale gelmeye namzet görünüyor.»

F. Zwicky'nin kişiliği ile geçinmek öylesine zordur ki, kendisi inatçılığın bir birim ölçüsü olarak «Zwicky» teriminin kullanılmak istendiğini bizzat anlatır. Kitaplarında da kendinden emin, şişirilmiş, haksız bir kişi olarak görünür. Fakat bu eserler öylesine fikir doludur ki, tekrar tekrar basılmaları bile her seferinde yeni fikirler doğurur. Morphologische Forschung, Winterhur 1959.

Entdecken, Erfinden, Forschen im Morphologischen Weltbild, München 1971.

Jeder ein Genie, Berlin 1971.

Bu eserden bir iktibas:

«Her insanın özellikleri öylesine kişisel bir biçimde

belirlenmiştir ki, üzerine basılarak her insanın potansiyel olarak bir dahi olduğu söylenebilir. Aslında prensip veya tecrübelere dayanılarak her insanın hiç kimsenin taklit edemiyeceği zihnî ve fizik özelliklere yetenekli olduğu gösterilebilir. Benim bu soru ile ilgili olarak kişisel tecrübelerim şunlardır: Pek az insan bizim tarif ettiğimiz anlamda potansyel bakımından dahi olduklarına inanmışlardır.

İkincisi: Çok daha az sayıda insan da dehalarının hangi konuda olduğunu bilmektedir.

Üçüncüsü: Tarihte pek az insana dehalarını keşfetmek, geliştirmek ve tam olarak kullanmak nasip olmuştur.»

Zwicky'nin öğrencilerine verdiği ana kurallardan biri şöyle: «Üzerine bina edeceğiniz yeni yapıyı bulmadan eskisini yıkmayın.»

Arthur Köstler yaratıcılık konusuna ayrıntılı düşünmeyi geliştirme çabalarına bağlı olarak yaratıcılık konusunda kendi özel dikkatini hasretti. Eseri,

The Act of Creation, Londra 1964 bilgin olmayan bir kimsenin araya kendi fikirlerini katarak yazmış olduğu bir kitap gibi sadece öğretici değil, aynı zamanda düşündürücü de olduğu için özel bir önem kazanmıştır.

Köstler kendi kişisel yaratıcı işlemlerini başka yazar ve bilginlerin görüşlerinin de kaydedildiği bir röportaj serisinde açıklanmıştır.

S. Rosner ve L. E. Abt, The Creative Experience, New York 1970.

Bu seride fikirlere nasıl ulaştıklarını anlatanlar arasında Howard Shapley - Astronom, H. Bentlez Glass - Biolog, Naom Chomsky - Linguist, W. Penfield - Beyin araştırmacısı, tıp Aaron Copland - Müzisyen, Edward Steichen - fotoğrafçı, Neil Simon - Tiyatro oyuncusu gibi ünlü kişiler de bulunuyordu.

1970 Eylülünde Paris'te Centre Culturel International de Cerisy la Salle'in bir toplantısında yapılan konferans ve tartışmaları bir araya toplayın tafsilâtlı haber de özellikle bilgi vericidir.

Art et science de lacreativite, Paris 1972.

Yaratıcılığın Çevre Şartları:

Vernonun genel görünüş serisinin yanında yaratıcılık için en etkileyici anglo sakson makale demekti. Yayıncı H. H. New York 1959'da ortaya çıkardığı Creativity and its Cultivation adlı eserdir.

Amerikan psikologu Cari Rogers hiç de seyrek olmayarak ortaya çıkan bir durumu yazdı. Kendi düşünce alışkanlıklarında çağlarından daha ileri olan sanatçı ve bilginler, yıpranmış çevre ile temaslarında rahatsız edilmekle kalmıyor, hattâ bazan duruma göre değişik tutumlarını hayatları ile ödemek zorunda kalıyorlar.

Amerikalı molekül genetikçisi Gunther S. Stent çağdan önce olma ve tek başına kalma konusunu bilimsel buluşlara dayandırarak geliştirdi.

G.S. Stent, Prematurityand Uniqueness in Scientific Discovery, American Scientist dergisi 1972 Aralığı.

Onun görüşüne göre vaktinden önce oluşan fikirler mevcut olan fikir yapısına uymadıkları için herkes tarafından kabul edilemiyorlar. İleri adımı atmış olan kişi işitme mesafesinin dışında kalıyor ve sesi ancak diğerleri ona yetiştirdikleri zaman dinlenebiliyor.

Çevrenin kendisine önce inanılmaz gelen yeni fikre ve yaratıcısına daha başka türlü davranması gerekip gerekmediği sorusu artık hiç durulmayacaktır. Yaşayanlar ekseriya orta karar olan şeyleri orijinal olarak nitelendirmiş ve gerçekten yeni olan şeyleri isc ya yanlış ya da tamamen delice diye kabul etmişlerdir. Bu bugün de hâlâ

böyledir. Daha kısa bir süre önce Çekirdek Araştırma Merkezi CERN'de bulunan profesör F., fikirleri meslekdaşlarına delice göründüğü için rahatsız olan mesai arkadaşlarının uyarısı ile zorla bir sinir kliniğinde tedavi altına alınmış ve ancak üç gün sonra tekrar serbest bırakılmıştı. Bu gün tekrar normal olarak görülüyor ve derslerine devam ediyor. Susmayı öğrendi. Bu olay şarabın içine damlatılan bir damla vermut gibi aşağıdaki incelemelere yol açtı. Bu konular bu kitapta geniş bir biçimde incelenmişlerdi, çünkü sadece yapılmış olan yeniliklerden söz ediyor, geri bırakılmış ve hattâ engellenmiş yenilikleri ise hiç ele almıyorlardı.

K. W. Deutsch, John R. Platt, D. Senghaas, Major Advances in Social Science since 1900 An Analysis of Conditions and Effects of Creativity, Ann Arbor, Michigan 1970.

Büyük araştırmanın yenilik yolları adı altında 1964 yılında Federal Almanya'da yayınlanan bir eser hiç de hak ettiği ilgiyi görememişti.

H. Klages TU Berlin Rationalität und Spontaneität, Bielefeld 1964 çok geniş bibliyografisi ile birlikte.

M.A. Coler, yayıncı, Essays on Creativity in the Sciences, New York 1963.

Coler'in enstitüsünde yaratıcılık konusunda bütün enstitülerin kitaplıklarının en büyüğünü buldum. Adresi: Number One Fifth Avenue New York.

Donald Schon Technology and Change - The New Heraklitus adlı eserinde New York 1967, özellikle endüstrinin yenilikçinin yoluna hangi engelleri koyduğunu anlatıyor. Robert Young ilerici bir dergi olon Innovation için yazdığı No Room for the Searcher adlı makalesinde özellikle büyük firmaların sorumluluğun ağırlığıyla bağlı olan çekingenlikleriyle, yerinde duramayan yenilikçiye ve radi-

kal kâşife tahammül edemedikleri ve bu sayede büyük risklere izin vermemiş olduklarını yazdı. Aynı dergide bir önceki yıl W. Brodey'in Building a Creative Environment, New York adlı makalesi yayınlanmıştı. Bu eserde sibernetikçi araştırıcıya «fikirlerle oynama imkânı veren» araştırma merkezleri keşfetmek ve inşa etmek gerektiğini ortaya atıyordu. Şüphesiz günümüzün sigara kutusu biçimindeki laboratuvarları bu iş için hiç de uygun değillerdi.

V. A. Thompson, Bureaucray and Innovation adlı eseri ile University of Alabama Press 1970 yaratıcılığa düşman devlet ve endüstri elitlerine karşı keskin bir hücuma geçti. Yenilikleri her seferinde sadece ekonomik ölçülerle günümüze göre ölçtükleri ve onların gelecekteki imkânlarını hiç göz önünde tutmadıkları için onlara «econologians» adını taktı.

Yenilikler ve endüstri arasındaki ilişkiler en temelden alınarak şu eserde incelendi. The Rate and Direction of Inventive Activity: Economic and Social Factors, Princeton University Press 1962.

Politikacılar yaratıcılığa dost bir çevrenin yaratılmasını ya ihmal ettikleri ya da hiç istemedikleri için burada ilk planda politik bir sorunun yattığını yaratıcılık ve eğitim üzerine yazdığı bir makalesinde George Picht belirtti. Zukunft aus Kreativität, Düsseldorf 1971.

«Yaratıcı eğitime çabalayan pedagoji okullardan gençliği iyi programlamalarını bekleyen toplumsal bir mekanizmanın dişlileri arasına girdi. Çocuklarımız ve torunlarımızın yaratıcı imkânları bu gün hüküm sürmekte olan neslin politik yaratıcılığına bağlıdır.»

Eğitim yaratıcılığının uyandırılmasında oynadığı önemli rol hakkında «Neue Pedagogik» bir zamanlar etkin bir ro lü olan Amerikalı bir politikacı Kennedy hükümetinden ayrıldıktan sonra, yenilikçiyi kendisinden uzaklaştırma-

yan, aksine en kıymetli vatandaş olarak bağrına basan ve kendisini devamlı olarak yenileyen bir toplumdan yana olduğunu bir broşür ile kamu oyuna açıklamıştı.

John W. Gardner, Self Renewal, New York 1963.

Bu bölümün sonuna onun bir kaç cümlesi alınmıştır:

«Olgunluğu sadece ticaret alanında kalıplaşmış, tespit edilmiş ölçüler çerçevesinde hayatını yürütmesinde olan bir toplum, gittikçe daha büyük bir ustalıkla ticaretini yürütmeyi başarsa bile mezarına doğru ilerliyor demektir. Kendisini devamlı yenileyen bir toplumda içinde devamlı olarak yeniliklerin ve yeniden doğuşun meydana gelebileceği bir çerçeve sistemi olgunlaşır.

Düşüncemiz, büyümemiz ve sonumuz bir hayvanın veya bitkinin hayat süreci tablosuna bağlıdır. Tohum, açan çiçek ve ölüm. Bir zamanlar açan çiçek her seferinde muhakkak ölür. Fakat devamlı kendisini yenileyen bir toplum her zaman yeşil kalan bir bahçe, en değişik sâkinleri olan bir akvaryum veya hattâ bir ekonomik sistemdir. Bir birim doğduğu anda diğer bir tanesi olgunluk çağındadır ve yine diğer bir diğeri ölüm halindedir. Fakat sistem yaşamaya devam eder.

Yüzyıllar boyunca her sosyal reformun klasik sorusu çınladı durdu: Şu veya bu kötü durumu nasıl savuşturabiliriz? Fakat bu gün başka bir soru sormalıyız: Kendiliğinden devamlı olarak kendini yenileyen, bu günün yetersizlikleriyle başlayarak yarının şimdiden görülemeyen sorunlarına koşan bir sistemi nasıl geliştirebiliriz?»

Sosyal Hayal gücü Sosyal Deneyler

Hayalden Fikirlere:

Piatt'ın bunalım incelemelerinde tekrar tekrar uzun süredir bilimsel ve teknik menfaatler uğruna ihmal edilmiş olan «sosyal hayalgücü»nün önemli rolüne değinilmektedir. İnsanlığın zor durumu tarafından zorlanarak şimdi o güçlü bir biçimde gelişmek zorundadır.

Hayalî edebiyat -ki bu konuya hacmi ve çokluğu yüzünden burada giremiyorum- fazla yayılmış ve sosyal hayalgücüne nazaran daha az somut hedefleri olan bir türdür. Buna karşılık sosyal hayal gücü Ernst Bloch'un adlandırdığı gibi fazla uzak bir geleceğe yönelmeyen ve gerçekleşebilir görünen «somut hayaller» ile uğraşan bir fikirler dizisidir. Bu benim D. Gabor'un Inventing the Future Londra 1958 adlı makalesini Encounter dergisinde okumam ile başlayan gelecek araştırmalarımda seçtiğim yol oldu. Bu konuda yazdığımız sayısız makaleden sadece R. Jungk, Plädoyer für die soziale Phantasie adı ile 1963 yılında Münihte yazdığım ve Modelle für eine neue Welt dergisinde yayınlanan çalışmamı,

Imagination and the Future, International Social Journal, Nr. 4 1969 ve The Role of Imagination in Future

Research, Challenges from tha Future, Tokto 1970 adlı çalışmalarımı anacağım.

Hollandalı Fred Polak'ın iki ciltlik eserini ancak bundan sonra okudum. F. Polak, The Image of the Future, New York 1961.

Polak bu eserine daha 1951 yılında başlamıştı ve bir toplumun gelecek tasavvurlarının günlük hayatını nasıl etkileyebileceğini gösteriyordu. Bu konuda diğer önemli bir eser University of Colorado'dan Elise Boulding'in 1970 Kasımında Amerikan Antropologlar Derneğinin «Symposium on Cultural Futurology»sine sunduğu çalışmasıdır. E. Bouldung, Futurolog and the Imaging Capacity of the West» Minnesota University Press 1971.

Polak'ın tenkidçi durumu da kısaca anlatılabilir.

«Çağın cesur sıçramalarının rönesansın, aydınlanma çağının ve eski endüstri devrinin zivelerine götürebileceğini açıkladıktan sonra öfkeyle şimdiki zamana yöneldi ve yüzyılımızın ortalarının insanlarına nasıl tamamen yaşadıkları ana bağlı klarak ve yarının getirebileceklerinden korkarak bu güne sıkı sıkı sarıldıklarını gösetrdi. Öfkeli idi. çünkü çağdaşları henüz sahip oldukları, fakat kullanmazlarsa ziyan edecekleri bir yeteneği kullanmadan bırakıyorlardı. Hayalgücü ile daha başka ve daha iyi gelecekler hazırlamaktan vazgeçmek, bu günkü gelişme trendlerinin sayısız projeksiyonlarına ve sonunda insanları mahvedecek olan teknolojik imkânların zavallı bir biçimde çeşitlenmesine yol açacaktır.»

Büyük sayıdaki çalışmaların içinden alternatif gelecekleri inceleyen aşağıdaki isimler seçildi:

O.K. Flechtheim, Futurologie, Köln 1970 Gaborun yanısıra ona da kişisel çalışmalarımın çıkış noktasını borçluyum.

Y. Dror, Alternative Futures and Present Action, Ventures ve Policy Sciences dergilerinde, New York 1971.

B. Fritsch, Die vierte Welt, Stuttgart 1970.

J. Galtung, Pluralism and the Future of Future of Human Society, Tokio 1970.

R, Garaudy, Estethique et Invention du Futur, Paris 1968, L'Alternative Paris 1972

H. Klages, Soziologie zwischen Wirklichkeit und Möglichkeit, Köln - Opladen 1968.

Planungspolitik - Problem ve Perspektifleri toplayan bir gelecek biçimlendirmesi, Stuttgart 1971.

Measuring Social Innovations, Sociologia Internationalis, Berlin 1970 sayı 1.

G. Picht Tahmin, hayâl, planlama, Stuttgart 1968.

D. Gabor, Innovations - scientific, Technological and Social dergisi, Londra 1970.

Somut hayal fikirleri olarak hepsinden önce şunları anmak isterim.

N. Calder, The Environment Game, 1967.

I. Illich, Deschooling Society, New York 1971.

R. Schwendter, Modelle der Radikaldemokratie, Wuppertal 1970. ve bazı Japon gelecek araştırmacılarının kısmen ürkütücü tasavvurları Y. Masula, Computopia, Tokio 1972, kısa özet Exchange'nin Temmuz - Ağustos sayısında 1973 K. Tateisi, M. Yamamoto, I. Kon Sinic Theory, Tokoi 1970.

Bu «Multi Channel Society» hakkındaki çalışmalardan biridir. Japon gelecek araştırmacılarının yarının toplumuna tanıdıkları uyuşma imkânını göstermektedir. Bu çalışma aynı zamanda teknik ötesi bir toplum tasavvurlarını da ele aldığı için ilginçtir. Bu gelecek tasavvurundan aşağıdaki bölümleri sunmak istiyorum:

2005 yılına kadar

Bütün toplum için eğitim sisteminin daha yüksek basamaklarının açılması. Büyük endüstri faaliyetlerinin giderek daha fazla sosyal ihtiyaçlara dönmeye başlaması.

İnsanları basit işlerden kurtaracak otomatik fabrikaların sahneye çıkması.

2005'den 2025 yılına kadar,

Bütün toplumun süratle değişen ve gelişen kişisel ve sosyal ihtiyaçlar ile gerektiği biçimde tatmin edilmesi, kişisel ihtiyaçlar ve objektif iş teklifleri arasındaki ilişkinin bilgiye verilen ağırlığın gittikçe artmasıyla düzeltilmesi, insanın, toplum ve çevre açısından genel bir denge sağlamak için gittikçe güçlenen ve kapsamını genişleten planlama.

2025'den 2033 yılına kadar,

Kişilerin çok geliştirilmiş bir süper psikoloji ile (Matepsikonetk) diğer özelliklerinin yanısıra telepatik haberleşmeyi başaracak biçimde geliştirilmesi, insan, toplum ve çevre arasındaki bütün sorunların son şekli ile tamamen çözülmesi, çalışmanın özgür faaliyetler haline dönüşerek geriye çekilmesi, değer sisteminde barış ve diğer insanî yaşama değerlerinin merkezî önemi kazanması, kişisel yaşamın güçlü bir biçimde uzatılması.

2033'den sonra

Sosyal yapının aile komünlerine dönüşmesi, yaşamın ve yaşama zevkinin ruh, madde, mekân ve zaman arasındaki özgür ilişkiler sayesinde sınırlanmamış gelişmesi»

Yaşanmış Gelecekler:

Aslında amacın burada «Yaşanmış gelecekler» hakkındaki sayısız deneylerden bir genel görünüş sunmaktı. Konut komünleri, büyük aileler, işletme deneyleri vs. Fakat bilgiler bu kitabın basılacağı tarihe kadar eskimiş ve değişmiş olurdu, çünkü bütün bu deneyler hem kısa ömürlü oluyor, hem de güvenilir bir dökümana da rastlanmıyor. Burada konuda da bahsedildiği gibi bir sosyal deneyler yıllığına büyük ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu konuda bilgiler aşağıdaki eserlerde vardır.

Stan Windass, Alternative Societies, Oxford 1973 teksir edilmiş.

Dick Fairfeld tarafından yayınlanan dergi The Modern Utopian, San Francisco ve bu dergiye bağlı olan Newsletters.

Bunlar da sadece Amerikan değil, Alman, İngiliz ve Hollanda komünlerinin adres ve haberleri de yayınlanmaktadır.

Hollandalı «Provos» ve onların sosyal deneyleri hakkındaki haberler özellikle ilgi çekti. Fakat maalesef şimdiye kadar tenkidçi olmayan yazarlar veya haksız tenkidçiler tarafından incelendiler. Sosyal deneyin metodları ve bu metodların kullanılması hakkında G. W. Fairweather'in Methods for Experimental Social Innovation adlı New York 1967 baskılı eseri çıktı. Bu eserde yazar aynı zamanda bir «Prospective Center for Experimentation» kurulmasını öneriyordu. Görüldüğü kadariyle bu proje gerçekleşemedi.

New Jersey'deki subvansiyon deneyi de David N. Kershaw tarafından 1972 Ekiminde New York'ta Scientific American dergisinde yayınlandı. Aynı konu ile ilgili bir de resmî haber yayınlandı.

Income Maintenance Experiments US Commission on Finance, Washington.

Toplum tenkidleri ile ilgili tavsiye edilebilir literatür şunlar olabilir:

H. Bussiek, Veränderung der Gesellschaft - altı somut hayal.

I. Fetscher (iş), - V. Gerhardt (eğitim) - K.H. Bönner (seksüalite) - H. Maurer (konut) - S. Quensel (suçlar) - M. Markoviç (toplum), Frankfurt 1970.

R. Theobald, An Alternative Future for America, Chicago, 1969.

H.v. Gizycki Aufbruch aus dem Neadertal adlı Frankfurter Hefte'de yayınlanan Aralık 1971 tarihli makalesinde bir kültür komününün planını geliştirmişti. Eser «yeni tutumun» ifadesi olarak okumaya değer ve rahatça tavsiye edilebilir.

İlginç bir toplama cilt de, Frank Böckelmann'ın yayıncı olarak Münih'te 1970 yılında neşrettiği Befreiung des Alltags adlı eseridir. Bu eserde çalışma baskısı, zorlama ve korku olmadan birlikte yaşamanın nasıl bir şey olacağı incelenmiş.

Simulasyonlar

Savaş Oyunları:

Savaş, yardımları sayesinde karışık sorunların tanındığı ve gelecekteki gelişmelerin incelenebildiği «ciddî oyunların» babasıdır. Bu tip «oyunlar»ın derin ve çok yönlü yapıları yüzünden kavranamayan dinamik sistemlerin - toplum ve tarih gibi - açıklanmasından çok değerli yardımları olabileceği ancak çok sonraları anlaşılabildi. Londra Observer Gazetesinin askerî mektuplaşma servisi, Prusya savaş oyunlarının ondokuzuncu yüzyıldaki kâşifi olarak anılan Berlinli von Reisswitz'den ABD genel kurmayının özel bir bölümünü teşkil eden «Joint War Games Agency» ye kadar askerî simulasyonların bütün tarihî gelişimi hakkında istenen bilgiyi verebilir.

Andrew Wilson, The Bomb and The Computer, Londra, 1968.

Savaş oyunlarının zararsız başlangıçlarından computerlerle yürütülmesine kadar derinliklerine inmek isteyenler aşağıdaki eserde hem şaşkınlık, hem de karamsarlık uyandırıcı bilgiler bulabilirler.

K. Kahn, On Thermonuclear War, Princeton 1961.

M.G. Weiner, An Introduction to War Games, RAND Corporation Santa Monica 1959

War Gaming Methodology, RAND Corp. Santa Monica 1959.

N.C. Dalkey, Simulations and War Games in Computers and the Policy Making Community, Englewood Cliffs, ABD, 1968.

Sistem Teorisi - Bütünü Görmek:

Eğer kırk yıllarının iki gelişmesi, beşinci bölümde anlatılan günümüzde statik görüşten dinamik görüşe geçişi sağlayarak dünyayı kavradığımız anlayışı kökünden değiştiren yepyeni bir görüş için yol açmasaydı, simulasyonların «sivil sorunlara» uygulanması hiç bir zaman bu derece yayılamayacaktı. Sibernetik ve onunla bağımlı olan bilgisayar gelişmesine aslen biyolog olan Ludwig von Bertalanffy'nin başlangıçlarını daha yirmi yıllarında Viyanada geliştirdiği General System Theory de katıldı. New-York 1968 Alim teorisini ilk defa kırk yıllarında sayısız bilgileri, fakat ana slogan olarak çok eskiden beri bilinen «Her şey, her şeyle sıkı bir biçimde bağımlıdır» görüşünü kullanarak ortaya koymuştu.

Araştırmaların uzmanlaşması ve yaşamın gittikçe atomize edilmesi yüzünden insanlar ağaçlar yüzünden ormanı göremez hale geldiler. «Sistem teorisi» çok bilgili ve açık kâşifi ayırırsak bilginler tarafından gizli bir bilim haline sokuldu. Oysa aslında tek taraflı, uzmanlaşmış, sağa sola kulak asmayan «bilimsel metodun» karşısına bütün karışıklık ve hareketliliği ile gerçeği çıkaran basit ve kendiliğinden anlaşılan bir yeniden keşiften başka bir şey değildi. Hasan Özbekhan yayıncı Paul Weiss tarafından 1971 yılında Hierarchically Organized Systems

adı altında basılan makalesi Planning and Human Action' da aktüel bir örnekle şöyle bir açıklama yapıyordu:

«Yüzyılımızın son kısmında beklenmekte olan Dünya çapındaki açlık bunalımı sadece daha fazla besin maddelerinin üretilmesiyle kolayca halledilebilecek bir sorun değildir. Bu sorun ziraî metodların geliştirilmesiyle de önlenemez. Bu güne kadar anladığımız manâda ziraat kavramı artık yetmiyor. Yalnız başına ziraî çözümler artık çok yetersiz kalacaktır ve sorunun derinliklerine inemeden yanından geçip gideceklerdir. Çünkü Dünya Kıtlığı adı altında tanımladığımız bu sorun, sağlık, eğitim, kuruluşlar, nüfus sorunlarıyla, bilim ve teknikle bir arada bulunmakta ve üretim ve dağılım sistemlerinin olduğu kadar piyasa ve fiyat mekanizmalarının da yeniden gözden geçirilmesini gerektirmektedir.

Aynı düşünceler kıtlık sorunu yerine başka bir konuyu ele aldığımız zaman da aynı biçimde ortaya çıkmaktadırlar. Eğitim, politika, mevcut bilim yapısı vs. Sorunlar birleşerek bir sorun kitlesi yaratmaktadırlar. İşimiz boyutları yepyeni bir büyüklüğe erişmiş olan ve karışıklığı daha da artmış olan bir durumla olacaktır.»

Bu görüşler tabiî ki ilk planda çok büyük sistemler için geçerlidirler, fakat aynı zamanda orta boy ve hattâ şehirler, firmalar, okullar ve aileler gibi daha küçük konular için de rahatlıkla uygulanabilirler. Bütün bu konular ancak bir bütün olarak ele alındıkları zaman iyice kavranabilirler ve ancak bundan sonra gelecekleri araştırılabilir.

Ciddî Oyunlar ve Gelişmeleri:

Oyunlarda bu tip sorunlar açıklanır.

Oyunlar «man games» (insanlarla oynanan oyunlar) ve «Computer games» (Bilgisayarların yardımıyla oynanan oyunlar) olarak ikiye ayrılırlar.

«Man games» hakkında herkes tarafından anlaşılabilecek bilgi Clark Abt, Serious Games, New York 1970 adlı eserde vardır.

Bu oyunların şehir sorunlarına uygulanmasını özellikle Peter House, Environmetrics, Washington 1968 adlı eserde bulabilirsiniz.

Oyunların bu gün birçok Dışişler Bakanlıkları ve Diplomat Okullarında uygulanan politik varyasyonlarını da H. Goldhamer ve H. Speier, RAND Corp. (in World Politics)'de yayınlanan Londra 1959 Some Observations on Political Gaming adlı eserlerinde, H. Guetzkow'un, Simulation in International Relations, Englewood Cliffs 1963 ve Simulation in Social Science, Englewood Cliffs 1962 eserlerinde inceleyebilirsiniz. Eğitim, öğrenim ve toplum oyunları «psycho games» toplumda gittikçe daha fazla ilgi görüyorlar. Bu oyunlar beraberlik duygusunu ve olaylar hakkında bilgiyi çalıştırıyorlar. Fakat gördükleri bu büyük sempati aynı zamanda bir çok insanı statik sosyal durumlarından, meslek veya sistem içindeki hapis hayatlarından oynar gibi kurtarması ile de açıklanabilir.

Gittikçe Daha Fazla Simulasyon Konuları:

«Sivil amaçlar» için bilgisayar simulasyonları.

Jay W. Forrester'in 1971'de Cambridge'de yayınlanan World Dynamics adlı eserinde büyük dünya modelleri ile ve Meadows diye tanınan «Limits of Growth» gruparının çalışmaları ile tanıtılmışlardı. Fakat bu simulasyonlar gittikçe artan bir ölçüde geniş kapsamlı özel sorunların çözülmesi ve eğitim görevleri iiçn de kullanılıyorlar. Bu konuda ve aynı zamanda «man games» hakkında daha geniş ve etkin bilgi M. Inbar ve C.S. Stoll'un, New York 1972

tarihii Simulation and Gaming in Social Science adlı eserlerinde verilmektedir.

Bu eserlerde Dünyanın başka hiç bir yerinde bulunmasına imkân olmayan ve simulasyon konusunun ne derece yayılmış olduğunu gösteren «man simulations», computer simulations» ve «man-machine simulations» listeleri de bulunmaktadır.

TABELA: I — Dallara göre seçilmiş bilgisayar simulasyonlarına bir bakış.

A — İktisadi İşlemler:

Adelman ve Adelman 1939	Küçük Goldberger modeli
Cyert ve başkaları 1959 ...	Çift kutup ve konserve endüstrisi
Duesenberry ve başkaları 1960	ABD'nin makro ekonomisi
Cohen 1960	Ayakkabı ve deri sanayiinin iktisadî görüş noktaları
Orcutt 1961	ABD'de 1950'den 1960'a kadar ev geçindirmenin demografik özellikleri
Balderston ve Hoggart 1962	Batı kıyısında kereste endüstrisinin pazar işlemleri
Bonini 1963	Hipotetik bir firma
Holland ve Gillespie 1963	Basitleştirilmiş ve geriye götürülmüş bir iktisat
Amstutzt 1967	Rekabet pazarları

B — Politik İşlemler:

Raytheon 1968	Soğuk savaş
Benson 1961	Uluslararası ilişkiler

Mc Phee 1961	Seçmenlerin tutumu
Abelson 1963	İçme suyunun klorlanmasında kasabanın karar vermesi
Pool ve başkaları 1964 ...	Cumhurbaşkanlığı seçimi
Crecine 1969	Şehirsel ev idaresi
Cherryholmes ve Shapiro 1969	Temsilciler meclisinde isimlerin etkisi

C — Sosyolojik ve Sosyo-psikolojik İşlemler:

Hare 1961	Küçük gruplarda karar işlemleri
Gullahorn ve Gullahorn 1962	Elementer sosyal tutum
Coleman 1962	1 - Menfaat gruplarının tutumları 2 - Üçlü grupların aralarındaki hareketler
Gilbert ve Hammel 1966	Komşuluk yapıları
Smith 1969	Konut hareketliliğinin modelleri, askerî otorite, hapisane sorunları, toplumsal pürüzler
	Bir çiftçi köyünde yenilklerin dağılımı
Freemann 1969	Oturma alanlarına göre dağılım
Findler ve McKinzie 1969	Komşuluğun yapısı

D — Psikolojik İşlemler:

Newell ve Simon 1963 ...	Sorun çözümleri
Feigenbaum 1963	Hareketli rolleri öğrenme
Clarkson 1963	Yatırım danışmanının karar işlemleri

Colby 1964	Hastaların telkin ile tedavisi
Coe 1964	Sorunlar ve duygusallıkları Hebbesch tipi bir düşünce modeli
Reitman 1964	İktisatta tüketici (yüksek okulun üstü)

TABELA: 2 — Dallara göre seçilmiş insan simulasyonları

A — İktisadî İşlemler:

1966 Tüketiciler (Zaltman)	İktisadın temelleri (yüksek okul)
1967 İktisadî Sistem • Coleman, Harris	
1967 Ekonomik Kararların Simulasyon Oyunları ...	İktisadın elemanları için 8 simulasyon oyunu
1968 Ticaret ve Gelişme Livington	Uluslararası ticaret (lise)
1969 Pazar	Basit bir anlatımla iktisat (ilk okul)

B — Politik İşlemler:

1959 Devletlerarası Simulasyon Guetzkow ve başkaları	Uluslararası ilişkiler için araştırma ve öğretici oyunlar
1961 Diplomasi	Birinci Dünya Savaşının esas nedenleri
1962 Kanun koyma Coleman	Kanun koyma prosedürleri (yüksek okul)
1965 Planlar Boguslaw ve başkaları	İlgi gruplarının dinamiğinin incelenmesi

1968 Amerikan hükümet mekanizmasının simulasyonları	Bütçe politikası, seçim kavgasının yürütülmesi vs. gibi politik işlemler
C — Sosyolojik İşlemler:	
1963 Yaşam yolu Boocock	Yaşama yolunda karar işlemleri
1964 SIMOC Gamson	Bir toplumdaki sosyal düzen (kolej)
1965 Felâketler, İnbar.....	Felâketlere karşı toplu reaksiyonun dinamiği
1966 Nesil farkı Boocock ve Schild	Ebeveyn - Çocuk ilişkileri. Öğretici bir araştırma oyunu
1967 CLUG Feldt	Şehirsel iktisadî sorunlar, eğitim ve planlamanın ekoloji ve gelişmesi
1968 Getto Toll	Kenar semtlerde yaşayanların hayat sorunları ve hareketlilikleri
D — Psikolojik İşlemler:	
1969 Simdream Breznitz ve Lieblich ...	Hayalî olayların teorik bir modeli

TABELA: 3 — İnsan makine simulasyonlarının seçilmiş listesi:

Carnegie teknik yönetim oyunu Cohen ve başkaları ...	Yönetici görevlilerin karar işlemlerinde eğitilmeleri
Leviathan Rome ve Rome 1962	Haberleşme ve biçimsel Şehir yönetiminde karar işlemleri eğitimi
Metropolis Duke 1964 ...	organizasyonlar

Surfboard'ın oyuncakçısı	Elementer okullarda iktisat
Sumer oyunu, Sierra Leone Wing 1966	Uluslararası ilişkilerin incelenmesi
Inter işlem simulasyonu Smoker 1969	Eğitim ve araştırma için şehir yönetimlerinde karar geliştirme eğitimi
METRO RAY ve Duke 1969	Araştırma, eğitim ve planlama için şehirsel modeller.
City I, II Envirometrics ...	

Yeni Hayalciye Karşı Uyarı:

Simulasyonların problemlerinde mümkün bir cihaz olarak «İnsanların insanlar üzerinde hükümranlığı» konusunu St. Louis'den Robert Boguslaw, Englewood Cliffs'de 1965'de yayınlanan The New Utopians adlı yazısında ele almıştı.

Kendisi bizzat RAND Corporation'un Santa Monica'daki bir kardeş organizasyonu olan System Development Corporation'da uzun süre çalışmış ve kendi kendine «Niçin ve kimin için?» sorusunu soruncaya kadar orada sayısız bilgisayar oyunlarının yürütülmesini sağlamıştı. Üniversite hayatına geçişinden sonra yazdığı kitabında «yeni hayalcilerin» bağımlılığını gösteriyor.

— Simulasyon görevini veren ve bunu belirli amaçlar için etkilemeyi bilen müşteriye,

— Konunun yapısı böyle bir cevaba uygun olmasa dahi inatla «berrak sonuçlar» ve «kesin kararlar» elde etmek isteyen sistem fikircileri ve programcılara,

— Bilgisayarın toplayıp işleyebileceği detayların cinsini inşa tekniği ve kullandıkları parçalar ile etkileyen bilgisayar imalâtçılarına bağımlılık.

O simulasyonların demokratikleştirilmesini istiyordu. Halk ortaya konan görevleri etkileyebilmeli ve bu gün saklanan tekniği kavramayı öğrenmeliydi.

ABD'deki veri hazırlanmasının• öncülerinden olan ve tenkidçi dergisi Computers and Society ile bu güne kadar bütün baskılara dayanan E.C. Berkeley'de benzer bir tutum takındı. Bunlara ek olarak Karl Popper, Karl Deutsch ve başkaları tarafından daha önceden «kalite unsurlarını» matematik sembollerle ifade etmek konusunda belirtilen şüpheler de sayılabilir.

J. Wilkinson, Retrospective Futurology Santa Barbara 1972 University of South California'dan Profesör Bellman'ın yardımıyla bulunan metodik programlama metodu ile bu zorluğu aşmanın mümkün olabileceğini iddio ediyor. Genişletilmiş baskı.

♦ J. Wilkinson, R. Bellman ve R. Garaudy, The Dynamic Programming of Human Systems, Santa Barbara, 1973.

Şimdilik Georg Picht'in Markur dergisinde 1973 Martında yayınlanan makalesi Die Bedingungen des Uberlebens - Von den Grenzen der Meadows - Studie'de ifade ettiği biçimde endişeler ağır basmakta devam ediyor. Bu makaleden aşağıdaki pasajları alıyorum:

«MIT'in incelemesinde niçin insani düşünce veya bilinç ve toplumun iç yapısındaki değişikliklere dayanan bütün parlamenterler konu harici kalmışlardır? Cevap basittir. Bizi tam aksine inandırmaya çalışan bir sosyal bilimin varlığına rağmen onlar kendilerini koyunlar gibi saydırmadılar. Bilim ve teknolojinin gelecekteki gelişmesi endüstri ülkelerinde ve üçüncü dünya ülkelerindeki politik bilincin gelişmesi gibi kalıplaştırılamaz. Tarihi bilgi konusunda küçücük bir aydınlanma bile bize tarihin gerçek akışının her zaman hesaplanamayan faktörlere bağlı olduğunu göstermeye yeterlidir. Adolf Hitlerin ortaya çıkışı da Einstein'ın var olması kadar hesaplanamaz bir olaydı. Fakat üzerinde yaşadığımız Dünya, politikacılar kadar bilginlerin de kendilerini yaptırdıkları bir batıl inancının etkisinde bulunuyor. Sadece sayılabilen şeylerin gerçek ola-

bileceği inancı. Meadows incelemesinin bütün sistem analizi zaaflarının kökleri bu yanlış inançta son buluyor. Bu trajik bir durum yaratıyor. İncelemenin metodu ile birlikte bizi daha önce çıkmaz sokağa sokan yolda devam ettiği görülüyor. İnceleme ile yakından meşgul olanlar insanlık evriminin niçin böylesine felâketli bir yola sokulduğunu çıkartamayacaklardır. Başarıları sayesinde Meadow trendinin ortaya çıktığı tabiat bilim ve teknoloji, zaferlerini insan aklının sayısal analizlere konsantre olabiidiği tek taraflılığa borçludur. Bu tek taraflılık insanın evriminde başta bahsettiğim simetrisizliği doğurmuştur. Bu durum da bu gün insanlığı tehdit eden tehlikelerin merkezinde bulunan moral ve politik bilincimize bir geri plan sağlayarak onu korumuştur.

Modeli düzeltme çabaları da ekseriya, çocukların inşaat oyunu oynaması gibi daha hangi fikrin eklenebileceği sorusundan öteye gidemiyor. Sayılabilir değerlerin tercih edileceği tahmin edilebilir. Bununla modelin hatalı kuruluşu büsbütün kuvvetlendirilmiş olacaktır. Bütün olarak bir sistem yapısı ve onun modeli ancak mecazi bir dille ifade edilebil , sayılabilir sembollerle değil. Fakat modelin içindeki bir çok sayılabilir değer sistem yapısına bağlıdır. Bu sebeple insanlığın kötü durumları atlatabilmesi için en önemli şartlardan biri bizi şimdiye kadar yanıltmış olan metodik yanlışlara dayanan model tasavvurlarından kaçınmak olacaktır. Aynı yönde başka bir tenkit Maria Jahoda, Postscript Social Change, Futures dergisi, Guilford Nisan, 1973.

Şehir Sakinlerinin Oyunları:

İngiliz açık üniversitesinden Robin Roy, Bletchey - İngiltere, Salzburg'daki «Assesment and the Quality of

Life» konferansında 1972 Eylülünde hazırladığı yazısı Assesing the Impact of Future Socio - technical Systems by Simulation ile halkın kamusal hizmet işletmelerinin Simulasyonlarına çekilmesini pratik yollarını göstermişti. Desing Research Laboratory University Manchester'de gelecekteki kullanıcılarının katılmasıyla evli çiftleri slaytlarla yeni araçların kullanıldığı gezilere çıkarıyor ve bu sayede dört yeni nakliye sistemini denemiş oluyordu. Otobüs durağında bekleme, yolculuğun uzunluğu, gürültü, engeller, bu yolculukta beklenmedik anlarda ortaya çıkan aksilikler mümkün olduğu kadar aslına sadık kalınarak oynanıyordu.

Gelecekteki olayların bir çoğunun tecrübeli tiyatro oyunları ile halkın işbirliği sonucu demokratik katılmanın ve boş vakit değerlendirmenin hem eğitici hem de ilgi çekici biçim olup olamayacağı sorulablir.

R. Jungk Zukunfts - Spiele Zukunfts - Simulationen, Zukunft - Szenarios. Tahminde Dramın rolü Berlin Dramatik Toplumu, Yıllık, 1970.

Çok Değişik Okullar

Eğitim Sorunlarına Artan İlgi:

Araç kutumun başka hiç bir bölümü Pedagoji rafı kadar tıka basa dolu değildir. Burada çalışma odamın bir köşesinde selden kurtulmak için bir çare bulmak zorunda olan «büyücünün çırağı» gibi oturuyorum: Kitaplar, broşürler, makaleler, dergiler ve bütün bunlar okul konusu ile ilgili. Okuyucuya kendi bilgi zenginliğim ile övündüğüm hissini vermeden ve onu sıkmadan bu yığınla nasıl başa çıkmalı

Pedagojik sorunlar için birdenbire Dünya çapına yayılan bu ilgi şaşırtıcıdır. Eğitime karşı ilgi aynı İkinci Dünya Savaşından sonra tekniğe uyanan ilgi gibi âni ve süratli bir şekilde kendisini gösterdi. Bu bir işaret olabilir mi? Yoksa sadece moda mı?

Belki de bu yoğun öğrenme hırsı İngiliz antropologu E. Leach ve Amerikalı meslekdaşı M. Mead'ın hissettikleri gibi gençlerin bu heyecanlandırıcı çağ hakkında bizim bildiklerimizden çok daha fazlasını bilmeleri ve bu yüzden öğretmenlerimiz haline gelmeleridir. O zaman bu problemlere olan ilgi ve eğitim denemeleri hep gençliğe bir ilgi ve belirli bir tutumda kendisini gösteren geleceğin bir ön biçimlendirilmesi (Mead) oluyor. Bana yardımcı olan bir özet: H. Matthiesen'in herkes tarafından anlaşılabilir ve bu yüzden daha da etkileyici eseri So lernen unsere kinder Morgen, Hamburg 1971 oldu.

Bir gazetecinin başka bir kitabı Amerikada ortaya çıktığı zaman beni hayran bırakmıştı. Bu gün şüpheci bir biçimde karşısındayım. Belki de o zamandan beri «tenkidçi pedagojiyi» öğrendiğim için.

G.B. Leonard, Education and Ecstasy, New York, 1968

Ve üçüncü kitap da sayısız birçok kişide olduğu gibi bende de dünkü toz ve tebeşir kokularını okul kokusunda ilgimi çekmişti, aynı öncünün daha sonraki eserleri antiotoriter eğitimden yanaydılar ve en az ilki kadar ilginçtiler.

A.S. Neil, Summerhill, Londra 1962.

Summerhill deneyi üzerine yazılan sayısız yazılardan, R.W. Leonhardt'ın Hamburgdaki Die Zeit dergisinin 1-3 sayılarında yayınlanan yazı serisi ve E. Bernstein'ın Psychology Today dergisinde yayınlanan Del Mar adlı makalesi ABD, Ekim 1968 ki Summerhill'in ve başka deney okullarının öğrencilerinin daha sonraki hayat yollarını anlatıyordu, en fazla ilgimi çekenler oldular.

1933 ve 1941 yılları arasında Aiken incelemesinde 30 deneme okulunun 1500 öğrencisi sabık öğrencisi kontrollu okulların 1500 öğrencisi ile karşılaştırıldılar. Bu arada sadece yaş, notlar ve zekâ'nın değil, aynı zamanda toplumsal ve iktisadi durumun, doğdukları yerin büyüklüğünün ve coğrafi konumunun da mümkün olduğu kadar benzer bir durumda olmasına dikkat edildi.

Başta gelen üniversitelerden Harvard, Princeton ve Yale dahil olmak üzere üç yüz yüksek okul ve sınıf geçme notu kullanmadan çalışan okulların öğrencilerini sadece okullarının tavsiyeleri ile alıyorlar. Deney okullarından gelen bu öğrencilerin yüksek okullarda her bakımdan büyük akademik başarılarına rastlandı. Notları daha iyiydi, katılmaları daha yoğun ve meslek seçimleri daha bilinçli oluyordu. Ve bilginler sonuç olarak orta öğrenim ne

kadar deneysel olursa üniversitedeki başarının da o kadar yüksek olduğuna kanaat getirdiler.»

Tenkidçi Eğitim:

Burada da ilk olarak bir genel bakış sağlayan üç çalışmayı anmak istiyorum.

Wörterbuch Kritische Erziehung, Starnberg 1972

Marksist açıdan yine öncelikle Amerikan deneylerine ayrılmış olan Harvard Educational Review'in Alternative Shools adı altında yayınlanan Ağustos 1972 sayısı Ame-Schools adı altında yayınlanan Ağustos 1972 sayısı Ame-Rock Candy Mountain'in Ressources for our Education, Menlo Park Kaliforniya adlı kataloğunda inceleyebilirsiniz.

Anti otoriter okul fikrinin ilk köklerinin Stalinden önceki Sovyet Rusyada, Weimar Cumhuriyetinde ve yirmi yıllarının ilk Avusturya Cumhuriyetinde başladığı ekseriya unutulmaktadır. Bunun için aşağıdaki iki çalışmayı incelemek faydalı olacaktır.

Vera Schmidt, Moskova, Sovyet Rusyada Psiko-analiz Eğitim.

Moskovadaki çocuk yuvası laboratuvarı hakkındaki inceleme, 1924 Leipzig, 1968'de korsan baskı olarak yayınlandı.

J. R. Schmid, Freiheitspëdagogik - Schulreform and Schulrevolition in Deutschland 1919-33, Hamburg 1973.

Tenkidçi eğitim konusundaki çok zengin çalışmalar arasında dikkatimi çeken başkaları.

H. v. Hentig, Cuarnavaca, München 1971.

— Die Wiederherstellung der Politik, Cuernavaca revisited, München 1973.

I. Illich, Deshooling Society, New York 1971.

E. Reimer, School is Dead, New York 1971

ABD

Paul Goodman, Growing up absurd, New York 1960

R. ve B. Gross, Radical School Reform London 1971
H.R. Kohl, The Open Class Room, New York 1969
Kozol, Death at an Early Age, New York 1968
N. Postman ve Ch. Weingartner, Teaching as a Subversive Activity, 1969

İTALYA

H. Boehncke ve J. Humburg, Wer verändert die Schule? Schulkämpfe in Italien, Hamburg 1973 Scoula di Barbiana, Berlin 1967.

İNGİLTERE

P. ve J. Ritter, The Free Family, London 1959

FRANSA

J. Celma, Journal d'un educasteur
Kollektiv «l'ecole émancipée», La repression dans l'enseignement, Paris 1972

NORVEÇ

M. Jorgensen, Schuldemokratie-keine Utopie. Oslo deneme lisesi, Hamburg 1973.

FEDERAL ALMANYA

A. J. Breitenreicher ve başkaları, Kinderläden, Hamburg, 1972.
G. Fischer ve mesai arkadaşları, Gesellschaft und Politik Stuttgart 1971.
A. Friedl, Demokratisierung der Schule, Frankfurt 1972.
H. J. Gamm, Kritische Schule-eine Streitschrift für die Emanzipation von Schülern und Lehrern, München 1970.

DOĞU ALMANYA

H. Stolz, A. Hermann, W. Müller, Beiträge zur sozialistischen Erziehung.

Dergiler:

Betrifft Erziehung, Weinheim. Yıllar 1971-73. Tenkidçi eğitimin gidişinden haberdar olabilmek için vaz geçilmez bir dergi.

Kursbuch Nr. 24, Okul, Öğretim, Ders, Berlin, Haziran 1971.

Aesthetik und Kommunikation, Okul özel sayısı, Frankfurt, Nisan 1971.

Ve özellikle öğretici olan,

Times Education Supplement, London.

Saturday Review, New York, Alternatives to the System of Education 20.6.1970.

Saturday Review, Education, 1972-73.

Okul reformunun motifi ve itici güçleri hakkında,

E. Jouhy, Das programmierte Ich-Motivationslernen in der Krisengesellschaft, München P. Büchner, Schulreform durch Bürgerinitiative, München 1972.

Son olarak Rudolf Steiner tarafından kurulan pedagojinin çerçeveyi kıran rolü unutulmamalı. Bu pedagoji daha «yeni eğitim metodu» moda olmadan çok önce burun kıvıran meslek adamlarına aldırmadan kendi okullarını kurmuş ve geliştirmişti. Ek olarak R. Steiner, Die Erziehung des Kindes vom Gesichtspunkte der Geisteswissenschaft, 1970

J. Kiersch, Die Waldorfpädagogik, Stuttgart 1971.

Stuttgart 1971, Menschenkunde und Erziehung adlı yazı serisi antroposofiziksel pedagoji'nin tek tek sorunlarına eğiliyor. Özellikle dikkat edilecek bir değer.

K. J. Fintelmann, Die Hiberniaschule als Modell einer Gesamtschule des beruflichen Bildungswesens.

Yaratıcı Eğitim:

İngiliz dergisi Where'in girişimi ile çocuklar, köpek ve kedilerin birbirleri ile kavga etmelerini önleyecek bir tedbir üzerinde fikir yürütmeye davet edildiler. Kitabı Children Solve Problems ile sonuç üzerinde tahliller yapan E. de Bono şu sonuca varıyor:

«Özellikle onları düşünürken inceleyecek olursak co-

cuklardan öğrenecek pek çok şeyimiz olduğunu görürüz. Çocuklar parlak düşünürler olabilirler. Çocuklara politik bir görev olarak kedi ve köpeklei birbirlerine saldırmaktan alakoyacak fikirler ileri sürmeleri verildiği zaman, politikacıların düşünebileceklerinden çok daha fazla fikir ortaya atıldı. Çocukları büyük bir iyiniyetle incelediğimizi sanmayın Gerçekten onlar kâşiflikte daha büyük bir yetenek gösteriyorlar. Ve bu yetenek çocuklara yetişkinlerle karşılaştırıldıkları zaman daha yaratıcı ve daha geniş kapsamlı bir düşünce konusunda üstünlük sağlıyor. Konferanslarımda halkı - zekânın yüksek öğrenimli ve yüksek gelirli üyelerini - köpekleri değiştirecek bir alet teklif etmeleri hususunda zorladım. Gerçi bu zorlamayı iyiniyetle kabullendiler. fakat ortaya attıkları fikirler çocuklarınkiler ile mukayese edilir gibi değildi.

Çocuklar bu yaşta böylesine iyi düşünebiliyorlarsa öyleyse bu yetenek eğitimin uzun yıllarında şüphesiz yüksek bir düzeye erişmeliydi. Fakat böyle olmuyor. Çocukların eğitimi sona erdiği zaman düşünce yeteneğinin daha da düzelmesi diye bir şey söz konusu olmadığı gibi aksine bir geriye gidiş ve kötüleşme açıkça ortaya çıkıyor. Bu sonuç, ekserisi yüksek öğrenimli binlerce insan üzerinde yapılan deneylerle de desteklenmektedir. Görüldüğü gibi bu görüş bu işle uğraşan diğerlerinden ayrılmaktadır. Eğitimin düşünce yeteneği üzerinde yarattığı bu etki nereden gelmektedir?

Eğitim ana görevini bilimi vermek olarak görmüştür ve bu görüşleri şüpheyle karşılayan kişiler alışıldığı gibi bir kaç sınav süründükten sonra şüphelerinden vazgeçmek zorunda bırakılmışlardır.

Öğretmenler ise bilimi nakletme görevlerinde öylesine bilinçlidirler ki, tek başarı kriteri öğretmenin verdiğini almak ve tekrar edebilmek olarak tanımlanagelmiştir. Bu konudaki en canlı örnek olan -mekanik öğrenme- ger-

çi bu gün ölmektedir (birçok kişinin inandığından çok daha yavaş (fakat yine de eğitimdeki esas ağırlık eskiden olduğu gibi «herşeyi yapılması gerektiği gibi yapmak») ilkesine bağlı olarak yürümektedir. Bu tutum sadece düşünmeyi gereksiz kılmakla kalmıyor, aynı zamanda yeni, hiç kabul görmemiş bir fikrini açıklamak arzusu duyan bir öğrenci için de büyük bir tehlike meydana getiriyor. Dürüstlükten ayrılmamak için belki de bu bilimi empoze etme metodunun gerçekten çok etkili olduğunu belirtmek gerekecektir -eğer amaç buysa-, fakat empoze edilen bilgi muhtemelen üstesinden gelmek için toplandığr sınavları başaracak güçte değildir.»

De Bono «The Cognitive Trust» adı altında, oyun içinde düşünme fikirlerini yayacak ve yaratıcı güçleri öldürmek yerine onları uyandırıcı öğretmenler yetiştirecek olan kendi kuruluşunu kurdu.

Yaratıcı öğretmenler yetiştirme hedefi, sayısız örneklerle dolu şu kitapta da işlenmektedir. L. ve V. Logan, Brandon University, Manitoba Kanada, Design for Creative Teacing, Toronto 1971.

On yedi yazar yaratıcılık sorunu, kazanılması ve geliştirilmesi hakkındaki incelemelerini şu kitapta topladılar. J. Kagan, Harvard University, Creativy and Learning, Boston 968. Bu toplama eserde yazıları bulunanlardan biri ABD'de yaratıcı eğitimin babası olarak anılabilir. Sayısız kitabı ve makaleleri arasında en iyi genel görünüşü sağlayan E. P. Torrance, A New Movement in Education, Creative Development, Boston 1965 adlı eseridir.

Okullarda öğretmenlerin nasıl yaratıcı bir hava yaratabilecekleri konusunu da F. E. William'ın, Classroom Ideas for Developing Productive Divergent Thinking adlı eseri ve M.B. Miles'ın, The Development of Innovative Climates in Educational Organizations, Stanford Rese-

arch Institute, Menlo Park ABD, Nisan 1969 eseri incelemektedirler. Bu eserden fikir verici bir iktibas:

«Okullar, işletmeler ve sair yerlerde yeniliğin kural olarak kabul edildiğini tasavvur edelim. İnsanlar yeni bir şeyler ortaya atmak hususunda kendilerini çok daha cesaretlenmiş bulacaklardı. Evet kendilerini meslekdaşlarının arasında göstermek için yeni bir şeyler bulmak, araştırmak ve deneyler yapmak zorunda hissedeceklerdi. Bu tip kurallar sadece teoride mümkün değildir. Newcomb, Flacks ve Warwick altmış yıllarında Bennington Kolejini incelemişler ve öğrenciler arasında ölçü olarak yaratıcılığın merkez ölçü olduğunu görmüşlerdi. Öyle ki alışılmış, düzenli, sâkin ve çalışkan öğrenciler kaytarıcı olarak nitelendiriliyorlardı.»

Çocuklarla meydana getirdiği «yaratıcılık gruplarını» E. Landau, On Developing Creative Behaviour adlı eserinde anlatıyor. Tel Aviv 1969.

Almanca olarak Amerikalı çevirmen tarafından tercüme edilen şu toplu baskı tavsiye edilebilir. G. Mühle ve C. Schnell, yayıncı, Kreativität und Schule, München 1961

Almanca olarak okunmaya değer bir başka eser de G. Wollschläger, Kreativität und Gesellschaft - Neuepâdagogische Methoden am Beispiel der Jugendkunstschule Wuppertal 1971, Frankfurt 1972.

İsviçre bilindiği gibi yaratıcı kafaların kısır toprağı olarak tanınır. Bu ön yargının yerinde olmadığı 16 Şubattan 12 Marta kadar her Pazar öğleden sonra çocuklar ve ebeveynleri için yapılan «Çocuk ve yaratıcılık» konulu konferanslara gösterilen olağanüstü ilgi ile anlaşıldı. Sanat evi Zürich 1972. Katılma olağanüstü büyüklükteydi. Çocuklar - beklenen 80 çocuğun yerine 300 çocuk gelmişti- «el işi atelyelerinde» kendi başlarına oynarlarken, ebeveynleri de konferansı yürütenlerle özellikle şehirlerde engellenen ve aşağıdaki tezi geliştirilen yaratıcılık hakkında tartışıyorlardı:

Ne okul ne de özel hayatta her insanın içinde olan yaratıcılığı tamamen ortaya çıkarmak imkânı yoktur. Ekseri konutlar konumları ve yetersiz odaları ile çocuklara düşman bir özellik taşımaktadırlar. Günümüzde çok şişirilen oyuncaklar hayâlgücünü harekete geçirmek için uygun değildirler. Çocuk parkları ruhsuz, değişmez, temiz, düzenli, caddelerde zaten uzun bir süredir oynama imkânı yok. Okuldaki resim dersi bütün diğer yaratıcılık düşmanı derslerin yanında bir köşede kalıyor ve üstelik burada da öğretmen hiç bir zaman çocukların çabalarına göre haklı olmasına imkân olmayan notlar vermek zorunda bulunuyor. Bütün bunlar her insanın içinde var olan yaratıcılığın gelişmesini önleyen ön şartlar. Kund K «Kind und Kreativität» Aktionen im Kunsthaus Zürich 1972 adlı bir rapor yayınladı. Fakat müzenin salonları artık hizmete açık değil ve bu işe ayrılan yerler de yetmiyorlar.

Yine de ilk hareketin etkileri devam etti. 1971 Şubatında herşeyden önce yetişkinlerde yaratıcı gücün uyandırılmasını hedef alan özel bir okul kuruldu. F+F Okulu, Deneysel eğitim için, Sekreterlik R. Pestalozzi, Park im Grünen, 8803 Rüschlikon.

İki yıllık bir süre içinde yönetimine devamlı öğretmenlerin yanısıra tiyatro, müzik, film ve grafik dünyasından isimlerin de katıldığı bu günlük okulun kurslarına 1153 öğrenci devam etti. Bu okul yaratıcı ve hiçbir kısıtlama tanımayan bir yetişkin eğitimini pratik olarak geliştirdiği için muhtemel taklitçilerine bir yardım olmak üzere prospektüsünden aşağıdaki satırları alıyorum:

«F+F'in amacı mümkün olduğu kadar geniş tabakaları yaratıcı faaliyete kazandırmaktadır. Prensibi okulu yeni çağın pedagojik metodlarına uygun olarak yürütmek, kültür alanında aktüel olaylarla bağlantılar kurmak ve bizzat yaratıcı önerilerde bulunmaktadır. F+F'in sloganı

öbür günün pratiğini sağlamaktır. Bunun şartı ise mümkün olan en fazla esnekliğe sahip dinamik bir okuldur.

F+F hiç bir sonuç ortaya koymaz. Öğretmenler öğrencilerinin gelişme işleminde bir katalizatörden başka birşey değildirler. Rolleri sadece teşvik etmeye, teori ve pratiğin bağdaştırılmasına ve konuyla ilgili danışmanlığa dayanmaktadır. Çalışma türünün temeli deneydir. Öğrencileri yaratıcı imkânlarının kullanılmasında iyice serbest bırakabilmek için görevler yol ve aracın seçilmesinde mümkün olduğu kadar geniş bir özgürlük sağlayabilecek şekilde seçilirler. Yüzey ve uzay biçimlemenin yanısıra fiilî ve akustik araçlar da kullanılır.

F+F'e kimler girebilir?

Herkes. Biz yaratıcı güçlerin herkeste var olduğuna inanıyoruz. Bu yaratıcı güçlerin ölçülebilir olduğuna inanmıyoruz. Bu yüzden öğrencilerimize hiç bir ön tahsil, hiç bir yaş tahtidi, hiç bir yetenek şartı koymuyoruz. Temas, teşvik, yaratıcı çalışma - kişisel veya gruplar halinde - kursumuzdaki havanın özellikleridir. Bu hava içinde herkes kendi yaratıcı imkânlarını deneyebilir. Kurs ücreti yazılı istek üzerine bildirilebilir.» Son olarak Uli Weyland'ın yaptığı bir deney anılabilir. Hamburg'daki oniki okulda okuyan 1500 çocuğa bulundukları şehirde yönetici olsalardı nelerin başka türlü olacağı soruldu.

U. Weyland, Wenn Kinder wählen dürften die Zeit dergisi, 17.11.1972.

Sonuç: Çocuklar yazılarında beklendiğinden çok daha az büyüklerin yakıştırmasıyla içinde yaşadıkları iddia edilen masal dünyasından bahsettiler. 1500 küçük vatandaştan hiç biri belediye reisi mevkiini masallara yakışır isteklerini yerine getirmek veya hayalî tasavvurları gerçekleştirmek için kullanmadı. Hepsi güzel bir dünyayı yaratmak için gerekli olan çareleri önerdiler...»

Eğitim ve Gelecek

Şans Eşitliği Tartışması:

Eğitimin geleceği ve gelecek için eğitime karşı ilgi son yıllarda öylesine arttı ki, Anglo sakson ülkelerinde bu konu ile ilgili yazı ve kitapların sayısı 1971 yılına kadar ortalama 800'e ulaştı. Bu sayı Educational Research Center'in New York'taki Syracuse dergisinde yayınlanan bir bibliyografyasından alınmıştır.

M. Marien, Alternative Futures for Learning, An Annotated bibliyography, Syracuse 1971. Aynı yazar tarafından toplanan ve konu ile ilgili yayınları kapsayan bir araştırma da ayrıca 200 başka eserden bahsediyor.

Başlangıçta düşünce ve tasavvurlar yarının eğitiminin nasıl olacağı ve nasıl olması gerektiği sorusuna cevap ararken, son zamanlarda gelecekteki eğitim çabalarının kimin için yürütülebileceği sorusu ön plana geçmiş bulunuyor.

Meselâ kötümserlerin safında eğitim şanslarında eşitlik rüyasını herşeyden önce politik sebeplerden dolayı gerçekleşemez gören Th. Green var. Eseri «The Dismal Future of Equal Educational Opportunity» (Londra yakınında Guilford 1972) Futures dergisindeydi.

Buna karşı iki çalışma görülüyor. Birincisi uzun yıllar süren çalışmalar sonucu UNESCO için hazırlanmış.

İkincisi ise Avrupa kültür kuruluşu için 2000 Projesi'nin bir parçası olarak hazırlanmış. Her iki çalışma da şans eşitliğinin sadece gerekli değil aynı zamanda mümkün olan toplumsal bir eğitim hedefi olduğunu gösteriyorlardı.

E. Faure, yayıncı, Apprendre á étre, Paris 1973.

B. Schwartz, L'education demain, Paris, 1973.

Yine de bu tasavvurlar son zamanlarda bir çok Amerikalı ve İngiliz araştırmacısı tarafından bir çok taraftan hücuma uğradılar:

— Jensen, Herrnstadt ve Eysenk incelemelerine dayanarak eğitim başarı ve başarısızlıklarının tamamen verasete bağlı olduğunu savundular.

— Coleman şimdiye kadar yapılan en geniş sosyal araştırmalardan birine dayanarak «600.000 öğrenci, 60.000 öğretmen ve 4000 okul ele alınmıştı» çocukların gelişmesinde okul eğitiminin değil, esas olarak ailenin durumunun daha önemli bir rol oynadığını iddia etti.

— Jencks, Gintis ve Bowles'de eğitimdeki fırsat eşitliği ile toplumun sınıf yapısının halledilemeyeceğini göstermeye çalıştılar. Okullar «marjinal kuruluşlardı» ve eğer bu geleneksel durumu aşmak istiyosak toplumumuzu belirleyen iktisadî yapı üzerinde politik bir kontrol yürütmek zorunda kalacağız.»

Değişme için yeni bir kaldıraç: Gelecek Eğitimi:

Fakat geleceğe yönelik pedagoglar bu tip engelleri önemli bulmuyorlar. Meselâ Jane Gaughan, Futuristics as a Subversive Activity, Trend dergisi, 1971 baharı, Amherst, ABD gibi gelecek için eğitimi toplum değişmesi fikirlerini normal bir olay haline sokacak bir imkân olarak görüyor.

H.G. Shane, The Educational Significance of the Fu-

ture, Indiana University 1972 adlı hükümetin görevlendirmesiyle hazırlanan inceleme, «değişik bir gelecek» ile uğraşmanın Amerikan okul ve üniversitelerine yöneltilen bir tenkid ile el ele nasıl geliştiğini ortaya koydu. Rapor ilişikte «eğitim ve gelecek» konusu ile ilgili en son literatüre genel bir bilgi de veriyor.

ABD'nin pedagoji enstitülerinde gelecek araştırmasının gittikçe artarak bulduğu desteği Vietnam yıllarının gençlik gösterilerini geçmesi ve onların yerini alması düşünülebilir. Fakat acaba bu arada şimdiye kadar kendilerini bu «campus revolutionarie hareketinden uzak tutan bir çok genç Amerikalı toplumu bizzat değiştirmeye kalkışmayacak mı?

Bu konu ile ilgili çalışmalar hakkında küçük bir liste,

M. Abrams, Mass Wiews of tha Future in Futures, Guilford Haziran 1971.

Bu eserde yazar Hollandadaki bir istatistik kuruluşunun halka en fazla hangi değişikliği gelecekten beklediklerini sormasını konu almış. Bu isteklerin sıralamasında birinci olarak %91 ile «sınıf farklarının azaltılması», ikinci olarak %90 ile üniversitelerde daha fazla işçi - talebe görme isteği yer aldılar.

H.v. Foerster, Perception of the Future and the Future of Perception, Instructional Science dergisi, Amsterdam Mart 1972 - Görmek istemeyen körler hakkında.

B. Hayward, The Humen Development Goal: Psychic Underdevelopment and the Future of Education, Futures dergisi 1972.

Temel fikir: Bu güne kadar fırsat eşitliği, daha fazla insana toplum içinde daha iyi bir durum ve iktisadî mevki sağlama savaşına katılabilmesi için sosyal silâhlar sağlamak olarak anlaşılıyordu. Gelecekte eğitim, bunun yerine daha fazla birlikte çalışma ve saldırıların yok edilme-

si çabalarını koymayı sağlamalı ve bu yolda yürütücü bir görev yüklenmelidir. Bu gün hüküm süren «manevii gerileme» yerine, her insanın doğarken beraberinde getirdiği yüksek derecede ruhsal bir gelişmeye çabalama arzusu sağlanmalıdır.

A. Toffler, The Psychology of the Future, Manuskript, New York 1973 adlı eserde öğrenim ve faaliyetin birleşmesinin değişmelere yol açabileceğine işaret ediyor.

J. Coleman ve uzmanlardan bir komisyon azınlıkların eğitiminin geleceği konulu bir incelemede şu sonuca vardı: «Bu günkü gençlik bilgi ile dolduruluyor ve tecrübe kıtlığı çekiyor... Değişerek okuma ve çalışma konusunda daha fazla imkânları olması gerekir» Coleman, gelecekte bütün yaş gruplarını kapsayan çalışma bölgeleri yaratılmasını öneriyor. Böyle bir toplumda bir araya getirilecek 10000 insanın 90'ı dört yaşından küçük çocuklar, 180'i beş ilâ on üç yaşındaki çocuklar ve yüz tanesi de 65 yaşından yukarı yaşlılar olacak. Kaynak - Time dergisi 27 Ağustos 1973.

M. Dunstan ve P. W. Garlan. Worlds in the Making - Probes for Students of the Future, Englewood Hills 1970 Gelecek eğitimi için bir kitap.

Yakın geleceğin eğitim imkânları hakkında bir sürü makale de Europe 2000, Education, European Cultural Foundation, Amsterdam adlı eserde toplandı. Okul çağından önceki gelecek eğitimi için, R. Jungk, Zukunftsoriente frühkindliche Erziehung in der Vorschulzeit, Weinheim 1972.

ISA - International School Association tarafından 1972'de düzenlenmiş bir konferansın detayları hakkında bilgileri, P. Scheid, G. Scheid, O. Lauinter, Early Training for the Unknow, the Unexpected, the Possible, Cenevre 1972 adlı rapor cildi sağlamaktadır.

Yanlış Çalışmaya İsyan

Kariyersizler:

Çalışma toplumuna kimlerin isyan ettikleri ve niçin isyan edildiği daha yakından incelenirse, isyanın çalışmaya değil yanlış çalışmaya karşı olduğu görülür. Pek sık olarak -ki bunu çarkın monotonluğuna dayanamayan «drop out»larla bizzat yaptığım görüşmelerde müşahede ettim- bu isyancılar gerçekten bir şeyler yapmak ve doğru dürüst çalışmak istedikleri için ortaya çıkıyorlardı. Programlanmış, mekanize olmuş ve gaddar kurallarla düzenlenmiş işleri onlardan, bu yüzden vermek istemedikleri ve veremedikleri bir şeyi, tam bir köle çalışmasını istiyordu.

İngiltere'de, Birmingham'da her ikisi de bilgin olan genç bir çift, sınavlarını bitirir bitirmez sıkıcı ve zekâdan yoksun çalışmadan bıkanlar için bir adres kitabı yayınladılar. Ann ve Martin Link, Directory of Alternative Work, Bilmingham 5, Pershore Road 298b. Yayınevlerinin adı belirtici bir ad olan «Uncareers» idi. Bu yer gösterici düzenli olarak yayınlanıyor.Bu yayında sadece ilginç olan ve çalışana zamanını kendi kendine düzenleme imkânı tanıyan yer alıyor. Yayınlanan işlerden birkaçı şöyle:

Yaşlılar için sosyal yardım çalışması, aynı biçimde ruh hastaları, alkolikler için yardımcılar, serbest okullarda işler, bir çingene kabilesinde öğretmen olarak çalışma, ev inşaaatına yardımcı, televizyon stüdyolarında çalışma, tatil işleri vs.

Hatta «iyi işlerde» bulunan insanlardan bile, iyi bir kazancı daha fazla zaman, temiz hava ve zevk veren bir iş ile değişmeye hazır bir sürü insana her zaman rastlanabilir. 1972 yılında New York'ta Wall Street Journal'da böyle mesleğinden pişman insanlar hakkında bir yazı serisi yayınlandı.

Pierre Drouin Paris'te La Monde'da 10.2.1973 tarihinde aynı Fenomen'in Fransadaki durumundan bahsetti: «İnsanların üretimde haftada kırk beş ilâ kırk saat'lik bir tam gün çalışması gerçekten gerekli değildir. Kişi gelirli işinden fedakârlık ederek kendisinin yaratıcı, entellektüel ve duygusal yeteneklerini geliştirebilir. İhtiyaçların doğurduğu yeni mantık bizleri, isteyenlerin yaşam düzeylerini, tüketim toplumunun mamullerinin bir bölümünden vazgeçerek düşürebilecekleri (çünkü bunları sadece bazı sun'î ihtiyaçların tatmin aracı olarak görmektedir) ve buna karşılık meselâ haftada sadece yirmi saat çalışabilecekleri yeni bir sistemin kurulmasına götürmelidir. Kadınlar için yarım günlük işler tasavvur edilebiliyor. Niçin aynı şey erkekler çin düşünülemesin? Pariste resmî bir kuruluş olan «Centre d'etudes de l'emploi»nin incelemesinden anlaşıldığı gibi Fransız gençliği bunu uygulamaya şimdiden koymuştur bile.

Jean Rousselet, Bulletin d'Information, Paris, Kasım 1972.

Bir çok genç Fransız normal rutin bir çalışma işlemine mümkün olduğu kadar geç girişiyor.

Yıllarını ekseriya filmci, doktorların yanında veya hastanelerde yardımcı, anketçi, araba yıkayıcı, tercüman,

turist rehberi veya el işi süs eşyalarının imalâtı gibi «marjinal işlerde» geçiriyorlar.

Fransız televizyonunun, çoban olarak bir iş bulabilmek için şehirden kıra kaçan bir kızın hikâyesini yayınlamasından sonra Ekonomi Bakanlığına 70.000 mektup geldi. Gençler aynı şeyi yapmak istiyorlardı ve işi yürütmek için gerekli bilgi rica ediyorlardı. İçinde «şehirden uzak» 233 işten bahsedilen kitap bestseller oldu.

Les metiers de la nature, Paris 1972.

Mesleği tarafından yıpranarak köyleri tercih eden insanların ruhsal uyanması ve yaratıcı kararı Club Mediterranee tarafından destekleniyordu ve bu amaçla köyler bile kurulmuştu. Bu köyleri katolik aylık dergi Esprit Paris anlatmaktadır.

Christiane Peyre ve Yves Aenouard'ın Historie et legendes du Club Mediterranee adlı Pariste 1971'de yayınlanan kitabı da bu verileri tasdik etmektedir.

Bu köylerde hayat ekseriya pasif bir biçimde geçmiyordu. Aksine mâceralarla (büyük yelkenli gemilerle ıssız adalara geziler, (keşiflerle, derinlere dalma, sanat çabaları, resim yapmak ve heykel gibi, tiyatro çalışmaları, inşaat, yemek pişirme, beste yapma, şarkı söyleme, enteresan kişilerle tartışma «meselâ sosyolog Edgar Morin» gibi) işlerle geçiyordu. Ayrıca bütün bunlara deniz giyimi ile doğan bir demokratikleşme de ekleniyordu. Yine de klübün bu süratli ekspansiyonu ünlü «Esprit»sine her zaman iyi gelmedi.

Yeni daha yüksek ihtiyaçlar:

Yoğun insan yeteneklerine hitap etmeyen işe karşı beliren hoşnutsuzluğun semptomları olarak isyanın belirtilerini ve sıkıcı ve sırf bu yüzden yorucu olan «İş» i incelemek ve gözlemek önemli olacaktır. Burada da tenkid

meyvelerini vermeye başlıyor. Çalışma dünyası muhtemelen bin yıla geçiş döneminin yeni fikirler ve deneyler için en yoğun alanlarından biri olacaktır.

Rus hastalıkları konusunda Freud ve Jung'dan sonra üçüncü güç olarak tanımlanan bir Amerikalı psikolog bu gelişmeyi A. Maslow, Motivation and Personality New York 1960 adlı eserinde tahmin etti.

Bu kitabında bir çok başka çalışmasında olduğu gibi insan ihtiyaçlarının yöneticilerini işlemiştir. İnsan istekleri her zaman ulaştığı düzeyi aşan bir yaratıktır. Bir isteği yerine geldiği anda daha yüksek bir diğerine yönelir. En alt basamakta vücudun ihtiyaçları yer alır. Gıda, emniyet ve barınma. Sonra ise toplumsal ihtiyaçlar gelir. Başkaları tarafından saygı görme, birlikte yaşama duygusu, toplumsal güven içinde olma. Sonunda -ve işte bu gelişmiş ülkelerin bir kaçında ulaşılmış olan safhadır, kendine dönük ihtiyaçlar başgösterir. Kendini ifade edebilmenin, kendini gerçekleştirebilmenin kendi yeteneklerini geliştirmenin ve kendi yaratıcı güçlerinin imkânlarını zorlamanın doğurduğu arzular.

Martn Glaberman, The Rise of Militancy in the Auto Industry, Social Science ve Modern Society'de New Brunswick, N.J. 11.12.1972 yayınlanan bu eserde şöyle deniyordu:

«Fabrikayı bir an önce terketmek konusunda bir an bile bekleyemeyen aynı işçi, hafta sonlarında boş vaktini arabasını tamir etmekle geçiriyor ve bunu dinlendirici bir çalışma olarak görüyor.»

1972 yılının sonlarından beri ABD'deki üretim işletmelerinde başgösteren isyan hareketleri ile meşgul olan bu ve buna benzer bir çok yazıların ana konusunu tamamen otomatik en modern Amerikan otomobil fabrikası Lordstown'da görülen sabotaj hareketleri meydana getiriyordu.

E. Rotschild, Automation und Arbeiter bei General Motors, New York Reveiw of Books'dan bir tercüme, Wiyana Tagebuch Ocak 1973.

1960 ve 1969 yılları arasında General Motors'un iş yerlerindeki şikâyetler her yıl iki misline çıkarak 106.000 den 256.000'e ulaştı ve o zamandan beri de tahminlere göre yine bir misli arttı. Bunlara sadece ABD'de değil İtalya, Fransa ve Sovyetler Birliğindeki sızlanmalar da eklenebilir. Fiat'ın genel müdürü Agnelli'nin ifâdesine göre 90.000 işçiden her gün 14.000'i evlerinde kalarak işe gelmiyorlar.

Özellikle gençlerde, daha iyi eğitilmişlerde, kendine daha fazla güvenenlerde ve daha az itaatkâr genç işçilerde bu oran daha da yüksek görülüyor. Bu konuda zengin bilgi A.A. Mc Lean ve R. De Carlo'nun The Changing Concept of Work adlı, yönetim dergisi Innovation'da yayınlanan eseri daha geniş bilgi vermektedir. New York Nr. 30 1972.

Bu eserde özellikle genç işçilerin sadece daha yüksek ücret ve daha rahat iş şartları aramadıkları, aksine işlerinin mantıklı olmasını istedikleri görülmektedir. Acilen gerekli olan yöneticilerin, kendi kararlarını verme, kendi yönetme ve yapmak istediği işi yapmaya olan özlemi zamanında anlamalarıdır. Eğer bunu yapmazlarsa gelecek yıllarda gittikçe artan zorluklar beklenebilir.

Paristeki Conservatoire des Arts et Metiers'den Fransız çalışma bilgini Dr. A. Laville Fransa'daki işletmelerin çoğunda halâ devam etmekte olan kötü çalışma şartları için şunları söylüyor: «Daha şimdiden bu durumların zararlara ve sinir yorgunluğu yüzünden gerçek kişilik değişmelerine yol açacağını biliyoruz.»

Daniel Garric'in Le travail conteste in le Point, Paris adlı yazısından iktibas edilmiştir.

Chaplin'in ünlü filmi Modern Times'ın ortaya koydu-

ğu kara mizahı da, Jason Ditton'un, Absent at Work, or how to Manage Monotony adlı Londra'da New Society dergisinde yayınlanan makalesinde izleyebilirsiniz. 21.12. 1972.

Deneme alanı olarak çalışma dünyası:

Son yılların bir sürü incelemesinin sonucu olarak şu çalışmalar ortaya çıktı.

US Health Education and Welfare Departmen, Work in America, Washington 1971.

S. Marcson, yayıncı, Automation, Alienation and Anomie, New York 1970.

M. Argyle, The, Social Psychology of Work, London 1972.

H. Kern und F. Schumann, Industriearbeit und Arbeiterbewusstsein, Frankfurt 1970.

Geleceğe dair üç makale. Yayıncı U. Greiwe, München 1970 - K. Horn, K. Heymann ve K. Kullmann K. H. Hörnig, Der neue Arbeiter, Frankfurt 1971.

29 makaleyi kapsayan ve tarihi düşüncelerden geleceğin deneylerine kadar bir çok konuyu işleyen geniş çaplı bir eser.

L. E. Davis ve J. C. Taylor, Design of Jobs, London 1972.

Diğerlerinin yanında mevcut iktisadî yapının içinde en değişik deneyleri inceleyen bir eser de F. Herzberg, Work and Motivation of Work, New York 1970.

The Motivation of Work, New York 1959.

Herzberg monoton çalışmanın ortadan kaldırılması ile çalışana işinde daha geniş bir değişiklik ve daha fazla kendi kararlarını uygulayabilme özgürlüğü sağlamayı amaçlayan «Job Enrichment»in savaşçısıdır.

E, Jacques, Work, Creativy and Social Justice, London 1964.

E. Jacques, Londradaki «Glacier Works»un direktörü ile birlikte, işçilere inisiyatif ve yaratıcılıklarını garantileyecek olan «Glacier Experiment»e girişen bir psikologtur. R. Poor, yayıncı, Four Days, Forty Hours, London 1972 - haftada dört gün çalışma hakkında. Amerikan dergileri devamlı olarak çalışma stilini değiştirmeyi deneyen Amerikan endüstrisi hakkında yazılar yayınlıyorlar. Meselâ:

Time, New York, 30.10.1072 sayısında büyük frmalarla yapılan görüşmelere dayanılarak aşağıdaki yeni, kısmen denenmiş teklifleri yayınladı:

— İşçilere işin bir bölümünü değil, üretilecek birim üzerindeki bütün işlemleri birden yürütme imkânını verin.
— Yürüyen bandı kaldırın ve onun yerine küçük çalışma grupları kurun.
— İşçilerin işlerini kontrolsuz olarak ayarlamalarına izin verin.
— İşçilere bitmiş mamulü görme imkânını sağlayın.
— İşçilere olgun sorumlu yetişkinler gibi muamele edin.

New York'ta Bussiness Week dergisi 12 Mayıs 1973 sayısında Ways to Make the Job Less Dull konulu bir yazı yayınlandı.

Boston'da ise The Atlantic Monthly, Nisan 1973 sayısında D. Jenkins'in Democracy in the Factory adlı çalışmasını sundu.

Burada anlatılan en ilginç deneme, o zamana kadar en saldırgan yönetime sahip olmasıyla tanınan büyük kozmetik tröstü Procter & Gamble'de uygulandı. Bu olaydan bir bölüm: «Ana prensip çalışan insanın «gelişmeye uygun» bir potansiyele sahip olmasıdır. İşletmenin plan ve yönetimi de işte bu gelişmeyi hiç bir engel tarafından

sınırlamamak üzere düzenlenmiştir. Mekân olarak sınırlar olmadığı gibi tek tek iş dalları arasında da hiç bir sınırlama yoktur. Evet bunun sonucu olarak alışılmış biçimde hiç bir iş de yoktur. Aynı tipte alışılmış bir fabrikada on altı ilâ yirmi meslek grubundan işçiler çalışırken, Lima fabrikasında hiç bir ayırıma rastlanmıyor. Gerçi her kes her işi yapamıyor, fakat topluluğun her üyesi devamlı olarak herhangi bir özel daldaki işleri görebiliyor. Fabrikanın müdürü olan Krone şöyle diyor: Her birey daha fazla bir şeyler yaratmak istediği yönü kendisi seçiyor. Yine de topluluk her üyesinin günlük yönetime fiilen katılmasına karar vermiş. Krone birisi meselâ laboratuvar teknisyeni de olsa diğer taraftan fabrikanın işlemesinden sorumludur diyor. Herkes asgarî sorumlulukta eşit pay taşıyor. Fonksiyonu ne olursa olsun fabrikanın tümünü düşünmek zorundadır. Böylece hiç kimse uzman olamaz. Adamlarımızdan biri çok yetenekli bir mekinist olmuştu ve kendisini tamamen bu özel yeteneğine konsantre etmek istiyordu -topluluk onu işten uzaklaştırdı. Ona dışarda bu iş için fazlasıyla imkân bulabileceğini söylediler. Sistemimiz tamamen tabiî bir biçimde üyelerinin isteklerine göre kuruldu bunun için düzeni kolay kolay sarsılamaz.

Limadaki fabrikanın neler sağladığını görmek kolaydır. Ücretler alışılmışın üstünde olmasına rağmen işletme masrafları normal bir fabrikanın hesaplamak zorunda olduğundan yarı yarıya daha azdır. Bunun açıklaması büyük ölçüde modern teknolojinin uygulanmasında aranabilir. Fakat fabrika aynı zamanda ileri bir sosyal sistem uygulamasaydı teknik doğru dürüst işleyemezdi. Bunun kalite bakımından da büyük etkileri oluyor. Krone bunu şöyle açıkladı. «Lima bütün fabrikalarımızın en yüksek kalitede mamul üretenidir. Tamamen hatasız bir üretim.»

Fakat bütün bu deneylerin kötü bir talihi vardır. Ancak normal şartlar altında yaşamlarını sürdürebilirler. Bir bunalım durumu ortaya çıktığı zaman ise yönetim deneyi derhal durdurur. Bu konuda bir örnek:

Business Week, New York 20.11.1973 Where Being Nice to Workers Didn't Work (işçilere kim iyi davrandıysa iyi sonuç vermediği durum) San Diego'daki elektronik firması modern çalışma psikologlarının hemen hemen bütün reçetelerini uygulamıştı. Produktivite %30 arttı, kararlar da buna bağlı olarak artış gösterdi. Deney bir çok basın organında çığır açıcı olarak gösterildi. Sonra birden uzay uçuşları endüstrisinin bunalımı başgösterdi. Siparişler yarıya düştü. Firmanın sahibi sinir krizleri geçirdi. Şimdi önceden denediği ve kamu oyuna açıkladığı her şey yanlıştı. Çok az kontrol, çok fazla lâf, çok yüksek ücretler ve ayrıca işçiler de kısmen yeni tip çalışmaya uyamamışlardı. Şimdi de patron aynı inanmış ifade ile «Birkaçının rutin işlere ihtiyacı var» diyordu.

İşletmede insan değeri:

Yeni çalışma stili şayet uygulanacaksa kuru modellere bağlanmamalı, aksine sosyal ve etnik temellere dayanmalı. Bu sonuçlar 1920 yılında İngiltere'ye göç eden bir İsviçreli olan Ernest Bader'in Wollaston'daki kimyevî maddeler fabrikasında başarıyla uyguladığı bir deneyin ortaya koyduğu gerçeklerdir. Bader önce personelini kazanca ortak etmeyi denedi. Fakat iki etap halinde. 1951 ve 1963 yıllarında bütün mesai arkadaşlarını bir «Commonwealth» in eşit paylara sahip ortakları haline getirdi. Bu işletmede sadece bütün çalışanlar için iş şartlarının insanî olması sağlanmakla kalmadı, aynı zamanda onların kendilerine ve çevreye karşı olan çekingenlikleri de

ortadan kaldırıldı. İşletme insanî ölçülerini 'muhafaza edebilmek için -işler çok iyi gitse bile- hiç bir zaman 350 işçiden fazlasını barındırmayacaktı. Kaynaklar:

Current Journal of Social Issues, Lakeside, ABD, 1971 kışı.

Smalla is beautiful E. F. Schumacher, Londra 1973 ve F.H. Blum, Work and Community, Londra 96 Fransada Marcel Barbu'nun fabrikalarında, Almanyada Behrens - Ahrensburg, Photo Porst - Nürnberg ve Süssmuth firmalarında çalışanlar işletmelerin tamamına ortaktırlar. Bu konuda daha geniş bilgi Franz Fabian'ın Arbeiter übernehmen ihren Betrieb adlı eserinde bulunabilir. Hamburg 1972.

1972 Martında Cari Backhaus kuruluşu, Ahrensburg' da F. Vilmar'ın yönetiminde «İşletmede insan unsuru» adlı, insanî işletmelerin problemlerini ve o anda mevcut olan modellerini tartışacak bir konferans topladı. Bu konferansın hedefi hakkında katılanlara ve gözlemcilere şunlar söyledi:

«Bu ülkede insanın işletmede başta geldiğine dair çok şey söylendi. Fakat tatbikatta bunun izlerine pek az rastlıyoruz. Bu arada reddedilemez bir biçimde otoriter ve monoton iş ilişkilerini ortaya çıkaran pek çok üzerinde durulduğu gibi durumların zorlaması değildir. Elimizde özel sektörde hem üretim gereklerini hem de aynı zamanda daha insanî ve daha demokratik bir endüstriyel organizasyonu sağlayabilecek ve hattâ kısmen sağlamış örnekler var. Bunlar, çalışma dünyasında halâ hüküm süren insan düşmanı, insana yabancı ve monoton iş şartlarının kaçınılmaz olmadığını açıkça göstermektedirler. Aksine bu şartlar kolaylıkla bertaraf edilebilirler. Hedef, insanın özel veya devlet sektörleri tarafından sömürülmesini ortadan kaldırmak olursa...»

Yeni Demokratik Kuruluşlar

Vatandaş fikrini söyleyebilir mi?

Batı ülkelerinde artan vatandaş inisiyatifleri sadece ilginç bir olay olarak görülmemeli, aynı zamanda gerçek bir ihtiyacın ifadesi olarak anlaşılmalıdırlar. Vatandaş, şimdiye kadar kendisine sadece parti ve adayların seçiminde söz hakkı tanıyan uygulamalardan yorulmuştur. O kesin olarak fikrini açıklamak istiyor. Fakat nerede, kiminle ve nasıl?

Bütün şehirlerde belediye binaları vardır, fakat hiç bir vatandaş binası düşünülmemiştir. Sorumluların yüzleri özellikle televizyonlarda görülebilir, fakat yüz yüze bir rastlaşma ihtimali kesinlikle yoktur.

Jurgen Habermas ve başkalarının Reflexionen dergisinde neşredilen, Über den Begriff der Beteiligung adlı eserinde, Neuwied 1961 belirtildiği gibi «Partiler ... irade meydana getirmenin araçlarıdırlar. Fakat halkın değil, parti yönetimini ellerinde bulunduranların hizmetindedirler. «Özel kişilerin seçmeni olarak toplu tercihi uygularmış gibi görünmekle ve bu tercihlerin derinliklerine inmeksizin politik sempati toplamakla yetinirler.

Son zamanların çalışmalarından, G. Zimple, Selbstbestimmung oder des Alltags, Neuwied 1972 adlı eserlerde bu tez aktüel rapor ve analizlerle belirlenmektedir.

R.J. Pranger, The Eclipse of Citizen Ship, Power and Participation in Contemporary Politics, New 1968 adlı eserde ise «gross roots democracy»nin bir zamanlardaki ülkesi ABD'de aynı durumun hüküm sürdüğü açıklanmaktadır. Bu durum bir çok politolog tarafından -meselâ B.N. Luhmann ve R. Löwenthal- endüstri toplumunun kaçınılmaz sonucu olarak tanımlanmıştır.

H. Klages, Planungspolitik, Köln 1971 adlı eserde de halk adlı devi bağlayan sosyo fizik zincirlerden söz edilmektedir. Onun görüşüne göre yeni solcuların kampanyaları, bütün sosyal bilim kütüphanelerinde dolu olan insanlığı engelleyici unsurlar konusunda hiç bilgi sahibi olmadıklarını ispat etmektedir.

Halk ise seminerler peşinde koşmuyor, aksine onu harekete geçiren şey anlatmak ve yok olmak istediği kıtlıktır.

R. Gronemeyer, Organisierter Alltag, Basisdemokratie oder Eliteherrschaft, bütün birimlerin bu günün karışık durumunda politik karar işlemlerine katılmasının bir hayalden öteye geçemeyeceğini ileri süren Luhmannın görüşlerinden ayrılıyor.

Gronemeyer'in görüşlerine göre:

«Vatandaşların yeteneksizliğine dayandırarak elit bir tabakanın egemenliğini kurmak toplumun bu günkü durumu göz önünde tutulursa tamamen seçmedir, çünkü bu toplumda elitler bir kerecik olsun ileri kapitalist toplumların yaşama merkezlerinin, şehirlerin boğularak ölmesine herhangi bir çare bulamamışlardır. Bu yüzden vatandaşa katılmanın yükü yüklenmeli, daha aşağı bir rol vermekten vaz geçilerek, karmaşıklığın şartları arasında va-

tandaşa katılma hakkı tanınmadan toplumsal sorunların çözülemiyeceği iddialarına kulak verilmelidir.»

Hedef olarak da şunu gösteriyor: «Tesadüfî girişimlere dayanan paylar yerine temelden güven altına alınmış bir görev taksimi» ve şöyle özetliyor:

«Temel demokrasisi, karışık organizasyonlarda kararların merkezleştirilmesi ile çalışan zorlamaların gerisinde kalan endüstri dışı bir romantizm değildir. Günlük hayattaki üretim (meselâ çalışma organizasyonu) ve planlama organizasyonu gibi konularda çok daha fazla demokratik işbölümüne ihtiyaç duyulmaktadır. Fakat temel olmadan bu çalışmalar problemlere gerekli çözümleri getiremezler. Durgunluğun kısmen kırılabildiği yerlerde yeni güç tecrübeleri ortaya çıkmakta ve küçük parmağınızı uzattığınız zaman bütün elinizi istemektedirler.»

Bu görüşler hakkında somut bir incelemeyi Münihte yapılan ve vatandaşların katılmasıyla açık bir planlama sağlamayı hedef alan bir deneyi anlatan şu aşağıdaki eserde bulabilirsiniz.

P. Hoffmann ve N. Patellis, Demokratie als Nebenprodukt, München 1971.

Vatandaşlarla planlama:

Burada bahsedilen ve yönetenlere fazla ileri gitmiş gibi gelebilecek olan vatandaş inisiyatifi perspektifine karşı anlaşılabilir ve yaygın direnç, vatandaşların demokratik işlemde tam değere sahip ortaklar olarak yerlerini alabilmeleri için kırmak zorunda oldukları zincirlerden daha da sağlam olabilir.

Önde gelen «advocacy planner»lerden biri olan Paul Davidoff ve Hudson College'deki öğrencileri bana, mağdurların planlama tartışmaları sırasında özellikle çıkarları için çarpışan bir plancıyı «Avukat olarak yanlarında bul-

dukları zaman en karışık durumları bile kavramayı ne kadar çabuk öğrendiklerini anlattılar. Davidoff bir çok defa American Institute of Planners'in dergisi olan AIP Journal da yazdı.

Aynı dergide çıkan başka bir yazıda da,

H. H. Yman, Planning with Citizien, Mart 1969.

Bostonda vatandaşların katılmasıyla meydana gelmiş iki planlama grubunun çalışmalarından bahsediyordu. Yöneticilerinin vatandaşların fikirlerini tam olarak dinlediği ve birinci grupta olduğu gibi kendi mantıklarına uygun bir biçimde yorumlamaya kalkışmadığı ikinci grup 150 açık tartışmada bütün katılanları tamamen tatmin eden bir sonuç sağlamayı başarmıştı.

Paulo Freire, Ivan Illich, Danilo Dolci Dolci ve herkesten önce Çin'li plancıların deneyleri demokrasiye yeteneksiz vatandaşların bölgelerini geride bıraktılar. Gerekli olan, her zaman daha iyi eğitilmiş olmak yerine sadece başka türlü eğitilmiş entellktüellerin gerçek bir sempatisi, sabır, dinleme yeteneği ve uzun bir süredir.

Fakat vatandaş bu uzun süreye katlanabilecek midir? Kendisinde yorucu bir çalışma gücünün sonunda demokratik görevler yüklenme gücünü bulabilecek midir? Bu konuda Peter C. Dienel Bürger im Staat dergisinde, 1971 yılındaki 3. sayıda Wie können Bürger an Planungprozessen beteiligt werden?' adlı makalesiyle vatandaşlardan planlama hücreleri teşkil edilmesini ve katılanların onurlandırılmasını öngören tartışılabilir bir teklifi ortaya attı:

«Tam temsil özelliğine sahip bir planlama hücresi için bu gün geçerli olan ve gönüllü sistemi ile yürütülen katılma motifi yetersiz kalacaktır. Burada da tayinlerde, yedek hakimlerde, itfaiye ve sivil savunma hizmetlerinde veya göz önünde tutulan eğitim izinlerinde gördüğümüz

gibi, ferdî katılmaya kanunlar ile yönelten ve kamu eliyle bunu sağlayan bir uygulamaya ihtiyaç vardır.

Bu durumda, dört haftalık bir planlama izninin masrafı kişi başına ortalama 1500 DM olarak 540.000 DM tutacaktır. Diğer giderlerle bir karşılaştırma bunun bir ülke için hiç de mali problem yaratacak bir rakam olmadığı kolayca anlaşılabilir. Bununla ilgili deneyler kısa bir sürede bir kaç misline çıkacaklardır.»

Dienel'in tasavvuruna göre katılacak kişilerin seçimi aşağıdaki biçimde yapılmalıdır «Konuşma çalışmaya yetenekli hücrelere seçilecek kişilerin bir araya getirilmesi anketlerde alışıldığı gibi rastgele seçme işlemiyle sağlanabilir. Seçim bu arada çeşitli kriterlere göre yürütülebilir. Önemli olan seçilecek kriterlerin hakkaniyetten ayrılmamasıdır. Toplam kitlenin bölümler halinde yansıtılması sağlanmalıdır. Bu iş için de doğum tarihi ve soyadlarının baş harfleri gibi kriterler yeterli olacaktır. Böylece seçim tekniklerinin bir uyum sağlanması daha kolay olanlarını kullanma imkânı arttırılmış olur. On yıllık kuşaklara ayrılmış doğum tarihlerinin alınma imkânı arttırılmış olur. On yıllık kuşaklara ayrılmış doğum tarihlerinin alınması halinde meselâ Hamburg gibi bir şehirde 30'ar kişiden on iki plânlama hücresi meydana getirecek olan 360 kişi bir araya getirilebilir.»

Buna rağmen bir grubun meydana getirilmesi sırasında bir tek taraflılık meydana gelirse aynı şorunla uğraşan bir sürü grup olduğu için bir denge durumu kolayca ayarlanabilir.

Dienel'in teklifinde bana en tenkide değer görünen husus grupların konularını kendilerinin seçmemeleri, parlamentodan incelenmek üzere görev olarak almaları oldu. Vatandaşlara bunun tam tersi olarak kendi istek ve inisiyatiflerini arttırma imkânı verilmeliydi.

İngiltere'de 1968 Mart'ında Milletvekili M.A. Skeffington'un yönetiminde bir hükümet komisyonu kuruldu. Görevi, hazırlık safhasında gelişme plancıları tarafından halkın bu iş bölümüne katılması konusunda en iyi metodları düşünmek ve ortaya koymaktı. Başlangıç olarak düşünce iyi idi, fakat günümüzde hemen hemen bütün dünyada vatandaşların karar işlemlerine çok geç, ancak daha önce konu ile ilgili tartışmalarda elenen fikirlerden sadece bir kaçı arasında bir seçim yapmak imkânı doğunca katıldıkları gerçeği hesaba katılmamıştı.

People and Planning, Her Majesty's Stationary Office, London 1969 adlı eser bir sürü kusursuz reform fikirleri ortaya attı ve bu büyük bir ilerleme olarak nitelendirildi. Fakat şimdiye kadar ne memurlar kadrosu ne de vatandaşlar kitlesi birbirlerine karşı sürdürdükleri geleneksel güvensizlikten vaz geçmeyi öğrenemedikleri için iyi amaçları gerçekleştirmenin ne kadar zor olduğu, Sunderland'ın bir küçük şehirciği olan Milfield'de girişilen halkın planlamaya katılması deneyinde açıkça görüldü.

Norman Dennis, Public Participation and Planners Blight, London.

Rudolf Schilling, Die Demokratie der Teilnahme, politik bir inceleme, Zürich 1973 kısmen İngiliz fikirleri üzerine inşa edilmiş, fakat büyük ölçüde yazarın demokratik kuruluşlar hakkında kendi fikirlerini de kapsayan ve özellikle İsviçreli olmayanlar için ilginç olan bir eserdir.

Düşünen ve hayal gücü zengin bir şehir memurunun teşvik dolu bir kendini tenkidi olarak da H. Glaser'in, Jenseits von Parkinson, ein kybernetisches Modell für Verwaltung und Wirtschaft adlı eseri gösterilebilir. Köln 1972.

Yurtsuz vatandaşlar için yuvalar:

1968 yılında Münih'te hedefi «katılan vatandaşların düşüncelerini topluma yansıtmak» olan «gelişme sorunları için tartışma forumu» düzenlendi. Bu forum ile bütün vatandaşlara şehir plancılığı ile ilgili görüşlerini ve tekliflerini yönetimin ve şehir belediyesinin kararlarına katma imkânı sağlanmak isteniyordu. Kölnde de bu örnek taklit edildi.

Her iki şehirde de insanlarla konuştum ve «şehir forumu»nu nerede bulabileceğimi sordum. Bazılarının bu konuda birşeyler duymuş olmasına rağmen hiç birinden kesin bir cevap alamadım.

Demokrasiyi tekrar canlandırmak konulu âcil görevin başarılması, bu tip yuvaların bir zamanların pazar meydanları gibi merkezî bir yerde bulunmaları, herkesçe bilinen ve kolay girilebilen yerler olmalarına bağlıdır.

Fransız sanatçısı N. Schoeffer ve Hollandalı B. Constant'ın teklif ettikleri gibi vatandaş evleri inşa etmek gerekli olacaktır.

Bu evlerde sadece danışma salonları olmayacak, aynı zamanda sergiler düzenlenecek, politik tiyatro oyunları oynanacak ve vatandaşa hükümetin sahip olduğu «bilgi hazinesinin» aynısını sağlayacak olan teknik bilgiler de sağlanacak.

Böyle bir buluşma merkezinin nasıl olması gerektiği konüsunda geniş bir anlatıma H. Hoffmann'ın, Plan für ein audovisuelles Kommunikationszentrum adlı H. Glaser' in Kybernetikon dergisinde yayınlanan eserinde rastlanabilir. Münih 1972.

Vatandaşlar için bilgi bankaları konusunda da H. Sackman'ın, The Information Utility and Social Choice, Montval New Jersey eserine başvurulabilir.

Bu güne kadar ilgili mekanizmaların halka karşı sahip olduğu bilgi üstünlüğünün, kongrenin askeri sırlar hariç bütün bilgileri hükümetle aynı an ve biçimde alabilme imkânına kavuşması ile azalmasını da,

J.S. Saloma'nın, System Politics, Cambridge ABD 1968 tarihli eserinde bulmak mümkündür. Kolayca totaliter bir biçime dönüşebilecek «total bir toplum» konusu, The Plan for Information Society -a National Goal toward Year 2000. Tokyodaki Final Report Computerization Comitee'nin İngilizceye yanlış bir tercümesi. 1972.

Açık bir demokraside bu hak yalnız milletvekillerine değil, her vatandaşa açık olmalıydı. Yine de burada halkla politikacılar, yazarlar, bilginler arasında buluşmalar (konferanslar değil) sağlanması, en azından vatandaş yuvalarında en yeni bilgi tekniğinin uygulanması kadar önemlidir. Elit tabakanın izolasyonu kamu oyu ile sık temaslar sonucu ortadan kaldırılmalıdır.

Ben bu yaratılan vatandaş yuvalarını «geleceğin evleri» diye adlandırdım. Çünkü bu yeni yerlerde sadece günlük endişelerden değil, aksine yarının dünyasının ümit ve planlarından bahsedileceğini umuyorum. Bu tip «gelecek atelyelerini nasıl tasavvur ettiğim, R. Jungk, Einige Erfahrungen mit Zukunftswerkstätten adlı, Analysen und Prognosen Berlin 1973 dergisinde yayınlanan makalemde anlatılmıştır.

Geniş kapsamlı bilgi veren bir yeni kitap ise hazırlık halindedir.

Haberalma Sistemleri

Teknik İyimserlik - Sosyal Şüphe:

Haber yollama ve uzak mesafelerle bağlantı kurma işlemlerinin gittikçe daha hızlanan gelişmesi uzun bir süre demokratik imkânların düzeltilmesiyle aynı anlamda görüldü. Bu tek taraflı iyimser değerleme bu arada daha detaylı ve tenkidçi bir görüş tarzına zemin hazırladı. Bir çok kişi yeni teknik araçların daha geniş bilgi ve anlaşma imkânları için kullanılabileceği gibi halkın baskı altında tutulmasına da yarayabileceğini anladı. Bu gerçeği özellikle derinlere inerek şu eser ifade etti.

Donald Michael, University of Michigan, The Individual: Enriched or Impoverished? Master or Servant? Teknoloji konferans alanında - Some Critical Implications for Decision Makers, The Conference Board, New York, 1971.

Onun görüşüne göre önümüzdeki yirmi yıl içinde toplumun sadece küçük bir bölümü eğitim ve toplumsal durum açısından «bilgi yönünden zengin toplum» a katılabilecek- Günümüzde çoğunluğu teşkil eden bu redde-

denlerin, umursamazların ve yeteneksizlerin katılmasını sağlamak için yoğun bir çaba gerekmektedir ve ona göre bu çaba belirli şartlar sonucu özgürlüğün zedelenmesine ve insanlığın gelişmesinin aksatılmasına yol açabilecek bir haberleşme teknolojisinin daha da geliştirilmesinden çok daha önemlidir.

Aynı kitapta «Center for Integrative Study» State University - Binghamton'un yöneticisi olan John Mc Hale' in «haberleşme çevresinin» beklenen gelişmesini konu alan olağanüstü bir incelemesi de yer alıyor.

John Mc Hale, The Changing Information Environment.

Bu incelemede Bilgisayar ve haberleşme tekniğinin şimdiden birbirlerine yaklaştırılan gelişme çizgilerinin günümüzdeki çalışmalarına dayanılarak şunlar tahmin ediliyor: Bilgisayarların insan sesi ile donatılması. Evrak çantası boyunda bilgisayarlar, Bilgisayarlar tecrübe ile öğreniyorlar. Sun'î zekâ pratik olarak uygulanabiliyor. Kişisel isteklere hitap eden kitle araçları sayesinde değişik bilgiler, Verici ve alıcı arasında diyalog. Haberleşme alanının bütün dallarında maliyetlerin düşürülmesi - bilgisayarlarda yüzde birine kadar.

Teknik iyimserler ve sosyal şüpheciler sözü,

A.F. Westin, yayıncı, Information Technology in a Democracy, Cambridge 1971 adlı eserde alıyorlar.

Burada elliden fazla makalede yeni haberleşme sistemlerinin eski demokratik kuruluşlara karşı yarattığı sorunlar ele alınıyor.

Konuyla ilgili Amerikan basınında özellikle Datamation and Eloctronics, New York adlı dergide, halâ bazı teknik engeller (meselâ yayınların çok fazlalaşması gibi) kabul edilmekle beraber haberleşme tekniğinin teknik ilerlemesi olumlu bir biçimde değerlendiriliyor.

Bir «haberleşme ihtilâli» konusunda heyecan uyandırıcı umutlar International Science and Technology dergisinin New Yorkta çıkan Nisan 1968 tarihli özel sayısında basıldı. Burada mesela J.C.R. Lickrider bilgisayar haberleşme ağları hakkında dünya çapında bilimsel bir takım çalışmasını öneren fikrini açıklamıştı.

Demokratik İşlemler için teknik yardım:

Vatandaş elektronik sayesinde politik güçlerin merkezleri ile bağlamak ve ona bu sayede görüşlerini söyleme imkânı vermek fikri daha elli yıllarında doğmuştu. Bu düşünce hakkında V. Zworkin, The World of 1948 dergisinde 1964 yılında Londrada görüşlerini açıklamıştı.

Araştırma Bakanı Anthony Wergwood Ben, bu fikri benimsedi ve New Statesman'da bu konuya eğildi. Fakat en yeni haberleşme tekniklerinin demokratik karar işlemleri için kullanılması ilk olarak denendi ve sonra aşağıdaki yazarların eserlerinde anlatıldı. Çalışmalarını University of California'dan W.C. Churchman'in çalışmalarının bir devamı olarak yürüten H. Krauch, Computerdemokratie, Düsseldorf, 1972.

A. Etzioni, Minerva -an Electronic Town Hall, teksir edilmiş notlar, Columbia University, New York.

S. Umpleby, University of Illinois, Citizien Sampling-Ein Weg zu demokratischer Planung, Analysen und Prognosen dergisi, Berlin Kasım 1970.

V.C. Lamont, University of Illinois, New Directions for the Teaching Computer: Citizien Participation in Community Planning, Paper for the 3rd World Future Research Conference Bükreş 1972.

Kablo televizyonunun ekonomi, politika ve eğitim nasıl etkileyebileceği sorusu bilgi verici ve yararlı bir biçimde,

E. Parker ve D.A. Dunn'un Washington'da Science dergisinde 30.6.1972 tarihinde yayınlanan Technology its Social Potential adlı makalelerinde belirtildi.

Şehirlerin bunalımına karşı elektronik:

Şehirlerin bunalımına karşı elektronik:

Columbia Broadcasting System'in araştırma bölümünün uzun yıllardır yöneticiliğini yapan Peter C. Goldmark, World Future Society'nin Mayıs 1971 kongresinden önce verdiği bir konferansta yeni elektronik haberleşme araçlarının özellikle ilginç bir kullanılma biçimi ile toplumsal amaçlara uygulanmasını ortaya attı.

Peter C. Goldmark, New Applications of Communications - Technology for Realizing the New Rural Society Analysen und Prognosen dergisi, Berlin Kasım 1971.

Onun görüşüne göre «broadband communications systems» in hayal gücü dolu bir uygulamasıyla şehirlerin ürkütücü gelişmesi ve kırdan kaçış önlenebilirdi. Daha yoğun bir elektronik haberleşme insanların dar bir alanda toplanmasını kısmen gereksiz kılacaktı. Böylece kırsal arazide yaşayabilecek ve çeşitli haber kanallarını kullanarak veya yayınları dinleyerek şehir hayatına da katılmış olcaklardı. Goldmark bunu şöyle tasavvur ediyor:

«Biz bu gün çoğu şehirlerin sosyal haberleşme ağları ile kurulmuş olduğunu ve elektronik haberleşme ağlarının düşüncesiz bir biçimde bunlara eklenmesi halinde karışıklık ve dar alanlara yerleşmenin daha artacağını biliyoruz. Öyleyse yeni kurulan ve dar alanlara yerleşmenin daha artacağını biliyoruz. Öyleyse yeni kurulan veya büyüyen şehirler, büyümelerinin planlı bir haberleşme, ulaşım ve ikmal ağına dayanabilmesi için iyi planlanmak zorundadırlar. Yeni haberleşme ağları iç ve dış ol-

mak üzere iki sisteme ayrılabilirler. Şehir hudutlarının içinde bulunan iç sistem 5 temel ağdan meydana gelir:

— Birincisi günümüzde telefon biçiminde rastlanan en önemli ağdır. Bu planlara uyularak, şehir sakininin konuşmalar, bilgi alış verişleri ve televizyon resimleri alıp bizzat yollayabilecekleri, herkese açık iki kanallı bir alıcı-verici ağı kurulabilir. Bu şehrin en önemli sinir sistemi olacaktır ve caddeler, su veya elektrik kadar önem taşıyacaktır. Bu sistemin en önemli amacı herkese şehrin içinde bulunan diğer bir kişi ile direkt temas kurabilme imkânını sağlaması olacaktır. Caddelerin karanlık veya trafiğin çok kesif olması artık bir sorun teşkil etmeyecektir. Ağın bir bilgi işleme cihazına bağlanması sayesinde de insandan makineye makineden makineye geçiş sağlanmış olacaktır. Bu sistem evlere, bürolara veya kitapçılara kadar uzanan tam bir bağlantı kurmaktadır. Öyle ki artık yanlış konuşma imkânları yerlerini yazılı metin, resim ve bilgilerin alınıp verilebilmesine bırakmış olmaktadırlar. Bu sistemin en önemli katkısı her isteyenin herkesle temas kurmasını sağlaması olacaktır.

— İkinci ağ AM-FM radyo ve televizyondan meydana gelecektir. Bu ağın ölçüleri söz konusu topluluğun hangi kanallara bağlanabileceği sorusuna göre düzenlenecektir. İmkân nispetinde başka ağlara ve eğitim televizyonuna bağlanmış bir veya bir kaç bölgesel vericiden oluşacaktır.

— Üçüncü iç ağ bir çok televizyon kanalını evlere getiren geniş bant yayınlarından oluşacaktır. Bu ağda toplu karar işlemleri veya anket cevapları için geriye yayın yaparak evlerden sinyal yollayabilen bir dar bant da bulunacaktır. Daha bu günden verici ve alıcı olarak çalışabilen telegrafik televizyon sistemleri de-

nenmektedir. İstenirse bu kablo ağına ya bölgesel vericilerden ya da uydulardan yayınlanan hafif programlar da eklenebilir. Bu kablo ağır yakın çevrede bölgesel halkın, seçeceği programları ile yürütebileceği alt merkezlerden oluşmalıdır. Bu ağın parçası olarak evlere tek tek genel bilgiler servisi de konabilir. Önemli bir örnek şehirde önde gelen yönetim işlemlerini seçmek olabilir. Meselâ eğitim için, değişik konularda, mali konularda, saha planlamasında, şehir temsilcileri seçiminde. İhtiyacı olan bilgiyi genel bilgi servisinden alan şehir sakin alıcı verici cihazını kullanarak tartışması yapılan konuya sanki kendisi de oradaymış gibi katılabilir. Frame - Freezing - System (tek resimlerin sabitleştirilmesi) ile seyahatler, hava, çevre kirlenmesi, satın alma imkânları, ulaşım, çeşitli şehirsel ve başka kamusal hizmet işleri, kültürel ve eğlendirici kuruluşların faaliyetleri gibi konular seçilebilir ve evdeki ekrandan gözlenebilir.

— Şehirde kurulabilecek dördüncü haberleşme ağı yine geniş bantlı bir kablo sistemi olabilir. Takriben otuz alıcı ve verici televizyon kanalından oluşacak bu geniş band sistemi şehrin en önemli kamusal kuruluşlarını birbirine bağlayacaktır.

Meselâ belediye merkezi ve bütün memurlukları, hastaneler ve bakım evleri, okullar ve kolejler, kitaplıklar, polis ve itfaiye, otobüs durakları istasyonlar ve hava alanları ve bütün diğer şehir kuruluşları. Bu teşkilâtın amacı şehrin en önemli kuruluş ve memurlarını her zaman ilgili yerlerden taze bilgi edinebilecek bir durumda tutarak görevlerini sürtünmesiz bir biçimde yürütmelerni sağlamak olacaktır.

— Bu dört ağa ek olarak bir de şehir çapında imdat sistemi kurulabilir. Bu polis ve itfaiyeyi kapsayan bir

yardım çağırma sistemi olacak ve bir taraftan yardım isteyen kişinin yerinin tespit edilebilmesiyle, diğer taraftan pols araçları, itfaiye, ambulans, vs. hareketli araçların belirli yerlerde tesbit edilmesiyle yürütülecek.

Burada iç haberleşme ağını tarif ettik. Dış sistem ise şöyle yaratılabilir:

1 — Şehrin firmalarını, endüstri girişimcilerini ve resmî daireleri başka şehir veya ülkelerdeki bağlantıda olmaları gereken yerlerle bağlayan geniş bant veya mikro dalga devreleri. Esas olarak bunlar bir noktadan sabit bağlantılardır.

2 — Şehrin telefon veya Videofon hizmetini aynı paralelde bağlanmış tesislerle diğer şehirlere bağlayan uzun mesafe geniş bant devreleri.

3 — U.S. Postal Service Western Union ve başkaları gibi haberlerin, basılmış malzemenin, bilgi vs. konularının bir şehirden diğerine veya başka ülkelere nakledilmesini sağlayacak olan kamusal geniş veya dar bant tesisleri.

4 — Eğitim, kültür ve eğlence yayınları. Bu konuda şunlar sayılabilir:

a — Özel ve genel yayınlar için radyo ve televizyon devreleri.

b — Bölgesel küçük bir inceleme grubunu bölgenin üniversitesiyle bağlayan alıcı - verici geniş bant eğitim televizyonu.

c — Eğlence programlarını, operaları, konserleri, tiyatroları ve spor olaylarını bu işe ayrılmış salon ve stadyumlardan canlı yayın şeklinde nakleden çok hassas, kapalı ve ulusal televizyon ağının geniş bant kablo ağı. Bu sistemde 1000 satırlı resim ve renkli televizyon kullanılmalı ve çekim-

lerde özellikle canlı yayınlar ve büyük ekran için geliştirilmiş olan kamera ve projektörler tercih edilmeli.

Bu tip sinyallerin ulusal alanda yayılması için takip edilecek en uygun yol muhtemelen hassas sinyallerin çoğunun uydular vasıtasıyla yayılarak yüksek bir güçlendirme derecesine tabi tutulmuş bölgesel antenler tarafından zaptedilmesi ve tekrar yayınlanması olacaktır.»

Yeraltı Karşı Bilgiler Üretiyor:

Haberleşme ağları kısa sürede bütün Dünyayı kaplayacaklardır. Büyük zorluklara rağmen Dünya çapında bir bilim haberleşme sisteminin geliştirilmesi başarılacaktır Bu konu ile ilgili kısa bir bilgi.

UNISIST - Synopsis of the Feasability Study on a World Science Information System, UNESCO Paris 1971 adlı yayında bulunabilir.

Fakat Stuttgart'ta 1973 de «technology assesment»in bilim açısından yapılan bir tartışmasında Almanya devlet sekreteri Hauff'un ifade ettiği gibi İngiltere, Japonya, Fransa ve Federal Almanya gibi başka devletler de ulusal bilgi ağlarının tesis edilmesi için ön çalışmalara başlamışlardır.

Her eve uzanan ve özellikle bilgi bankaları sayesinde vatandaşların görüşlerini istenen yönde etkileyebilecek olan böyle bir sistemin kontrol altında tutulmasından doğabilecek politik tehlikeleri,

N. Calder, Technopolis, Londra 1969 ve A.E. Miller, The Assault of Privacy adlı kitaplarında Ann Arbor 1971 açıkladılar.

MPT'den Prof. Robert Fano bilgi araçlarının demokratikleştirilmesinin gerekliliği hakkında şunları söyledi:

«Toplumun bilgisayar sistemlerini hayatının gittikçe artan karışıklığını ve organizasyonunu halletmek amacıy-

la daha fazla kullanacağından kimsenin şüphesi yoktur. Uzun vadede cevapsız kalan bir soru ise, yalnız bilgi sayarların imkânları dahilinde olan yardım işlemlerinin gelecekte devlet ve özel kuruluşların hizmetinde olduğu gibi bütün fertlere ve genel olarak halka da aynı ölçüde açık tutulabilmesidir. Bilgi, güç demektir. Ve algılar içlerinde saklı olan bilgileri ayıklamaya yarayan araçlar olmadıktan sonra hemen hemen tamamen faydasızdırlar.

Bu yüzden gelecekte mantıklı bir güç dengesini ve fertlerin özgürlüğünü toplum içinde korumak, tamamen haşmetli bilgisayar sistemlerinin hizmet işlemlerini pratik ve iktisadî açıdan bu gün telefon ve elektrikte olduğu gibi genel bir biçimde kullanılmaya sunmakla mümkün olacaktır.»

Fakat eğer herkesin yeni bilgi sistemlerine katılması sağlanmazsa bu sefer, başlangıçlarının şimdiden görülmeye başladığı gibi herkes kendi ağlarını kurmaya yönelecektir. Diğer toplumsal güçlerin hizmetine girecek bilgi ağlarının ve bilgi bankalarının bu tip bir gelişmesi şimdilik mâceracı bir fikir gibi görülebilir. Yine de derine inilirse bu durumun geçen yüzyılda kendi tenkidçi basınını yaratan halk tepkisinden pek de farklı olmadığı görülecektir.

Alternatif bir televizyon yaratma çabalarını özellikle Fransız film röportajı C. de Givray ve P. Schaeffer, Vingt millions de cameras citoyens? gayet iyi göstermektedir. Filmin basılmış senaryosu mevcuttur. Berlinde »Prix Futura» televizyon yarışmasında gösterilmiştir.

Elektronik kitle araçlarının demokratikleştirilmesi fikri bilindiği gibi ilk olarak Bert Brecht tarafından geliştirilmiş ve daha sonra H.M. Enzensberger, Baukasten zu einer Theorie der Medien adlı eserle (Kursbuch 20 Berlin) devam ettirilmiştir. 1972 yılında Nürnbedg'de toplanan Kybernation adlı kongrede ise H. Glaser ve K.H. Stahl'ın

yönetimlerinde aynı konu halkın da katılmasıyla denenmiştir. Bu alandaki düşünce deneyler hakkındaki bilgiler.

İngiltere için,

B. Jardine ve M. Hickie - The North Kensington Project, Architecture and Desing, Londa, Kasım 1972.

B. Groombridge, Television and the People - A Programme for Democratic Participation, Londra 1972.

J. Hopkins, Video in Community Development, Londra, 1972.

Fransa için,

P. Lewis - Community TV-a New Society dergisi 9.3.1972.

Kanada için,

Challenge for Change, Toronto 1971.

ABD için,

N. Johnson, How to talk Back to your TV Set, Boston 1971.

M. Hinshaw, Wiring Megapolis, Annenberg Fd 1972.

M. Shanberg, Guerilla Television, New York 1971.

M. Price, Cablo TV: a Guide for Citizien Action, Philadelphia 1972 adlı eserlerde, Kanada'daki deneylerden de geniş bir biçimde bahseden Radical Software, New York ve Prime Time, San Fransisco Box 630 adlı dergilerde bulunabilir.

Video bantları ile ilgilenenler Cultural Data Bank Raindance Video Service, Post Office Box 5423, Cooper Station New York 10003 adresine başvurabilirler.

ABD'de kablo televizyonuna karşı direnmeler hakkında eserler şunlardır:

S.P. Suchermann, Cable TV: the Endangered Revulation, Columbia Journalism Riview'de, Mayıs 7 T. Meehan, Coming up to Channel C. You New York Saturday Review'de 9.9.1972'de.

Federal Almanya'daki audovisuel imkânlar hakkında tenkidçi bir raporu da dallararası bir grup olan «Prokol» -Allesch, Müller, Owsianowski, Röck, Ziegler- 1971 yılında Berlinde bir teksir halinde hazırladılar. Eserin adı: Hören + Sehen = Bewusstsein? idi ve araçların birleştirilmesi hususunda öncü bir eserdi.

Karşı Kültürün Ağı:

Altmış yıllarının ortalarından beri düşünce ikliminin değişmesi, toplumun alternatif fikirlerle doldurulması ve bunun sonucu olarak değişen tutumu hissedilir bir hale gelmiştir. Bu nasıl cereyan etmiştir? Hangi usulle ve hangi haberleşme ağları ile? Bunun için çeşitli Amerikan yazarları çeşitli açıklamalar bulmaya çalıştılar bu işi en iyi başaranlardan biri ise D. Schon'un, Beyond the Stable adlı eseri Londra 1971 idi. Bu eserde, yazar orta noktalarından çıkan uyarı ve emirleri yayan merkezlerden yönetilen ağların, sona ermekte olan yirminci yüzyılın sadece büyümekle kalmayıp aynı zamanda çok da çeşitlenen ekonomik ve toplumsal sistemlerini yönetmekten âciz olduklarını açıklamaya çalışmıştı.

Amerikan gençliğinin babalarının ekonomik ve teknolojik sistemine karşı hareketleri Schon için yenilik hareketlerinin nasıl yayıldığını açıklayan bir model olmuştu. Şimdiden sonra artık yöneten bir tek merkez olmayacak, aksine çoğalacaklar. Sık sık değişecekler, yönetimleri ve kuruluşları da sık sık değişecek, fikirleride programlanmış ve tespit edilmiş olmayacak, aksine devamlı bir gelişme içinde olacak. Böylece canlı, esnekliği sayesinde bunalımları atlatabilen, her zaman öğrenmeye ve değişmeye yetenekli, haberleşmenin kuruluşunu ve ulaşımı kısmen kullanan (Televizyon, radyo, ses alma ve video bant-

ları, telefon, plaklar ve posta gibi) fakat çok daha fazla insandan insana direkt olarak geçen (kelimeler) haberleşmeye bağlanacak olan yepyeni bir sistem meydana gelmiş olacaktır.

«Movement»in önde gelen isimlerinden biri kendi yaşadıklarına ve günlük savaşına dayanarak bu işlemi bir kitapta topladı.

M. Rossman, On Learning and Social Change, New York 1972 özellikle A Communications Network for Change in Higher Education adlı bölüm.

Aynı yazar yeni düşünce şekli hakkındaki inandırıcı düşüncelerini, itimat uyandırıcı ve kısa bir biçimde Amerika'da Saturday Review New York 19.8.1972'de How We Learn Today adlı makalesi ile de açıkladı.

Geniş bir alana yayılmış ve kendilerini devamlı yenileyen «growth centers» ağlarını inceleyebilmek için, içindekilerle Schon tarafından analizi yapılan anti merkeziyetçi öğrenme işleminin çeşitli biçimlerini veren adres kitapları yayınlanmaktadır.

Meselâ The Peoples Yellow Pages Boston ve Cambridge'de yayınlanan ve içinde yenilikçi girişimlerin yayınlandığı, telefon rehberlerinden örnek alınarak hazırlanmış bir katalogdur. Bu katalogda hizmet işlemlerini sömürü amacıyla yürütmeyen birey ve grupların kendi ifadeleri ile alınan adresleri yayınlanmaktadır. Katalogda müzik,, marangozluk, sanat ve tıptan anlayan kişiler, zorbalık kullanmayan işlerle uğraşan gruplar, çevre korunmasıyla uğraşan organizasyonlar, serbest okullar tanıtılmaktadır.

«Vocations for Social Change» 351 Broadway Cambridge Massechusetts tarafından yayınlanmaktadır.

Benim görüşümce en iyi inceleme, «Education Liberation Front ELF» in otobüsle bir üniversiteden diğerine dolaşan bir grubu tarafından, bir otobüsten yaymak için çok fazla bilgi toplanmış olduğu gerekçesi ile yayınlanan,

Source Katalog - Communications'dır. Adres P.O. Box 21066 Washington D.C. 20009 Amerikan «Cauntercultur» larının eğitilmiş elemanları, «Caunterculture»nin Grup ve kuruluşlarının kısaca ele alınmış tariflerini örnek olacak bir biçimde toplamayı başarmışlardır.

Sloganları «Bu ülkenin ve bizim kendimizi kurtarabilmemiz için gerekli olan yardımların yapısını tanıyabilmemiz için çabalarımız, yardım edebilecek araçlar, projeler, imkânlar ve hayâller hakkında bütün bilgileri toplamalıyız.»

Yeraltı basınının haber ajanları, kitle araçlarının rolleri hakkında broşür ve kitaplar, sanatçı ve sanat el işçileri hakkında bilgiler yayınlanmaktadır. Örnekler:

— Intersection, bir tiyatro, bir çayhane, bir sanat galerisi, bir mesajdır. Halka ve bütün sanat biçimlerine açıktır. Fikir alış verişleri, konferanslar, seminerler, çalışma birlikleri hep sanatçılar tarafından kurulurlar. Sanatta ekonomik çıkarlara karşıdır, çünkü bu durumun sanatçıların sadece belirli bir yüzdesine ün yapma imkânı bıraktığına inanmaktadır. Temas kurmak için adres — 765 Union Street San Francisco».

— «The Laundromat 10 sanatçı tarafından kuruldu. Kooperatiflerini eski bir Laundromatın (otomatik araba yıkama yeri) içinde kurdular. Yoldan çıkmış gençleri topladılar ve dokuma, seramik çalışmaları, renkli baskı tekniklerini öğrettiler. Adres: 979 Peachtree Street N. Atlanta.»

— «Berkeley Creators Association sanatçı ve sosyal yenilikçileri bir araya toplamayı deniyor. 1970 yılında şehrin çeşitli yerlerinde açık olarak sanat dersleri verildi, müzik yapıldı ve tiyatro temsilleri oynandı. Gelirler serbest bir mahalle kliniğinin açılmasına kullanıldı. Free Shop programı ise Alcatraz adasındaki hapishane ile temas kuruyor.»

— «Elephants Memory Sokağa koşun adı altında politik rock plakları yayınladı. 148 10th Street New York City»

— «Leopolds Berkeleyde müzikle ilgilenenlerin buluşma noktası olan bir plak mağazasıdır. Gelirlerinin yarısını toplumsal yatırımlar için kullanır. Uyuşturucu madde klinikleri, Gıda maddesi kooperatifleri gibi.»

Benzer bir biçimde tiyatro grupları, film ve video grupları, az tanınmış dergiler, yayınevleri, kitapçılar, 137 14th Street New York'daki «Computer People for Peace» gibi tenkidçi bilgisayar programcılarının meydana getirdikleri gruplar tanıtılır. Son grup hakkında yazılanların bir bölümü şöyle:

— «Bilgisayar tekniğinin insancıl kullanılmasını geliştirmeye, bilgisayarların politik alanda kullanılmasını incelemeye, komünlerin büro çalışmalarını basitleştirmeye çalışıyorlar. Nisbeten zararsız danışma ve programlama işlerini kabul ederek yaşıyorlar. Adres: 875 West En Avenue, New York City.

Source'da bir de Avrupalı grup tanıtılıyor.

— Binary Information Transfer BIT, London W II Westbourne Park 141, Bir BIT gazetesi ve bir yıllık çıkarmaktadır. Yıllığın adı A Book of Visions'dur. BIT'in müdürleri, komisyonları ve kontrolları yoktur. «Aldığımızdan fazlasını veremeyiz» demektedir. «Eğer bir iş, bir konut, yeni bir film hakkında bilgi, avukat, doktor ve dişçilerin isimlerini öğrenmek istiyorsan, ancak birisi bize bu bilgiler ulaştırdığı zaman sana yardım edebiliriz.»

Görünmez Meslekdaşlar:

Alternatif bilgi ağları hakkındaki bu verilerin son bölümünde Source'de bir çok başka şeyin yanısıra, yıllardır

sürdürdüğü ciddî bir hobisinin sonucu olarak kendisine ait Dünya çapında bir bilgi ağına sahip olan bir adam dikkatimi çekt. John Dixon, altmış yıllarının ortalarında Washington'daki «xeros» eğitim projesinde bölüm yöneticisi olarak görevlendirilmişti. Firmanın kopya makinelerini serbestçe kullanabildiği bu görevi sırasında, gelecek konuları ile ilgilenen kişi ve dostlarına gazete ve dergilerden çeşitli makalelerin çoğaltılmış kopyalarını yollama imkânını buldu. Bu sayede uluslararası gelecek araştırmasının meydana gelişinde önemli bir rol almış oldu.

Çünkü bu şekilde Amerikan tarihçisi Solla Price'in bilimlerin ilerlemesinde çığır açıcı diye nitelendirdiği «invisible colleges» tipinin bir örneği doğmuştu. Mektuplar, teksirler, telefon konuşmaları ve konferanslarla hemen hemen bütün dallarda meslek basınından çok daha süratli bir biçimde birbirlerini fikir, plan ve çalışmalardan haberdar eden «İç gruplar» meydana geldi. Bu şekilde bütün bölgelerdeki araştırmacılar basının sayısız aracını tek tek incelemek zorunda kalmadan ne olup bittiği hakkında bütün bilgilere sahip olmuş olacaklar. Bu fenomen hakkında ilginç bir kitap, Diana Crane, Invisible Colleges: Diffusion of Knowledge in Scientific Communities Chicako 1972'dir.

İnsanın Geleceği

İnsancıl Bir Görüşün Başlangıçları:

Tamamen kontroldan uzak bir bilimsel ve teknik gelişmenin bunalım doğurucu sonuçları, bir gelecek araştırmasının geliştirilmesine yol açtı. Bu konuda insan zor anlaşılabilen ve hattâ belki de hiç anlaşılamayan bir done olarak görüldü.

R. Jungk, Human Futures adlı Londra Guilford'daki Futures dergisinde yayınlanan makalemde 1968 Eylülünde, insan faktörüne çok az önem veren bir gelecek biliminin tek taraflılık ve yetersizliğini tenkid etmeye çalışmıştım.

«İnsanı bir bilinmeyen olarak nitelendirip öylece bırakmakla yetinemeyiz. Yaratıcı insan, yıkıcı insan ve kurban insan kendisini tarif etmeye çalışan bütün deneyleri boşa çıkardı. Buna rağmen eğer insan faktörünü incelemelere katmanın bir yolunu bulamazsak geleceğe yönelik hiç bir çare ve tahmin doğru olmayacaktır. Ekonomik ve teknolojik tahmin eğrileri, gelecek tahminlerinin bu bölümünü de kapsayan bir çalışma içinde değildirler. Eğer insan bilimlerindeki sosyoloji, psikoloji, antropoloji

ve felsefe gibi dallara hizmet eden ve bunların geleceğini araştıran bir «Human Forecasting» insanî gelecek araştırması geliştiremezsek, gelecek araştırmalarında önemli bir boyut eksik kalacaktır.»

Teilhard de Chardin ve Julian Huxley bu alanda öncü çalışmalar yaptılar. Önemli bir adımı ise Pierse Bertaux, Mutation der Menscheit adlı eseri ile attı. Yeni baskı Bern 67. Bu eserde grupların kişilere nazaran artan önemleri belirtiliyordu. Ancak katılanlar arasında daha önce yapılan bilimsel çalışmaların değiş tokuşuna dayanan ve 1970 Kasımında «Amerikan Antropological Assocation» un bir bölümü olarak çalışmalarına başlayan «Cultural Futurology» simpozyumu ile özellikle kültür alanında uygulanabilen bir insan geleceğinin araştırılması ile ciddî bir şekilde meşgul olunmaya başlandı.

M. Maruyama ve J. A. Dator, yayıncılar, Hunan Futuristics, University of Hawaii 1971 adlı eserde bu başlangıç sabitleştirildi. Bana herşeyden önce Maruyamanın, geleceğin insanı ve kültürüyle ilgili çalışmalara, geleceğin tanınması için yapılan diğer çalışmalarda kullanılan ölçü ve görüşlerle başlanmaması uyarısı önemli görünüyor:

«İnsan geleceğinin araştırılması, kültürel alternatiflerin, sınırlamaların ve seçim imkânlarının araştırılmasıyla geleneksel biçimde bilimlerin bir dalı olmayacaktır. Birincisi gelecekteki medeniyetler, gözlenebilen, analiz edilebilen ve açıklanabilen somut objeler değildirler. İkincisi gelecekteki medeniyetlerin tahmininde değişmenin erken örnekleri, değişmenin hızlanan temposu veya hızlanma derecesi belirlenemez. Bütün tespit çalışmalarını boşa çıkaracak olan ve şimdiye kadar hiç denenmemiş yenilikler ortaya çıkmaktadır. Üçüncüsü kültür değişmeleri kolay olmaz. Bunu yapacak olanlar insanlardır? Bu sebeple

kültürel değişmeler hedeflere, hayalgücüne, insanların arzusuna ve seçimine bağlıdırlar.

Gelecek tahminleri hedeflerin hedef olarak seçilmesine değil, insanların hedeflerini daha kolay seçmesine yarayacaktır. Bu yüzden insan geleceğinin araştırılması alışılmış hayallerden ayrılmaktadır. Profesyonel ve amatör hayalcilerin çoğu, kendi seçtikleri hedefin insanlar için iyi olduğu fikrinden hareket ederek hedeflerinden aşağı doğru nerler. İnsanlık geleceğinin araştırılması bu işi meslek edinmiş hedef seçicilerin ve tasavvur yaratıcıların gittikçe artan etkilerine son verecektir.»

İnsanı gelecek araştırmasının gelişmesi ve çoğunluğu teşkil eden ekonomik veya teknik gelecek araştırmaları ile bir denge sağlaması için çalışanlar, The Teilhard de Chardin Society for the Study of Man, London, Baş sekreter R. Croose-Perry Mankindxo 2000 Brüssel, baş sekreter J. Wellesley-Wesley

IRADES Roma, baş sekreter E. Masini.

Social Science Research Institute, Honululu, müdür J.A. Dator.

Fondation Royaumont: Pour le Progres des Sciences de'lHomme, Paris, Baş sekreter M. Piatelli-Palmarini.

Stanford Research Institute'un Educational Policy Research Center'i de W. Harman ve C. Naranjo'nun yönetimlerinde bu alanda bir süre çalışmışlardı. Palo Alto ABD Büyük Britanyada da sinemada James Bond rollerini canlandıran aktör Sean Connery'nin cömert bir bağışı ile ünlü biyolog Waddington'un yönetiminde University of Edinburg'da kurulan bir enstitü özellikle sanatların insanın geleceğini tahmin etmede oynadığı kâhinlik rolünü incelemeyi amaçlıyordu. Dikkate değer bir olay olarak şu anlatılabilir. Bizzat bu kitabın yazarı da 1971-72 yıllarında Salzburg mahallî idaresinin işbirliği ile bir «sanatların

geleceği» ensttüsü hazırlıyor. Çalışmalar gerçekten iyice ilerlemiş, bir ilk kredi sağlanmış, bir büro hazırlanmıştı. Fakat benim 1972 Mayısında başkan Nixon'un ziyaretini protesto eden mitinge katılışım mahallî makamları çekingenliğe sevketti ve işi öylece bırakmalarına sebep oldu.

Değerlerin Değişmesi:

İnsanı gelecek araştırması için «Value Changes» (değer değişmeleri) incelemesi çok büyük bir önem taşımaktadır. Bu konunun temelleri Berlinden ABD'ye göçmüş olan W. Koehler tarafından Value in the World of Facts, Yeni baskı, New York 1968 adlı eseri ile atılmışlardır.

Değer ve gelecek araştırmalarının ilişkileri hakkında kusursuz bir inceleme I. Taviss'in International Social Science Journal, UNESCO tarafından Pariste 4'üncü sayıda yayınlanan 1969 tarihli makalesi Futurology an the Problem of Values ve I. Tavisse, Technology and Values, Cambridge ABD 1969 adlı bibliyografyasıdır. Bibliyografya Harvard Üniversity Program on Technology and Society çerçevesinde University of Pittsburgh'de yayınlanmıştır.

Gelecekteki değişmeleri değer ölçüleri açısından inceleyen denemeler hakkında geniş kapsamlı bir antoloji bilgi vermektedir.

K. Baier ve N. Rescher, yayıncı, Values and the Future, New York 1969.

Bu cilt için geniş kapsamlı ve yol gösterici bir ön sözü A. Toffler, Value Impact Forecaster - a Profession for the Future yazdı.

İlgi çekebilecek iki eser daha.

A. J. Wiener, Changing Values and Social Goals, Hudson Institute, Croton 1970 ve A. Mitchell ve M.K. Ba-

ird, American Values, Stanford Research Institute, Palo Alto 1969.

İnsanların Bilimi:

Burada birinci planda bu kitapta daha önce anılan Edgar Morin'in insan biliminin çeşitlilik ve çok yönlülüğünü yeni bir genel görüş içinde toplaması söylenmelidir. Bunu özellikle son kitabında gerçekleştirmiştir.

Le paradigme perdu, la nature humaine, Paris 1963. Çok geniş bir bibliyografya ile birlikte. Morinin bu çalışmaları dallararası insan bilimi için yeni bir buluş olabilir.

Kitabında şu aşağıdaki tabelâyı açıklıyor

Kâinat	7 Milyar yıl
Dünya	5 Milyar yıl
Hayat	2 Milyar yıl
Omurgalılar	600 Milyon yıl
Sürüngenler	300 Milyon yıl
Memeliler	200 Milyon yıl
Anthropoidler	10 Milyon yıl
Hominidler	4 Milyon yıl
Homo sapiens	100.000-50.000 yıl
Şehir, devlet	10.000 yıl
Felsefe	2500 yıl
İnsan bilimi	0 yıl

Enstitüsünün Adresi: 23 Bis Rue de'l'Assomption, Paris Jones Saik, Man Unfolding, New York 1972 adlı eser de önemlidir.

İçeriye Yollar

Doğu ve Batı:

Burada şüphesiz çok enteresan, fakat zenginliği bakımından incelenmesi imkânsız olan Doğu'nun «içeriye dönük» literatürünü tek tek anmak mümkün değildir. Bu yüzden daha sonraki eserlere bir giriş olarak en yeni zamandan iki eser anılacaktır.

Satprem, La genese du surhomme, Pondicherry 1971

Almancası: Üstün İnsan yolunda - Gelişim üzerine bir deneme, Weilheim 1973;

G. Krishna ve C.F. v. Weizsäcker, Biologische Basis religiöser Erfahrung, Weilheim 1971.

Son anılan kitap Prof. Dr. C.F. v. Weizsäcker ve K.F Basedow tarafından yünetilen Starnbergdeki «Doğu bilgeliği ve Batı bilimi için araştırma toplumu»nun yayınlarının çerçevesinde neşredilmiştir.

Batılı düşüncenin Doğunun tecrübesiyle daha verimli bir hale getirilmesini amaçlayan New York'daki International Center for Integrative Studies kendi serisi ICIS ISSUES'de önemli bir konferans olan A. Chakravary, The Dimension of Man, Mayıs 1967'yi yayınlamıştı,

1968 yılında Palo Alto'daki Stanford Enstitüsünde düzenlenen ve Technology and Human Values konusu ile uğraşan 30 konferans da güçlü bir biçimde Doğu etkisi altında idiler. Bu serinin yöneticileri bu konferansların çoğunu, C.S. Wallia, yayıncı Toward Century 21, New York 1971 adlı eserde topladılar.

Burada konuşulan konu ile ilgili olan fakat Doğu ve Batı ilişkilerinin bambaşka bir biçimine ayrılmış bulunan diğer bir eser ise R. ve A. Chin, Psychological Research in Communist Chian, Cambridge 1969 adlı eserdir. Bu eserde fizik bakımından hasta insanların bile kendini bulmalarında küçük grupların «hsiao tzu» rolleri üzerinde duruluyor.

Biofeedback ve Biocomputer

Doğunun manevî çalışmaları ile Batının tekniğinin alışılmamış bir işbirliği, tefekküre dalmış Zen rahiplerinin Elektrosefalogramlarının alınmasıyla başladı. Amaç derinlere dalma ve aydınlanma (Satori) durumlarının objektif olarak beyin dalgaları ile tespit edilip edilemeyeceğinin anlaşılmasıydı. Bu deneyler A. Kasamatsu ve T. Hirai'nin 1966 yılında neşredilen An Electroencephalographic Study of the Zen Meditation adlı incelemelerinde anlatıldı.

Ch. T. Tart, yayıncı, Altered States of Consciousness, New York 1969'da tekrar bastı. Aynı kitapta Amerikalı «biofeedback» öncüsü şaşılacak kadar bilgili ve anlaşılabilir bir ifade ile kendi deneylerini ve gelişmelerni anlatıyor.

J. Kamiya, Operant Control of the EEG Alpha Rhythm and Some its Reported Effect on Consciousness.

Bu çalışmalar New York Rokfeller Üniversitesinden Neil Miller'in altmış yıllarının başlarında o zamana kadar yalnız fakirlerin yapabildiği gibi sinir sisteminin etkilenebileceğini ispat etmek üzere başlattığı geniş incelemelere dahildirler.

Sayesinde meselâ kalp hastalıklarının kalp atışlarını ayarlamayı, sinirli mide hastalıklarını mide asidinin fazla üretilmesini öğrenebilecekleri «viseral controls» alanında bilgi verici genel bir görünüş.

Th. X. Barber, yayıncı, Biofeedback and Selfcontrol, Chicago 1971 adlı eserde verilmiştir, yine üç popüler makale anılabilir.

J.E. Pfeiffer, Visceral Learning: A New Human Faculty, Think dergisi, New York 1969 Eylül.

D. Rorvik, The theta Experience - Electronic Insights, Saturday Review dergisi, New York, Mayıs 1973.

J. Renaud, Le «brult»du cerveau un «drogue nouvelles», Science et Vie dergisi, Paris Şubat, 1973.

Teknik araçlar olmadan da içeriye giden yol izlenebilir. Charles T. Tart, States of Consciousness and State - Specifik Science, Washington, 16 Haziran 1972 bir bilinç biliminin son durumundan söz ediyor.

Bu çok geniş alanı sadece acemi gözlemcilere bırakmamak gerektiğine dikkat çekiyor ve rahatsız edici olmaksızın nasıl bilimsel yönden daha sert metodlar uygulanabileceği hakkında fikirler ileri sürüyor.

Son olarak da yalnız çalışmayı seven bir âlimi anmalıyız.

J.C. Lilly, Programming and Metaprogramming in the Human Biocomputer, New York 1972 ve - The Center of the Cyclone, New York 1972.

Birincisi deneyleri hakkında bilimsel bir açıklama, ikincisi ise tuttuğu yol hakkında kişisel bir günah çıkarma.

Bu kaynak toplamının sonunda Alman romancısı Novalis'in daha 200 yıl önce «Fragmenten» adlı eseri ile büyük ifade kudreti olan ve güzel kelimelerle içeriye dönük yolu anlattığını unutmamak gerekir. Bu onun çağını

çok aşan düşünceleri bin yıla geçiş döneminde yeni bir anlam kazanıyor:

«Dünyanın merkezine gezilerin hayalini kuruyoruz. Dünyanın merkezi içimizde değil midir? Ruhumuzun derinliklerini hiç tanımıyoruz. İçeriye giden yol esrarla kaplıdır. Geçmiş, gelecek ve Dünyaları ile sonsuzluk, içimizde değilse hiçbir yerde değildir.»

Teşekkür

Teşekkürüm aslında adlarla dolu sayfaları doldurmalıydı, çünkü ben bu çalışmam sırasında her zaman güvendiğim bütün Dünyaya yayılmış bir arkadaş ve ilgilerimi paylaşanlar ağının içinde sadece bir düğüm oldum. Yer kazanmak için gösterdiğim bu çabaya anlayış göstereceklerini ve çelişkili sorunlara yol açabilecek olan acemilik'eri hoş göreceklerni umarım.

Bana danışma ve bilgi imkânlarının yanısıra her zaman mevcut o'an ve şimdi bile yakamı bırakmayan kendimi tenkid hastalığıma rağmen bu kitabı yazma cesaretini aşılayan Prof. Eugen Kogon, TÜ Darmstadt, Prof. Heinz Haber, Seefeld ve Dr. Stefan Schwartz, Stockholm e özellikle teşekkür borçluyum.

Son olarak örnek bir toleransla inancı başka türlü olan bir insanı yanlarına kabul ederek ona huzurlarından ve maddî olmayan hedeflere yönelmiş hayat biçimlerinden bıkmadan sözeden Seckau, Stelermark manastırı keşiş ve başrahibine de teşekkür etmek istiyorum...

— SON —

Nebioğlu Yayınları

İLGİNÇ ve FAYDALI KİTAPLAR

Burçlar ve Yıldızlar, Linda Goodman
Dünyada milyonların okuduğu kitap, şimdi de Türkiye'de. Hayatınız, sağlığınız, kaderiniz, kıskançlığınız, üstünlüğünüz bu kitapta. ..... 25.—

Güzel Konuşma Sanatı, F. Corcos
Hayatta, iş'de ve politikada başarı. 2. Bası ..... 15.—

Tanrı Sırları, G. Langelaan
Akıl dışı olaylar, Öbür Dünyadan haberler. Garip tesadüfler. 30.—

Ölümden Sonra Yeniden Doğuş, J. B. Delacour
Daha önce Dünyada yaşayanlar. Ruh başka vücutlara girip yeniden Dünyaya geliyor. ..... 20.—

Genç Kızlar Raporu,
Almanya'yı altüst eden cinsel bir araştırma. ..... 30.—

Katiller Çıldırınca, Jerry Cotton
F. B. I. Ajanı Jerry Cotto'nun serisinden. ..... 10.—

Korkunç Kadınlar Kliniği, Jerry Cotton
F. B. I. Ajanı Jerry Cotto'nun serisinden. ..... 10.—

Bütün Dünya 25. Yıl Özel Sayısı,
Bu özel sayıda altın değerinde asla unutulmıyacak yazılar vardır. ..... 30.—

Bütün Dünya 1975 Yıllığı,
Kitaplığınızın değerli bir eseri olacaktır. İçinde okuyacağınız çok yazı var. ..... 25.—

Bütün Dünya Ciltleri,
Kitaplığınızın en değerli hazinesi olacaktır. 1, 2, 3, 4 ve 5. ciltleri. Her cilt ..... 80.—

Anahtar Ciltleri,
Sizi kahkahalara boğacak yazı, karikatür ve fotoğraflar. 1 ve 2. cilt. Her cilt ..... 50.—

Hovarda Mizah Mecmuası,
Güzel karikatür, fıkra ve renkli resimler. 1 ve 2. cilt. Her cilt 10.—

Nebioğlu Yayınları

EVİNİZİN EN DEĞERLİ KİTAPLARI

Gulag Takım Adaları,

A. Soljenitsin

Yazar bu dev eserini kendi mahkûmiyetinden, kamplarda başından geçenlerden ve zulüm altında ölen sayısız insanların kaderinden derleyerek yaratmıştır. 1. ve 2. Cilt, Her Cilt ..... 40.—

Sovyet Liderlerine Açık Mektup,

A. Soljenitsin

10.—

Soljenitsin'in Hayatı,

Derleyen: O. Nebioğlu

Fotoğraflarla büyük yazarın hayatı. ..... 20.—

Saharov'un İsyanları,

A. D. Saharov

Hidrojen bombasının babası Saharov'un bütün insanlığa bir uyarısı ve Sovyet Yönetimine başkaldırışı. ..... 30.—

Kissinger,

M. Kalb ve B. Kalb

Siyasî tarihin en büyük cambazı. Dünyanın en çok tartışılan ve hep bir muamma olan diplomatı! Bir barış güvercini mi, yoksa şahin mi? ..... 30.—

K G B,

J. Barron

Sovyet Gizli Casusluk Kuruluşu'nun iç yüzü. ..... 40.—

C I A,

Victor Marchetti ve John D. Marks

Amerikan Gizli Emniyet Teşkilâtının iç yüzü. ..... 35.—

Yeni Bir Dünya Doğuyor,

R. Jungk

Nebioğlu Yayınevi'nin 1000'inci kitabı.
2000 yılına girerken insanlık yeni bir çağın eşiğinde. Gelecekte yaşayışımız, düşüncelerimiz nasıl olacak? ..... 30.— Ciltli 45.—
Filmi dehşetle seyredilen heyecan romanı. ..... 15.—

Son Kelebek,

M. Jacot

Pragın yakınındaki bir ölüm kampına giden insanların heyecanlı romanı. ..... 20.—

Nebioğlu Yayınları

OKUYACAĞINIZ EN GÜZEL **ROMANLAR**

Keşişler ve Kadınlar, Y. Kalinikov
Manastırlarda yaşıyan keşişlerin hayatı ve sevişmeleri. (Rusyada Yasaklanmıştır) ..... 40.—

Yaradılışın Yedi Günü, V. Maksimov
70 yıl boyunca bir Ailenin üç neslinin çektiği yoksulluk ve acılar. (Rusyada Yasaklanmıştır) ..... 40.—

Leydi, Thomas Tryon
Aylarca Best - Seller listelerinde kalan harika bir roman. ... 35.—

Veruşka, Igor Von Percha
Rus ihtilâli içinde geçen aşk, ihtiras, cinayet romanı. Baştanbaşa heyecan dolu bir kitap. ..... 30.—

Tayga Sürgünleri, Konsalik
Dört erkek ve iki kadının uçaklarının Sibirya'da düşüşü ile başlayan nefes kesici maceraları. Konsalik in romanları milyonarın romanıdır. ..... 30.—

Genelev, Paul Tabori
Fransa'da köylü bir aile yanlarında ölen Prusyalı bir askerin elindeki kutuda bir hazine bularak Paris'te bir Genelev açarlar. Bütün Avrupa bu evdeki genç kızlara koşar. Tabori'nin eserleri 19 dile çevrilmiştir. ..... 20.—

Drinada Son Gün, Faik Baysal
Yugoslavya'da kalan Türklerin yaşayışlarının dramı. Güçlü bir yazar, edebî değeri yüksek bir roman. ..... 35.—

Rezil Dünya, Faik Baysal
Türk edebiyatının en güzel örneklerinden biri sayılan bu romanın dördüncü basısı. ..... 20.—

Berianın Anıları, A. Williams
Bir canavar'ın vahşi yaşayışı, sevişmeleri ve hayat romanının hikâyesi. ..... 25.—

Yıllardan Sonra, T. Caldwell
Kinle başlayan yasak bir aşkın romanı. 2. Bası ..... 40.—

Sihirli Eller, Kit Porlock
Aşka susamış genç bir kızın müzikle, göz yaşı ile ve hasretle geçen hayatı. 2. Bası ..... 15.—

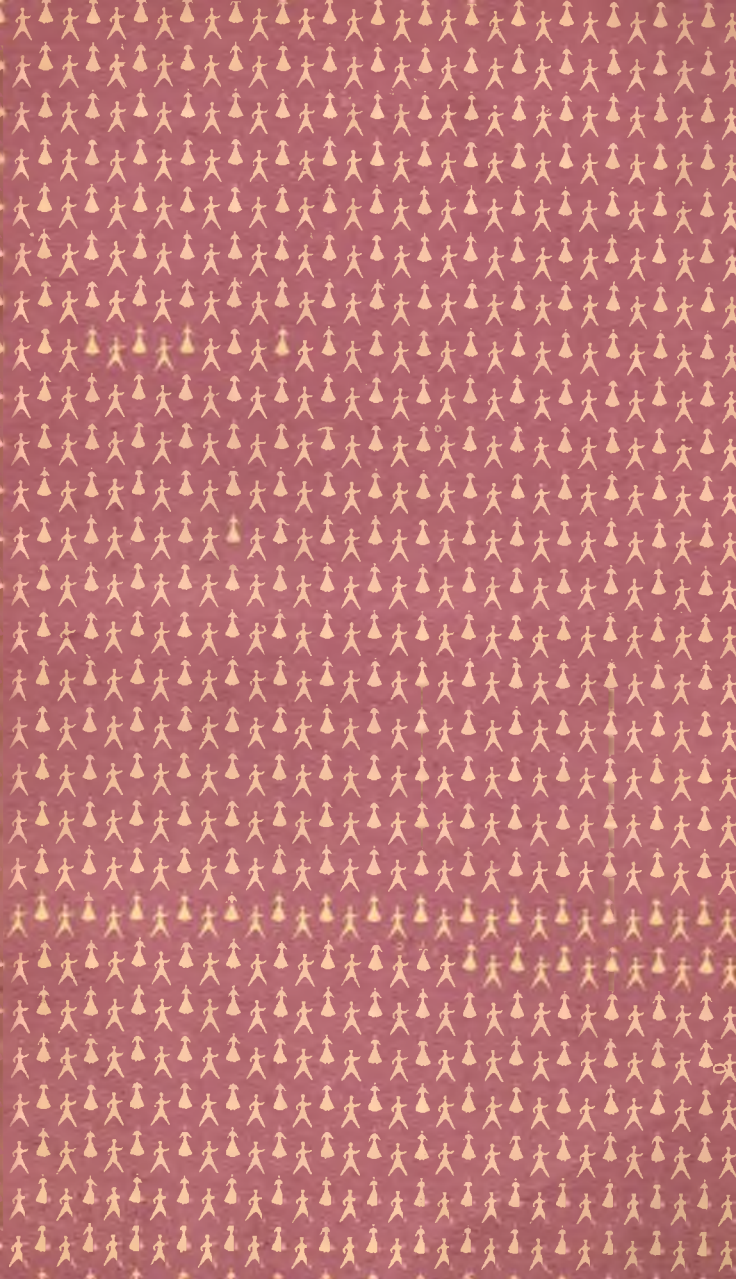
Kralın Metresi, G. von Schonthan
Köyden gelip Kralın Sarayına yükselen Kontes du Barry'nin hatıraları. ..... 15.—

Sıçanlar, J. Herbert

DÜNYADA ve TÜRKİYE'DE EN ÇOK SATILAN KİTAPLAR

Nebioğlu Yayınları Kitap Listesi

Adet	Yeni Kitaplar:		Fiatı
.....	Leydi,	Roman	35.—
.....	Veruşka,	Roman	30.—
.....	Tayga Sürgünleri,	Roman	30.—
.....	Genelev,	Roman	20.—
.....	Rezil Dünya,	Roman	20.—
.....	Yeni Bir Dünya Doğuyor,		30.—
.....	Genç Kızlar Raporu,		30.—
	Diğer Romanlar:		
.....	Beria'nın Anıları,		25.—
.....	Yaradılışın Yedi Günü,		35.—
.....	Yıllardan Sonra,		40.—
.....	Keşişler ve Kadınlar,		40.—
.....	Kralın Metresi,		15.—
.....	Sihirli Eller,		15.—
.....	Drinada Son Gün,		35.—
.....	Son Kelebek,		20.—
.....	Sıçanlar,		15.—
.....	Katiller Çıldırınca,		10.—
.....	Korkunç Kadınlar Kliniği,		10.—
	Meşhur Kitaplar:		
.....	Gulag Takım Adaları C. 1		40.—
.....	Gulag Takım Adaları C. 2		40.—
.....	K G B (Rus Gizli Emniyeti)		40.—
.....	C I A (Amerikan Gizli Emniyeti)		35.—
.....	Kissinger,		30.—
.....	Sovyet Liderlerine Açık Mektup,		10.—
.....	Soljenitsin'in Hayatı,		30.—
.....	Saharov'un İsyanları,		30.—
.....	Ölümden Sonra Yeniden Doğuş,		20.—
.....	Tanrı Sırları,		30.—
.....	Burçlar ve Yıldızlar,		25.—
.....	Güzel Konuşma Sanatı,		15.—
.....	Bütün Dünya C. 1, 2, 3, 4, 5, Her Cilt,		80.—
.....	Bütün Dünya 25. Yıl Özel Sayı,		30.—
.....	Bütün Dünya 1975 Yıllığı,		25.—
.....	Anahtar Cilt 1, 2, Her Cilt,		50.—
.....	Hovarda Mizah Mecmuası C. 1, 2, Her Cilt,		10.—

NEBİOĞLU Yayınevinin
1000 inci Kitabı

Yazarı:
Çağımızın En Büyük Düşünürlerinden
ROBERT JUNGK

- Yarının Aydınlığı
- Yeni Düşünceler
- Yeni Yollar
- Yeni Girişimler ve
- Yarın için Yaratıcı Görüşler

Bugüne kadar yeni düşünceler girişimler ve tecrübeler hiç bir yerde böyle başarılı olarak işlenmemiştir.

Françoise Bondy
Süddeutsche Zeitung

Fiatı:
Karton ciltli : 30 TL.
Bez ciltli : 40 TL.

NEBİOĞLU